DR. PAUL BAUER

HOROSCOOP EN TALISMAN

DE MACHT VAN HET MODERNE BIJGELOOF

Met een woord vooraf van
Dr. Okke Jager

N.V. GEBR. ZOMER EN KEUNINGS UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
WAGENINGEN

Oorspronkelijke titel

HOROSKOP UND TALISMAN

(Quell-Verlag, Stuttgart)

VERTALING DRS. W. N. VISSERMAN

Nun ist die Luft

von solchem Spuk so voll,

dass niemand weiss,

wie er ihn meiden soll.

GOETHE

JEZUS CHRISTUS ZEGT:

Ik ben de Weg,

de Waarheid en het Leven.

WOORD VOORAF

Wij horen wel eens iets over streken waar men nog aan heksen en spoken gelooft, en halen dan onze schouders op. Maar zó mogen wij ons niet afmaken van het benauwende verschijnsel, dat het aantal bijgelovigen sneller groeit dan het aantal gelovigen. Volgens de bekende Duitse theoloog Kurt Hutten zijn er in zijn land miljoenen mensen in de ban van het bijgeloof, en hij kan het weten.

Frederik II van Pruisen noemde het bijgeloof „een kind van de angst, de zwakheid en de onwetendheid". Wat zit dat kind op onze autowegen vaak met een rijbewijs en een mascotte achter het stuur!

Wij moeten met de beschuldiging van bijgeloof voorzichtig zijn. Couperus schreef: „Bijgelovigheid is het niets-zeggende, gemakkelijke woord, waarmee grove geesten schimpen op de allerfijnste ontroeringen, zieningen en begaafdheden der menselijke ziel", en von Schrenck-Notzing constateerde: „Het bijgeloof van de ene generatie is de wetenschap van de volgende".

Ook het christelijk geloof wordt vaak als bijgeloof beschouwd. Maar wij mogen er niet aan voorbijgaan dat de moderne mens in bijgelovigheden niet onderdoet voor de primitieve mens en dat zelfs belijdende christenen hier niet aan ontkomen.

Het bijgeloof wordt in de catechismus genoemd bij de zonden tegen het eerste gebod, maar had ook wel gememoreerd kunnen worden bij de behandeling van het tweede gebod. In het maken van beelden was het de mens altijd begonnen om de *macht* van de goden die hij in een beeld naar zich toe wilde trekken en vastleggen. Hij wilde zeker zijn van de goddelijke bijstand en die zelf door zijn eredienst beïnvloeden. Het bijgeloof komt voort uit het verlangen om als mens over godde-

lijke macht te kunnen beschikken, om God voorhanden te hebben, om vrijuit van Hem te kunnen profiteren. Wij willen Gods macht hebben als een saldo op de bank. Maar de God van Israël heeft zijn volk verboden Hem grijpbaar te maken, Hem tot een gevangene van de mens te maken, die zich moet openbaren waar en wanneer de mens dat wenst en die door de mens in bedwang gehouden moet worden, omdat Hij anders onberekenbaar zou worden. Alsof de God van Israël niet te vertrouwen was! Alsof Hij niet een God was die van verrassingen houdt om ons steeds meer het besef bij te brengen hoezeer Hij al ons bidden en denken en beelden en voorstellen verrukkelijk ver te boven gaat! Alsof Hij ons niet wilde verlossen van alle krampachtigheid om ons met Luther te leren lachen: „Terwijl ik mijn potteke Wittenberger bier drink, gaat het Evangelie door."

Uit die omgeving komt de Heidelbergse catechismus met een waarschuwing tegen bijgeloof.

Het is verboden omdat het overbodig is.

Het is in wezen wantrouwen.

Het is bovendien een grof egoïsme dat de macht van God wil gebruiken ten eigen bate.

Als wantrouwen en egoïsme de diepste wortels zijn van alle bijgeloof, spreekt het vanzelf dat bijgeloof in alle tijden voorkomt bij alle mensen. Maar in onze eeuw zijn er minstens drie factoren die de groei van het bijgeloof bevorderen.

In een wereld waarin alles opgehelderd is, gaat de mens onwillekeurig weer op zoek naar plaatsen waar het schemerig blijft. In een wereld van kaartsystemen moet ergens iets zijn dat niet klopt. In een wereld van verstand, begrip, zakelijkheid en vervlakking moet toch nog ruimte zijn voor oncontroleerbare emoties en geheimzinnige gebeurtenissen en oosterse fluisteringen. Het fascinerende van al wat mysterieus is, laat zich niet verdringen. Er wordt in onze tijd meer dan ooit geschreven over demonen. Freud koos als motto van een van zijn werken de Latijnse spreuk: „Als ik de godenwereld niet kan bewegen, dan zal ik het de onderwereld doen". Zo zijn er ook vandaag velen die, omdat zij God kwijt zijn, een duik nemen in de raadsels van het menselijk onderbewustzijn en de mystieke contemplaties van de primi-

tieven. Het is niet altijd een goed teken, als psychologie en poëzie populair worden. Maar wij moeten begrip hebben voor de dorst naar het duistere die de mensen juist in een tijd van verlichting bevangt. Een boek over dromen of helderziendheid staat nooit lang te wachten op de leeszaalplanken, omdat te veel boeken te veel willen uitleggen. Om een spookhuis hangen meer gesprekken dan om een kerkgebouw, omdat in de kerk de verwondering te kort komt tussen de vanzelfsprekendheden.

Een tweede oorzaak van het opleven van het bijgeloof ligt in het determinisme waardoor onze tijd wordt beheerst. De antieke mens voelde zich een speelbal van duistere machten in de ban van de sterren, maar nam de houding van een heerser aan door de sterren te maken tot een kenbron van de wil der goden. Het is geen wonder dat die zelfde houding nu weer terugkeert bij de moderne mens, die zich ook een prooi van het noodlot voelt, geworpen in een geheimzinnig-uitdijend heelal, en die zich aan de macht van de sterren wil onttrekken door ze te gebruiken als wegwijzers en vingerwijzingen. De astrologie is een ideale schuilplaats voor de moderne mens die in „vrijheid" zijn „dwangpositie" wil innemen.

De derde oorzaak ligt in de reactie, die allerlei eenzijdigheden van het christendom wel moesten oproepen. Men deed eeuwenlang alsof het in het christelijk geloof hoofdzakelijk zou gaan om de ziel, het hiernamaals, de traditie en de berusting, terwijl het evangelie beloften bevat voor het lichaam en het heden, radicaal en revolutionair.

Als wij met deze drie factoren rekening houden, kunnen wij het bijbelwoord: „Weest barmhartig jegens sommigen die twijfelen" ook op de bijgelovigen toepassen. Juist bij het tweede gebod wordt gesproken van Gods barmhartigheid over duizenden.

De vrouw die beweerde: „Als ik Jezus' kleed maar mag aanraken, zal ik gezond worden" was waarschijnlijk bijgelovig. Maar Dr. G. J. A. Jonker schreef over haar: „Jezus wijst ons niet op het bijgeloof in haar geloof, maar op het geloof in haar bijgeloof: uw geloof heeft u behouden. Laten wij, die ons verre boven haar bijgeloof verheven wanen, toezien dat wij tot de hoogte van haar geloof opklimmen".

Als wij barmhartig zijn jegens de bijgelovigen, dan bestrijden wij de

oorzaken van het bijgeloof door de Kerk te maken tot een tehuis van verwondering over het geheimenis (tegenover het zuiver rationalistische wereldbeeld), van een God die berouw kan hebben en zich laat verbidden (tegenover het deterministisch levensgevoel) en van heil voor de hele mens en de hele aarde (tegenover de versmalling van het geloof tot een uitzien naar de hemel).

Maar, barmhartigheid betekent geen verdoezeling van de feiten. Dr. Bauer heeft zijn bezwaren tegen Hermann Zaiss, Tommy Hicks, Oral Roberts en William Branham niet uit de lucht gegrepen, maar geconcludeerd uit de feiten die hij jarenlang heeft onderzocht.

Hij gelooft onvoorwaardelijk dat Christus vandaag wonderen kan doen, maar hij stelt vast dat wij tegenwoordig wel veel horen over wonderbaarlijke genezingen, maar weinig over de nazorg, en dat vrijwel nooit de vrijmoedige bekentenis klinkt: die en die is niet helemaal beter. Hij noemt het onjuist, wanneer men zegt: bij de Pinksterbeweging *gebeurt* iets en in de Kerk is er *alleen maar* Woordverkondiging.

De Kerk moet openstaan voor het appèl dat van de Pinksterbeweging tot haar uitgaat, maar ook voor de waarschuwingen tegen sectarisch gedweep en magie en occultisme.

Als wij dit boek bij u introduceren, wil dat niet zeggen dat wij ons van de opleving van het geloof in de blijvende werkelijkheid van Pinksteren willen afmaken door alle wonderen toe te schrijven aan het eveneens oplevend bijgeloof; maar wij menen dat dit boek ons behulpzaam kan zijn bij onze taak om de geesten te beproeven en de schapen te weiden.

OKKE JAGER

I. WEZEN EN OORSPRONG VAN HET BIJGELOOF

Wezen

Geloof, ongeloof en bijgeloof dingen naar de gunst van de moderne mens.
Onder *ongeloof* verstaan we de wereldbeschouwing van de zuivere aardgebondenheid, van de „in zichzelf rustende eindigheid" (Paul Tillich). Deze wordt aangehangen door die mensen, die slechts deze ene wereld kennen waarin wij leven; de mensen, die slechts „geloven" wat zij zien, verklaren, berekenen en bewijzen kunnen.
Gelovige mensen daarentegen ervaren deze wereld als principieel raadselachtig en onvolmaakt. Zij rekenen achter en boven al het eindige met iets oneindigs en vinden het doel van hun leven niet in deze korte spanne tijds tussen geboorte en dood en niet in de geschiedenis van deze kleine planeet aarde met al zijn wisselvalligheden, zijn worden en vergaan en met al zijn strijd en leed, zijn nood en zonde: „Wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomende" (Hebreeën 13:14).
Miljoenen mensen behoren tot de eerste groep, eveneens miljoenen tot de tweede, en maar al te vaak wordt een mens heen en weer geslingerd tussen geloof en ongeloof. Maar ook zijn er miljoenen, die bij de derde groep, die van het bijgeloof horen, en als we de tekenen der tijden goed verstaan, constateren we, dat deze groep tegenwoordig eerder groter dan kleiner wordt.
Een heel leger waarzeggers en helderzienden geeft de mensen raad in hun noden. In een grote stad als Berlijn moeten het er alleen al ongeveer 10.000 zijn. De meeste tijdschriften en geïllustreerde bladen brengen iedere week een horoscoop en de astrologische kalenders hebben massa-oplagen. Wichelroedelopers zoeken naar geheimzinnige

stralen, die uit de aarde komen en waarvan men zegt, dat ze ziekten als de gevreesde kanker veroorzaken. Amuletten en talismans om ongeluk af te weren vervaardigt men in massaproduktie; heelmeesters prijzen druk hun wonderkruiden uit verre landen aan; met kracht begaafde heksenbezweerders garanderen bescherming tegen heksen en demonen; steeds weer horen wij van spoken en bezetenheid, en de spiritisten hebben contact met de geesten van gestorvenen. Het Instituut voor Opinieonderzoek in Allensbach deelt mee, dat 20% van de bevolking in West-Duitsland beweert, occulte[1] ervaringen te hebben gehad; *Kurt E. Koch*, een bekend psycholoog, zielzorger en evangelist, schat de „occult behepten" op 80% van het aantal bezoekers op zijn bijeenkomsten.

Zoals van alle gebieden in onze tijd, maakt de commercie zich ook van deze duistere dingen meester. Een firma die kastjes tegen aardstralen maakt, deelt mee, in één jaar voor een bedrag van 840.000 DM aan apparaten te hebben verkocht. Grote uitgeversmaatschappijen specialiseren zich in occulte geschriften en traktaten . . . De Jezuïetenpater *Philipp Schmidt*, een goed kenner op dit gebied, velt het harde vonnis: „Iets wetenswaardigs bevat deze literatuur niet. Hoe gemeen daarbij met de lezers wordt gespeeld, bewijst een blik op de advertentiepagina's van vele kranten en tijdschriften. De literatuur over het occultisme en het bijgeloof is veelal niets anders dan een aparte vorm van vuilschrijverij . . . Het is niet overdreven te beweren, dat de kern van verreweg de meeste boeken op dit gebied het seksuele vormt. Dat maakt ze zo gewild."[2]

Het is niet in woorden uit te drukken wat een geestelijke schade er wordt aangericht en hoeveel geld goedgelovige of onnozele mensen wordt afgeperst.

Maar ook vele intellectuelen leven op dit gebied vaak in een soort bedwelming. Eigenlijk is dat geen wonder. *C. G. Jung*, de grote Zwitserse psycho-analyticus, heeft aangetoond, dat rationalisme en bijgeloof complementair zijn, d.w.z. elkaar aanvullen. Hoe sterker men zuiver rationeel, op één doel gericht leeft, des te zwakker is het hart gewapend als er levenscrises optreden en men naar een sterkere steun zoekt. Maar de kracht van de ziel is a.h.w. geblust. Men durft zich niet

meer te verheffen tot het geloof in de bovenwereldlijke God en Heer, doch kan ook niet geduldig in zijn lot berusten. Zo neemt men zijn toevlucht tot de „kleine" oplossing, het bijgeloof. Een waarzegger moet de angst om te leven verdrijven of een kettinkje moet bescherming geven.
Een typerend voorbeeld daarvan leverde een tv-uitzending ter herinnering aan het trieste feit, dat 50 jaar geleden (1912) de Titanic verging, dat trotse schip, welks wand door een ijsberg opengereten werd, waardoor 1500 mensen in de diepte verdwenen.
Twee overlevenden vertelden tijdens deze uitzending over hun redding, een heer en een dame.
De heer, toen nog een jonge man, komt toevallig aan dek en begrijpt al gauw, dat zijn leven in gevaar is. Hij brengt zijn hutgenoten en vrienden op de hoogte, haalt overjas en reddingsvest, neemt een fles whisky en een paar belegde broodjes aan de bar en spoedt zich naar de eerste de beste reddingsboot, die al neergelaten wordt.
De dame, toen nog een jong meisje, wordt uit haar slaap opgeschrikt. Het eerste, dat ze pakt, is haar talisman, een varkentje van stof, dat ze van haar moeder heeft gekregen; ze slaagt erin, terwijl er paniek uitbreekt, bij een reddingsboot te komen. Ze zou er nooit ingekomen zijn. Maar een matroos, die op voorbeeldige wijze eerst vrouwen met kinderen wil redden, houdt in de duisternis het varkentje voor een zuigeling, ontrukt het de „moeder" en reikt het de mensen in de boot aan. In haar wanhoop en angst, haar talisman te zullen verliezen, baant het meisje zich met geweld een weg, waagt een verre sprong in de boot en wordt eveneens gered. Overgelukkig laat ze voor de tv haar „levensredder" zien, die nog steeds haar kostbaarste bezit is - het varkentje!
Deze typisch bijgelovige houding kan ieder bij zichzelf of bij zijn kennissen ontdekken. En vele goede christenen of zelfs zielzorgers merken alleen dáárom zo weinig van deze donkere stroom in de diepte, omdat ze niet werkelijk tot de intieme sfeer van hun medemensen doordringen en omdat „gestudeerde" predikanten zich zo vaak in een mantel van academische koelheid hullen en zulke dingen niet au sérieux nemen. En toch is het deze neiging tot bijgeloof, die zoveel mensen van de kerk en in het algemeen van iedere binding aan de gemeenschap vervreemdt, want het bijgeloof maakt een mens altijd een-

zaam en op zichzelf gericht. Behalve de luide propaganda van de sekten, dreigt er een stille, niet minder gevaarlijke en vernietigende ontbinding van het geloofsleven door het individualisme van de bijgelovigen.

Maar wat is nu eigenlijk het *bijgelovige in het bijgeloof*, dat zo onduidelijke en veelomvattende begrip?

De afleiding van het woord verklaart niet veel; het betekent een geloof naast het ware geloof, of een geloof, dat zich begeeft op gebieden, die naast die van het geloof liggen; het bevat dus in ieder geval een waarde-oordeel door de vergelijking met een bepaald geloof.

Vanuit het standpunt van een positivistische, zich tot ervaring en bewijsbaarheid beperkende filosofie bezien, is elk uitgaan boven de bewezen ervaring en het herhaalbare experiment reeds bijgeloof. Voor de hogere culturen en vormen van religie is een goed deel van het zogenaamde volksgeloof eenvoudig bijgeloof, en het is moeilijk, dit precies af te bakenen. Niettemin schijnen de volgende *drie kenmerken* fundamenteel:

1. Onder geloof verstaan wij, in de ruimste zin, de overgave aan een hogere, bovenwereldlijke macht en het onderwerpen van eigen leven en verlangen naar geluk aan deze macht. Bijbels en met Luther gesproken: „Wij moeten God boven alle dingen vrezen, liefhebben en Hem vertrouwen."

De bijgelovige mens daarentegen wil deze hogere macht beheersen. Door bepaalde inzichten of handelingen is hij als het ware lot en toekomst te slim af en maakt zo zichzelf tot heer van zijn leven. *Bijgeloof is altijd een gebrek aan godsvrucht en godsvertrouwen.*

2. De geloofshouding sluit het zich voegen in de gemeenschap van medemensen in, daarom ook afstand doen en offer, waar het welzijn van de medemens dit vraagt: „Hebt uw naaste lief als uzelf!"

De bijgelovige mens streeft in de eerste plaats naar zijn eigen geluk, zijn eigen veiligheid; hij wil bovenal eigen wensen en neigingen bevredigen, en de geheime krachten en kunsten bieden hem de mogelijkheid daartoe. Daarom lezen we in boekjes met astrologische tips: „Hoe win ik snel in de loterij?" – „Welke vrouwen zijn gemakkelijk te verleiden?" Of we krijgen de aanwijzing, op een foto in de ogen

van de afgebeelde persoon te prikken, om zo die persoon zelf schade te berokkenen. Angst, begeerte en geluksstreven zijn vaak zó sterk, dat alle sociale en zedelijke bindingen, elk redelijk nadenken, ten slotte verdwijnen.

3. Gewoonlijk gaat met deze beide kenmerken nog een derde gepaard. Het betreft de verhouding tot het wetenschappelijk onderzoek en het wereldbeeld.

Echt geloof en echte wetenschap, die zich hun grenzen bewust zijn, kunnen nooit met elkaar in conflict komen. Want het terrein van de wetenschap is het naspeurbare. God en het Goddelijke kunnen nooit object van wetenschap worden, anders waren ze immers een stuk te doorgronden wereld. En een wetenschappelijk bewezen God zou juist niet meer de God zijn, die het geloof bedoelt. Een astronaut zal zelfs in de uiterste gebieden van het heelal nooit in levenden lijve God ontmoeten.

Geloof is een persoonlijke zingeving. Het erkent alle natuurlijke wetten en verbanden volkomen en stelt toch alles op een hoger, voor de waarneming niet meer vatbaar plan, concreet en bijbels gezegd: onder de leiding van God de Vader, almachtig en barmhartig.

Een klein voorbeeld: Als een soldaat in een regen van granaten gespaard blijft, zouden knappe fysici en beoefenaars van de ballistiek uit natuurlijke wetten kunnen verklaren, waarom de rondvliegende stukken de man gespaard hebben. Hemzelf zou slechts resten, óf als ongelovige te zeggen: „Geluk gehad!", óf als gelovige dankbaar te belijden: „Gij, God, hebt mij gered!"

Dat is een andere houding dan die, welke op het varkentje vertrouwt, dat wel eens aanleiding *tot*, maar nooit oorzaak *van* een redding kan zijn en waarvan men, daar het een voorwerp uit deze wereld is, kan aantonen, dat het in andere gevallen faalt. Hoeveel mensen zijn al mét hun talisman te gronde gegaan, zo bv. de bekende coureur Bernd Rosemeyer op de Autobahn Frankfurt am Main-Darmstadt, hoewel hij ook op zijn ongeluksdag zijn oude, rode trui had aangetrokken, zonder welke hij nooit in een race-auto stapte!

Kenmerk van het ongeloof is immers juist, niet onder de indruk van duidelijke bewijzen van het denken te komen. Men wil juist niet tot

klaar inzicht komen, waar een duidelijke voorlichting geheel op haar plaats zou zijn; men klampt zich hardnekkig vast aan duistere samenhangen, die reeds lang wetenschappelijk weerlegd zijn, bv., dat de maan het weer zou bepalen of dat een koperen staaf onder de stal mond- en klauwzeer zou voorkomen. Bijgeloof betekent altijd een gebroken verhouding met de wetenschap. Ware wetenschap kan wel het irrationele, het onnaspeurlijke ongemoeid laten, maar nooit het antirationele, het tegenredelijke als waarheid erkennen.

Oorsprong

Maar waarom is het bijgeloof tegenwoordig zó verbreid, dat men welhaast van een ziekte van onze gehele beschaving kan spreken? Waarom is niet slechts de Indiaan, die onbesmet door de „cultuur" in de binnenlanden van Gran Chaco leeft, maar ook de ingenieur in een moderne atoomcentrale bijgelovig? Eén reden hebben we al genoemd: *de wederzijdse relatie tussen gelooflоos rationalisme en primitief bijgeloof*; de slingerbeweging der geschiedenis, die na 200 jaren Verlichting naar de andere zijde doorslaat; de raadselachtigheid van ons gehele, aardse bestaan en van de geschiedenis, die ons weer van het rationele en bewijsbare ombuigt naar het duistere en irrationele.

Wat echter bijgelovige inzichten bijzonder goed doet gedijen en hun bestendigheid in de hand werkt, is het feit, dat er bij veel bijgelovige voorstellingen heus niet alleen maar onzin in het spel is, maar er menigmaal *een korreltje waarheid* in zit: misschien bedolven kennis uit oertijden, misschien reëel, raadselachtig feitenmateriaal, dat slechts onjuist geïnterpreteerd wordt. Men mag niet het kind met het badwater weggooien en alles, wat niet vlot in het schema van de huidige wetenschap valt in te passen, maar meteen met bijgeloof en onzin betitelen. Er bestaat ook een wetenschappelijk bijgeloof, dat slechts „ in de wetenschap gelooft" en meent, in principe alle problemen van ons bestaan te kunnen verklaren en oplossen; het vergeet het woord van de beroemde fysicus Werner Heisenberg: „Al ons weten zweeft boven een afgrond van niet-weten." Tegenover de „geleerden in hypnose", zoals men de onderzoekers noemde, die het voor buiten-zintuigelijke waar-

nemingen opnamen, staan de „negatief-gelovigen", die niets onwettelijks of tegen-wettelijks willen erkennen. Er bestaat niet alleen occultisme als vooringenomen bijgelovige houding, met vooroordelen omhuld, maar er bestaan ook *echte occulte verschijnselen*. Zoals eens de chemici zich moeizaam moesten ontworstelen aan de zo dikwijls absurde voorstellingen van de alchemisten, om tot een juiste waarneming van de natuur te komen, en zoals men tegenwoordig weer sommige juiste, feitelijke inzichten van de alchemie ontdekt, zo gaat het ook met het wetenschappelijk onderzoek naar de occulte verschijnselen. Tot zulke „occulte" verschijnselen behoren de telepathie, de helderziendheid, spookverschijningen, genezing door de geest, de bodemgevoeligheid van de wichelroedeloper en dergelijke. En juist wie het bijgeloof wil bestrijden, heeft tot taak, op deze terreinen waarheid en waan, werkelijkheid en misleiding, bewijsbaar en onbewijsbaar van elkaar te scheiden en hun grenzen te bepalen. Sedert 20 à 30 jaar is voor deze tak van onderzoek de naam *parapsychologie* ingeburgerd. De Griekse lettergreep „para" betekent „naast", „meer dan", maar het woord parapsychologie is ongelukkig gekozen, want de parapsychologie wil niets anders zijn dan echte psychologie, zij het met de beperking, dat ze toegepast wordt op randgebieden van het psychische.[3] Ook het woord „occult" werkt eigenlijk verwarrend, want alle wetenschap heeft met het onderzoeken van het „onduidelijke", thans nog verborgene te maken en baant zich een weg naar verlichting van de duisternis. Ook wij zullen in de volgende hoofdstukken deze weg gaan. Wel zullen we daarbij zien, dat, juist door het occulte en paranormale karakter van deze verschijnselen, het bijgeloof een steeds grotere plaats gaat innemen en vaak leidt tot een heilloze verwarring van waarheid en waan.

Maar wij beschikken tegenwoordig over betere mogelijkheden om deze dingen te onderkennen, dan de psychologen van de, in de wetenschap gelovende, negentiende eeuw. Met de ontdekking van het onderbewustzijn door *C. G. Carus* („Psyche", 1846) is het inzicht in het wezen van de mens zijn grote zegetocht begonnen. Wel moge nog steeds gelden, wat de titel van een boek van Alexis Carrel uitdrukt: „Man, the unknown"[4]; toch zijn onderzoekers als *Sigmund Freud*,

Alfred Adler, C. G. Jung, om maar enkele namen te noemen, diep in de schacht van het innerlijk leven van de mens neergedaald.
Men realiseerde zich vooral de noodlottige verwarring, die uit de fundamentele uitspraak van Descartes, de grote denker van de Verlichting, was ontstaan: cogito, ergo sum (ik denk - daarom ben ik). Onderhand was er immers uit dit woord de mening ontstaan, dat het eigenlijke wezen van de mens in (helder) denken bestond, en daaruit had men weer de conclusie getrokken: De mens is eigenlijk niets anders dan een redelijk wezen.
Ook al liepen de meningen over de dieptepsychologie aanvankelijk uiteen, het is thans wel buiten kijf, dat de mens niet dat redelijke, harmonische wezen is. Onder het dunne laagje van bewust en door de rede geleide handelingen kolkt een wilde zee van driften en hartstochten, complexen, verdringingen en weerstanden. Het is bijna zo, alsof het eigenlijke Ik in een voortdurende strijd met een bijna dierlijk egoïstisch, blind driftenwezen is gewikkeld en maar zelden de ideaalbeelden van het van bovenaf werkende boven-ik, het „zelf" kan verwerkelijken. Wat onze vraag betreft: Vanwaar de macht en uitbreiding van het bijgeloof? - hier heeft *Freud* een geniale ontdekking gedaan. Hij vat iedere drift op als een atavisme, d.w.z. als nawerking van een vroegere toestand en verlangen daarnaar.[5]
Deze vroegere toestand kan een stadium uit de eerste levensjaren van het individu zijn, waarbij de driften en angsten tot in het prenatale leven in de moederschoot te volgen zijn. Maar het kan ook betrekking hebben op de beginperiode van het gehele menselijk geslacht: in de diepste oergrond van ons onderbewustzijn leeft en woelt als het ware de *oermens van de oudste tijden*. Wij leven met een deel van ons wezen nog in de tijd van de primitieven, en oeroude driften worden juist in de moderne denkende mens, die deze ondergrond ontkennen wil, tot nieuw leven gewekt.
Het wereldbeeld van de primitieven was, zoals we weten, vervuld van magie en toverij. Omdat het zo diep in ons geworteld zit, is het zo moeilijk uit te roeien. Het komt steeds weer boven, als de wortels van het onkruid, met name in een late periode als de onze, waarin de banden van het geloof bij zovelen losser worden.

Maar ook de werkelijke occulte verschijnselen zuigen hun kracht veelal uit het onbewuste zieleleven. Juist daarom verbluffen ze zo vaak de moderne mens, die alleen maar de wereld van het bewuste en de verstandelijk berekenbare natuurwetten kent. Pas sedert de onderzoekingen van C. G. Jung hebben we een vermoeden van de verbazingwekkende krachten in de dieptelaag van onze ziel en haar velerlei mogelijkheden. In het „collectieve onderbewustzijn" zijn wij verbonden met de oerbeelden, de „archetypen" van een magische wereldervaring, en deze oeroude beelden stijgen in dromen en occulte verschijnselen in ons op!

II. MAGIE, GELOOF IN MACHTEN EN TOVERKUNST

Het magische levensgevoel

Als we het over de primitieve mens hadden, is dat natuurlijk geenszins geringschattend bedoeld; het was misschien ook juister geweest, om met *C. H. Ratschow* over de buiten-historische mens te spreken. Want dat is reeds een wezenlijk verschil tussen deze mens en ons: hem ontbreekt ons besef van de voortdurende voortgang van alle gebeuren in onomkeerbare vorm. Het zou toch al een grove vergissing zijn, de mensen van die tijd of thans levende „wilden" bijgelovig te noemen. Wat voor de mens van nu een plotseling zich uiten van zijn redelijk denken betekent, betekent voor de buiten-historische mens veeleer een vasthouden aan de zinvolle samenhang van *zijn* levensgevoel. Leven is voor hem bv. geen „vitaal" leven, d.w.z. gespannen zijn tussen geboorte en dood. Leven betekent voor hem: deelhebben aan het totale leven van zijn geslacht, geëerd worden en zijn plaats in het leven innemen.[6]

Dood is voor de primitieve mens geen dood in onze betekenis, maar het uitgestoten zijn uit zijn geslacht, verlies van eer, lafheid, ook het dragen van ongeluk, dat reeds de dood betekent, al leeft de ongelukkige nog. Daarom kan men zonder een spier te vertrekken een zwakke zuigeling als hij nog niet door de vader erkend wordt, te vondeling leggen. Daarom kan men een krijgsgevangene doden – hij is immers door zijn ongeluk al dood! Daarom „leeft" een weduwe óf met haar dode man in de heuvel der doden als weleer, óf zij volgt hem in de dood, want slechts dáár geniet zij het ware leven. Onze waardering van het leven en onze zedelijke, door christendom en geschiedenis gevormde, wetten zijn daar helemaal niet van kracht! De mens alleen is niets, slechts in de levensverbondenheid met zijn

stam, zijn land kan hij leven. Alle magie, alle maskers, alle ten dele ook wrede riten, die ons zo vreemd aandoen, dienen om dit ware leven te beschermen, te versterken of te reinigen, alle magie is daarom voor deze mensen natuurlijk en zinvol - een „unio magica" (magische eenheid) omvangt hun hele bestaan.[7]

Wij hebben dus geen reden, om op de primitieve mens neer te zien, maar wel om de moderne mens ervoor te waarschuwen, een stap terug te doen in een heel andere wereld, die hem immers vreemd is en die hij het volgende ogenblik weer verloochent, omdat ze niet bij *zijn* wezen, bij *zijn* oordeel en geweten past.

Maar er bestaat nog een ander, dieper ingrijpend verschil tussen de primitieve mens en de moderne, plotseling tot het primitieve vervallende bijgelovige: de primitieve mens wortelde geheel in zijn wereldbeeld en was ook bereid daar offers voor te brengen, bv. de wrede zedewetten te houden; de moderne bijgelovige daarentegen heeft de magische instelling slechts nodig voor zijn egoïstisch, individueel geluksverlangen en is in geen enkel opzicht bereid iets op te offeren of prijs te geven. Integendeel, hoe meer hij in magische voorstellingen, in de magische praktijk, bezwering en toverij verstrikt raakt, des te meer verzwakken zijn zedelijke normen.

Laten we nu aan de hand van enige voorbeelden deze *terugval in de magische houding* illustreren.

De primitieve mens denkt niet in het schema van oorzaak en gevolg, dat wij nu eenmaal als juist hebben leren aanvaarden. Hij denkt veel meer in het schema van de *analogie*, van de overeenkomst, van de overeenstemmende gelijksoortigheid. Zoals het begint, zo gaat het ook verder, luidt dit schema, of - we zullen het bij de astrologie weer vinden -: zoals boven aan de hemel, zo hier beneden op aarde.

Dit analogie-denken treffen we tegenwoordig vaak aan. Een jong echtpaar treedt voor het altaar, de bruidegom struikelt even op de treden. „Het is zijn schuld, als dat huwelijk niet goed gaat," fluisteren een paar tantes en nichten. Een jager komt een oude vrouw tegen, als hij 's morgens uit zijn jachthut komt, en vloekend gaat hij weer terug: in het teken van zwakte en ouderdom zal hij niets schieten. De automobilist „maakt brokken", zoals men dat uitdrukt, want hij is met het

linkerbeen uit bed gestapt, en in het primitieve denken is de rechterkant de goede, als zwaard-zijde, of als kant waar de zon opgaat, als men het gelaat naar de voorvaderen in het noorden wendt.
Vanzelfsprekend zal de regel van begin en verder verloop vaak bevestigd worden. *H. Bender* heeft op de „vervullingsdwang" gewezen[8], die in het onrustige en verschrikte hart het ongeluk a.h.w. aantrekt, zoals de onzekere fietser „als magisch" door die ene grote steen op de rijweg wordt aangetrokken en daardoor komt te vallen. Reeds hier, evenals in het verdere verloop van dit onderzoek, begint ons duidelijk te worden, welk een macht de angst op ons allen uitoefent.
Ook het *Mana-geloof* is een diep in de oertijden gewortelde voorstelling. Het woord Mana is afkomstig uit het gebied van de Zuidzee-eilanden en duidt de geheimzinnige kracht aan, die de drager ervan machtig en succesvol maakt, of het nu een opperhoofd of een hele stam is. Als men een machtige vijand doodt en zijn vlees en bloed eet en drinkt, zich daarmee „vereenzelvigt", gaat de kracht van die vijand op de overwinnaar over - daaruit en niet uit gebrek aan voedsel is het gebruik van het mensen-eten te verstaan. Ook de oorspronkelijke dodenverering zal hierin wel zijn oorsprong vinden: men bergt het lichaam van de dode voorouder in zekere zin als krachtreserve op.
Niet slechts het levende kan Mana hebben, ook dode voorwerpen, opvallend gevormde of gekleurde stenen, ja zelfs alles, wat schittert of zeldzaam is, vanaf de edelsteen tot de scherpe nagel van een luipaard of de tand van een wolf. Een Polynesiër heeft een broodboom, die geen vrucht meer draagt; hij zoekt nu in het bos naar grote stenen, die er als de vrucht van een broodboom uitzien, en begraaft die in de grond om zijn boom heen - hier zijn analogie-denken en Mana-geloof verweven.
Draagt men het met kracht geladen voorwerp bij zich, dan weert het boze machten en krachten af, het *geloof in amuletten* ontstaat en de hoop op de beschermende *talisman* of *fetisj*. Hier zien we weer de doorgaande lijn van de mens uit het stenen tijdperk tot in het heden: jonge skiërs dragen hun „Uller", een medaille van de heilige Ulrich, als bescherming tegen ski-ongelukken, de deftige dame kiest een edelsteen aan haar ringvinger, die haar geluk en gezondheid moet brengen, de

automobilist hangt een mascotte (eigenlijk: heksje, figuurtje) in zijn wagen, om beschermd te zijn. Beroemde voetballers kunnen niet winnen zonder hun teddybeertje in de goal, en de coureur Bernd Rosemeyer zwoer, zoals eerder gezegd, bij zijn rode, verschoten trui. Ook gelukbrengende klaverblaadjes of kleine hoefijzers ziet men vaak, en al is het gebruik daarvan dikwijls een kwestie van mode of een aardigheidje – „er zit misschien toch wat in", zegt een stem diep in het onderbewustzijn.

Ook in de kunst zien we deze afweer-toverij: aan de buitenmuren van romaanse en gotische kerken grijnzen mascarons en schrikken boze geesten af. Ja, ook onze carnavalsgebruiken hebben dezelfde oorsprong: met lawaai, geschreeuw, schrikaanjagende dansen en maskers tracht men de boze wintergeesten te verdrijven, opdat het voorjaar zijn intocht kan houden. Wat zijn deze voorstellingen diep in volksaard en volksgeloof geworteld!

Heilige getallen en letters

Zoals bv. het hoefijzer vereerd werd, omdat het ijzer zeldzaam en het paard een kostbaar dier was, of omdat het hoefijzer op de halve maan lijkt, die in oude tijden vereerd werd, zo was voor de primitieve mens ook het *getal*, ook de *letter* vervuld van wijding en waardigheid. Getallen en letters zijn immers middelen om de wereld te beheersen, dus moeten zij ook zelf Mana, macht bezitten. Ook de moderne mens, die in zijn laboratorium, op zijn kantoor, het getal zuiver functioneel en zonder eigen betekenis kent – het ene getal even goed en in dezelfde mate als het andere – lijdt tegenwoordig vaak aan bijgelovige vrees en gelooft aan geluks- en ongeluksgetallen.

Bij nader onderzoek ontdekken we, dat ook dit *geloof in getallen* helemaal niet op één welomschreven „oerwijsheid" berust, evenmin als de astrologische tradities. Al naar de levenservaringen was bij de ene stam in de oertijd heilig, wat bij een andere als onheilig werd beschouwd. Het getal 4, niet de 3, was bijv. bij vele Amerikaanse stammen, van de Eskimo's af tot de Vuurlanders toe, een heilig getal.

Bij het late jodendom, in de tijd na Christus' geboorte, was het getal 13

een uitgesproken geluksgetal. In onze cultuurkring worden sinds Pythagoras de oneven getallen als heilig en gelukaanbrengend beschouwd. Dat staat in verband met het feit, dat van het Oosten uit via Pythagoras, die in de zesde eeuw voor Christus leefde, een ascetische, het lichamelijke hatende trek in het westerse denken doorbrak. De oneven getallen werden nl. als manlijk, de even als vrouwelijk beschouwd, daarom lagen deze onder de doem van het zinnelijke en schandelijke.

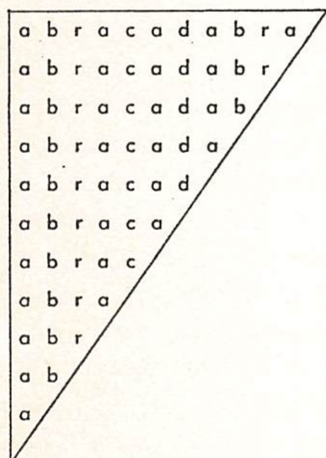
Maar hoe is bv. het getal 13 een ongeluksgetal geworden? Er bestaan allerlei mogelijkheden voor een verklaring, waarvan we de volgende willen noemen. De oer-godheid was bij veel stammen de maan, die immers in de meeste talen vrouwelijk is. Het jaar was, zoals tegenwoordig nog bij het jodendom en de Islam, een maanjaar met 13 „manen" of maanden. Dit geloof werd door het zon-geloof verdrongen, waarbij het in twaalven verdeelde zonnejaar in zwang kwam. Ter vereffening van beide jaren moest herhaaldelijk een dertiende maand worden ingevoegd, en zo werd het getal 13 langzamerhand iets ouds, overbodigs, verkeerds. En menigeen zal ook, door aan het oude geloof vast te houden, werkelijk ongelukkig geworden zijn. Daar kwam nog bij, dat Judas, de verrader, als de 13de in de kring om Jezus werd beschouwd. Wie bang is voor het getal 13, raakt in een complete kettingreactie van auto-suggestie en vrees en juist dit kan vaak een ongeluk ten gevolge hebben. Ik hoorde van kennissen, dat bij een maaltijd een jonge man te laat kwam en plotseling ontdekte, dat hij de 13de was. Nog dezelfde avond werd hij ernstig ziek. Niet die onschuldige 13 was de schuld daarvan, maar zijn eigen bijgeloof.

Een soortgelijk voorbeeld is de ongeluksbetekenis van de vrijdag. Deze dag was bij vele Germaanse stammen aan de godin Freya gewijd. Dat was de godin van de liefde, het huwelijk en het haardvuur. Een aan haar gewijd dier was het paard; bij de offermaaltijden op vrijdag, bij bruiloften die op deze dag gevierd werden, ging het uitgelaten toe en werden vele paarden geofferd en gegeten. Dat was de reden, waarom de kerk het trouwen op vrijdag verbood en natuurlijk ook het eten van paardevlees. Anders zouden vele christenen bij zulke feesten weer tot hun oude bijgeloof vervallen zijn. Vandaar nog

steeds die angst voor paardevlees en de angst, op vrijdag iets van belang te ondernemen of zelfs te trouwen, of ook de angst voor een zwarte kat, ook al weer een dier dat aan Freya gewijd was. En bovendien viel dit samen met de bijbelse geschiedenis, want Christus werd immers ook op een vrijdag gekruisigd. Maar hier blijkt tevens duidelijk, hoe oppervlakkig het bijgeloof, dat de Goede Vrijdag niet in zijn diepere betekenis kan begrijpen, denkt. Voor een christen toch is deze vrijdag niet slechts de dag van berouw over eigen zonde, maar veelmeer de dag der verlossing; geen ongeluksdag, maar een dag van heil! Daarom noemt Luther die dag de „Goede Vrijdag!"

Evenals voor getallen, was er sinds oude tijden een geheimzinnige vrees voor *letters*. Oorspronkelijk gebruikte men de „boekstaven" in het oudgermaanse leven als tovertekens, of als tekens die het lot voorspelden; men wierp ze op de grond en „las" ze weer bijeen, vandaar ons woord „lezen", en voorspelde al naar hun ligging, gelukkige en ongelukkige ondernemingen.

Geheimzinnige *toverwoorden*, die kracht bevatten, zijn eveneens al uit zeer oude tijden bekend, zo bv. het Egyptische „abracadabra". Het gaat daarbij om een zg. „verdwijningsformule",[9] die daarom geschreven werd op een wijze, zoals u hiernaast kunt zien. Zoals de letters minder worden en verdwijnen, zo moet dat ook met epidemieën en ziekten door het uitspreken van de formule gaan. Bij de Romeinen, die alles, wat „afschuwelijk" was, overnamen, zoals Tacitus bitter opmerkt, en tot in de middeleeuwen toe, werd dit toverwoord vaak gebruikt.

Zo staat het ook met de bekende Satorformule. De woorden kunnen van links naar rechts en omgekeerd, van boven naar beneden en van beneden naar boven gelezen worden en vormen zo een „magische vierhoek". Niet slechts tegen ziekten, maar ook tegen slecht weer, behekst-zijn of brand werd die vierhoek gebruikt. Ph. Schmidt

citeert zelfs een officiële beschikking uit het jaar 1742, waarin te lezen is: „Wij enz. doen hierbij al onze ondergeschikte ambtenaren weten, dat door brandschade velen in grote armoede kunnen geraken; deswege behoort een dergelijk ongeluk bijtijds te worden tegengegaan. Wij gelasten, dat in iedere stad en ieder dorp verscheidene houten borden, zoals bijgevoegde schets toont, voorradig zijn, die echter als er brand mocht uitbreken, in de naam Gods in het vuur werden geworpen ... waardoor dan de gloed onfeilbaar gedoofd wordt."[10]

S	A	T	O	R
A	R	E	P	O
T	E	N	E	T
O	P	E	R	A
R	O	T	A	S

Bij het lezen van zulk een document moet men het de rationalisten van die tijd inderdaad vergeven, als ze soms over het doel heenschoten en geloof en bijgeloof samen afkeurden.

Belangwekkend is, dat er in Pompeji al een Sator-formule was, waar hij in een antiek huis ontdekt werd, en dat men daarin ook een christelijke zin kan vinden: de formule kan men uit de woorden „pater noster" en uit het uit de Openbaringen bekende teken A en O verklaren.

A
·
P
A
T
E
R
A · P A T E R N O S T E R · O
O
S
T
E
R
·
O

Dat brengt ons op het feit, dat er ook in de kerk en in de bijbel heilige getallen en tekens zijn. Hoe vaak zien we in de Romeinse of Syracusische catacomben het teken van de vis! Niet alleen was Petrus „the big fisherman" (de grote visser), ook het doopvont werd piscina, visvijver, genoemd. Maar het merkwaardigste was, dat de letters van het Griekse woord voor „vis" - I Ch Th Y S - de beginletters vormden van de woorden: Jezus Christus Gods Zoon Heiland. Evenmin valt te ontkennen, dat de getallensymboliek in de bijbel (zoals overigens ook in de laatjoodse Kabbala) een zekere rol speelt. Het evangelie naar Mattheüs bv. is zeer kunstig opgezet, waarbij de getallen 3 en 7 heel belangrijk zijn. In de Openbaringen van Johannes

vinden we veel getallen, die een bijzondere betekenis hebben. Zo staat in Openbaringen 13:18: „Hier is de wijsheid: wie verstand heeft, berekene het getal van het beest, want het is een getal van een mens, en zijn getal is 666". Zulke getallen-raadsels zijn ook elders in de oudheid bekend, daar getallen met letters geschreven werden. Zo vond men op een wand in Pompeji een liefdesverklaring gekrabbeld: „Ik heb haar lief, wier getal 545 is". Het is duidelijk, dat er voor ieder getallenraadsel vele verklaringen zijn, ook voor het getal 666. De theoloog Adolf Deissmann interpreteerde eens de getalwaarden naar de letters

A-utokrator = 1	=	1
Kai-sar = 20+1+10	=	31
Domet-ianos = 4+70+40+5+300	=	419
Seb-astos = 200+5+2	=	207
Ge-rmanicos = 3+5	=	8

Het geheim van het getal 666. De letters voor de streep stonden op de keizerlijke munt van Domitianus.

en woorden: „De keizer is god". Maar eigenlijk moet er toch een eigennaam bedoeld zijn en men kon tussen de tyrannieke keizers Caligula en Nero kiezen. Wellicht heeft Ethelbert Stauffer gelijk, als hij een in die tijd in omloop zijnde keizerlijke munt als bewijs aanvoert. De daarin geslagen afkortingen van de ambtelijke naam van de keizer Autokrator Kaisar Dometianus Sebastos Germanikos vormen inderdaad tot onze verrassing het getal 666.[11]

Het getal 12, reeds door de Babyloniërs als getal van overvloed en harmonie opgevat, is in de bijbel eveneens een getal van de volmaaktheid. Anderzijds wordt het getal 4, naar het aantal windstreken, ook als zinnebeeld voor de alomtegenwoordigheid Gods opgevat.

Wat de getallen in het algemeen betreft, men kan in de zin van bv. een Jakob Böhme en een Friedrich Christoph Oetinger het getal 1 het getal van de almachtige Schepper noemen. Het getal 2 betekent de scheiding van God, de twee-dracht, die tot ver-twij-feling (twij =

twee, vgl. lat. dubiare, dat met duo verband houdt) leiden kan. Het getal 3 is het getal van de hervonden eenheid. Door de Geest Gods is de twee-dracht opgeheven tot de drie-eenheid. De 4 is de versterkte twee-dracht, het ver-van-God-zijn, de 10 of 12 het getal van de overvloed; daarom was het volk Israël 40 jaren in de woestijn, en Jezus vastte daar 40 dagen en 40 nachten. De 7 is de verbinding van het Godsgetal met de twee-dracht, daarom is het getal 7 het getal van de volkomenheid van het heil. Zo zou men nog veel kunnen verklaren en menige verbindingslijn trekken.

Wel dreigt hierbij het gevaar van het „spel" en bovendien kan men niet alle bijbelse uitspraken in een systeem wringen of onder één noemer brengen. Aan persoonlijke uitleg, aan geheimzinnigdoenerij, aan willekeur is hier een grote speelruimte gelaten; men kan duizenden min of meer frappante relaties in de wereld der getallen ontdekken.

De bijbel maakt hier, zoals ook elders, gebruik van bouwstenen, die in de buiten-christelijke wereldbeschouwingen al klaar liggen. Maar hij wil met deze stenen een heel ander bouwwerk doen verrijzen dan een heidense tempel. De heidense godsdiensten vatten de wereld immers veelal op als een kosmos, als een wetmatige harmonie en orde. De bijbel weet, dat door de schuld van de mens deze orde verstoord is. Daarom kan geen aardse wetmatigheid, geen spel met getallen ons iets over Gods plan en raadsbesluit zeggen. Al moge uit 3 + 4 ook 7 komen, deze getallen oefenen geen dwingende macht uit, die in de historische werkelijkheid iets dergelijks als een volkomenheid van het heil tot stand zou kunnen brengen. Gods genade is te allen tijde Zijn vrij geschenk.

Daarom was het eigenlijk al een afglijden van de hoofdzaak, toen we hierboven met zoveel ernst het getal 666 onderzochten. Juist zolang onze nieuwsgierigheid op zo'n raadsel gericht blijft, wordt het eigenlijke doel van een bijbelboek als de Openbaringen van Johannes miskend: de gemeente in de verstrooiing te sterken en te troosten. De weg van veel sekten is hier een zijweg; in plaats van de hoofdzaak in het oog te houden, staren ze zich blind op bijzaken - ook dat is bijgeloof!

Wat de heilige amuletten, letters en getallen betreft, hier moet ons iets van fundamenteel belang helder voor ogen staan. Sinds Christus

zijn er in het geheel geen heilige *dingen* in de strikte zin des woords meer. Toen Jezus de reinheidsgeboden van de Farizeeën principieel afwees (vgl. Marcus 7:14-16), wees Hij het onderscheid tussen rein en onrein, profaan en heilig totaal af. Er is geen terrein van het menselijk leven, dat niet geheel aards en werelds is, maar ook geen, dat niet door dankbare genieting of gehoorzame dienst aan God zou kunnen worden geheiligd. Daar enig voorwerp uitlichten en er een zakelijke, immanente heiligheid of een zelfstandige macht aan toekennen, betekent steeds opnieuw tegenover de ene Heer en Schepper een tegenmacht stellen. In één woord: *Geloof in een amulet, in een gunstig of ongunstig getal is geloof in een afgod*, bovendien nog een primitief geloof in een afgod, waar „verlichte" mensen toch zeker ver boven verheven moesten zijn. En pas helemaal, als wij ons in de hand van onze onzichtbare en liefderijke Vader weten, - wat klampen we ons dan nog vast aan aardse, vergankelijke, machteloze afgoden? Het gaat hier bij veel moderne mensen werkelijk niet alleen om een onschuldige zwakheid - het kwaad zit dieper: men gelooft en vertrouwt niet meer op de genadige leiding van de Heer, die ons leven in zijn hand houdt en bewaart.

Laat ons daarom als christenen tonen, dat wij niet bang zijn voor het getal 13 of voor een vrijdag! En als iemand naar onze gezondheid vraagt, antwoorden we blij: „Dank u, heel goed!" en voegen daar niet meteen angstig aan toe: „Afkloppen!" Geen boze geesten en demonen kunnen onze gezondheid nadelig beïnvloeden, geen goden zijn afgunstig op ons, God alleen geeft en neemt gezondheid en ziekte. Boven alles uit, wat zich *zakelijk, immanent heilig* noemt, zij het ons streven, dat ons hart geheiligd worde, dat wij *persoonlijk* met God door Christus verbonden worden. Want zo spreekt de Heer: „Heilig zult gij zijn, want Ik, de Here, uw God, ben heilig" (Leviticus 19:2).

Toverij en toverboeken

Een bijzonder triest hoofdstuk vormen de toverboeken, die met behulp van toverstokjes en toverspreuken geluk en geld, genezing van ziekte en seksuele horigheid willen afdwingen.

Uit de 16de eeuw is ons bv. *Fausts hellevaart* bekend.[12] Tegenwoordig is in Duitsland in vele drukken het zg. *Zesde en zevende boek van Mozes* verspreid, „dat is Mozes' magische geestenbezwering, het geheim der geheimen, getrouw naar een oud handschrift". De eerste druk dateert uit de tijd omstreeks 1520 tot 1540 en is een kwalijk brouwsel van Egyptische, kabbalistische en Arabische bezweringen en godslasterlijke gebedsdwang. Het hele egoïsme van de bijgelovige mens, de meest krasse dwaasheid en de ergste onzedelijkheid blijken daaruit. In een proces voor een schepenrechtbank in Brunswijk (1956) werden de nieuwe uitgevers tot gevoelige geldboeten veroordeeld en de matrijzen, clichés en vellen van het boek in beslag genomen. Het is onbegrijpelijk, dat een hogere instantie dit vonnis weer vernietigde en dit boek nu weer in een grote oplage mag verschijnen.

In het 6de boek worden in één adem de drie-enige God en „keizer Lucifer, vorst en gebieder van de duisterste geesten" aangeroepen en aanwijzingen voor een verbond met de duivel gegeven. Dan volgen toverformules „in de naam van de grote Adonai, Elohim, Ariël en Jehova". Men kan daarmee schatten delven, gesprekken met doden voeren, de toekomst met de „spiegel van Salomo" onderzoeken en „met behulp van geesten werken van haat en wraak volbrengen".

Het 7de boek noemt zich de „geheimzinnige invloed uitoefenende huisschat van gestaafde middelen ter bereiking van velerlei doeleinden". Huichelachtig geeft het boek de raad, „in geval van ziekte onvoorwaardelijk een arts te raadplegen".

Enige voorbeelden mogen dit gedoe illustreren:

Bescherming tegen heksen

„Men trekt twee verschillende schoenen aan, of draagt zijn hemd of een kous omgekeerd. Men heeft klaver-vier op zak. Men hangt een „onrust" aan het plafond of een „geest", dat zijn in de vorm van een duif gemaakte beenderen van de kop van een karper of de uitgeblazen dop van een ei, met kop en papieren vleugels. De gedurige beweging van de „onrust" verdrijft de heks".[13]

Schade berokkenen

„Wilt gij uw vijand benadelen, schrijf dan op een glazen plaat met inkt, na zonsondergang, aldus: Uw ongeluk zal komen op uw hoofd en uw boosheid neerkomen op uw kop, N.N.! Berook deze plaat zevenmaal en spreek daarbij: Sta op, Adonai, in uw gramschap en verhef u in toorn tegen mijn vijand N.N.! Neem dan vuil water, maak de plaat goed schoon en giet het water op de drempel van uw vijand. Moet de schade groot zijn, verbrijzel dan de plaat en begraaf haar bij de deur of de drempel van uw vijand".[14]

Een geheim middel tegen alle ziekten

„Als iemand ernstig ziek is, neem dan zijn urine, kook een stuk varkensvlees daarin, tot het bijna ingekookt is . . . geef dit vlees aan een hond, die niets meer waard is, te eten, dan zal de patiënt genezen en de hond moeten creperen".[15]

Voor zwakke ogen

„De ogen van een pad achter op de nek gehangen, bewaart niet alleen het gezichtsvermogen, maar versterkt het zwakke oog enorm en verdrijft alle gebreken".[16]

Hoe belachelijk vele van deze voorschriften ook mogen zijn, toch zijn deze toverijen en bezweringen in wijde kring verbreid. Heel wat haat en nijd worden daardoor nog aangewakkerd, heel wat ziekte overgebracht. Zelfs tegen syfilis vindt men recepten, bv. dat de patiënt zich tot aan de hals in verse paardemest moet laten ingraven.[17]

Laat het ons tenslotte nog eens helder voor de geest staan, dat al dit aanroepen, bezweren, betoveren in strijd is met het eerste gebod, dat hier de mens God en het lot wil dwingen, in plaats van zijn verstand te gebruiken en voorts de goddelijke hulp aan te roepen, of dit gebed nu verhoord wordt of niet.

Daarbij valt het vaak genoemde verschil tussen witte en zwarte magie weg. Deze tegenstelling berust op een misleiding. Of ik, zoals bij

de witte magie, met tovermiddelen Gods naam aanroep en ziekten genezen wil, of, zoals bij de zwarte magie, de duivel bezweer en door tovermiddelen schade wil berokkenen - in beide gevallen wil de mens heer zijn, in plaats van zich te buigen voor Gods wil, en dat juist is de eigenlijke opstand, de oer-zonde tegen de genadige en goede God. Alle bijgeloof bevat het risico de mens van God af te trekken en aan anti-goddelijke machten te kluisteren.

Gebruik en misbruik in de kerken

Nu rijst natuurlijk bij de protestantse christen, die immers tegenwoordig in een confessioneel veelal gemengde omgeving leeft, de vraag: Hoe staat het dan met zo menig gebruik in de katholieke kerk? Wat te zeggen van de „wijding" van kaarsen, klokken of medailles, van het zegenen van zout en water, maar ook van paarden, auto's en radiostations? Wat te zeggen vooral van de relikwieën? Een katholieke mis bv. kan toch dan alleen maar echt gecelebreerd worden, als dit op een altaar of altaarsteen geschiedt, welke de overblijfselen van een heilige of martelaar bevat.
Wij zijn, om te beginnen, van mening, dat bij een serieuze discussie hier niet gesproken mag worden van bijgeloof, zwendel, volksverlakkerij. De banvloeken van een Luther, die over de markt des duivels sprak en niet zuinig was met zijn spot en hoon, moet men verklaren uit een overwoekering van deze gebruiken in die tijd. Alleen de relikwieën-verzameling van Frederik de Wijze, die in 1505 in de slotkerk te Wittenberg werd tentoongesteld, bevatte immers al 5000 stuks. De desbetreffende paragraaf van het tegenwoordige roomse kerkrecht is in voorzichtige bewoordingen gesteld, en katholieke dogmatici als Bartmann en Schmaus zijn zeer voorzichtig bij de beoordeling van deze zogenaamde „sacramentalia". Dat zijn, vinden zij, „naar hun wezen zaken of handelingen, waarvan de kerk zich in een zekere navolging van de sacramenten pleegt te bedienen, om daardoor op grond van haar gebed bepaalde doeleinden, met name van geestelijke aard, na te streven". De nadruk ligt zo op de voorbede en op de geestelijke uitwerking, niet op het materiële. Ook waarschuwen deze katholieke

dogmatici er met nadruk voor, op de zakelijke heiligheid en op een automatisch optredend effect te vertrouwen, en noemen dat uitdrukkelijk bijgeloof. „De katholieke christen verwacht zulk een uitwerking niet rechtstreeks van het zichtbare voorwerp, dat hij bij zich draagt (bv. een gewijde medaille), maar krachtens zijn religieuze instelling alleen van het vertrouwen op Gods goedheid, in overgave aan Gods wil."[18] En men legt er de nadruk op, dat de katholieke kerk de eenvoudige gelovige concreet aanspreekt en dat de genade Gods ook in het lichamelijk-creatuurlijke doorwerken moet.

Toch heeft de protestant hier ernstige bezwaren. Wordt er hier wel werkelijk ernst mee gemaakt, dat God alleen heilig is en dat niets aards-zakelijks een eigen heiligheid heeft? Wordt Gods genade hier werkelijk als persoonlijke liefde opgevat, en niet maar als een soort kracht, waarvan men zich bedient? Doet men niet al te grote concessies aan het volksgeloof, maar ook aan het volks-bijgeloof, met name in romaanse landen als Italië of Spanje? Komt de eenvoudige gelovige niet juist door al dit zegenen en wijden tot een eudemonistische opvatting van het christelijk geloof, d.w.z. tot de gedachte, dat God er is om het hem wel te doen gaan en om zijn dikwijls al te aardse wensen te vervullen?

Het zou toe te juichen zijn, als de Keulse processie achter de schrijn van de „heilige drie koningen" niet op deze heiligen, maar op Christus wees, zoals gelovige katholieke geestelijken dat wensen. Het zou goed zijn, als het besprengen met wijwater niet een versleten gewoonte was of als een magisch beschermingsmiddel werd gebruikt, maar als de gelovige daarmee de gedachte verbond: Uw kerk bidt voor u. Ligt hier het gevaar van misbruik niet al te zeer voor de hand? Daarom hebben de reformatorische kerken, met Calvijn voorop, terecht deze gebruiken afgewezen. Maar al te gemakkelijk vergeet een mens het tweede gebod (volgens protestantse telling): „Gij zult u geen gesneden beeld noch enige gelijkenis maken!" Dat betekent voor ons: U moogt niets aards absoluut stellen, u moet er voor op uw hoede zijn, in plaats van op God, op enig afgodsbeeld, op enig wezen of ding dat macht zou bezitten, uw vertrouwen te stellen.

Dat de protestantse kerken hier nog steeds de hand in eigen boezem

moeten steken, bewijzen veel misbruiken, die nog altijd in zwang zijn. Ik ken een koster, die jarenlang het gebruikte doopwater niet weggooide, maar voor 2 tot 5 DM aan „cliënten" verkocht, die het dan tegen kiespijn of dergelijke kwalen gebruikten. Misschien is dat maar een enkel geval. Daar staan helaas veel protestantse christenen tegenover, die de bijbel als fetisj gebruiken. Zoals Goethe al wist en er om glimlachte, „duimen" zij. Willekeurig wordt, met gesloten ogen, met de duim een schriftplaats aangewezen, die dan een bijzondere aanwijzing moet geven. Maar de bijbel is toch zeker geen orakelboek, zij wil onderzocht en aandachtig gelezen worden (vgl. Handelingen 17:11). En het doel van dit onderzoek is niet, een orakel voor de toekomst te krijgen, maar contact met Christus, de Heer. Slechts in deze zin mag men ook de mooie dagelijkse bijbelverzen van de Hernhutter broedergemeente opvatten: als versterking van het geloof en om in iedere situatie en op ieder ogenblik geleid te worden tot de Heer van ons leven.

III. TELEPATHIE, HELDERZIENDHEID, WAARZEGGERIJ

Bezweren, belezen en toverij bedrijven gaan tot ver in de oer-tijd terug. Zij behoren tot het magische wereldbeeld van de primitieve mens en zijn namen voor dat, wat voor de moderne mens bijgeloof werd. Kan men dat ook van de occulte verschijnselen zeggen, die tegenwoordig door een groot aantal geleerden worden erkend? Zijn telepathie, helderziendheid en waarzeggerij inbeelding en bedrog, of hebben we hier gewoon met nog niet onderzochte, nog niet verklaarbare feiten te doen?

Voorbeelden

Men moet de drie begrippen, die vaak met elkaar verward worden, goed onderscheiden.

Onder *telepathie* verstaat men thans de buiten-zintuigelijke waarneming van vreemde bewustzijnsinhouden. Het betreft daarbij minder het zogenaamde „gedachtenlezen", als wel het aanvoelen van psychische inhouden, die met de een of andere emotie in verband staan: van wensen, angsten, verwachtingen, driften en hartstochten van een ander mens. Buiten-zintuigelijk wil zeggen, dat hier de normale waarneming geen rol speelt, maar ook bv. geen normaal invoelend-vermogen, noch ook het logische concluderen en combineren. Dat zou immers allemaal normaal zijn en parapsychologisch niet interessant.

Zo werd bv. in Parijs een bekende kaartlegster geconsulteerd door een moeder, „wier 17-jarige zoon aan een aandoening van het heupgewricht leed en bij wie een longtuberculose te duchten was".[19] Zonder dat de kaartlegster iets van deze feiten wist, kwam ze toch na

enig heen en weer praten tot de uitspraak: „U hebt een zoon met een zwakke gezondheid; hij zal sterven, als hij 20 is." Maar het kwam anders uit: het gevreesde jaar ging voorbij en de jonge man werd daarna aanmerkelijk beter.
Nu kan men gewoon zeggen, dat de „zieneres" zich vergiste. Maar aangenomen, dat er telepathie bestaat, dan heeft die kaartlegster nog geen, aan de deelnemers onbekende feiten ontdekt, doch ze heeft onbewust het onderbewustzijn van die moeder door haar telepathische aanleg „opengebroken" en de angsten en zorgen van die moeder in een uitspraak omgezet.
De eigenlijke *helderziendheid* moet betrekking hebben op feiten, die de betrokken personen niet op een andere manier - op natuurlijke wijze - bekend kunnen zijn; helderziendheid komt tot stand zonder behulp van onze zintuigen.
Daarbij is het, zoals de voorstanders van helderziendheid beweren, van geen belang, of het nu om een gebeuren op kortere dan wel op langere afstand gaat. De ruimte is als het ware overbrugd of uitgeschakeld, en terwijl er op grote afstand iets gebeurt, ziet de helderziende het in een beeld voor zich en is in staat het te vertellen.
Het beroemdste voorbeeld is een gezicht van de Zweedse filosoof en „geestenziener" *Emanuel Swedenborg* uit het jaar 1759. Van hem vertellen geloofwaardige getuigen nl. het volgende:
Swedenborg kwam van een reis uit Engeland terug, was in Göteborg aan land gegaan en zat met een groot gezelschap voorname burgers aan het middagmaal. Plotseling werd hij onrustig en begon te vertellen, dat hij Stockholm in vlammen zag, ja, hij vertelde zelfs in bijzonderheden de brand van enkele stadsdelen en huizen. Pas na vele dagen kwam er een koerier uit het hemelsbreed meer dan 300 km verwijderde Stockholm en bracht de tijding over de grote brand, die een deel van de stad verwoest had. Deze met de feiten te staven voorspelling hoorde de stellig kritische filosoof Kant van een ooggetuige en dit bericht leek hem „de grootste bewijskracht" te hebben, al werd hij ook later in een geschrift „Dromen van een geestenziener" sceptisch en viel hij Swedenborg, ook om zijn natuurfilosofische fantasieën, scherp aan.

Een soortgelijk geval is al even verbluffend. Een zekere professor Scherer, legatie-secretaris in Stockholm, vertelt, dat een als eerlijk en godvruchtig bekendstaande man hem vertelde: „Ik bevond mij in 1762 juist op de dag, dat keizer Peter III van Rusland stierf (het was de 17de juli) in een gezelschap uit Amsterdam, waarbij ook Swedenborg aanwezig was. Midden in het gesprek veranderde zijn gelaatsuitdrukking, en men zag het hem aan, dat hij geestelijk afwezig was en dat zich buitengewone dingen in hem afspeelden. Zodra hij weer tot zichzelf gekomen was, vroeg men hem, wat er gebeurd was.
Hij wilde het niet dadelijk vertellen, maar na herhaald aandringen zei hij eindelijk: „Nu op dit ogenblik is keizer Peter de Derde in zijn gevangenis gestorven," waarbij hij ook de wijze van sterven meedeelde. 'Mijne heren, u gelieve slechts deze dag te onthouden, om die met het bericht in de couranten, die zijn dood zullen melden, te kunnen vergelijken'. En de kranten hebben daarna de dood van de tsaar, als op dezelfde dag gebeurd, medegedeeld."[20] (Tsaar Peter stamde uit het huis Holstein-Gottorp, was 21 februari 1728 in Kiel geboren en werd in Ropscha door een samenzwering onder leiding van zijn gemalin Catharina - eigenlijk Sophie von Anhalt-Zerbst - ten val gebracht en vermoord.)
Is reeds het overbruggen van de *ruimte*, de afstand, een heel merkwaardig verschijnsel, hoeveel te meer het opheffen van de *tijd*! Dat wil zeggen, wat zou het verwonderlijk zijn, als er werkelijk echt *waarzeggen*, of, zoals de parapsycholoog het tegenwoordig uitdrukt, echte „precognitie" bestond, een voorkennis van komende gebeurtenissen, die er in het heden nog helemaal niet zijn, waarvan dus eigenlijk geen enkele weerspiegeling bestaat, die op enigerlei wijze in het bewustzijn van de ziener kon dringen. Inderdaad bevatten de *literatuur* en de *huidige ervaring* een grote menigte van zulke verbazingwekkende *voorbeelden*.
Uit het begin van de nieuwe tijd moet hier met name de door geheimzinnige toverij omgeven Franse astroloog en arts *Michaël Nostradamus* (eigenlijk Michel de Nostredame) genoemd worden, die ook in Goethes „Faust" voorkomt. Hij leefde - waarschijnlijk van Spaansjoodse afkomst - van 1503 tot 1566 en was lijfarts van Karel de Negen-

de. Enige van zijn „kwatrijnen" - dat zijn korte, vierregelige spreuken, die hij in 10 „centuriën" (honderdtallen) uitgaf - zijn flitsende profetieën over de nabije toekomst. Zo luidt bv. een profetie uit die tijd over koning Hendrik de Tweede van Frankrijk:

De jonge leeuw zal de oude overwinnen
Op de kampplaats in een weergaloos toernooi.
In een gouden kooi zal hij hem de ogen uit het hoofd krabben.
Van de beide wedstrijdklassen is het de ene,
die een wrede dood teweegbrengt.[21]

De voorspelling ging na vier jaar in vervulling: de koning werd bij een toernooi door zijn gouden helmvizier heen met de lans zo ernstig verwond, dat hij na vier weken een smartelijke dood stierf. De voorspelling was al vier jaar tevoren in Lyon gedrukt. Maar overigens zijn zulke spreuken zo ongeordend en voor allerlei uitleg vatbaar, dat men er voor het heden of voor een latere toekomst van alles of niets uit kan lezen.

Goed gedocumenteerd is een geval van in-de-toekomst-zien bij Johann Kaspar Lavater. Deze geestelijke en schrijver uit Zürich, die met Goethe bevriend was, en door zijn fysionomische studies in brede kring bekendheid genoot, voorspelde verscheiden jaren voor zijn dood, dat hij aan een schotwond zou sterven, wat tamelijk onwaarschijnlijk klonk. Toen de Fransen in 1799 Zürich bezetten, merkte hij op straat, dat een Franse soldaat een medeburger lastig viel en wilde beroven. Lavater kwam hem te hulp. Maar toen ging er een schot uit het geweer van de Fransman af en Lavater werd zwaar gewond. Na een lang en hevig lijden stierf hij, zoals hij voorzien had, inderdaad aan deze verwonding.

Ook *Goethe* geloofde aan zulke voorgevoelens, zoals we uit zijn werk „Dichtung und Wahrheit" weten. Goethe beschrijft, hoeveel moeite het hem kostte, zich los te maken van de liefde voor Friederike von Sesenheim: „In zulk een woeling en verwarring kon ik het toch niet nalaten, Friederike nog eens te zien. Het waren pijnlijke dagen, waaraan ik geen herinnering meer heb. Toen ik haar nog één keer vanaf mijn paard de hand gaf, stonden haar de tranen in de ogen en ik had het innerlijk zeer zwaar. Nu reed ik langs het voetpad naar Drusen-

heim, en daar overviel mij een van de vreemdste voorgevoelens. Ik zag namelijk, niet met het lichamelijk, maar met het geestelijk oog, hoe ik mezelf op dezelfde weg te paard tegen kwam, en wel in een kledij, zoals ik nog nooit had gedragen: deze was donkergrijs met wat goud. Zodra ik me uit die droom losrukte, was de gedaante weer geheel verdwenen. Maar het is vreemd, dat ik na acht jaar, in een kledij zoals ik die in mijn droom had gezien, en die ik niet vrijwillig maar toevallig droeg, op dezelfde weg was, om Friederike nog eens te bezoeken. Hoe het met zulke dingen ook zij, het wonderlijke drogbeeld gaf me in die ogenblikken van afscheid een zekere rust."

Men lette in de laatste twee voorbeelden ook op de sterke emotionele relatie: dood en liefde, twee machten, die ons zeer sterk emotioneren. Daar zoveel Europeanen een onbegrensde verering hebben voor alles wat ver en vreemd is, op ons gebied vooral voor de kunsten van de *Lama's* in *Tibet*, moge ik ook daarop kort ingaan.

Zeker is de door Boeddha's leer gevormde mens tot een grotere verinnerlijking in staat dan de meer op de buitenwereld gerichte Europeaan. In eeuwenoude ascetenscholen zal men menig geheim van de geestelijke training (Yoga) onderricht en bewaard hebben. Het lijkt volgens vele verhalen geloofwaardig, dat bepaalde Lama's in staat zijn, door geestelijke beïnvloeding hun lichaamstemperatuur te doen stijgen of dalen. Daarom kunnen bij hevige winterkoude Lama's soms een hele nacht lang zwijgend en in meditatie verzonken in de buitenlucht blijven, zonder daarvan enig nadeel te ondervinden. Door bewuste daling van de werkzaamheid van hart en ademhaling kunnen zij geruime tijd in een gesloten ruimte doorbrengen. Ons, Europeanen, is zulk een beïnvloeding van het vegetatieve zenuwstelsel meestal niet mogelijk of wij hebben dit vermogen in de loop van de tijd verloren. Wat boven zulke kunsten uitgaat, schijnt toch tot de welige fantasie van het Oosten te behoren. Hoe gemakkelijk de Europese mens zich laat beetnemen, hebben we enige jaren geleden gezien, toen *Cyril Henry Hoskins*, alias Lobsang Rampa, zijn beroemde boek „Het derde oog" schreef, dat een best-seller werd en een golf van geloof in occulte machten deed ontstaan. In werkelijkheid ging het niet om een wijze uit het geheimzinnige hoogland, maar om een dood-

gewone installateur uit Zuid-Engeland, die nog nooit in Tibet was geweest. Geen wonder, dat *Kurt Hutten* het rumoer om dit boek „een dolle, literaire köpenickiade" noemt.[22]

Ook moet men bij alle verering van deze Tibetaanse of Indische wijzen goed voor ogen houden, dat bv. in Tibet nog zeer onlangs een onbeschrijfelijke armoede heerste, dat besmettelijke ziekten, ook geslachtsziekten in de kloosters, die bijna een derde van de manlijke bevolking bevatten, eerder af- dan toenamen en dat de vuilheid onbeschrijfelijk was. Daaraan zien we immers, dat ware wijsheid niet uit eenzame verzonkenheid of occult streven blijkt, maar uit de beheersing van het leven en uit de bemoeienis met de naaste. Dat zijn „de hoogste gaven", waarvan de apostel Paulus spreekt, de weg, „die nog veel verder (dan alle zg. wonderen) omhoog voert" (1 Corinthiërs 12:31).

Dat er inderdaad in Tibet bij zo'n geestesgesteldheid en bij zo'n formele training, als deze mensen op dit gebied ondergaan, ook echte helderziendheid geweest is, daaraan behoeft geen twijfel te bestaan. En toch heeft een zo goed kenner als *Heinrich Harrer* van het grote staatsorakel van de Tibetaners niet eens een gunstige indruk gekregen. Met een zware hoofdtooi wankelt een jonge monnik in trance-toestand de kring van waardigheidsbekleders binnen. „Het gezicht is opgezet en van een ongezonde rode kleur. Sissende geluiden stoot hij tussen zijn tanden uit. Plotseling springt het medium op - dienaren willen hem helpen, hij ontglipt hun, en bij het geklaag der blaasinstrumenten begint de monnik in een vreemde, extatische dans te draaien. Zijn gekreun en tandengeknars zijn de enige menselijke geluiden in de tempel."[23] Dan begint een minister hem vragen voor te leggen, die hij moet beantwoorden; men hoort echter slechts brokstukken van woorden en een onduidelijk gemompel. Toch noteert tegelijkertijd een vergrijsde secretaris de antwoorden vlot op een schrijftafeltje. Was hij, die ook al in dienst van het vorige staatsorakel gestaan had, zo schrijft Harrer, misschien het eigenlijke orakel? In elk geval hebben al deze kunsten het land niet van een rode bezetting kunnen vrijwaren, en de Dalai Lama, een levende god, moest haastig uit Tibet vluchten.

Ook bij de beroemde Pythia in Delphi, die door uit een spleet in de

aarde opstijgende dampen bedwelmd werd, zullen de wijze priesters wel de eigenlijke „zieners" geweest zijn.

Maar laten we uit verre tijden en landen naar onze eigen tijd terugkeren en enige *gevallen van helderziendheid* of precognitie *uit eigen ervaring* vertellen.
Het was begin 1941. Wij wisten nog niets van de veldtocht van Hitler tegen Rusland, en de Duitse macht scheen na de overwinning op Frankrijk en door het verdrag met Rusland tamelijk sterk te staan. In deze tijd leerde ik in Frankrijk een zekere graaf B. kennen, een Russische emigrant, met wie ik op zekere avond een helderziendheidsproef deed. Het kleine vertrek was slechts door een kaars verlicht. De graaf verzocht mij, een bepaalde vraag niet hardop te zeggen, maar slechts te denken, dan zou hij die beantwoorden. Hij gebruikte daarbij, om als het ware de functie van het onderbewustzijn te stimuleren, een waarzeggerskaart, waarop ongeveer 40 verschillende afbeeldingen getekend waren. Terwijl hij zichzelf in een soort trance bracht, verdeelde hij kleine papiersnippers over enkele afbeeldingen en zei daarbij, langzaam, haperend en geheel in zichzelf verzonken, ongeveer het volgende: „Op uw vraag moet ik ontkennend antwoorden. Ik zie een groot aantal kleine schepen voor me, die op een kust toevaren, ik zie een „vuurklok" (letterlijk), die boven de schepen uitrijst en veel vliegtuigen, ik zie duizenden soldaten aan land gaan."

Na enkele ogenblikken kwam een tweede beeld: „Ik zie een brede, bruine stroom, veel mensen in het water, ze verdrinken, de stroom wordt rood van bloed." En eindelijk een derde beeld, dat ik me bijzonder goed herinner: „Ik zie veel huizen in een grote stad branden, en ik zie hooggeplaatste persoonlijkheden aan galgen opgehangen worden."
Zoals u zich wel kunt voorstellen, luidde mijn vraag - die ik me alleen innerlijk stelde: Zal Duitsland overwinnen? Het eerste beeld is algemeen bekend geworden: het was de landing van de geallieerden op 6 juni 1944 in Normandië. Wat het derde beeld betreft, deze of gene zal wel eens angstdromen hebben gehad over gebombardeerde steden en puinhopen; in elk geval kon men in 1941 als Duitser iets zo specifieks en buitengewoons als het ophangen van hoge functionarissen nog niet

vermoeden, zodat dit punt als „significant", d.w.z. kenmerkend voor echt vooruit-zien, kan beschouwd worden. Maar we moeten reeds nu ook op tegenstemmen wijzen, die we nog nader zullen bespreken. Het tweede beeld tenslotte, kan demonstreren, dat een helderziende vaak geen algemene en aan ieder bekende feiten voorziet, maar iets, dat alleen de voor hem zittende persoon betreft: in mei 1945 wist ik me met moeite via de brokstukken van een stukgeschoten brug over de sterk gezwollen, bruine Elbe te redden, terwijl rondom me soldaten, vrouwen en kinderen verdronken, die in het water gesprongen waren. Velen werden door machinegeweer-salvo's van de achtervolgende Russen getroffen en hun bloed kleurde het water.

Twee andere gevallen uit mijn eigen omgeving hebben betrekking op de zogenaamde doodsaankondiging. D.w.z.: vlak voor zijn dood zendt iemand de zijnen een teken, dat buiten-zintuigelijk wordt waargenomen. Of er herkenningstekens of mededelingen ook van reeds overledenen bestaan, zal ons bij de behandeling van het spiritisme nog nader bezighouden. Hier volgt nu een geval van „doodsaankondiging".

In 1943, met verlof uit Rusland thuis, bezocht ik de moeder van een gesneuvelde kameraad, een eenvoudige, vrome en betrouwbare vrouw. Zij vertelde me: „Ik heb het geweten, dat mijn zoon gesneuveld is, al 8 dagen voordat de brief van de compagnie-commandant kwam. Ik zat met een buurvrouw over allerlei onbelangrijke dingen te praten; opeens kreeg ik een vreselijke angst, en ik zag mijn zoon voor me in uniform, op een uitgestrekt terrein. Eerst stond hij, toen viel hij bloedend neer, en ik zei tegen mijn buurvrouw, die vergeefs probeerde mij gerust te stellen: „Hij is dood, ik weet het". Zoals zo vaak in zulke gevallen, verzekerde ook deze vrouw, dat het ogenblik van het sterven klopte met dat in de mededeling per brief. De ruimtelijke afstand tussen moeder en zoon bedroeg in dit geval ongeveer 2000 kilometer.

Een ander voorbeeld betrekt ook een dier in de kring der waarnemers, zoals in dergelijke verhalen vaak gebeurt.

Na een lezing kwamen twee dames, die ik kende en vertrouwde, zusters van elkaar, naar me toe en vertelden me het volgende: Na de laatste oorlog hadden ze een achtjarige jongen, een zoon van vluchte-

lingen, een tijdlang onderdak verleend en waren veel van hem gaan houden. Na enige tijd konden zijn ouders hem weer bij zich nemen en hij woonde bij hen in een stad, die op een afstand van ongeveer 300 kilometer lag. De jongen schreef zo nu en dan, maar toen hield het contact op, zoals dat zo pleegt te gaan. Op een avond, drie jaar later, zaten beide zusters in hun kamer, aan hun voeten lag hun grote, trouwe sint bernardshond. Opeens ging deze lobbes opstaan, kwispelde blij met zijn staart en keek naar de hoek van de kamer. De vrouwen keken op en zagen daar de gedaante van een jongen in een wit nachtgewaad. Hij hief een hand op en wuifde bedroefd naar hen. Enkele ogenblikken later was de verschijning, die toch al onduidelijk en schimmig was geweest, verdwenen. De zusters vertelden, dat ze de eerste ogenblikken helemaal niet op het idee waren gekomen, dat het een schimmig beeld van hun pleegzoon geweest zou kunnen zijn: in hun herinnering was de jongen natuurlijk veel kleiner. Terwijl ze de eerste dagen zich nog steeds verwonderden en er met elkaar over praatten, kwam er een droeve tijding: de jonge man was na een korte, ernstige ziekte plotseling gestorven.

Als men deze drie voorbeelden overdenkt, valt het op, dat deze mensen niet spontaan, onvrijwillig, door een „gezicht" overvallen worden, maar dat er van een zekere activiteit sprake is: de helderziende brengt zichzelf in een toestand van trance, en de stervende personen denken klaarblijkelijk intens en hartstochtelijk aan de geliefde personen, met wie nu een buiten-zintuigelijk contact tot stand komt en in wie een „beeld" ontstaat. Wel is het een psychisch, innerlijk beeld, dat in de herinnering opkomt, maar toch zo, dat het door de betrokken persoon naar buiten, bijvoorbeeld in de hoek van de kamer, geprojecteerd wordt. Wij denken hierbij aan het, psychologen wel bekende, feit, dat bv. kinderen, hoofdzakelijk in de puberteit, of ook primitieven vaak *eidetici* zijn, dat wil o.a. zeggen, dat ze verbeeldingen van hun innerlijke fantasie en objectieve werkelijkheid niet van elkaar kunnen onderscheiden en beide voor even „werkelijk" houden.

Dat er juist hìer een enorm aantal bedriegers en charlatans, maar ook handige artiesten zijn, die gewoonweg hun publiek amuseren en geld verdienen willen, weet iedere parapsycholoog. Ik zelf was eens in de

gelegenheid de heer *E. Hanussen II* te leren kennen, leerling van de beroemde helderziende Hanussen, die in 1934 door de SA vermoord werd. Hanussen gaf in de Kurzaal van een badplaats aan de Noordzee een briljante voorstelling. Hij „raadde" bv. het nummer van een bankbiljet in een gesloten envelop. De verblufte toeschouwers merkten niet, dat hij een oude truc gebruikte. De toeschouwers hebben 5 briefjes beschreven en in de enveloppen gedaan, maar hij gebruikt 6 enveloppen, waarbij één uitspraak van hemzelf is. Hij houdt nu een envelop tegen zijn voorhoofd en „raadt" de inhoud. In werkelijkheid deelt hij alleen maar zijn eigen bijdrage mee, bv.: „Hier staat het woord „keelontsteking"", opent de envelop, waarin immers iets anders staat, onthoudt het vlug en doet dan, alsof zijn uitspraak bevestigd wordt.

Dan „raadt" hij de inhoud van de gesloten tweede envelop, maar maakt de inhoud van de eerste envelop bekend, die hij nu immers weet. Zo gaat hij door, tot alle enveloppen geopend zijn, en verdeelt ze willekeurig onder het publiek, dat niets van de ertussen gesmokkelde envelop heeft gemerkt en in een stemming van gelovigheid en verbazing komt. Natuurlijk is dit ook een opmerkelijke prestatie van geheugen en vingervlugheid. Deze trucs gebruikt de helderziende dan, om tegen een bedrag van 15 DM, bij vooruitbetaling te voldoen, ieder uit te nodigen, de volgende dag op zijn spreekuur te komen. Daar doet hij dan allerlei min of meer juiste uitspraken, geholpen door een goede mensenkennis en een zekere charme, en oogst natuurlijk grote „successen" - hoofdzakelijk van financiële aard!

Toen de helderziende mij de morgen na deze voorstelling van alles en nog wat over mijn zogenaamde hartklachten wilde vertellen, viel ik hem in de rede en verzocht hem, mij een groot huisdier te noemen, waaraan ik juist intens dacht. De man keek me met zijn blauwe ogen suggestief aan en verklaarde: „Dat kost 300 mark." Ik greep instemmend naar mijn portefeuille (hoewel daar maar 20 mark in zaten), maar de helderziende maakte verschrikt een afwerend gebaar: zijn zenuwen waren overspannen en hij kon nu zo'n zware opdracht niet aan, zei hij, waarop ik beleefd afscheid nam. Waarschijnlijk had ik hem ook nog moeten vertellen: „Het grote huisdier is grijs en heeft lange oren!"

Zelfs al zóu er werkelijk helderziendheid bestaan, dan kan toch nog niemand van 9-12 en van 14-17 uur „helderzien"; het zullen veeleer zeldzame ogenblikken, een plotseling overvallen-worden door een „gezicht" of een innerlijk beeld blijven.

Wetenschappelijke experimenten

Daar de spontane gevallen van helderziendheid en soortgelijke verschijnselen zelden en veelal moeilijk te controleren zijn, hebben wetenschappelijk geïnteresseerden en geleerden reeds lang gepoogd, onder controle en „laboratorium-voorwaarden" het bewijs voor het bestaan van buiten-zintuigelijke waarneming te leveren. Ik wilde maar niet over de bekende „mediums" uit de negentiende- of uit het begin van de twintigste eeuw spreken. Velen van hen zijn op velerlei wijze als bedriegers ontmaskerd, velen groeiden als vanzelf in een ster-rol, en reeds bij voorbaat werden ze omgeven door een al te gelovige bereidwilligheid om het wonderbaarlijke voor waar te houden. Eerder moeten we de nuchtere *statistische proeven* vermelden.
Bijzondere bekendheid verkregen de experimenten van de Amerikaan *Joseph Banks Rhine* aan de Duke University in Durham (Noord-Carolina, USA), die omstreeks 1930 begonnen en door zijn boek *De reikwijdte van de geest* in brede kring de aandacht trokken. Rhine is van mening, dat niet alleen de grote helderzienden, maar ook ieder gewoon mens aanleg voor buiten-zintuigelijke waarneming heeft, en hij tracht dat met behulp van statistieken te bewijzen. Hij koos daartoe 5 kaarten met eenvoudige symbolen: cirkel, vierhoek, kruis, 5-tandige ster en 3 golflijnen.

Deze tekens worden telkens vijf maal in een pakje kaarten van 25 stuks gebruikt. De opdracht aan de proefpersoon is nu, om bij het opnemen van de omgekeerde kaarten zoveel mogelijk treffers te maken. Volgens

de waarschijnlijkheidsberekening zou bij een heel groot aantal proeven de verhouding 1:5 bereikt moeten worden, dat is dus een gemiddelde van 5 juiste uitkomsten per 25 kaarten. *Rudolf Tischner*, een van de verdienstelijke onderzoekers op parapsychologisch gebied, schrijft daarover: „Bij kleine reeksen proeven komen door het toeval tengevolge van de „spreiding" natuurlijk vaak kleinere of grotere aantallen treffers voor. Bij langere reeksen benadert het gemiddelde sneller het getal 5. Bij 8 spelen, 200 proeven dus, is het bij 6, 5 treffers waarschijnlijk, dat deze uitkomst op toeval berust, ongeveer 1:150, terwijl men in de regel een waarschijnlijkheid van 1:100 als garantie beschouwt, dat de uitkomsten niet op toeval berusten. Een aantal treffers van 8 tot 10 bij enige honderden proeven is een goed gemiddelde en in geen enkel opzicht door toeval te verklaren.
Ook bij kleinere reeksen kan de waarschijnlijkheid van het toeval spoedig sterk dalen, als er een ononderbroken reeks treffers optreedt; zo heeft een aantal van 9 treffers achter elkaar een waarschijnlijkheid van 1:2 miljoen, maar er kwamen ook reeksen van 15 treffers voor (1:30 miljard), bij 25 treffers van dit soort is het aantal 298 triljoen."[24]
Verbluffend is, dat enige willekeurig gekozen studenten, van beiderlei kunne, in het algemeen toch kritische en intelligente mensen, een veel hoger gemiddelde aan treffers behaalden, dan verwacht mocht worden: 7, 8, 9, ja zelfs 16 en 18 treffers gemiddeld. Eén student, Pearce geheten, behaalde zelfs een keer 25 treffers, dat wil dus zeggen, dat hij alle kaarten van het hele pakje goed geraden had. Dat de methode streng wetenschappelijk was en allerlei controle-maatregelen genomen waren, stelt Rhine nauwkeurig vast. Ook onder verzwaarde omstandigheden waren de proeven van betekenis: bij afstanden tussen kaarten en proefpersoon van 15 tot 900 meter, ja zelfs tot op een afstand van 400 kilometer, waarbij de uitkomsten telegrafisch overgebracht wergen, kon soms een gemiddelde aan treffers van 10 (in plaats van ongeveer 5) geconstateerd worden. Het is te begrijpen, dat Rhine triomfantelijk beweert, het exacte bewijs voor de buiten-zintuigelijke waarneming geleverd te hebben. De kaarten zijn overigens in de Verenigde Staten ook voor eigen experimenten in de boekhandel te verkrijgen.
Als men nu vraagt: Zijn er veel uitgesproken helderziend-begaafde

proefpersonen in de zin van de vroegere mediums? dan moet het antwoord luiden: neen. De tijd van de grote mediums is blijkbaar voorbij, men hoort in de kringen van de wetenschappelijke parapsychologie steeds maar weer over hetzelfde „paradepaardje", de Nederlandse „psychoscopische diagnosticus" *Gerard Croiset*. Deze man werd herhaaldelijk door professor *Tenhaeff* (Utrecht) en professor *Bender* (Freiburg) getest, en beide onderzoekers komen tot de conclusie, dat dit een werkelijke helderziende of „paragnost" is.
Nemen we, om ons een juiste voorstelling van zijn capaciteiten te vormen, een voorbeeld, dat *Anton Neuhäusler*, docent in de filosofie aan de universiteit van München, beschrijft.[25] Croiset schreef in Utrecht een serie uitspraken op, die op bepaalde personen in een zitting van toepassing moesten zijn. Deze zitting vond pas later plaats, en wel in München. Er kwamen 49 deelnemers bijeen, die, zonder persoonlijk te zijn uitgenodigd, uit belangstelling eens een experiment over „vaststelling van de statistische waarschijnlijkheid van toevallige uitspraken" wilden meemaken. Het bleek, dat een groep uitspraken bijzonder nauwkeurig van toepassing was op de leider van de vergadering, A. Neuhäusler, „die Croiset vóór die tijd maar één keer kort in Stuttgart had gezien, zonder iets méér van hem te weten". De lezer moge nu zelf de volgende uitspraken erop beoordelen, of ze bewijskracht hebben, óf van zo algemene aard zijn, dat ook toeval en waarschijnlijkheid een rol kunnen spelen. Voor het vaststellen van de waarheid van deze verschijnselen is immers één geval, dat met bewijzen gestaafd is, meer waard dan tien onnauwkeurig meegedeelde gevallen.
Tussen haakjes staat in het onderstaande telkens de bevestiging, resp. de correctie van A. Neuhäusler.
Uitspraak 1: Een persoon, die zeer kort aangebonden en krachtig spreekt en niet op zijn mondje gevallen is. (De uitspraak klopt met het oordeel van allen, die deze persoon kennen).
Uitspraak 3: Ik zie een dame uit de tijd van Marie Antoinette... Heeft hij deze week of een dezer weken een gesprek over de 18e eeuw gevoerd? (Hij heeft onlangs met zijn vrouw over de Franse Revolutie en Marie Antoinette gesproken).
Uitspraak 4: Hij lijdt af en toe aan pijnen in de hartstreek, aan pijnlijke

bloedstuwingen, beklemmingen, waarover hij zich wel eens bezorgd maakt. (Hij is al enige tijd van plan, vanwege zulke pijnen naar de dokter te gaan).
Uitspraak 8a: Velocitas! Wat betekent velocitas? (Neuhäusler gaf bij dit punt de verklaring, dat hij aan een artikel over de relativiteitstheorie werkte, waarbij hij veel moeite had met het begrip velocitas = snelheid.)
Naast zulke uitspraken doet Croiset ook zogenaamde plaatsproeven. Hij geeft van te voren op, welke persoon op een avond, waarin hij optreedt, op een bepaalde stoel zit en vertelt bijzonderheden over die persoon: „een dame, die onlangs een blauwe hoed heeft gekocht", of iets dergelijks. En ook hier moeten vele uitspraken verbluffend kloppen. Zo houdt Croiset zich, evenals vele helderzienden, met de *psychometrie* bezig, d.w.z. hij neemt een of ander klein voorwerp, een ring, een horloge, ter hand en kan dan een uitspraak over de eigenaar of drager van dit voorwerp doen. Ook hier zal men niet mogen aannemen, dat er van zo'n voorwerp zo iets als elektrische stroom uitgaat of dat er een soort fluïdum aan zit, een „od", een „aura", zoals vele parapsychologen menen. Zo iets werd nog nooit vastgesteld, althans niet met fysische of chemische hulpmiddelen.
Wel doen steeds weer verhalen de ronde - en wel van Indische of, in onze cultuursector, van antroposofische zijde - die zulk een uitstraling van vergeestelijkte mensen willen aantonen, en velen herleiden ook de stralenkrans van heiligen daartoe. Maar, bestaan er stralen, die slechts voor het geestelijke oog van ingewijden zichtbaar zijn, maar niet voor profane ogen? Hoe het ook zij, de parapsychologen herleiden in elk geval voor het merendeel de psychometrische successen daartoe, dat het voorwerp het onderbewustzijn van de helderziende stimuleert om in werking te treden. Daarvan worden inderdaad verbluffende voorbeelden gegeven. Zo schrijft *Tischner*: „Een zekere heer H. kreeg een klein, enige keren in dik papier gewikkeld pakje in de hand gedrukt, en hij deed de volgende uitspraken: 'Dame in roze, zij heeft een ketting om haar hals, collier, paarlen, daaraan zit iets, dat aan een ster of kruis doet denken. Nu wordt het een kruis. Dame in de dertig, rijpe vrouw, roodblond haar, zeer hooghartige trek op het gezicht.' De inhoud van

het pakje was een door de paus gezegende rozenkrans. De vorm van het voorwerp was dus correct herkend, maar werd toen niet juist geïnterpreteerd. Wat over de eigenares werd gezegd, klopt. Zij zei zelf: 'Ja, men zegt, dat ik hooghartig ben.'
Enkele maanden later heb ik hetzelfde voorwerp nog eens aan de heer H. gegeven, hij zei meteen: 'Ik zie de paus, stralend witte verschijning gezien.' Maar de zaak kreeg door iets, dat bijna een jaar later geconstateerd werd, nog een heel ander aspect. Toen ik toevallig de rozenkrans eens ter hand nam, ontdekte ik, midden in het kruis, heel onopvallend, een klein loepje, waardoor men een foto van de paus in wit-zijden gewaad kon zien. Het was een loepje, zoals men dit vaak aan zulke souvenirs vindt."[26]
De helderziende zou dus door het papier heen een heel klein loepje ontdekt hebben, waar men het oog immers heel dicht bij moet houden, en had op een afstand van, laten we zeggen, een halve meter, de sterk verkleinde foto gezien. Dat zou inderdaad een overtuigend bewijs voor de helderziendheid zijn - áls dit geval werkelijk aan alle wetenschappelijke controle-voorwaarden voldoet.

Kritische beschouwing

Met de vraag naar de nauwgezette controle op zulke mededelingen zijn we eigenlijk al met de kritiek begonnen. Wij zullen die nu ook serieuzer en uitvoeriger dan meestal in besprekingen het geval is, aan het woord laten.
Om te beginnen mogen we erop wijzen, dat er bepaalde landstreken zijn, waar helderziendheid of, zoals dan ook wel gezegd wordt, het *tweede gezicht*, betrekkelijk veel voorkomt; men noemt in dit verband wel Schotland of de „speukenkiekers" (spokenkijkers) van de Lüneburger heide. Ook in het gebied van het Mainhardter Woud en van het Löwensteingebergte (Noord-Württemberg) vond ik zo'n gebied, terwijl de mensen ten westen van de Neckar over het algemeen meer nuchter en rationeel denken. Het is interessant, dat ook materiële factoren hierbij een rol spelen. De etnoloog Schmeïng heeft aangetoond, dat kalkgebrek in het water helderziendheid bevordert en

dat toevoeging van calcium het „tweede gezicht" doet afnemen.[27] Hebben we bij het „tweede gezicht" met een werkelijke aanleg of gewoon met een verhevigde werking van de fantasie te doen? En is dit „endemische", tot een bepaalde streek van het land beperkte, verschijnsel niet te vergelijken met dat epidemische verschijnsel, dat een bijzonder suggestief iemand een kring van gelovigen om zich heen vormt, die plotseling massaal „boven-natuurlijke" dingen beleven, zoals bij de arts *Charcot* in Parijs, in wiens kliniek schreeuwkrampen en andere hysterische verschijnselen aan de orde van de dag waren? Is het niet eigenlijk zo, dat velen maar al te graag het wonderbaarlijke, sensationele geloven, maar er weinig belang bij hebben, feiten werkelijk nauwkeurig te onderzoeken?

Een andere tegenwerping geldt het woord „toeval", nu niet in een gewichtige wereldbeschouwelijke betekenis genomen, maar gewoon in de dagelijkse betekenis: ik kom 5 minuten na de officiële tijd van vertrek het perron op, maar „toevallig" heeft die trein net vandaag 8 minuten vertraging en ik kan er gelukkig nog in. Zo, zeggen de kritici, is het nu ook met de „helderziendheid". Duizenden dromen wel eens van een ongeluk, en één keer gebeurt iets dergelijks inderdaad – maar men vergeet de 999 andere gevallen. Croiset geeft een hele serie aanwijzingen, juiste, half-juiste en onjuiste, maar die paar juiste verbluffen. Zou het bv. niet op bijna elke, door zijn werk sterk in beslag genomen, man van 40 à 50 jaar van toepassing zijn, dat hij af en toe aan zijn hart wel eens iets abnormaals voelt? Welke dame heeft wel niet eens een witte blouse of, bij een bepaalde mode, een blauwe hoed gekocht?

Zodra een uitspraak ook een toevals-treffer kan wezen, is die niet meer „specifiek" of „kenmerkend", dat wil dus zeggen: ze bewijst niets meer.

Maar ook het woord toeval zit vol problemen. *Wilhelm von Scholz* heeft in zijn bekende werk *Het toeval en het lot* de stelling verdedigd, dat er niet slechts domme, onbelangrijke, maar ook „zinvolle", op geheimzinnige wijze met het lot samenhangende toevallen zijn.

C. G. Jung heeft daarop een theorie ontwikkeld, die deze gedachten uitwerkt, „De synchroniciteit als principe van a-causale samenhangen"

(1952). Deze theorie houdt in: Als er, laat ons zeggen, in Stockholm een brand uitbreekt en Swedenborg deze brand in een ver verwijderde stad ziet, dan is die brand niet de oorzaak van de helderziendheid. Er is veeleer een hogere werkelijkheid, van waaruit beschouwd, tijd en ruimte relatief zijn. Deze werkelijkheid richt de beide gebeurtenissen in dezelfde zin, zodat de geest boven tijd en ruimte kan uitstijgen. Maar zulke nieuwe opvattingen moeten eerst nog goed doordacht en onderzocht worden.

Laten we tot eenvoudiger gedachtengangen terugkeren. Hier moge dan met name het verhelderende werk van *Wilhelm Gubisch* genoemd worden, hoezeer deze geleerde ook op de zenuwen van velen, die aan occulte verschijnselen geloven - misschien ook wel op die van wetenschappelijke para-psychologen - werkt! Bij veel lezingen, meestal voor artsen en criminologen, geeft hij zich in het eerste deel van de avond voor helderziende uit en komt tot uitspraken, die precies zulk een geheim „weten" verraden als die van „echte" helderzienden.

In het tweede deel van de avond laat hij dan zien, hoe hij langs geheel natuurlijke weg tot zijn resultaten kwam, namelijk door psychologisch aanvoelen, scherpzinnig raden, tastend-vage uitspraken en haast onmerkbaar ingelaste vragen én door het gelukkige toeval, dat altijd weer helpt.

Ik was er zelf getuige van, hoe hij aan een brave deelnemer uitlegde, dat deze op zijn slaapkamer een kast had (is nl. voor 95% van de deelnemers juist), onder in de kast een paar doosjes, daarin kleine ronde voorwerpen - „het zijn munten uit een kleine collectie" (significante uitspraak!). De deelnemer bevestigde dat en het experiment was geslaagd. En toch schrijft Gubisch, dat hij deze uitspraak als „standaard"-uitspraak in zijn program had opgenomen. Inderdaad publiceerde hij al twintig jaar geleden een protocol, waarin deze en andere standaard-uitspraken („moedervlek op de rechter heup") al staan. Zo komt het, dat Gubisch ieder buiten-zintuigelijk vermogen ontkent. Niet de helderziende, zo meent hij, maakt het buitengewone verschijnsel, maar het publiek, dat in zijn bereidheid, om alles te geloven, zelfs het onmogelijke voor mogelijk houdt en eenvoudig kritiekloos alles accepteert.

Hier moet ook nog opgemerkt worden, dat veel alom bekende gevallen van juiste, specifieke uitspraken, die vast schijnen te staan, toch bij een werkelijk nauwkeurig onderzoek geen stand houden. Zo'n beroemd geval is „de profetische droom van bisschop *Lanyi*". Deze droomde op 28 juni 1914, 's morgens om 4 uur, het hele verloop van de bloedige aanslag in Serajewo en hij vertelde dat omstreeks 7 uur aan zijn bediende, zijn moeder en aan een gast, een zekere Anna S. Dan toont Gubisch, na een nauwgezet en minutieus onderzoek, en na met alle betrokkenen die nog in leven zijn gecorrespondeerd te hebben, aan, dat dit „parade-geval" helaas geen steek houdt. De droom is wel opgeschreven, maar dat kan pas *na* de dood van de Oostenrijkse aartshertog gebeurd zijn; ook ontbreken juist verscheidene karakteristieke bijzonderheden van het werkelijke verloop (*één* moordenaar voerde de daad uit, niet twee, zoals in de droom wordt beschreven; de tweede moordenaar was op een andere plaats). Ten slotte schrijft de kroongetuige, op wie het vertellen van deze droom toch een onvergetelijke indruk voor het gehele leven had moeten maken, aan Gubisch, „dat de bisschop toen in een zeer opgewonden toestand was, ook over zijn droom sprak, maar of dat dezelfde dag, toen hij het bericht kreeg, dan wel daags daarna, gebeurde, ben ik geheel vergeten".[28]
Nu moet u hierbij weten, dat velen, juist uit vrees voor een aanslag, de troonopvolger en zijn gemalin de reis hadden ontraden, en dat bisschop Lanyi veel met zijn dromen bezig was en volgens het getuigenis van een landgenoot en aartsbisschop „een abnormaal levendige fantasie" bezat. Men zal dus dit geval helaas uit de literatuur moeten schrappen, en dat maakt natuurlijk een beetje wantrouwend tegenover andere algemeen bekende gevallen.
Een volgende bedenking tegen de buiten-zintuigelijke waarneming betreft de wetenschappelijke waarde van de proeven van *J. B. Rhine*. Men bestreed niet slechts, dat de proeven werkelijk wetenschappelijk correct, zonder mogelijke bronnen van fouten uitgevoerd zouden zijn - zo bv. door Otto Prokop (vroeger werkzaam aan het gerechtelijk-psychologisch instituut te Bonn, thans hoogleraar aan de Humboldt-universiteit in Oost-Berlijn) - maar ook onderzoekers, die de buiten-zintuigelijke waarneming wèl aanvaarden, houden niettemin Rhines

methode voor ontoereikend. De mathematicus professor Tornier uit Göttingen schrijft: „Persoonlijk moge ik hier aan toevoegen, dat ik het bestaan van telepathie, helderziendheid en precognitie als door veel ervaring voldoende bewezen beschouw, dat ik mij hier dus niet tegen de parapsychologie, maar tegen een duidelijk mathematisch onjuiste bewijsvoering richt."[29]

Als we al deze bedenkingen ernstig op ons laten inwerken, moeten we eerlijkheidshalve toegeven: *wetenschappelijk* is het probleem, of echte helderziendheid bestaat of niet, nog geenszins bevredigend opgelost. De gegeven experimenten leveren maar een schamel resultaat op, en ook de methoden zijn nog niet algemeen als betrouwbaar aanvaard. Zelfs bij spontaan optredende gevallen, zoals het geval Lanyi laat zien, moet men nog uiterst voorzichtig zijn. Het is mij althans duidelijk geworden, dat er niet alleen een zekere bevangenheid in het occulte bestaat, maar ook het tegendeel: een negatieve bevangenheid, dat dus velen, dat, wat geheimzinnig is en van de regel afwijkt, eenvoudig niet willen toegeven. Maar enkele spontaan optredende gevallen zijn in elk geval zozeer een nadere beschouwing waard, dat we verder moeten gaan met ons onderzoek.

Waarzeggen en voorspellen

Nog belangrijker dan het wetenschappelijke probleem is het wereldbeschouwelijke vraagstuk.

Hier moet eerst met grote klem worden vastgesteld: Met de feitelijkheden van helderziendheid houden geloofsuitspraken geen enkel verband. Evenmin als er een natuurwetenschappelijk bewijs voor het bestaan van God bestaat, evenmin betekent de juistheid van een helderziende voorspelling iets voor het bestaan van een bovenaardse wereld. Ook bij de fraaiste „treffers" blijven we binnen de kring van ons aardse bestaan. Hoogstens hebben we nieuwe, geheimzinnige aspecten van het zieleven van de mens ontdekt of, als Edgar Dacqué gelijk heeft, oer-oude vermogens van de ziel herontdekt. Dat mogen interessante en merkwaardige vermogens zijn, maar zelfs dán zou ons leven niet anders worden. Zelfs dán zouden we toch elke dag aan ons werk moe-

ten gaan en met behulp van ons heldere menselijke verstand voor onze toekomst moeten zorgen. Wie zou zich in het leven van alledag op gezichten durven verlaten, die toch nimmer een helder totaaloverzicht van de werkelijkheid, maar slechts toevallige momentopnamen kunnen geven? Dat is toch niet de levensstijl van mensen, die, naar het woord van hun Heer, „arbeiders in zijn wijngaard" en „goede rentmeesters" moeten zijn! Integendeel, als we christenen ontmoeten die een al te sterke neiging hebben tot alles wat geheimzinnig en buitenzintuigelijk is, ligt de vraag voor de hand, of hun vroomheid wel gezond is en of hun geloof werkelijk een „niet-twijfelen aan wat men niet ziet" is (vgl. Hebreeën 11). Gubisch heeft volkomen gelijk, als hij - in zijn taal - opmerkt: „De waarlijk gelovige heeft, dunkt ons, aan het occulte geen behoefte."[30]

Maar, zo vraagt menige christen zich af, komt er dan in de bijbel niet menige voorspelling voor, die uitgekomen is? Hebben niet de profeten in de toekomst gezien, en heeft niet Christus zelf de ondergang van Jeruzalem voorzegd?

Dat is stellig juist. En toch zullen we profane helderziendheid en waarzeggerij scherp moeten onderscheiden van de bijbelse voorspellingen. Een profeet is niet in de eerste plaats een voorspeller van de toekomst, maar een, met een buitengewone opdracht van God gezondene, die de mensen van zijn eigen tijd terugroept: „Doet boete en bekeert u!" Dát is de eigenlijke roep der profeten. En slechts om zijn trage en zelfverzekerde tijdgenoten uit hun slaap te wekken, onthult de profeet het aanzeggende oordeel, dat God hem heeft geopenbaard.

Daarbij stellen we nóg een karakteristiek verschil met een helderziende vast. Deze zegt, in één adem, belangrijke en onbelangrijke dingen, al naar de bijna toevallige stroom van beelden, die in hem opkomt. Een profeet daarentegen is een man, die politieke en sociale belangstelling heeft, een zielszorger, die met een warm hart zijn volk lief heeft, nadenkt over de tekortkomingen van zijn tijd, wereldwijs is en iets van het spel van de grote machten begrijpt. Zijn zorgen, vrezen, politieke inzichten worden dan samengevat en gekroond door het woord Gods, dat plotseling en overweldigend tot hem spreekt, zodat hij het wel doorgeven móet. Men leze eens het eerste hoofdstuk van Jesaja, om

dadelijk het geweldige verschil met een particuliere helderziende, met zijn spontane ervaringen, of met de politiek en religieus volstrekt onbelangrijke uitspraken van een Croiset, te zien.
Maar we willen niet verzwijgen, dat er naast deze eigenlijk profetische lijn nog een tweede door de bijbel loopt. In de laat-joodse tijd, na de ballingschap (586 tot 539 v. Chr.) werd de belangstelling voor toekomstvoorspellingen en het uitbeelden van bijzonderheden merkbaar, en er werden allerlei geheimzinnige getal-berekeningen gemaakt. In het boek Daniël en in de Openbaring van Johannes is iets van deze „apocalyptische" stroming in de bijbel opgenomen. Maar juist zulke op de tweede plaats komende dingen mag men niet als hoofdzaak gaan beschouwen, zoals de „Jehova-getuigen" en andere sekten dat doen. Juist deze beide boeken mogen geen orakelboeken worden, aan de hand waarvan wij de toekomst kunnen berekenen, maar ze moeten het echte woord Gods blijven: troost en vermaning voor het christelijke leven van iedere tijd. Dát juist is uitgedrukt in het onderscheid tussen waarzeggen en voorspellen!
Naast dit belangrijke onderscheid zijn de bedenkingen van vele filosofen ook tegen de echte profetie van geen belang. Zij zeggen: als een voorspelling werkelijk uitkomt, betekent dat immers, dat alles al van te voren bepaald is. Dat wil dus ten eerste zeggen, dat er in het geheel geen tijdstroom is: ergens, in een andere, vierde dimensie is alles al aanwezig en is daar heden, wat wij toekomst noemen. En, ten tweede: alle menselijke voorzorg en alle verantwoordelijkheid, ja zelfs alle vrijheid zijn dan de mens ontnomen, wij zijn slechts automaten, die het reeds vastgestelde verloop der dingen blindelings te volgen hebben, en het lijkt maar, alsof wij vrij kunnen beslissen.
Met deze al 2000 jaar oude twist van de beide filosofische richtingen van determinisme en indeterminisme (ginds lotsdwang, hier menselijke vrijheid) behoeven we ons hier niet in te laten. De christen begrijpt God niet als een onpersoonlijke wet, die onherroepelijk de banen voorschrijft. Voor de gelovige is God in ieder geval de persoonlijke, vrije, scheppende Heer, die wel zorgt en Zichzelf trouw blijft, maar te allen tijde een van zijn plannen kan veranderen. Dat is de diepe zin van het bijbelse woord: „toen berouwde het den Here". Verre van God op

primitieve wijze te willen vermenselijken, wil zulk een uitdrukking veel meer Gods alles te boven gaande, goddelijke vrijheid en barmhartigheid aanschouwelijk maken. Daarom kan de hele werkelijkheid wel zo lijken, alsof alles de blinde wetten van de causaliteit moet gehoorzamen, ook de mens met zijn beslissingen en besluiten, en toch ligt, vanuit het geloof bezien, de wereld iedere seconde opnieuw in Gods hand, en het komt erop aan, of ik ja zeg tegen Gods wil en besluit.

Maar juist dát wil de mens die zich naar een helderziende of waarzegger spoedt, om die toekomst te doorzoeken, niet! In plaats van te doen, wat Gods gebod hem voorschrijft en wat zijn plicht is, en vol vertrouwen de toekomst aan God over te laten, wil zo'n mens zelf als God zijn, zelf de toekomst in handen hebben en over eigen lot heersen. Een soldaat bv., die van een bekende helderziende de voorspelling krijgt: U zult gezond uit de oorlog terugkomen - zo'n man is nu geen arm, vrezend en hopend mensje meer, die op zijn Heer en God moet vertrouwen, hij is als het ware zelf meester over eigen lot geworden. Hij heeft het kaartje dat zijn terugkeer garandeert al op zak, hij heeft achter de schermen van de wereldregering gekeken en kan zich veilig voelen. Maar juist dát is de dodelijke overmoed van de mens, juist dát grijpt naar het alleen-Heer-zijn van God.

Daarom betekent voor een christen de gang naar een waarzegger of helderziende - behalve dan om de zuiver objectieve reden van een wetenschappelijk onderzoek - niet alleen een domme vergissing, niet alleen het weggooien van geld. Het is méér. *Het is zonde tegen het eerste gebod*: „Ik ben de Here uw God; gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben." God alleen heeft het recht, zijn Ik met een hoofdletter te schrijven. Hij, die ons alles schenkt, van Wie wij alles hebben, Hij wil niet slechts de Heer van ons heden zijn, maar ook de Heer van de toekomst.

Daarom wijst het geloof iedere zuiver menselijke poging om met buitenzintuigelijke of bovennatuurlijke middelen in de toekomst te zien, als bijgeloof af.

IV. DROOM EN WERKELIJKHEID

Dromen zijn we al in het vorige hoofdstuk tegengekomen. Helderziendheid kan immers zowel in wakende toestand als in hypnose of droom optreden. Het probleem van de droom verdient wel een afzonderlijke bespreking, want het uitleggen van dromen is bijna zo oud als de mensheid. De geschiedenis daarvan is belangrijk en is door de eeuwen heen van grote invloed geweest, van de oude Egyptenaren af tot op de huidige dag. En in de bijbel wordt dit verschijnsel verschillend beoordeeld.

Over de geschiedenis van de droomuitleg

Het woord zelf moest ons eigenlijk voor dromen waarschuwen: het komt nl. van het Germaanse draugma = drogbeeld, en verraadt al, evenals het latere spreekwoord „dromen zijn bedrog", of het Franse „songes - mensonges" (dromen zijn leugens), een gezonde scepsis.
In de oertijd al hebben de mensen zich met hun dromen bezig gehouden. De nomade, de jager, sliep slecht, met veel onderbrekingen, juist zo als hij wel moest leven, vol angst voor de vijandige wereld rondom en na ieder ontwaken herinnerde hij zich zijn dromen. Ook had hij nog niet met een werkelijkheidszin, zoals wij die bezitten, geleerd, onderscheid te maken tussen zijn belevingen in wakende toestand en zijn droomwereld. Men zegt wel eens, dat pas het temmen van honden de oermens een langere slaap heeft gegeven.
In de oudheid komen we reeds in het *Gilgamesj-epos* in Babylonië, twee duizend jaar voor Christus, de hoge waardering van de droom tegen. In Egypte was het uitleggen van dromen tot een wetenschappe-

lijke kunst ontwikkeld, met een eigen faculteit aan de hogeschool van het koninklijk huis. Men zou Genesis 41:8 kunnen vertalen met „schrijvers van het levenshuis", dat zijn de in hoog aanzien staande en meestal adellijke waarzeggers en wijzen van de Farao. Deze droomuitleg hing ten nauwste samen met het hele wereldbeeld van de Egyptenaren. Evenals voor de Babyloniërs, was ook voor hen de zichtbare wereld omgeven door de hemelse oer-wateren, „nun" geheten. De zonnegod dompelt zich iedere nacht in deze hemelse oceaan en vindt daar verkwikking tot hij 's morgens herrijst. Zo dompelt zich ook de mens in de nacht van de slaap en komt daardoor met de hemelse wereld in aanraking, in de wereld van de doden en goden, die hem met hun wijsheid vervullen - vandaar de waarheid van dromen!
Daar men aan dromen zulk een hoge waarde toekende, trachtte men ze ook kunstmatig op te roepen en bekwaamde men zich in een bepaalde techniek. Men bad, vastte, sloot zich in grotten op of beoefende de tempelslaap, zoals thans nog in Japan; men liet zich door priesters in geheimzinnige riten inwijden en dronk bedwelmende dranken van bilzekruid, doornappel, later van opium of hasjisch. Ook het beroemde *orakel van Delphi* in Griekenland werkte met zulke middelen. Daar zat de zieneres op een driepoot boven een kloof in de aarde, waaruit bedwelmende dampen opstegen. Door deze dampen in „trance", een droomslaap, gebracht, stiet de zieneres, zoals thans de orakel-Lama's in Tibet, verwarde klanken en moeilijk te begrijpen zinnen uit. Begaafde en schrandere priesters legden deze woorden uit en gaven ze door aan hen, die om raad kwamen.

Op de „toren van Babel", d.i. op de grote trap-piramide in Babylon, bevond zich naast de sterrenwacht een droomvertrek met het gouden standbeeld van de god Mardoek. In de nieuwjaarsnacht bracht men een uitverkoren maagd daarheen, die des nachts door de goden bezocht werd en in haar droom de toekomst van het land zou zien. Ook stonden dromen met het genezen van ziekten in verband. In het *Serapion* in Beneden-Egypte vernamen de zieken in de droom het juiste medicijn en de juiste behandeling, en op andere plaatsen kwam de go-

din Isis in de droom genadig aan de legerstede der zieken en schonk hun „water des levens".
Terwijl Homerus en ten dele de Pythagoreeërs ook nog in deze droomwereld leefden, was daarentegen de bloeitijd van de Griekse cultuur op weg naar een echt begrip van de werkelijkheid en naar een wetenschappelijke kritiek. Voor *Aristoteles* (ca. 350 v. Chr.) „is de droom de voortzetting van de geestelijke activiteit in slapende toestand, men behoefde alleen maar de vervormde, zich als in een rimpelend water weerspiegelende beelden weten te ontraadselen. Zo is voor hem het gedroomde niet meer een door de goden geschonken ontsluiering van de toekomst, maar produkt van de tot „het rijk der natuur" behorende menselijke geest."[31] Zelfs kwam Aristoteles al op de geniale gedachte, dat de in de droom verhevigde „innerlijke waarneming" de mens het voorgevoel van een ziekte geeft, terwijl het wakende bewustzijn nog niet eens pijn voelt. Een zeer fraaie kritiek vanuit rationeel standpunt levert *Cicero* in zijn geschrift „De divinatione". Daar verklaart hij onder meer, „dat het toch meer in overeenstemming met de waardigheid van de goden zou zijn, zich aan wakenden te openbaren dan slechts aan snurkers en dan vaak ook nog aan smaders".[32]

In de duistere wereld van de ondergaande antieke beschaving vervaagde dit veelbelovende begin steeds meer, en zelfs de grootste droom-uitlegger van de antieke wereld, *Artemidoros* uit Daldis bij Efeze (ca. 180 na Chr.), geeft, zoals kenners zeggen, in zijn vijf-delige werk naast vele verrassend juiste psychologische waarnemingen een verwarde chaos van bijgelovige voorstellingen uit Egyptische, Babylonische en andere bronnen. Vanaf die tijd ontaarden de droomboeken steeds meer tot een zinloze en mechanische casuïstiek. Bloed betekent geld, bruiloftsgewaden de dood, een brand daarentegen een bruiloft, een raaf een echtbreker en een krokodil bij de Egyptenaren een „roofzuchtige ambtenaar"!
Uit de oude wereld drong dit soort droomuitleg, evenals de astrologie, via de Arabieren in onze middeleeuwen door, waarbij ook hier een menigte vertaalfouten de wirwar nog meer misvormde en vergrootte - voorwaar een draugma, een drogbeeld, waarvan de tegenwoordige

kopers en verkopers van „echte Egyptische droomboeken" het slachtoffer worden!

De psycho-analytische droomuitleg

Bij de heidense godsdiensten hield iedere droom op de één of andere wijze met de wereld van de goden verband. De moderne psychologie daarentegen gaat van geheel andere vooronderstellingen uit. Zij tracht uit de natuurlijke aard van de mens te verklaren, wat er aan raadsels in dromen verborgen ligt. In de vorige eeuw, onder de overheersing van een mechanische denkwijze, hechtte men er grote waarde aan, te kunnen aantonen, dat de droom door prikkels van buiten wordt veroorzaakt.

Dat kan inderdaad vaak het geval zijn. De zogenaamde nachtmerrie (Duits: *Alpdruck*) bijvoorbeeld wordt natuurlijk niet veroorzaakt door een „Alp" of „Elf", die 's nachts op ons lichaam gaat liggen, en ook niet door een „mare", maar veeleer door een overvolle maag. Juist de beroemde proef van *Hildebrandt* (1875) toont aan, hoe weinig een prikkel van buitenaf zegt. Het geluid van een wekker riep bij hem de eerste keer een droom van een zondagmorgen met gelui van kerkklokken op, een volgende keer het getingel van de belletjes van een arreslee, een derde keer zag hij het keukenmeisje voor zich, dat met groot lawaai een stapel borden op de grond liet vallen.[33] De uitwendige prikkel doet er dus heel weinig toe, het belangrijke bij de droom is de innerlijke toestand van de dromer zelf.

Hier moge het baanbrekend werk van de Weense stichter van de psycho-analyse *Sigmund Freud* (1856-1939) worden gememoreerd. Wat de romantici en Nietzsche bevroedden, heeft hij in een wetenschappelijk systeem gebracht: de moderne opvatting van de persoonlijkheid van de mens. Zijn daad is met die van Copernicus in de astronomie te vergelijken. Zijn grondgedachten, die we in het eerste hoofdstuk reeds noemden, mogen hier wat breder worden behandeld.

Van het bewustzijn, als het wezenlijke kenmerk van de mens, kan men niet meer spreken; het vormt slechts een dun vlies, een oppervlakte boven de diepe oceaan van het onderbewustzijn, vol van een ver-

schrikkelijke hoeveelheid elkaar bevechtende grote en kleine zeemonsters, van driften, wensen en hartstochten, die diep in de ziel, ook van de beste mens leven. Slechts een wankele „bovenbouw" bindt de mens aan die hogere wereld van idealen, van gerechtigheid, goedheid, medelijden. Wel oefenen deze idealen, reeds in de eerste kinderjaren door de oudere (en heersende) generatie ingeprent, een soort censuur uit: een drift, die zich wil verwerkelijken, wordt naar het onderbewustzijn teruggedrongen, en vormt daar een soort verzwering, een complex in de diepte; op een andere plaats dringt dit complex weer naar boven, om zich in het werkelijke leven uit te leven. Is die strijd moeilijk, dan ontstaan psychosen en neurosen, maar ook het geestelijk evenwicht van zogenaamd gezonde mensen is altijd labiel en hoogst kwetsbaar.
Om een mens weer „normaal" te maken, hem in evenwicht te brengen, week Freud geheel af van de mechanische behandeling met slagen, dwangbuizen, narcotica, baden of elektrische shocks, waarmee geesteszieken behandeld werden. Hij beval het genezende, rustige gesprek met de arts aan, die behoedzaam in de diepte van de ziel afdaalt, en bracht dat ook zelf in praktijk. Hij raakt daar de complexen aan, roept ze in het bewustzijn op en brengt ze zo tot oplossing. Dit vertellen en zich herinneren van dromen noemde Freud de via regia, de koninklijke weg, om tot het onderbewustzijn door te dringen, want in de droom is de ziel aan de machten van de diepte, zonder de bescherming van het Ik-ideaal, de bovenbouw, overgeleverd.
Deze grondgedachten zijn tegenwoordig wel onbetwist gemeengoed van de psychologie geworden. Twee karakteristieke theorieën van Freud daarentegen worden sterk bestreden. Ten eerste, dat de wezenlijke inhoud van het onderbewustzijn de libido, de geslachtsdrift - weliswaar in ruimere zin opgevat - is, en ten tweede, dat men een mens hoofdzakelijk vanuit zijn vroegste kinderjaren moet begrijpen; daar heeft hij dan, gekweld door de overmacht van zijn ouders, tussen hen geplaatst en gedwongen zichzelf te handhaven, een of ander „trauma" (Grieks woord = wond), dat wil dus zeggen, een of andere levenswond opgedaan, waaraan hij zijn hele leven lijdt. Van hieruit is dan overigens het beroemde *Oedipus-complex* te verklaren (onbewust

doodde Oedipus, volgens de Griekse sage, zijn vader en huwde zijn moeder). Het kind, zo meent Freud, is onbewust afgunstig op zijn vader en in „seksuele" liefde voor zijn moeder ontvlamd.

Vanuit deze hele conceptie is voor Freud, als in een flits, de nacht verlicht, die tot nu toe de *zin van de dromen* verborgen hield.

Uitgaande van de dagdromen, waarin wij doelloos van het ene beeld in het andere glijden en onze angsten, verwachtingen, wensen langs ons geestesoog laten trekken, is Freud tot de volgende regels van de *droomuitleg* gekomen:

1. Iedere droom heeft een zin en zegt altijd iets over persoon en karakter van de dromer, over zijn vreugden en angsten, over zijn driften en bedoelingen.

2. Men moet onderscheid maken tussen de verborgen *zin* van de droom en het gedroomde *beeld* van de droom, tussen de latente zin en de manifeste gestalte. Wat wij in de droom beleven, is eigenlijk maar een vervormd surrogaat voor het eigenlijke streven van ons onderbewustzijn. Ons wakende bewustzijn, door het Ik-ideaal geleid, oefent namelijk controle uit en slechts een gecensureerd beeld wordt tot het oppervlak, onze herinnering doorgelaten. Een jonge man bv. droomde verscheiden nachten van een kleine hond en kon dat eerst niet verklaren.

Toen schoot hem te binnen, dat hij deze hond eens gezien had bij een beslissende ontmoeting met een jong meisje, dat diepe indruk op hem had gemaakt. Hij wilde echter niet meer aan haar denken, omdat van een nader contact om verschillende redenen geen sprake kon zijn. Maar in zijn onderbewustzijn bleef de genegenheid smeulen en trachtte deze steeds weer aan de oppervlakte te komen. Nu verscheen in zijn droom alleen de toevallige begeleider van het meisje, het kleine hondje. Met de eigenlijke betekenis van zijn droom, met de conflictsituatie van de dromer, had die hond helemaal niets te maken.

3. Uit deze voortdurende strijd tussen Beneden en Boven, tussen Ik en Het, ontstaat, wat Freud het *droomwerk* noemde. De droom verdicht als een dramaticus een conflict, hij perst het als het ware in één enkele situatie samen, of de droom verschuift van het ene gebied naar het andere, of ook, de droom zet, wat tot zijn wezen behoort,

abstracte gedachten in visuele beelden om. Zo wordt de voorstelling van een kapot huwelijk omgezet in het verlies van een trouwring, en reeds het volkslied van Justinus Kerner zingt: „Das Ringlein ist zerbrochen . . ."

4. Daar nu de menselijke zorgen en noden meestal dezelfde zijn, ontwikkelde zich mettertijd een eigen droomtaal, een bijzondere *symboliek*, die in alle talen en bij alle volken ongeveer gelijk is. En omdat Freud zozeer de nadruk legt op het geslachtelijke, zijn deze symbolen meestal van geslachtelijke aard: toren, stok, roede, mes, revolver duiden de man aan; huis, hol, cel, zee, struik, vat, de vrouw; stijgen en dalen, vechten en onderliggen, zwemmen en vliegen de geslachtsdaad of soortgelijke toestanden van opwinding.

5. Zoals we al zeiden, zijn voor de meeste mensen, volgens Freud, de indrukken uit hun kindertijd beslissend; veel dromen grijpen terug op een geestelijke verwonding in de jeugd of weerspiegelen een situatie uit die tijd: dat men zijn jongste broer, van wie men, nu hij volwassen is, houdt en die men hoogacht, toen hij nog drie jaar was het liefst uit de weg geruimd had, omdat hij de liefde van de ouders op zichzelf richtte, kan men nog vele jaren later in de droom beleven. Menige angstdroom - angst komt van eng - valt, zeggen de psycho-analytici, daartoe te herleiden, dat reeds de intrede in de wereld, de geboorte, met de onderbewuste beleving van vreselijke engte en nood gepaard ging, terwijl vele zwemdromen of ook de sprookjes van de vijver van de ooievaar, waarin de kindertjes zwemmen, zelfs op de prenatale herinnering van het embryo, dat door het vruchtwater omgeven is, zouden berusten. Niet voor niets heeft Freud aan het begin van zijn boek over de droomuitleg (1900) de woorden gezet: „Acheronta movebo" - ik zal de onderwereld in beweging brengen!

Dat men vele dergelijke dromen ook tot opvoedingsfouten van de ouders kan herleiden, is thans wel algemeen bekend. Zo dromen velen, dat ze op reis zullen gaan en plotseling naakt of in nachtgewaad voor de mensen op het station staan: al te streng en al te plotseling hebben de ouders het kleine naaktlopertje eens gedreigd, en het onbeschermde jonge hart kreeg een schok, welke nog jaren later in dromen zijn neerslag vindt.

De conceptie van Freud, hoe geniaal ook, heeft toch, zoals gezegd, in de laatste tijd veel kritiek ondervonden, en dat nog wel juist van leerlingen van deze meester.

Reeds *Alfred Adler* (1870-1937) richtte zich tegen de te sterke nadruk op de seksualiteit. Volgens zijn positieve mening is de kern van de mens niet de seksualiteit, maar eerder de neiging, zichzelf in het middelpunt te plaatsen, eigen gelding te vergroten, men zou ook kunnen zeggen: de wil tot macht. Niet de causale, achterwaarts gerichte beschouwing van de mens onthult zijn wezen, maar de finale beschouwing, de blik vooruit, de onbewuste leidende idee, het levensplan. Ook bij de droomuitleg moet men niet vragen: Waaróm heb ik dat gedroomd? maar: Waartóe?

Een verdere verdieping en verandering van deze gedachten bracht *C. G. Jung* (1877-1961), de wereldberoemde geleerde uit Zürich, zoon van een predikant en nakomeling van predikanten en artsen. Hij verdiepte het „model" van de individuele mens door zijn ontdekking van de dieptelaag van het collectieve onderbewustzijn, waarmee hij verder ging en dieper groef dan Freud met zijn droomsymboliek. In de diepte van de ziel sluimeren de *archetypen*, de oer-beelden van het algemeen-menselijke; dergelijke structuren, die steeds weer in dromen opkomen en niet slechts de verhouding tot de ouders, de verhouding van de geslachten, de levensstrijd betreffen, maar in ethische zin een positieve waarde hebben: symbolen van verandering en rijping, het beeld van de godheid en het beeld van de dood. Naast de „kleine" dromen, die slechts het individuele leven raken, zijn er dan deze „grote" dromen, die het algemeen-menselijke tot uitdrukking brengen. Vooral het zogenaamde Mandala-symbool (van het Sanskrietwoord mandala = kring) werd bij Jung van grote betekenis als zinnebeeld voor het streven van de ziel naar zelfverwerkelijking en conflictloze volmaaktheid. Legde Freud op grond van zijn waarnemingen in het milieu van een decadente wereldstad te grote nadruk op het seksuele en verbrak hij de eenheid van de persoonlijkheid, Jung vindt steeds nog weer een wil tot genezing en een wil tot rijping diep in het „Zelf" van de mens, dat zich zelfs voor de beleving van het goddelijke ontsluit. Zo wordt de zielkunde weer „menselijker" en be-

vrijdt zich uit het moeras van het duistere mysterie, dat stellig ook bestaat.

Professor Bender haalt daarvan een mooi voorbeeld aan uit het werk van Jung, „De werkelijkheid van de ziel": „Een jonge man droomt, dat zijn vader in een nieuwe auto van huis wegreed, heel onhandig stuurde en ten slotte tegen een muur opvloog, waarbij de dromer merkt, dat zijn vader totaal dronken was. Deze droom schetst duidelijk een zeer ongunstig beeld van de vader, en men zou, onder invloed van een theorie, die het onbewuste louter als een haard van negatieve en destructieve tendensen ziet, geneigd zijn, deze droom te herleiden tot onbewuste agressies tegen de vader, om daarin dan de werkelijke verhouding tot de vader te zien. De latere invallen, de amplificatie van de droom en de nadere informatie naar de levenssituatie leverden echter in het geheel geen bezwarende omstandigheden op om zulk een „ontmaskering" te rechtvaardigen. De zin wordt ons duidelijk, als we ons afvragen: waartóe heeft de jonge man die droom? Blijkbaar wil het onbewuste de vader vernederen. Deze tendens, als compensatie, noopt tot de conclusie, dat de verhouding tot de vader niet alleen goed, maar te goed is. Hij is nog te zeer van zijn vader, die hem ver overtreft, afhankelijk en komt zo niet tot een eigen zelfstandigheid. Zo neemt het onbewuste nu zijn toevlucht tot een kunstmatige blasfemie, om de vader te vernederen en de dromer te verhogen en zo een tegenstelling tot het voorwerp van zijn bewondering te scheppen - een uitleg, waarmee de dromer spontaan instemde."[34]

De droom staat dus in dienst van de rijping, van het proces der „individuatie", zoals Jung zegt: De jonge mens moet wel zijn vader eren en hoogachten, maar hij moet ook leren zelfstandig te worden en zijn eigen weg te gaan. Bij deze wijze van uitleg is het dan ook niet zo, dat steeds een bepaalde, scherp omschreven inhoud de oorsprong van het droombeeld verklaart, zoals bij Freud, veeleer is de droom zelf een zoeken en tasten van het „zelf" naar een verheldering van de levensomstandigheden. Dan behoeft ook niet iedere droom moeizaam „uitgelegd" te worden, hij kan rustig onbegrepen blijven; vruchtbaar is, volgens Jung, het daarop volgende gesprek met de dromer tot verheldering van de zin, het doel en de inhoud van zijn leven.

Psychologische verklaringen kunnen voor profane dromen voldoende zijn. Maar wat nu te zeggen van de talrijke dromen in de bijbel? Zijn die ook slechts psychologisch te verklaren of heeft God in profetische dromen tot de figuren uit de bijbel gesproken?
Zoals meestal op ons gebied, is zulk een vraag niet met een eenvoudig ja of neen te beantwoorden; het gaat er veel meer om, ook in de bijbel verschillende lijnen te zien en te onderscheiden.
Zoals in de hele wereld van die tijd, is ook het hele *Oude Testament* van dromen vervuld. We herinneren ons de prachtige droom van de hemelladder, die Jacob de zekerheid van zijn uitverkiezing gaf (Genesis 28). We denken vooral aan de dromer en droomuitlegger Jozef. Zijn jeugddromen lijken op die antieke dromen, waarin aan uitverkorenen hun toekomstige grootheid voorzegd werd, en ook de dromen van Farao over de zeven magere en zeven vette koeien blijven binnen het Egyptisch kader: reeds in het oude Egypte hadden „jaar" en „koe" dezelfde symbolische betekenis! Ook zal men moeten zeggen, dat sommige bijbelse dromen een volstrekt egoïstische instelling verraden, zoals dat bij het heidendom het geval is, en dat ze, ondanks het, zeker daarin verborgen, veel diepere geloof in de verkiezing, maar al te zeer op het heidense geluksverlangen lijken (vgl. Genesis 31:10 v.v.).
En toch is er ook tussen deze plaatsen in het Oude Testament en de religies van de overige volken verschil. De triviale en seksuele trek van het heidendom ontbreekt. Dat komt door de alles beheersende gestalte van God, die de geschiedenis bestuurt en Zelf heilig en bovenwereldlijk is. De mens kan zich niet zelf van zijn dromen meester maken als de magiër - beheersen-willen leidt immers altijd tot bijgeloof - maar in gelovige ootmoed zegt Jozef: „Zijn de uitleggingen niet Gods zaak?" (Genesis 40:8). En eeuwen later is Daniël van dezelfde mening. Het Babylonische gilde van wijze en geleerde droomuitleggers staat machteloos, „maar er is een God in de hemel, die verborgenheden openbaart. Hij heeft de koning Nebukadnezar bekendgemaakt, wat in de toekomende dagen geschieden zal" (Daniël 2:28). De Heer

van de geschiedenis kan Zich voor zijn doel ook wel van dromen bedienen, als Hem dat goed dunkt.
Maar niet het hele Oude Testament staat zo vriendelijk tegenover dromen. Juist de grote profeten met hun zuiver geestelijke en zuiver zedelijke instelling staan wantrouwend tegenover dromen. In het zogenaamde priestergeschrift, een van de bronnen van de Pentateuch, is het juist een kenmerk van de man Gods, Mozes, dat de Heer met hem niet door dromen, maar „mondeling", rechtstreeks omgaat (Genesis 12:6 vv). Met name de grote profeet Jeremia had te strijden tegen de droompriesters van zijn tijd. In heilige toorn keert hij zich tegen de waarzeggers, die de drogredenen van hun eigen hart een voorspelling noemen: „De profeet, die een droom heeft, vertelle een droom, en die mijn woord heeft, spreke mijn woord naar waarheid; wat heeft het stro met het koren gemeen?, luidt het woord des Heren" (Jeremia 23:28). Hier is duidelijk bedoeld, dat het woord Gods de profeet in de laag van het bewustzijn treft, de profeet, die in een smartelijke worsteling, in de dialoog van het gebed met God leeft, terwijl de dromen van die andere profeet uit de eigen dieptelaag van de dromer komen.
Ook de wijsheidsboeken in later tijd wijzen de droom af; maar toch treedt daarin, aan het einde van de Oud-Testamentische literatuur, al meer en meer een sceptische en rationele wereldbeschouwing aan de dag: „Want er zijn dromen in menigte, zo zijn er ook talrijke ijdele woorden; vrees echter God" (Prediker 5:6).
Het geeft te denken, dat wij het woord „droom" in het *Nieuwe Testament* maar enkele keren bij Mattheüs en in Handelingen vinden. Maar ook deze dromen zijn meer gezichten in de zin van een directe goddelijke openbaring, het gaat hier veel meer om het horen - dus om een woordopenbaring - dan om het zien. Bij het wereldhistorisch zo belangrijke nachtgezicht van Paulus aan het strand van Klein-Azië (Handelingen 16) is het niet gezegd, dat Paulus geslapen heeft; in ieder geval gewaagt hij in zijn korte autobiografie (2 Corinthiërs 11 en 12) niet van dromen, en zelfs over zijn „gezichten en openbaringen des Heren" spreekt hij alleen maar, omdat het niet anders kán. Vanwaar deze terughoudendheid van het Nieuwe Testament? Niet,

omdat levenslust en levensangst het leven van de gelovigen bepalen, maar omdat zij zich geborgen weten in de leiding en kracht van hun Heer. „Alle droomverhalen in het Nieuwe Testament zijn eigenlijk slechts variaties op dat ene thema: Christus. Daarmee houdt ook verband, dat in het Nieuwe Testament alle schrikaanjagende dromen ontbreken (met uitzondering van de droom van een heidense vrouw, Mattheüs 27:19)" zegt Albrecht Oepke en hij voegt eraan toe: „Zo wordt de tweespalt tussen Verlichting en bijgeloof in de antieke wereld op hoger niveau opgeheven, juist in het geloof en vertrouwen op de levende Heer."[35]

Resultaten

Welke conclusies kunnen we nu uit onze beide wijzen van beschouwing, de psychologische en de bijbelse, trekken voor onze instelling ten opzichte van droom en droomuitleg? We kunnen dit resultaat in enkele zinnen samenvatten:

1. Christenen moeten zich bewust blijven van de moeilijkheden, die het uitleggen van dromen, zuiver psychologisch al, meebrengt. Er zijn verschillende richtingen in de psychologie en de uitleg wordt mede bepaald door de wereldbeschouwing waarvan men uitgaat.
2. Christenen moesten hun eigen dromen niet al te ernstig nemen. Meer dan de helft van alle dromen zijn „kleine" dromen en een mengsel van geestelijk onverteerde resten uit het dagelijks leven.
3. Veel dromen kunnen we ons helemaal niet meer precies herinneren, en onwillekeurig vervormen en veranderen we ze onder het vertellen. Wel blijkt ook hieruit, dat we bij dat alles in ons kleine Ik gevangen zitten.
4. Wij moesten niet de nadruk leggen op datgene in de bijbel, wat hij op veel plaatsen met de oude religies gemeen heeft, maar op die profetische lijn, die ons in woord en wederwoord, in zuiver denken en redelijke godsdienst, voor de Heer van ons leven plaatst. Het is waarlijk geen teken van bijzondere vroomheid, als we het geheimzinnige, vreemde en buitengewone zoeken! Laten we nog eens bedenken, dat Paulus als de „weg, die nog veel verder omhoog voert" de liefde prijst (1 Corinthiërs 13).

5. Waar ons een duidelijke Goddelijke aanwijzing ook door de droom gegeven wordt, zoals dit op maar zeer weinig plaatsen in de bijbel het geval is, daar zullen we Gods vrije soevereiniteit, om zijn eigen middelen te kiezen, niet aantasten. En wat onze profetische dromen betreft, we moesten daar zeer kritisch tegenover staan en ons herinneren, wat we in het vorige hoofdstuk over de volstrekte onbetrouwbaarheid en dubbelzinnigheid van de helderziendheid hebben geconstateerd. Christen-zijn wil zeggen: nuchter-zijn, wil zeggen: ora et labora - bid en werk! Naast het bidden stelt Christus niet het slapen en, zoals we nu mogen aanvullen, het dromen, maar het waken: „Waakt en bidt, dat gij niet in verzoeking komt!" Niet het gericht-zijn op de diepten van het eigen Ik, niet het bezig zijn met de diepten van onze ziel, werpt uiteindelijk vruchten af, maar het opzien naar de verhoogde Heer!

V. SPIRITISME, SPOKEN EN GEESTEN

In een IJslandse sage komt een verhaal voor van een krijgstocht van jonge vikings. Na lange weken op een stormachtige zee te hebben gezworven, keren zij, met rijke buit beladen, naar hun land terug. In een stille nacht komen zij op weg naar huis langs de grafheuvel van één van hun voorvaderen, Thorleif. Daar zien ze de heuvel geopend, hun voorvader zittend op een troon, en daar horen ze zijn blijde lied. Zó blij is hij over zijn dappere nakomelingen! En al voorttrekkend horen ze nog lang het jubellied van hun voorvader in het graf.

Voor de voor-christelijke en buiten-joodse mens is de dood niet de laatste grens. De dode leeft in en met zijn geslacht, hij heeft deel aan hun lot, hij behoedt en zegent zijn nageslacht; zij zijn met hem verbonden.

Maar ook vrees en beven gaan van de doden uit. Men vreest, dat de dode zal terugkeren. Als levend lijk, als een herborene, als een wreker overvalt hij de levenden en tracht hen te doden om zelf nieuwe levenskracht te krijgen. „Als in de geschiedenis van „Goden Snorri" de boze Thorolf Hinkebeen op de troon in zijn zaal gestorven is, breekt men door de muur van het huis achter de dode heen, besluipt hem van achteren en sleept hem onder grote voorzorgsmaatregelen door de opening in de muur naar buiten. Toch spookt hij na de graflegging hevig in de buurt rond. Men graaft hem weer uit en legt hem in een nieuw graf. Het baat niets. Weer wordt hij uitgegraven en verbrand. Nu treedt pas langzamerhand rust in. De as strooit men in zulke wanhopige gevallen op een eenzame plaats uit, waar geen mensen wegen gingen."[36]

Deze vrees verklaart ook veel gruwelijke begrafenisgebruiken. De dode werd onthoofd of aan een paal geslagen, het lijk verminkt of in

een moeras verborgen. Ook de grafsteen was oorspronkelijk geen gedachtenis, ook niet slechts bescherming tegen azende dieren, hij diende om de dode in het graf vast te houden.
Ook in de oude voor-aziatische religies of in Egypte zien we deze dubbele functie. Verering, vrees, nieuwsgierigheid gaan samen met het grote raadsel van de dood en geven het lot van doden een fascinerende aantrekkingskracht - tot op de huidige dag een bron van talloze verhalen over de ontmoeting met doden, over spoken en geestverschijningen.
We dienen ons nu nuchter af te vragen: Wat is waan en bijgeloof? Wat voor waarheid zit er in spook- en geestverschijningen? Hoe oordeelt het christelijk geloof over zulke dingen?
We zullen, om een overzicht van dit ingewikkelde probleem te krijgen, stelselmatig te werk gaan en dus met het grove bedrog beginnen, daarna op een hoger niveau ons bezig houden met verschijnselen die met een zekere bewijskracht het „voortbestaan van de doden" waarschijnlijk maken, en ons ten slotte de vraag stellen, wat het christelijk geloof van dat alles moet zeggen.

Het spiritistische sektewezen

Tot het laagste niveau zou ik het gehele zogenaamde *spiritisme* willen rekenen.
Deze beweging ging uit van de verschijnselen, die zich omstreeks 1848 in het stadje Hydesville in de staat New York voordeden. In het huis van de familie *John D. Fox* met hun drie dochters „spookte" het. Men hoorde onverklaarbare geluiden, zoals kloptonen, die nu eens uit de slaapkamer, dan weer uit de kelder schenen te komen, evenals voetstappen in verschillende kamers. „Op een keer voelde de toen negentien-jarige dochter Kate een koude hand op haar gezicht."[37] Langzamerhand meende men die klopsignalen te begrijpen, en men probeerde met de onzichtbare veroorzakers in gesprek te komen. Het bleek, dat hier in dit huis een koopman vermoord was en dat zijn geest geen rust had kunnen vinden. Men stelde een onderzoek in onder de grond van de kelder en vond stukken van een skelet en delen

van een schedel. Maar pas veel later - in 1904 - werden deze merkwaardige gebeurtenissen bevestigd: een muur van de kelder stortte in, en men vond in een tot dusver verborgen holte het geraamte van een man zonder schedel.

De gezusters Fox werden de stichtsters van de spiritistische beweging. In vele séances en loges dansten ijverig tafels en werden geesten opgeroepen. Daarbij verdienden de gezusters schatten aan allerlei inlichtingen over het rijk der geesten. In 1888 gaven ze zelf in lezingen toe, kunstjes en trucs te hebben gebruikt - en toch zat er blijkbaar iets waars in de oorspronkelijke feiten, zoals we nog zullen zien. Dat verandert niets aan het feit, dat men al die spiritistische séances als een soort sekte moet beschouwen, en wel als een sekte met alle typische kenmerken: concentratie op één enkel ding, het ontbreken van elke kritiek op de eigen geloofsrichting, hoogmoed tegenover andersdenkenden en verlangen naar steeds weer nieuwe wonderen en tekenen.

Zo breidde deze sekte zich in een tijd, die arm aan werkelijk geloof was, met een verbijsterende snelheid uit. In Noord-Amerika zijn nu zes duizend loges, in Engeland drie honderd, in Duitsland ook al een heel aantal. En Zuid-Amerika heeft men zelfs al het spiritistische continent genoemd, daar heeft die beweging immers al miljoenen aanhangers; volgens Kurt Hutten telt de wereld-organisatie van spiritisten totaal al vijftig miljoen gelovigen!

Bij wijze van godsdienstoefening en als vervanging daarvan komen deze mensen twee à drie keer per week bij elkaar. Ze verduisteren de kamer, zingen geestelijke liederen, vormen met de handen een keten, een „medium" valt in trance en roept de geesten van gestorvenen op. Het blijft niet bij familieleden en kennissen; men kan ook belangrijke figuren uit de geschiedenis oproepen, en die gaan dan met de deelnemers als met huns gelijken om.

Dat daarbij allerlei vermakelijke ongelukjes voorkomen, blijkt wel uit de volgende voorvallen in een Berlijnse loge.

Men was in een literaire bui, en het medium riep de geest van de dichter Heinrich Heine op, die graag de andere wereld verliet, om de deelnemers een genoegen te doen. Als een schim doemde zijn gedaante op de achtergrond op, en door de mond van het medium verkondigde

hij zijn wijsheden. Toen men hem vroeg, of hij een van zijn eigen gedichten wilde voordragen, was hij aanstonds daartoe bereid. Maar, in plaats van, laat ons zeggen, „Ich weisz nicht, was soll es bedeuten, dasz ich so traurig bin" of „Im wunderschönen Monat Mai, als alle Vögel sangen", hoorden de verbaasde geest-gelovigen, met gloed gereciteerd, het gedicht: „Freude, schöner Götterfunken, Tochter aus Elysium..." en dit werk van Schiller bovendien in onvervalst Berlijns dialect!
Bij een andere séance werd de grote Arabische profeet Mohammed opgeroepen. Hij gaf bereidwillig inlichtingen over de olie-crisis in Abadan en over de amourettes van de sjah van Perzië. Nu woonde toevallig een lid van de Perzische ambassade in Bonn deze séance bij. Ook hij kreeg toestemming, een vraag aan Mohammed te stellen. Hij vroeg echter niet in het Duits, maar in het Arabisch: „Nen udnen nabba?" De tot dusver zo spraakzame Mohammed zweeg plotseling; toen hem de vraag een tweede keer gesteld werd, verdween de verschijning spoorloos. Bij het weggaan zei de Pers tegen zijn Duitse begeleidster: „Merkwaardig, die Mohammed - óf hij kent zijn moedertaal niet meer - óf hij kan niet rekenen!" - „Nou, wat hebt u dan gevraagd?" vroeg de dame. - „Toch heel eenvoudig: wat is twee plus twee?", zei de Pers lachend.
Natuurlijk zullen er ook in spiritistische kringen wel zoekende en au sérieux te nemen mensen zijn. Maar het gemiddelde niveau van hun streven is met de gegeven voorbeelden wel voldoende gekarakteriseerd.

Illusies en hallucinaties

Maar er zijn ook mensen, die noch door geldingsdrang, noch door geldzucht gedreven worden en er niettemin vast van overtuigd zijn, dat hun ervaringen met geesten op waarheid berusten. Als voorbeeld voor deze groep nemen we *Heinrich Ohlhaver*. Zijn werk, met een triomfantelijk uitroepteken: „De doden leven!" heeft een oplaag, die thans wel tegen het miljoen zal lopen. Deze vroegere koopman (omstreeks 1900) gaat met zijn overleden vader om als met een levende. Regelmatig verschijnen hem en zijn medium Elisabeth Tambke de

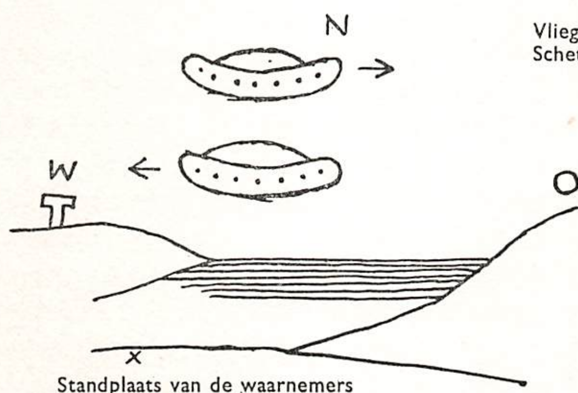
doden. Zijn vader bv. laat zich aanpakken, Ohlhaver kan hem over zijn bakkebaard strijken en voelt dan heel duidelijk de borstelige haren, zoals zijn vader die in zijn laatste levensjaren had.
Van deze „geesten" vernemen we nu ook, hoe het er in de „andere wereld" uitziet - stellig een van de meest opwindende en ernstige vragen van de hele mensheid! Wat voor een antwoord krijgen we? Een jong meisje, dat stierf toen ze twintig jaar was, vertelt het volgende: „Het sterven is een smartelijk proces, want pas heel geleidelijk verzink je in een slaap, en nog lang nadat artsen en familie mij dood waanden, zag en merkte ik, wat er in mijn omgeving gebeurde. Koud, donker en eenzaam lag ik in het graf en pas na enige tijd verschenen mij lichte gestalten, die mij hielpen opstaan en mij opwaarts droegen naar een blinkend, prachtig land, het „zomerland". Ik kreeg daar door vriendelijke geesten een mooi, groot huis toegewezen, dat in een prachtig park ligt en omgeven is door groene weiden, waarop reeën en herten grazen. 's Morgens neem ik een bad, dan ga ik een poosje paardrijden en daarna ga ik naar een bibliotheek en lees een poosje. Soms luister ik ook naar een lezing in een groot, glazen huis, dat glanst als van groene en rode vlammen." Op de vraag, wie dan die voordrachten hield, verklaarde zij, dat een zekere Socrates uit Griekenland onlangs een zeer interessante voordracht over filosofische vraagstukken had gehouden.
Men moge zich die wereld aan de overzijde voorstellen, zoals men wil - maar zulke dromen zijn toch wel niets anders dan kinderlijke fantasieën.
Dat geldt ook van de voordrachten door geesten, zoals men die bv. in Engelse spiritistenloges te horen krijgt. Daar spreekt dan een beroemd schriftgeleerde, Zodiac geheten - de naam al is historisch onwaarschijnlijk - waarvan men zegt, dat hij ten tijde van Jezus in de tempel van Jeruzalem geleerd heeft en die identiek moet zijn met de schriftgeleerde uit Marcus 12:28 vv. Maar wat hij dan zegt, bestaat alleen maar uit algemene frasen, met een sausje van sentimentele moraal overgoten en voor de kleine burgerman gefabriceerd.
Tot deze al lang bekende massa-psychose behoort ook een waan, die pas in de laatste jaren in de mode gekomen is: de steeds opnieuw gesig-

naleerde verschijnselen van de „ufos", de onbekende vliegende voorwerpen (unknown flying objects). Er bestaat al een hele literatuur over. Van een serieus iemand hoorde ik de verklaring, dat het de geesten van in de beide wereld-oorlogen neergeschoten vliegers zijn, die maar geen rust vinden en in de lucht moeten rondwaren. De Amerikaanse luchtmacht deed zorgvuldige metingen en ontdekte vele mogelijkheden van vergissing bij de waarnemingen: luchtspiegelingen, wolkenformaties, meteorologische stormen, satellieten, zeer hoog vliegende vliegtuigen spelen allemaal een rol; daar komen misschien nog raketten bij, die door vreemde mogendheden voor spionage gebruikt worden. Zelfs nuchtere waarnemers kunnen daarbij gemakkelijk een vergissing maken.

Geheel tot het rijk der fantasie behoren zeker de verhalen van een zekere Adamski, die beweert, in zo'n bovenaards ruimtevaartuig zelfs om de maan en de planeet Venus te hebben gecirkeld. Ook de „wereldpresident", die door de „Venus-bewoners" tot heerser over onze aarde werd aangewezen en tot aan zijn troonsbestijging duchtig lidmaatschapsgelden incasseerde, zal nu wel in de gevangenis rustig de tijd hebben, om over zijn dromen na te denken.

Maar die hele zaak heeft nog een diepere achtergrond; met name C. G. Jung, met zijn groot begrip voor de moderne mens, heeft daarop geattendeerd.

Daar is bijv. de mededeling van een Weense familie. Het gaat hier om ontwikkelde mensen, die zich zouden schamen te liegen of met zulke

Vliegend voorwerp bij Wenen
Schets van een waarnemer

dingen geld te verdienen. Zij zagen boven de beboste bergen bij Wenen drie vliegende voorwerpen bijeen in de vorm van schotels, die zich zó snel bewogen of van richting veranderden, dat ze daarbij niet meer aan aardse vliegtuigen konden denken. De onderkant van deze vliegende voorwerpen glansde nu eens in een fel-rood, dan weer in een giftig-groen licht. Jammer genoeg werden ook deze gebeurtenissen niet documentair gefilmd of op de geluidsband opgenomen.[38]

Hoe komen zulke mensen tot dergelijke uitspraken? C. G. Jung vindt daarvoor twee psychologisch bepaalde oorzaken. Moesten onze voorouders in een grauwe oertijd voor reuzen en draken vrezen, ons, moderne mensen beheerst de angst voor de atoombom. Omdat we dat niet willen toegeven, ontstaat er een angst-complex in het onbewuste leven van de mensheid, en sommigen van ons projecteren deze angst op de hemel, waaraan ons onbekende wezens verschijnen. Dagelijks trachten we die onschadelijk te maken en zo ontstaat in ons de wensdroom van vriendelijke, zachtaardige wezens, die de angst van onze gekwelde aarde wegnemen en een tijd van vrede brengen. Vandaar die zachte „Venus-bewoners".

Een tweede psychologische oorzaak is, dat wij thans op de drempel van een nieuwe tijd staan. De miljoenen jaren aan de aarde gebonden, kleine mens staat op het punt, in het gapende, oneindige heelal door te dringen. Of dit zal gelukken of dat we hoogstens tot de kleine ruimte van ons eigen zonnestelsel beperkt zullen blijven - deze vraag speelt bij de geestelijke opgewondenheid van de massa's geen rol . . . Maar wel leidt deze innerlijke ontreddering, deze plankenkoorts voor het optreden op een heel ander en groter wereldtoneel, bij velen eveneens tot een projectie van hun innerlijke leven op de buitenwereld: wij zien de wereldruimte vervuld van levende, vreemde en hogere machten.

Overigens is het typerend, dat de eerste ufo-voorstellingen reeds in het jaar duizend - voor de wereld van toen een zeer belangrijke datum - en in de stormen van Reformatie en Dertigjarige Oorlog opkwamen. De menselijke ziel is nu eenmaal complex en heeft een sterke neiging tot beeldvorming, om zo in tijden van crisis het evenwicht te kunnen bewaren. We constateren dus, nog afgezien van bedrog dat hier zo

gemakkelijk kan insluipen, dat het bij deze verschijnselen om *illusies* gaat, dat is volgens professor Anschütz (Hamburg), om herinterpretaties, foutieve interpretaties van feitelijke waarnemingen, of om *hallucinaties*, dat is om beelden die niet eerst in de werkelijkheid buiten ons aanwezig zijn, maar door ons innerlijk worden opgeroepen en zich voor de betrokkene naar buiten manifesteren.

Zulke hallucinaties worden veelvuldig bij kinderen van drie tot veertien jaar waargenomen en ook bij primitieve volken in onze tijd. Het gaat daarbij volgens de onderzoekingen van E. R. Jaensch en O. Kroh in Marburg om de zogenaamde *eidetische aanleg*. Vele auteurs, zoals Schmeïng, herleiden zelfs het oude geloof aan het leven na de dood tot de eidetische beleving van de mens. Zij zagen de gesneuvelde kameraad in de schemer van de grot weer bij het kampvuur zitten - een beeld, dat uit hun verlangen en leed was geboren, en ze waren niet in staat, dit drogbeeld van de werkelijkheid te onderscheiden.[39] Dat kan men natuurlijk een primitief mens niet kwalijk nemen, evenmin als men het een spelend kind kwalijk kan nemen, dat het een stuk hout voor een echt levend hondje aanziet.

Maar de ontwikkelde en volwassen mens van een hogere cultuur moet waan en werkelijkheid van elkaar kunnen onderscheiden. Dat behoort immers ook tot de scheppingskracht Gods (Genesis 1:28b). Er zijn niettemin nu eenmaal, jammer genoeg, altijd weer mensen, ja hele groepen van mensen, die werkelijkheid niet van fantasie kunnen onderscheiden. Ergens houdt hun werkelijkheidszin op en zij lijden als het ware aan een gedeeltelijke geestesstoornis. Net als de aanhangers van een fanatieke sekte zijn ze meestal ongeneeslijk. Iedere tegenspraak sterkt hen in hun eigenzinnigheid, en hun waandenkbeelden nemen hen steeds indringender in beslag. Ze zijn daarbij geheel aard-gebonden, geen van hun dromen heeft ook maar een vermoeden van een andere wereld of een andere wereldstructuur. Geen van deze geesten of ufo-mensen heeft ooit iets gezegd, waarvan iemand die dieper zoekt of hoger ontwikkeld is, op hoort. Ze leven in het wereldbeeld van het tweede-rangs geïllustreerd tijdschrift en weerspiegelen slechts de wensdromen en massa-angsten van de kleine burgerman. Het woord van *Max Dessoir*, dat hij voor de mediums in eigenlijke zin bedoelde,

geldt voor al die verkondigers van andere werelden: „*De door de mediums getekende werelden zijn een armzalige namaak*".[40]

Telekinesie, spoken en klopgeesten

We hebben gezien, dat de spiritisten een veel te hoog woord voeren en veel te veel beweren.

We zullen nu over eenvoudiger dingen spreken, die echter een veel grotere mate van waarschijnlijkheid hebben. We komen hier verschijnselen tegen, die steeds weer, alle eeuwen door, vermeld worden. Blijkbaar zonder natuurlijke oorzaak hoort men een geritsel, geklop of gestamp in een kamer of ruimte, die men toch kan overzien; er waait opeens een koude luchtstroom; aanwezigen menen, dat ze aangeraakt of gestreeld worden. Ja, borden en vazen vliegen door de lucht, vallen op de grond in stukken of worden op onverklaarbare wijze zacht neergezet. Al deze gebeurtenissen spelen zich niet alleen 's nachts af, maar ook op klaarlichte dag. Ook in stallen van boerderijen *spookt* het.

Volkomen geloofwaardig werd me verteld van een plaats in het Mainhardter woud, waar de paarden 's morgens in een vreemde toestand werden aangetroffen: badend in hun zweet en trillend, hun kettingen losgehaakt, hun manen en staartharen keurig gevlochten.

Vele van deze gevallen zijn nauwkeurig beschreven en ze zijn beroemd geworden. Reeds in de oudheid vertelt Plinius van een spookhuis in Athene, waarin lange tijd een geluid als van rinkelende kettingen werd gehoord. Uit de vorige eeuw (1817) kennen we een spook, dat zich verscheidene weken bij Stallhofen in Stiermarken bewoog. Fanny Moser beschrijft in haar boek „Spookverschijnselen" uitvoerig het geval van de heer Joller in Stans bij Luzern in Zwitserland, omstreeks 1860. De arme man moest zelfs het door spoken geteisterde en onbewoonbaar geworden huis verlaten en met zijn gezin verhuizen, om rust te krijgen. In de eerste wereldoorlog spookte het wekenlang in het huis van het gezin Kleinknecht in Groszerlach (weer in het Mainhardter woud!); potten en pannen vlogen door de lucht, tot het huis gesloten en verlaten werd.

In de laatste jaren heeft vooral een spookgeval in Zell bij Kufstein

grote bekendheid gekregen. Hier werd zelfs de politie er bij gehaald, die het huis omsingelde en in de slaapkamer van de drie kinderen uit het gezin Fleischhacker twee agenten, met blitzlicht uitgerust, liet posten. Hoewel het huis was doorzocht en er niets vreemds gevonden was, hoorden de agenten 's nachts verdachte geluiden en ze gebruikten prompt hun fototoestellen. De foto's vertonen stenen, zo groot als een vuist, die door de kamer vlogen en later gevonden werden; de kinderen liggen rustig te slapen.
Voor sceptici is hier maar één uitweg: bij alle spookgevallen kwam het voor, dat nuchtere controle-personen helemaal niets buitengewoons konden ontdekken; in enkele gevallen werden ook kinderen of geesteszieken gesnapt, die gewoon een grap uithaalden.
Nog ongelooflijker lijkt het, als er verhalen over zogenaamde *apporten* worden verteld. Een broche verdwijnt spoorloos in een kamer en wordt opeens in een ander vertrek gevonden, d.w.z. ze wordt zichtbaar gematerialiseerd uit het niets, of, liever gezegd, vanuit een andere dimensie.
Alvorens we een verklaring trachten te vinden, moge nog opgemerkt worden, dat dit spookverschijnsel *aan een plaats* of *aan een tijd gebonden* optreedt.
In het eerste geval zijn het dan vaak oude gebouwen of stallen, waarin zich de één of andere gebeurtenis afspeelt, die nieuwsgierigheid, vrees of griezelingen oproept: een kindermoord, een zelfmoord of een ander misdrijf.
Bij het *aan een persoon gebonden spookverschijnsel* betreft het meestal jonge mensen in de puberteit, of andere personen, die lichamelijk of geestelijk niet in evenwicht zijn. Juist dit feit leidt tot de veronderstelling, die tegenwoordig door de meeste onderzoekers verdedigd wordt, zo ook bv. door professor Bender (Freiburg): Het zijn geen geesten van gestorvenen, die zich openbaren, ook niet de één of andere vorm van het hiernamaals, dat zich bekendmaakt. Eerder staan we voor een nieuw raadsel van de zo gecompliceerde en schemerige menselijke ziel: voor een persoonlijkheidssplitsing of een *hysterische afbraak van de persoonlijkheid.*[41] In een beeld uitgedrukt, we kunnen ons daar een voorstelling van vormen, als we aannemen: dat een „normaal"

mens een gesloten persoonlijkheid heeft, de niet-normale echter „bijzielen" van zich afsplitst, die nu in de omgeving van zijn lichaam te keer gaan en bepaalde fysische effecten kunnen teweegbrengen, en wel, overeenkomstig het onrijpe karakter van deze mensen, niets zinvols, belangrijks, maar dat, wat men een spookverschijnsel noemt. Deze klopgeesten ontspringen aan de ziel van een jong mens, ze leiden geen eigen bestaan. Geheel in overeenstemming daarmee houdt het spookverschijnsel op, zodra de jonge mens in een inrichting wordt opgenomen.

Maar hoe is het met *aan een plaats gebonden* spookverschijnselen? Hier bestaat de verklaring, dat er van emotionele gebeurtenissen bepaalde „restenergieën" in de ruimte overblijven. Wij zeggen: „Er zit iets in de lucht."

Door fijngevoelige mensen wordt dat waargenomen, en op een doffe, grove wijze uit zich deze emotionele rest in lawaai en kloppen.

Niet slechts mensen hebben deze fijngevoeligheid, of, als we ons het derde hoofdstuk herinneren, dit telepathisch vermogen, maar ook *dieren*. Volgens geloofwaardige mededelingen werden paarden bij een houttransport in het bos op onverklaarbare wijze plotseling schichtig bij een plek waar een houthakkersknecht uit minnenijd door een medeminnaar was doodgestoken.

Nu kan men zeggen: geen wonder, dat zulke spookverhalen zeldzamer worden - tractoren worden niet schichtig en pantserwagens gaan rustig over lijken. Ook de verklaring van zulke gebeurtenissen uit het optreden van „bij-zielen" is nogal gezocht. Maar vooropgesteld dat niet alles op bedrog en inbeelding berust: wie kan eigenlijk verklaren, hoe precies geestelijke processen op lichamelijke inwerken? Filosofen en psychologen hebben er herhaaldelijk op gewezen, dat we al voor een raadsel staan, als we alleen maar aan een zo simpele handeling als het opheffen van een arm denken. Juist dit omschakelingsproces van het geestelijke naar het lichamelijke en omgekeerd kennen we immers niet - hoe goed iedere zenuwbaan, of het nu een geestelijke dan wel een lichamelijke is, ook „verklaarbaar" is. Reeds Kant hield het voor een onoplosbaar vraagstuk, hoe „een immateriële natuur in een lichaam en door dit lichaam werkzaam kan zijn."[42]

Bij het probleem van de *tafeldans* kunnen we, naar mijn mening, met eenvoudiger voorstellingen volstaan.
Evenals het oproepen van geesten, breidde zich dit min of meer serieuze gezelschapsspel sinds het midden van de negentiende eeuw al meer en meer uit: ook in het occultisme bestaan modestromingen. De deelnemers leggen hun handen, die een „ketting" vormen, elkaar dus moeten aanraken, in een kring op de tafel en weldra begint deze te hellen en met de één of andere poot te kloppen.
Bij mijn talloze experimenten kwam ik tot de volgende waarnemingen:

1. Zware tafels, bv. rechthoekige eiken meubelstukken, kwamen maar zelden in beweging. Ronde, kleine tafeltjes doen het snelst mee.
2. Het kwam heel sterk op het vermogen van de deelnemers aan, om zich te concentreren. Onoplettende partners of giechelende meisjes hadden een storende invloed op het gebeuren.
3. Iedere deelnemer was gehouden, een bepaalde handeling mee te denken, bv.: de tafel moet aan de raamkant omhoog gaan, of hij moet naar rechts draaien.
4. Na een aanlooptijd van 2 à 3 minuten hoorde men vaak een eigenaardig gekraak in het hout, dat men, toen de tafel nog rustig stond, niet hoorde. Pas dan zette de tafel zich in beweging.
5. De bereidheid van de deelnemers om te geloven, speelde een grote rol. Als ik bij het begin de hele affaire inbeelding noemde, gebeurde er vaak helemaal niets; deed ikzelf of ik heel enthousiast was en vertelde ik over successen, dan werden de experimenten opeens beter. Vele deelnemers zeiden, dat ze een kriebeling in hun armen, zelfs pijn gevoeld hadden, of, als het contact ophield, een „klap" op een arm hadden gekregen.
6. Bij de meeste deelnemers nam ik waar, dat ze onbewuste spierbewegingen in de gewenste richting maakten. Dit drukken en schuiven wordt natuurlijk sterker bij vier of zes deelnemers. Men kan dus gerust aannemen, dat de meeste bewegingen van de tafel op mechanische wijze veroorzaakt zijn of „dat de wijste toegeeft",[43] zoals sceptici vinnig opmerken. Blijkbaar zijn deze „telekinetische" experimenten juist bij tafels ingeburgerd, omdat die gemakkelijk te hanteren zijn.

Waarom hoort men zo zelden, dat een licht kastje, een boek, een appel zich geheimzinnig beweegt of omhoog gaat?
7. Maar wat me niet helemaal doet twijfelen, is, dat ook bij van nature rationalistische of kritische jongelui, bv. eindexamenkandidaten, een vrij lichte tafel heel snelle en sterke draaibewegingen ging maken. Zelfs heb ik het twee of drie keer meegemaakt, dat een ongeveer 150 cm lange en even brede, rechthoekige tafel bij maar twee deelnemers met grote snelheid door de kamer vloog en met een zware dreun tegen een deur botste. De ene deelnemer was ikzelf, de andere was een dame op jaren, die ook in andere opzichten mediaal begaafd was. Was hier dan geen onbekende kracht, een of ander „animaal magnetisme", een „Od"[44] of hoe het anders moge heten, in het spel? In elk geval bevestigen ook andere mededelingen van ernstig te nemen waarnemers, dat tafels zelfs *zonder* aanraking in beweging kwamen of dat de bewegingen buitengewoon sterk waren. Zo bv. bij het medium mevrouw Silbert uit Graz, die ook door Rudolf Tischner onderzocht werd.
8. Verder nam ik waar, dat geluiden bij een mechanisch veroorzaakte beweging een andere indruk maakten dan bij een onverklaarbare beweging. Hierbij leek het, alsof de tafel veel lichter was en zich zonder enige moeite over kleine oneffenheden van parket of vloerbedekking bewoog.
9. Enige manifestatie van een geestenwereld kon ik nooit vaststellen. Als de tafel „ondervraagd" werd, dus als zij volgens een afgesproken code zo en zoveel kloptonen zou geven, viel steeds op te merken, dat de gedachten van de deelnemers mee in het spel waren. Volgens hun onbewuste wensen, al naar gelang van hun ontwikkeling, verliep het vraag- en antwoordspel.
Over het geheel genomen is hier dus wel enige voorzichtigheid geboden. Dat geldt ook voor menig bericht over parapsychologische séances, waar men meent gezien te hebben, dat klokjes geheimzinnig begonnen te tinkelen of dat een schrijfmachine ging tikken zonder mechanische aanraking.
Overigens is het in de laatste twintig of dertig jaar aanmerkelijk stiller geworden rondom deze dingen. Zoals al gezegd, lijkt de tijd van de

grote mediums wel voorbij. Maar wat van een beroemde Italiaanse als Eusapia Palladino (overleden in 1918) wordt verteld, klinkt haast te ongelooflijk, hoewel enige geleerden van wereldfaam, als Cesare Lombroso, Henri Bergson of Freiherr von Schrenck-Notzing, zich met het geval bezig hielden. Volledigheidshalve moge nog van *Peter Ringger*, de verdienstelijke uitgever van het tijdschrift „Neue Wissenschaft", geciteerd worden, wat een Engelse fysicus (en parapsycholoog) als Sir Oliver Lodge voor „absoluut bewijskrachtig" hield en wel in séances „bij zeer goede belichting en onder strenge controle-voorwaarden":

1. Beweging van een stoel op afstand onder voorwaarden, die iedere mechanische oorzaak resp. contact uitsloten;
2. duidelijk en aanhoudend bol-staan en zichtbare beweging van een gordijn bij gesloten ramen en bij ontbreken van mechanische oorzaken;
3. opwinden en plaatselijke bewegingen van een niet-aangeraakte speeldoos;
4. een niet-aangeraakte piano, die begint te spelen;
5. omdraaien van de deursleutel, het belanden daarvan op de tafel in de séance, en daarna terugkeer in het sleutelgat;
6. hoorbare bewegingen en langzaam omvallen van een niet-aangeraakte, zware tafel buiten de plaats van de bijeenkomst."[45]

Inderdaad: merkwaardige krachten van de menselijke ziel, geheel in strijd met alle louter materialistisch denken - als er althans hier ook niet enige twijfel rees. Ook Eusapia heeft - naar kon worden aangetoond - oneerlijk spel gespeeld, en de zo geachte arts en onderzoeker A. von Schrenck-Notzing heeft moeten toegeven dat hij meer dan eens door goochelaars en hun trucs werd bedrogen.

Levitaties

Even wantrouwend staat het veel geroemde „gezonde verstand" tegenover het verschijnsel van de zogenaamde *levitatie*. Voorwerpen en zelfs mensen verheffen zich, volgens de verhalen, tegen de wet van de zwaartekracht in, van de grond, zonder van de ons bekende technische middelen gebruik te maken.

zijn even groot als mensen, zien er grijs of witachtig uit, hebben iets lichts, zwevends, zijn vaak doorzichtig of geven geen schaduw, ze blijven niet lang, verdwijnen plotseling weer. Soms zijn ze niet te onderscheiden, soms zijn zelfs gelaatsuitdrukking, gelaatstrekken, kleding en bepaalde bewegingen zichtbaar, die aan een bepaalde persoon doen denken. De „witte vrouw" (de „witte wieven") is een figuur, die op vele plaatsen en in vele tijden optreedt; meestal in oude kastelen, op romantische plaatsen. Zo is er de beroemde witte vrouw van de Hohenzollern, of die van kasteel Bernstein, ten zuiden van Wenen. Van generatie tot generatie verschijnt dan zo'n gedaante, en meestal kondigt ze ongeluk, brand of een sterfgeval aan.

Reeds uit vroegere euwen zijn zulke gebeurtenissen bekend. Peter van Alcantara (1499-1562) en de heilige Theresia van Avila (1515-1582), de stichtster van de orde der karmelietessen, moeten meermalen in de extase van het innig gebed opwaarts gezweefd zijn. In Italië is de monnik Jozef van Copertino (1603-1663) heilig verklaard. Van hem wordt verteld, dat hij meermalen zwevend boven het altaar in zijn kerk is gezien, zelfs, dat hij ook anderen mee omhoog kon voeren.
Hetzelfde wordt ook uit de negentiende eeuw verteld. Niemand minder dan *Justinus Kerner* (een grote figuur uit de tijd der romantiek) heeft over *Friederike Hauffe*, de zieneres van Prevorst, het volgende geschreven:

Juist die lange duur van de verschijningen schijnt in tegenspraak met de *animistische* opvatting, dus met de hypothese, dat het projecties van angstige gemoederen of „rest-energieën" van gestorvenen zijn. De aanhangers van de *spiritistische* opvatting verklaren, dat alles toch veel eenvoudiger wordt, als men van verschijningen van overledenen uitgaat.
Toch neem ik aan, dat we hier de „laboratorium-experimenten" erbij moeten betrekken, die voor de animistische theorie getuigen. Van de grote, klassieke mediums zegt men, dat zich zulke verschijningen in hun tegenwoordigheid, en klaarblijkelijk van hen afgesplitst, voordeden. Zo heeft professor *Zöllner* uit Leipzig, een bekend geleerde en de grondlegger van de astrofysica, herhaaldelijk met het Amerikaanse medium Henry Slade (overleden in 1909) geëxperimenteerd. Dicht bij hem verschenen duidelijk zichtbaar vingers, handen of armen. Van een, van onder de rand van de tafel verschijnende, gematerialiseerde hand, die Zöllner eens minstens twee minuten lang kon waarnemen, zegt hij: „Alle vingers bewogen zich vlug. De kleur was een beetje flets en had een nuance van olijfgroen. Plotseling ging ze pijlsnel omhoog en pakte, krachtig drukkend, mijn linker bovenarm een minuut lang." Toen de hand weer verdwenen was, werd Zöllner in zijn rechterhand onder de tafel zo heftig geknepen, dat hij het uitschreeuwde.[47]
De meeste bekendheid hebben wel de jarenlang voortgezette experimenten van *Freiherr von Schrenck-Notzing* gekregen. Ik zelf hoorde hem over zijn successen met de gebroeders *Rudi* en *Willi Schneider* vertellen. Het medium was daarbij aan handen en voeten geboeid: meestal moest de belichting verminderd worden, maar op het lichaam waren licht gevende strepen aangebracht. Het medium viel in trance, en na enige tijd begon het verbazingwekkende: uit gezicht, hals en schouder vloeide een grijze of witachtige massa, die zich langzaam zwevend voortbewoog en op enige plaatsen tot, op een lichaam lijkende, vormen verdichtte. Ook telekinetische verschijnselen werden waargenomen, foto's gemaakt en zelfs gewichtsproeven gedaan. Daarbij bleek binnen enkele minuten een gewichtsvermindering van het medium met zestig tot honderd gram, ja zelfs met enige kilogrammen. De mediums waren na de séance steeds dood-op, alsof ze zware arbeid

grote mediums wel voorbij. Maar wat van een beroemde Italiaanse als Eusapia Palladino (overleden in 1918) wordt verteld, klinkt haast te ongelooflijk, hoewel enige geleerden van wereldfaam, als Cesare Lombroso, Henri Bergson of Freiherr von Schrenck-Notzing, zich met het geval bezig hielden. Volledigheidshalve moge nog van *Peter Ringger*, de verdienstelijke uitgever van het tijdschrift „Neue Wissenschaft", geciteerd worden, wat een Engelse fysicus (en parapsycholoog) als Sir Oliver Lodge voor „absoluut bewijskrachtig" hield en wel in séances „bij zeer goede belichting en onder strenge controle-voorwaarden":

1. Beweging van een stoel op afstand onder voorwaarden, die iedere mechanische oorzaak resp. contact uitsloten;
2. duidelijk en aanhoudend bol-staan en zichtbare beweging van een gordijn bij gesloten ramen en bij ontbreken van mechanische oorzaken;
3. opwinden en plaatselijke bewegingen van een niet-aangeraakte speeldoos;
4. een niet-aangeraakte piano, die begint te spelen;
5. omdraaien van de deursleutel, het belanden daarvan op de tafel in de séance, en daarna terugkeer in het sleutelgat;
6. hoorbare bewegingen en langzaam omvallen van een niet-aangeraakte, zware tafel buiten de plaats van de bijeenkomst."[45]

Inderdaad: merkwaardige krachten van de menselijke ziel, geheel in strijd met alle louter materialistisch denken - als er althans hier ook niet enige twijfel rees. Ook Eusapia heeft - naar kon worden aangetoond - oneerlijk spel gespeeld, en de zo geachte arts en onderzoeker A. von Schrenck-Notzing heeft moeten toegeven dat hij meer dan eens door goochelaars en hun trucs werd bedrogen.

Levitaties

Even wantrouwend staat het veel geroemde „gezonde verstand" tegenover het verschijnsel van de zogenaamde *levitatie*. Voorwerpen en zelfs mensen verheffen zich, volgens de verhalen, tegen de wet van de zwaartekracht in, van de grond, zonder van de ons bekende technische middelen gebruik te maken.

klaard kunnen worden, maar nooit een bewijs vormen voor het komende rijk Gods.

Materialisaties

Eén van de redenen waarom men al die vreemde dingen niet zonder meer bedrog kan noemen, is, dat in de loop van de gehele geschiedenis en bij alle volken hetzelfde verteld wordt. Op zijn minst „zit er toch wat in", al wijken ook de verklaringen van elkaar af. Dat blijkt ook bij de zogenaamde *materialisaties*.

Reeds in het Oude Testament vinden we het beroemde verhaal van de maaltijd van koning Belsazar. Daar verschenen immers de woorden, op raadselachtige wijze op de muur geschreven: „mene, tekel, ufarsin" - „geteld, gewogen en te licht bevonden". Maar niet alleen dit, ook een geheimzinnige hand verscheen aan de dodelijk geschrokken en ongelukkige koning. Wat was dat? Een goddelijke openbaring? Een manifestatie van gestorven geesten? Men moet dan van hen aannemen, dat ze met levenden in gesprek kunnen komen en meer weten dan de levenden. Of was het een projectie van de angsten en de politieke vrees van de koning, die ook aan andere tekenen wel merken moest, dat de dagen van zijn koningschap geteld waren? Laat ons, om duidelijker te zien wat de volksmond zegt en wat de moderne onderzoekers bij hun experimenten beleefd hebben, daarnaar eens luisteren.

Geesten, zo zegt men, verschijnen in het donker of te middernacht; ze zijn even groot als mensen, zien er grijs of witachtig uit, hebben iets lichts, zwevends, zijn vaak doorzichtig of geven geen schaduw, ze blijven niet lang, verdwijnen plotseling weer. Soms zijn ze niet te onderscheiden, soms zijn zelfs gelaatsuitdrukking, gelaatstrekken, kleding en bepaalde bewegingen zichtbaar, die aan een bepaalde persoon doen

Reeds uit vroegere euwen zijn zulke gebeurtenissen bekend. Peter van Alcantara (1499-1562) en de heilige Theresia van Avila (1515-1582), de stichtster van de orde der karmelietessen, moeten meermalen in de extase van het innig gebed opwaarts gezweefd zijn. In Italië is de monnik Jozef van Copertino (1603-1663) heilig verklaard. Van hem wordt verteld, dat hij meermalen zwevend boven het altaar in zijn kerk is gezien, zelfs, dat hij ook anderen mee omhoog kon voeren.

Hetzelfde wordt ook uit de negentiende eeuw verteld. Niemand minder dan *Justinus Kerner* (een grote figuur uit de tijd der romantiek) heeft over *Friederike Hauffe*, de zieneres van Prevorst, het volgende geschreven:

„Zo vaak men haar (in de haar eigen magnetische toestand) in een bad wilde doen, vertoonde zich het vreemde verschijnsel, dat al haar ledematen, ook borst en onderlijf, onwillekeurig begonnen te bewegen, geheel soepel werden, waardoor ze steeds weer uit het water werd gedreven. Assistentes, die bij haar waren, deden alle mogelijke moeite, om haar met geweld in het water te drukken, maar haar spankracht streefde steeds weer naar boven, ze kon niet onder water gehouden worden, en als men haar in een rivier had geworpen, zou ze daarin ook wel niet gezonken zijn, evenmin als een kurk."[46]

Juist zulke verschijnselen hebben vroeger ook bij de „heksenproeven" een rol gespeeld. Zonder op de kritiek van het christelijk geloof vooruit te lopen, kan nu reeds het volgende worden gezegd: Of het hier nu illusie of werkelijkheid betreft, ook deze vermogens van de ziel stijgen niet boven onze aardse wereld uit. Wie niet meer aan het vroegere wereldbeeld van de drie verdiepingen vermag te geloven, ziet toch wel in, dat ook een opgeheven-worden in de lucht ons innerlijk niet dichter bij God brengt. Het Engels maakt ons dit nog duidelijker. Een levitatie brengt iemand wel dichter „to the sky" - het firmament of de wereldruimte - maar niet „to heaven" - de totaal andere, voor ons ontoegankelijke, onzichtbare woonplaats van God. Die is, zolang we „in het vlees zijn", slechts voor het alles wagende geloof en niet voor sterfelijke ogen geopend. Zulke merkwaardige verschijnselen kunnen daarom hoogstens tekenen zijn, die altijd ook op natuurlijke wijze ver-

Juist die lange duur van de verschijningen schijnt in tegenspraak met de *animistische* opvatting, dus met de hypothese, dat het projecties van angstige gemoederen of „rest-energieën" van gestorvenen zijn. De aanhangers van de *spiritistische* opvatting verklaren, dat alles toch veel eenvoudiger wordt, als men van verschijningen van overledenen uitgaat.

Toch neem ik aan, dat we hier de „laboratorium-experimenten" erbij moeten betrekken, die voor de animistische theorie getuigen. Van de grote, klassieke mediums zegt men, dat zich zulke verschijningen in hun tegenwoordigheid, en klaarblijkelijk van hen afgesplitst, voordeden. Zo heeft professor *Zöllner* uit Leipzig, een bekend geleerde en de grondlegger van de astrofysica, herhaaldelijk met het Amerikaanse medium Henry Slade (overleden in 1909) geëxperimenteerd. Dicht bij hem verschenen duidelijk zichtbaar vingers, handen of armen. Van een, van onder de rand van de tafel verschijnende, gematerialiseerde hand, die Zöllner eens minstens twee minuten lang kon waarnemen, zegt hij: „Alle vingers bewogen zich vlug. De kleur was een beetje flets en had een nuance van olijfgroen. Plotseling ging ze pijlsnel omhoog en pakte, krachtig drukkend, mijn linker bovenarm een minuut lang." Toen de hand weer verdwenen was, werd Zöllner in zijn rechterhand onder de tafel zo heftig geknepen, dat hij het uitschreeuwde.[47]

De meeste bekendheid hebben wel de jarenlang voortgezette experimenten van *Freiherr von Schrenck-Notzing* gekregen. Ik zelf hoorde hem over zijn successen met de gebroeders *Rudi* en *Willi Schneider* vertellen. Het medium was daarbij aan handen en voeten geboeid: meestal moest de belichting verminderd worden, maar op het lichaam waren licht gevende strepen aangebracht. Het medium viel in trance, en na enige tijd begon het verbazingwekkende: uit gezicht, hals en schouder vloeide een grijze of witachtige massa, die zich lang-

hadden verricht. De stof, ook wel *teleplasma* genoemd, vervluchtigde snel en spoorloos.

Daarom zijn ook vroegere chemische analyses niet bevestigd, hoewel von Schrenck-Notzing meedeelde, dat epitheel-cellen (cellen van het weefsel van de opperhuid) en dergelijke gevonden waren. Ze komen zeker wel van het lichaam van het medium, niet van het teleplasma.[48] Ook de gipsafdrukken van zogenaamde handen van geesten zijn waardeloos. De goochelaar Houdini maakte zonder enige moeite dergelijke gipsafdrukken. Enkele onderzoekers, zoals de ingenieur F. Grünewald, beweren wel een verandering van de ionisatie in de omgevende lucht te hebben vastgesteld, terwijl het teleplasma in het vertrek zweefde. Ook werd herhaaldelijk een koude luchtstroom bespeurd, wat we eerder ook bij spontane geestverschijningen reeds vermeldden. Als we hier met werkelijke feiten te doen hebben, zou men menige geestverschijning als materialisatie kunnen verklaren. Dan zouden onbekende mediums zo'n teleplasma afscheiden, dat enige tijd in de ruimte blijft zweven en door deze of gene gezien wordt. Het onbevredigende is alleen maar, dat er tegenwoordig geen materialisaties meer zijn en dat parapsychologische instituten zich louter tot helderziendheid en precognitie moeten beperken. Was dan alles alleen maar een soort geestelijke epidemie of hysterie?

Dat vraagt men zich ook af, als men de beroemde foto van *Conan Doyle* te zien krijgt. Deze Engelse auteur van detective-verhalen, beroemd en rijk geworden door de figuur van zijn meester-detective Sherlock Holmes, was ook een overtuigd spiritist. Hij zwoer zijn vrienden, dat hij na zijn dood zou verschijnen, als het maar enigszins mogelijk was. Verscheidene maanden gebeurde er niets; maar toen vertoonde zich tijdens een zitting in het kader van de Engelse Society of Psychological Research een „extra", d.w.z. teleplasma, dat niet met het lichaam van het medium verbonden was, maar ongeveer een halve meter daarboven zweefde: drie hoofden, waarvan het middelste direct als Conan Doyle werd herkend. Maar papier is immers geduldig en foto-montages zijn gemakkelijk te maken - wat is hier waarheid en wat „vroom" bedrog?

Met een heel „onvroom" bedrog zullen we wel te maken hebben in

het geval van het Zuidamerikaanse medium *Carlos Mirabelli*, van wie het verhaal gaat, dat zijn materialisaties zich tot werkelijke personen van vlees en bloed verdichtten. Men beweert, dat twee artsen zo'n persoon op bloeddruk, hartfunctie, ademhaling, enz. een kwartier lang hebben onderzocht - toen loste het hele geval zich weer op in lucht. Ook zulke verhalen zijn waardeloos, want Mirabelli heeft zich als de autoritaire leider van een sekte gedragen, die geen controle door ongelovigen toeliet. Er bestaan geen werkelijk wetenschappelijk onaanvechtbare mededelingen over zijn kunsten.

Het enthousiaste oordeel van de eerwaarde professor *Karl Heim*, dat Mirabelli de „doodsteek voor het materialisme" betekent, „want tegen de feiten, waarvoor we hier staan, vermogen alle materialistische en causaalmechanische pogingen tot verklaring niets",[49] is niet vol te houden.

Als nu van de zijde van hen, die in occulte krachten geloven, hiertegen wordt ingebracht, dat de moderne fysica toch ook materie in energie kan omzetten en omgekeerd, dan is dit geen toelaatbare vergelijking. Waar zulke veranderingen langs experimentele weg tot stand komen, betreft het minimale omzettingen op het terrein der „micro-fysica". Op het terrein der „macro-fysica" zijn noch de tot nu toe geldende natuurwetten, noch de causaliteit opgeheven. Vele natuurwetten moeten anders gedefinieerd worden, of hun geldingsgebied moet anders dan tot nu toe worden afgegrensd; maar als de mededelingen van Mirabelli juist waren, zou de wereld een magische kosmos zijn en niet de fysische kosmos, ja we kunnen ook zeggen: de goddelijke orde, zoals die zich, gelukkig, nu aan ons voordoet. En als op het gebied van de *antroposofie* dergelijke gedachten opkomen, als men daar op het „ether-lichaam", op een dunnere stoffelijkheid van het geestelijke wijst, dan geldt daarvan hetzelfde. Al moge de zuivere persoonlijkheid van *Rudolf Steiner* onaangetast blijven: zijn „inzichten in hogere werelden" zijn privé-bezit van hem; controle erop, wat waarheid is en . . . wat fantasie, is niet mogelijk. Het zijn objecten van geloof en niet van weten gebleven. „Onder deze omstandigheden blijft voor hem, die zich deze hogere inzichten wil verwerven, niets anders over, dan een blind autoriteitsgeloof".[50]

De figuur van Rudolf Steiner is sterk verbonden met de wereld van de Indische religies, en daar immers vinden we het oer-oude geloof in de reïncarnatie. De populaire uitdrukking daarvoor luidt *zielsverhuizing*. Kurt Hutten geeft de voorkeur aan de naam reventisme.[51]
Volgens dit geloof leven we niet slechts één keer op aarde, maar honderd keer of nog meer; ja, Boeddha herinnerde zich 1,8 miljoen geboorten die hij al had doorgemaakt, tot hij de „verlichte" werd. Steeds nieuwe gedaanten zoekt de ziel zich, zo lang, tot zij door goede daden haar karma, haar levenswerking, zo veredelt, dat zij het nirwana, de vereniging met het Al, bereikt en de smartelijke kringloop voleindigd wordt.
Wanneer de bijbel slechts van éénmaal leven op deze aarde weet, heeft zij daarvoor verschillende redenen. Zij kent God, de Schepper, die deze wereld in liefde geschapen heeft, en houdt deze wereld niet, als de Indiër, voor een bedriegelijke schijn (Maya); zij beschouwt daarom ook het lichaam niet als een waardeloos omhulsel, maar ziet de mens als een eenheid van lichaam en ziel, die diep met elkaar verbonden zijn. Daarom is dit mijn leven, hier en nu, een geschenk van de Heer en van het hoogste belang: „Het is den mensen beschikt, éénmaal te sterven en daarna het oordeel" (Hebreeën 9:27).
Maar we willen hier immers heel nuchter naar feiten vragen: Zijn er bewijzen voor, dat mensen zich een vroeger leven herinneren? Als er zulke bewijzen waren, kwamen we boven alle tot nu toe besproken verschijnselen uit, die toch hoogstens van een verruimd en vergroot aards leven uitgingen. Omdat het bij dit vraagstuk werkelijk om bewijzen en feiten gaat, zijn ook de gedachten van grote dichters hierover voor ons wel eerbiedwekkend, maar niet doorslaggevend. Men kan aan *Goethe* denken, die de diepgevoelde woorden tot Frau von Stein richtte: „Ach, du warst in abgelebten Zeiten meine Schwester oder meine Frau". Of aan *Hermann Hesse*. In zijn „Glasperlenspiel" worden adepten (orde-leerlingen) verplicht, hun levensloop uit lang vervlogen tijden op te schrijven. Ook de zogenaamde „déjà vu" ervaringen behoren hiertoe. Velen hebben bij het zien van een vreemde

stad, een mooi uitzicht, opeens het gevoel: dat heb ik al eens eerder gezien. Maar wat zijn zulke ervaringen vaag en voor velerlei uitleg vatbaar! Bovendien betreft het hier vaak zuivere hersenprocessen, bv. een gebrek aan coördinatie van de beide „herinneringskwabben" van de hersenschors. Men heeft zelfs de indruk van herkenning, van een landschap bv., al met elektrische prikkels kunstmatig kunnen opwekken.[52]

Wat nu de eigenlijke herinneringen met een bepaalde inhoud betreft, het is overal hetzelfde bij ons onderzoek. Een groot aantal mededelingen ontpopt zich als illusie, een klein aantal stelt ons voor onopgeloste raadsels. Zo kon bv. de psycholoog Th. Flournoy aantonen, dat het geval van de *zieneres van Genève* op illusie berustte. Het medium beschouwde zichzelf als de reïncarnatie van de dochter van een Arabische sjeik en schreef in trance inderdaad een reeks Arabische schrijftekens - zij het ook van links naar rechts, in plaats van omgekeerd. Nu bleek echter, dat ze vroeger eens een reisbeschrijving had gezien, waarin de auteur deze tekens als een kleine opdracht aan het begin van zijn werk had geplaatst. Wel een bewijs, dat ons onderbewustzijn een enorm aantal indrukken bewaart, die normale mensen totaal vergeten en die toch weer eens kunnen opduiken: geen bewijs echter voor een vroeger bestaan![53]

Zijn de beroemde Aramese woorden, uit Jezus' tijd, die men van *Therese Neumann* uit *Konnersreuth* vertelt, soms iets dergelijks? In ieder geval zegt men, dat haar zuster enige tijd in functie was bij een professor in de oude oosterse talen in Eichstatt.

Ook het geval *Bridey Murphy*, dat enige jaren geleden in Amerika zoveel opzien baarde, heeft een simpele verklaring gevonden. Een zekere Virginia Tighe uit Pueblo, Colorado, geboren in 1923, werd door de hypnotiseur Morey Bernstein meermalen in een diepe slaap gebracht en deed dan uitspraken over een vroeger leven, dat ze, naar ze zei, in de vorige eeuw in Ierland ais Bridey Murphy had geleid. Ze beschreef zo nauwkeurig toestanden van die tijd, situaties, volksdansen en dergelijke, dat er in Amerika een complete geesten-psychose uitbrak. Duizenden lieten zich hypnotiseren en ontdekten, dat ze al eens Egyptische koningen of matrozen van Columbus geweest waren. „In

Houston (Texas) begon een medium zelfs te hinniken en beweerde. in een vroeger leven een paard te zijn geweest."[54]
Maar wat psychologen en verslaggevers niet konden ophelderen, dat bracht de predikant Wally White in Chicago tot klaarheid. Als klein meisje was mevrouw Tighe in aanraking geweest met een Ierse familie. Die dame, als meisje Bridey Murphy geheten, had de kinderen van alles over Ierland verteld; dat kwam nu uit het onderbewustzijn van de gehypnotiseerde weer naar boven.
Geheel onopgelost is het verbluffende geval van een in 1926 geboren Indisch meisje, *Kumari Shanti Devi*. Het geval speelt zich af omstreeks 1936. Het meisje woonde in Delhi en vertelde, dat ze in 1902 al eens geboren was en in de, op een afstand van 120 km gelegen, stad Muttra had gewoond, waar ze als de jonge vrouw van een manufacturier Chaubey na de geboorte van een zoon gestorven was. „Toen Shanti Devi maar over zulke dingen bleef praten, informeerde haar familie tenslotte, of er inderdaad zo iemand als die genoemde echtgenoot in Muttra bestond. Shanti was toen negen jaar oud. Een brief van Chaubey bevestigde de verklaringen van het meisje. Hij stuurde een familielid en kwam later zelf. Zonder aarzelen identificeerde Shanti beiden. Nadat was vastgesteld, dat het meisje Delhi nooit had verlaten, werd er het volgende jaar (1936) een comité gevormd, dat bij een voorgenomen bezoek van het meisje aan Muttra zou constateren, of ze mensen en situaties herkende. Bij het station van Muttra herkende Shanti een ander familielid midden uit een grote menigte mensen. Men zette haar vervolgens in een rijtuig, waarvan de koetsier volgens haar instructies zou rijden. Ze dirigeerde de wagen naar de woonwijk van Chaubey en herkende het huis, hoewel het inmiddels in een andere kleur geschilderd was... Ze ging ook naar het huis van haar zogenaamde vroegere ouders, die ze uit een menigte van zeker vijftig mensen feilloos herkende en bij hun juiste naam noemde".[55]
Het is moeilijk, zo'n geval, waarbij heel nauwkeurige getuigenissen werden afgelegd, uit te leggen als helderziendheid of als de werking van het collectieve onderbewustzijn, zoals de „Akasja-kroniek" van de Indiërs dit wil. Maar deze verhalen zouden nog nauwkeuriger door westerse, onbevangen onderzoekers moeten worden gecontroleerd.

De fantasie van de gemiddelde Indiër is groot, zoals zelfs bij Sadhu Sundar Singh moest worden opgemerkt. Verder rijst nog de vraag: Waarom hebben miljoenen mensen, waaronder toch ook fijngevoelige en fijnbesnaarde mensen, zulke ervaringen en inzichten niet? Waarom horen we alleen maar van sporadische gevallen en daaronder nog van vele, die tegen een serieuze controle niet bestand blijken? Diezelfde vragen rijzen natuurlijk ook bij de zogenaamde *bilocaties* of *zielereizen*. Zo moet de Italiaanse *Pater Pio* in 1947 aan een ernstige hartpatiënt in Cosenza in Beneden-Italië 's nachts zijn verschenen en hem genezen hebben, terwijl hij tegelijkertijd in de buurt van Rome in een klooster verbleef. De volgende morgen nog hing er in de kamer een heerlijke geur van viooltjes. Hier speelt overigens nog een ander probleem van het geloof een rol: Wat doen die arme zieken, die toevallig niet zo'n wonderman kennen, of die geen geld en moed hebben, om hem een telegram of zo iets te sturen? Worden die eigenlijk niet zó benadeeld, dat men aan de goddelijke gerechtigheid zou gaan twijfelen?
Van de *natuurvolken* vertelt de Italiaanse professor *Ernesto Bozzano* een hele serie soortgelijke verhalen, die hij van missionarissen in de Congo had gehoord. Ook hier echter ontbreekt iedere werkelijk wetenschappelijke controle. Wat is hiervan werkelijkheid en wat inbeelding?

Werkelijke geestverschijningen

We besloten het vorige gedeelte met een vraag. Vragen en twijfel rijzen ook bij de nu volgende verschijnselen, waaraan ik een zekere bewijskracht toch niet helemaal zou willen ontzeggen.
Ik werd eens 's avonds laat bij een jonge man geroepen, die helemaal van streek was. Hij was bijrijder op een vrachtauto en was op zijn gewone route. In het Mainhardter Woud - het begon al donker te worden - moest hij de wagen even verlaten en liet stoppen. Na enige passen overviel hem opeens een beklemmend gevoel van angst; hij stond als aan de grond genageld en zag een grote, zwarte, vreselijke gedaante op zich toekomen. De gedaante kwam recht op hem af en ging door hem heen. Gillend van angst vluchtte hij weer naar zijn wagen en schreeuwde tegen de verbijsterde chauffeur: „Geef gas,

geef gas!" Alleen door lang met hem te praten, met hem te bidden en hem een slaapmiddel te geven, kon ik hem eindelijk kalmeren. Het was een normale jonge man, onkerkelijk en levenslustig, die nog nooit zo iets beleefd had en later ook niet opnieuw beleefde. Daarna werd hij ernstiger, ging vaak naar de kerk en zat aan bij het Heilig Avondmaal. Eerst was zijn moeder ontdaan, maar toen begon ze zich te verheugen over deze ontwikkeling. Alcohol had hij vóór dit avontuur niet gebruikt; zoveel mogelijk vermeed hij van toen af aan, 's nachts door dit bos te rijden.

Een andere gebeurtenis werd mij door een familie uit Stuttgart verteld. Na een langdurig lijden was hun vader 's avonds om 8 uur gestorven; hij lag beneden opgebaard. Op de eerste verdieping sliepen, uitgeput van de langdurige verpleging, zijn vrouw en een volwassen dochter samen op de slaapkamer. Op de tweede verdieping had deze vader een werkkamer, waar hij in zijn gezonde dagen vaak naar toe ging. 's Nachts om twee uur werd de dochter door een bekend geluid wakker. Ze hoorde onmiskenbaar vaders zware stappen op weg naar zijn kamer, waar hij, zoals steeds, de deur dicht deed. Terwijl ze nog naar de zware, klossende stappen luisterde, werd moeder wakker, hoorde hetzelfde en zei: „Vader!"

Van deze beide gevallen is het eerste het meest raadselachtig. Die jonge man vermoedde immers niets en was door niets bijzonder geëmotioneerd. Over het tweede geval zou men kunnen zeggen: Het gaat hier wel niet om het zich-melden van overledenen, zoals we dat in een vorig hoofdstuk aan de hand van telepathie of helderziendheid trachtten te verklaren; maar het blijft toch de vraag, of hier werkelijk een dode terugkeerde. Wanneer treedt eigenlijk de algehele dood in? Is het niet bij veel sterven een zó geleidelijk overglijden, dat de grens tussen leven en dood vervaagt? Is het geen eenvoudiger verklaring, dat in de geëmotioneerde en uitgeputte familieleden een projectie tot stand komt? Dat ze alleen maar innerlijk waarnemen en aannemen, dat hun geliefde vader nog leeft en als gewoonlijk naar zijn kamer gaat? Daarmee is natuurlijk nog niet gezegd, dat álle gevallen zo te verklaren zijn.

Nog een derde geval willen we hier vermelden. Fanny Moser deelt

het ons mee in haar grote werk over „Spookverschijnselen”.[56] Een Zwitsers echtpaar maakt een tocht naar de bergweide Gilieila, die op een hoogte van 1800 m bij Seewis in Zwitserland ligt. Plotseling ziet de man, die niet uit die streek afkomstig is, een oude man in boerendracht opduiken en door de stevig gesloten deur van een hooischuur heen weer verdwijnen. Hij vertelt het meteen aan zijn vrouw - zij was wat achtergebleven - en zij zegt tegen hem: die verschijning is in de hele streek algemeen bekend, het is de „Gilieiler”, een vroegere eigenaar van de bergweide, die erg gierig moet zijn geweest. Uiterlijk en kleding van de man klopten precies met de verhalen van de herders en bergbewoners.

Toevallig kon ik deze mededeling van Fanny Moser persoonlijk controleren, daar ik dat echtpaar al jaren goed ken. De vrouw is zeer resoluut en erg nuchter, de man bijzonder eerlijk en een succesvol zakenman. Hij heeft in tientallen jaren nooit weer zo'n ervaring gehad en dit mij voor zijn sterven nog eens „op zijn woord van eer” bevestigd.

Ook in de parapsychologie geldt, als in de andere wetenschappen: de eenvoudigste hypothese is de beste. Maar, wát is nu de eenvoudigste? De spiritistische hypothese, die zegt: van een dode ging een krachtwerking op levenden over? Of de animistische, die in dit geval zegt: in het onderbewustzijn van de vrouw, die uit die streek afkomstig was, leefde de fabel van de „Gilieiler”. Ging op het kritieke punt het beeld van de „Gilieiler” op de ongeveer 50 m verderop wandelende man over en prikkelde dit zijn oogzenuw, die dan weer het beeld in hem opriep? Of hing er, zoals we al zeiden, op deze plek „iets in de lucht”, een rest-energie van iemand, die hier vroeger geleefd had? Bekende parapsychologen geven toe, hier nog geen verklaring te kunnen geven.

De schrijfster en predikantsvrouw Helene Christaller vertelt, hoe ze 's nachts een „bleek mannenhoofd” door haar slaapkamer zag zweven; later bleek, dat in dit huis een jonge man door een pistoolschot verongelukt was of zelfmoord had gepleegd. Ook professor C. G. Jung deelt mee, dat hij in een Engels „spookhuis” een ondraaglijke reuk waarnam en kon vaststellen, dat het dezelfde reuk was, die hij uit zijn kliniek kende van een oude vrouw met een open carcinoom; en hij

vertelt zelfs de volgende ervaring, die hij had, toen hij een van de volgende nachten naar bed gegaan was: „Het was een prachtige, windstille maannacht. In mijn kamer ruiste, klopte en ritselde er iets; van buiten hoorde ik slagen tegen de muren. Ik had het gevoel, alsof er iets dicht bij mij was. Toen zag ik opeens naast me op het kussen het hoofd van een oude vrouw, het rechter oog wijd open, mij aanstaren. De linker gezichtshelft ontbrak tot het oog. Dat kwam zo plotseling en onverwachts, dat ik met één sprong uit bed vloog, licht maakte en bij kaarslicht in een leunstoel de rest van de nacht doorbracht. De volgende dag verhuisde ik naar de kamer ernaast, waar ik toen heerlijk sliep en noch dit week-end, noch het volgende, ook maar in het minst gestoord werd."[57]
Professor Jung meent, dat er van vroegere bewoners van die kamer nog een geur-rest in de kamer moet zijn blijven hangen, die zijn onderbewustzijn prikkelde en het herinneringsbeeld van de zieke vrouw opriep. Controle kon in dit huis niet plaats vinden, daar niemand de vorige bewoners had gekend. Zo staan we ook hier voor het dilemma van de tegenstrijdige richtingen van onderzoek: de animistische en de spiritistische opvatting.

De zieneres van Prevorst

In ons vorige gedeelte „verschenen" de geesten in hoofdzaak zonder te spreken. Het beste bewijs voor hun bestaan zou natuurlijk geleverd zijn, als ze mededelingen over zichzelf deden, en dan zo, dat geen enkele levende de inhoud van die mededelingen zou kunnen kennen. Meestal spreken nu de geesten door de mond van de mediums, maar er zijn ook „directe stemmen"; dan worden de stemmen ook hoorbaar, terwijl het medium zelf iets anders zegt. De Engelse zogenaamde „cross-correspondences" hebben menig merkwaardig resultaat in bovengenoemde zin opgeleverd, maar dan zijn het zulke onbetekenende kleinigheden, dat men dit spel van de elkaar kruisende boodschappen, die elkaar in verschillende zittingen en bij verschillende mediums bevestigen, wel een spelletje voor ontwikkelde leeglopers heeft genoemd. Toch zijn enkele verhalen zó overgeleverd, dat ze suggereren: hier

heeft werkelijk een levende door het gordijn van de dood heengezien of meer nog: geheimzinnig hebben de plooien ervan bewogen en een stuk van een andere wereld laten zien. Als voorbeeld verdient hier de *zieneres van Prevorst* stellig genoemd te worden.
Friederike Hauffe (1801-1829), geb. Wanner, was afkomstig uit het hooggelegen dorp Prevorst in het Mainhardter Woud. Reeds vroeg vertoonde zich bij haar het tweede gezicht, dat haar grootvader Schmidgall in Löwenstein ook al bezeten had. Op twintig-jarige leeftijd trad ze in het huwelijk, maar ze kreeg weldra een ernstig zenuwlijden, dat haar aan het bed kluisterde. In hulpeloze toestand werd ze in 1826 naar Weinsberg gebracht om door de districtsarts *Justinus Kerner* behandeld te worden. Hier bleef ze tot kort voor haar dood. Ze stierf in Löwenstein, waar nog heden het vergulde grafkruis met zijn glans tot ver in het dal zichtbaar is. Een dankbaar grafelijk echtpaar schonk dit kruis; de zieneres had door haar gebed, acht dagen aaneen, een langdurig geesteslijden van de gravin kunnen genezen. De persoonlijkheid van de zieneres beschrijven Kerner en andere waarnemers als volstrekt zuiver, vol liefde en vroom; nooit ontving ze ook maar enige beloning of had ze enig voordeel van haar verklaringen; aangrijpend heeft ze God meermalen, ook in simpele gedichten, gebeden, haar te verlossen van dit vermogen om geesten te zien. Justinus Kerner was weliswaar dichter en bovendien nog een romantisch dichter; het is ook mogelijk, dat er tussen arts en patiënt een geestelijk contact bestond, dat de verschijnselen versterkte, zo niet opriep (iatrogenese van een ziekte). In ieder geval was hij ook zuiver wetenschappelijk werkzaam, bv. op het gebied van de chemie van de vetzuren en is hij de voorloper van moderne psychologische testmethoden. Dat hij ook als arts „een scherp en exact waarnemer" was, bevestigt een onderzoeker als *Joachim Bodamer* in de heruitgave van Kerners boek over de zieneres.[58]
Reeds het „eerste feit in Weinsberg", dat Kerner vertelt, is zeer kenmerkend. Toen mevrouw Hauffe pas enkele dagen bij hem in behandeling was, voelde ze zich door een „geest" verontrust. Ze beschreef nauwkeurig de gedaante van een, verscheidene jaren geleden, overleden boekhouder, zodat Kerner hem meteen herkende, en ze beweer-

de, dat deze man haar ernstige verduisteringen meedeelde, die hij bij zijn firma had gepleegd; het bewijs daarvoor zou te vinden zijn in het afschrift van een akte in een door de zieneres beschreven huis en vertrek in de buurt. Dit stuk werd zelfs met het eerste getal tachtig en de eerste letter J nauwkeurig beschreven. De aanvankelijk sceptische Kerner onderzocht de zaak, vond samen met de kantonrechter Heyd inderdaad dit stuk op een plank in het toenmalige kantongerecht en op dringend verzoek van de geest werd er met de firma een regeling getroffen. Ook de rechter deed een ambtelijk stuk in deze zin uitgaan; de tot op dit ogenblik totaal onbekende verduisteringen van de overledene hadden over verscheidene jaren een totaal-bedrag van 20.000 gulden bereikt. Kerner zelf zegt, dat een huivering hem overviel, toen ze het, in bergen papier al ruim zes jaar rustende en door niemand opgemerkte, stuk inderdaad voor zich zagen.
Kerner sluit de hypothese van telepathie uit, want niemand wist van het geval en ook niemand had er belangstelling voor. Ook helderziendheid schijnt hem als verklaring twijfelachtig - hoe zou die zieneres op zulke ideeën komen? Wel lagen woning en kelder, waarin de overledene gewoond had, in de omgeving. Men kan nu, zo men wil, de zaak aldus verklaren: Er ging van de overledene een impuls uit, die „normale" mensen niet waarnamen, maar die de overgevoelige, als het ware poreuze ziel van de zieke opnam.
Ten slotte geven we nog een prettig voorbeeld. *Christoph Blumhardt* deelde het op de grote rouwbijeenkomst bij de begrafenis van zijn beroemde vader op 28 februari 1880 mee. Het betreft een lied, dat Johann Christoph Blumhardt gedicht had met de beginregel: „Jesus ist der Siegesheld, der all seine Feind' besieget". De zoon vertelde: „Op een feestdag in de zomer van 1844 kwam mijn vader met een groep Möttlingers van een zendingsfeest in het naburige Ostelsheim terug. Hun weg leidde door een bos en hier dichtte hij in stilte dat vers, dat hij, zo direct na het ontstaan, aan zijn vrienden leerde. De mannen zongen het met luide stem, zo dat het tot diep in het bos doordrong, op de wijs van: „Grote God, wij loven U", maar geloofden hun oren nauwelijks, toen ze hoorden, dat ze niet alléén zongen, maar dat hun lied al luider en luider klonk in een onzichtbare verte. Het was, alsof

onzichtbare heerscharen hen omgaven en allen meezongen. Vol verbazing en geestelijk gesterkt spoedde de vader zich met zijn mannen huiswaarts, waar ze weer iets wonderlijks beleefden: toen de vader zijn kamer binnenging, bracht Gottliebin Dittus hem hetzelfde vers al. Het was, alsof die onzichtbare zangers, vader vooruitsnellend, haar dit vers gebracht hadden".[59]

Beoordeling

Wat zegt nu het christelijk geloof van dit alles?

We moeten eerst het resultaat van het wetenschappelijk onderzoek bezien en dit resultaat is voorlopig, zoals we al zagen, een „non liquet", d.i. er bestaat geen eenstemmige mening en geen bevredigende verklaring. Terwijl een Driesch, een Mattiesen beslist aan de openbaring van geesten geloven, denken even geachte geleerden als Tischner of Dessoir er anders over.

Het zou een geheel onjuiste opvatting van het geloof zijn, als een christen hier partij wilde kiezen, voor of tegen de één of andere mening. Zelfs als gestorvenen met ons contact opnemen, heeft dat voor ons geloof geen enkele betekenis. Want wat wij hier op deze wereld zien en horen, behoort ook tot deze wereld, al was het een heel nieuwe tot nu toe onontdekte ruimte. Het vergaat ons in zaken van het geloof als kosmonauten in de wereldruimte: we zijn en blijven binnen de kring van ons aardse bestaan en kunnen noch mogen de grens, die ons in de dood gesteld is, doorbreken. Ook een theoloog als *Adolf Köberle*, die zo afkerig is van alle louter verstandelijk denken, zegt in verband met de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus (Lucas 16 : 19 vv.), dat hier „geen poort naar de eeuwigheid" is. In de gelijkenis wordt de rijke man de ware weg om verbinding met God te krijgen, gewezen: de levenden „hebben Mozes en de profeten, naar hen moeten zij maar luisteren" en de verschijning van boden uit de andere wereld wordt afgewezen: „Indien zij naar Mozes en de profeten niet luisteren, zullen zij ook, indien iemand uit de doden opstaat, zich niet laten gezeggen" (Lucas 16:31). Slechts het geloof in de verrezen Heer verzekert ons van de opstanding en het eeuwige leven, maar niet de

twijfelachtige verschijning van een of andere geest, bovendien nog van zulke wezens, die blijkbaar niets wijzer en rijper zijn geworden dan wijzelf. Evenmin als wij de toekomst op occulte wijze mogen onderzoeken, evenmin mogen wij waanwijs achter het ijzeren gordijn van de dood willen kijken. Laten we het woord van de apostel bedenken: „Want het loon, dat de zonde geeft, is de dood" (Romeinen 6:23). Wie nieuwsgierig het rijk van de gestorvenen wil doorzoeken, zou het zware lot van het moeten-sterven wel eens te gemakkelijk kunnen opvatten.

De buiten-zintuigelijke wereld, die een dienaar der wetenschap doorzoeken moet en kan, zoals wij volgens Genesis 1 alles wat van deze aarde is, doorzoeken mogen en beheersen, is nooit of te nimmer het komende Godsrijk, dat alleen voor het geloof dat in vertrouwen de sprong waagt, ontsloten wordt.

Wel kan men hiertegen inbrengen: Maar God heeft toch in heel zeldzame gevallen, misschien wel in het geval van de zieneres van Prevorst of van Blumhardt, vergund een blik in die bovenaardse wereld te slaan? Hoe zit dat? Ik zou zeggen: Zelfs het voortbestaan na de dood, tien, twintig of honderd jaar, zou alleen maar een verlenging van het aardse leven betekenen en vormt nog lang geen bewijs; integendeel: „Wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord en wat in geen mensenhart is opgekomen, al wat God heeft bereid voor degenen, die Hem liefhebben" (1 Corinthiërs 2:9). Met verschijnselen zoals we die leerden kennen, is misschien het vulgaire materialisme weerlegd, dat meent, dat met het vergaan van het lichaam alles uit is, maar ze bewijzen nog in het geheel niets van de beloften Gods in de bijbel, van de vergeving der zonden, van het eeuwige leven en de eeuwige zaligheid.

Wat een *Friederike Hauffe*, een *Johann Christoph Blumhardt*, een *Friedrich Christoph Oetinger*, van wie verteld wordt, dat hij de doden het evangelie predikte, ten deel viel, is in ieder geval een uitzondering, een goddelijk geheim, een gave, die eens aan een bijzonder mens werd geschonken. Hier mogen we ook nog aan *Johann Friedrich Oberlin* herinneren, een van de grootste mannen Gods. Van hem wordt verteld, dat hem zijn vrouw, zijn trouwe helpster en levensgezellin, nog jaren-

lang na haar dood verscheen, om hem raad en hulp te geven. Het is niet aan te nemen, dat een zo oprechte en eenvoudige man, een zo praktische en nuchtere sociale hervormer en weldoener van de armen, hier gewoon het slachtoffer van zijn subjectieve inbeelding is geworden. Maar zulke gaven hebben weinig mensen en niemand mag proberen om die met geweld te veroveren.

Maar wat dan te zeggen van die geschiedenissen in de bijbel, die uitdrukkelijk van het verschijnen van gestorvenen verhalen? In 1 Samuël lezen we toch, dat koning Saul heimelijk des nachts naar de „tovenares van Endor" sloop. Tot grote schrik van deze vrouw, die anders wel allerlei bedrog pleegde, verscheen werkelijk de gedaante van de gestorven richter Samuël en sprak met de koning (1 Samuël 28). En Mattheüs verhaalt, hoe bij Jezus' dood „de aarde beefde, en de rotsen scheurden, en de graven gingen open en vele lichamen der ontslapen heiligen werden opgewekt. En zij gingen uit de graven na zijn opstanding en kwamen in de heilige stad, waar zij aan velen verschenen" (Mattheüs 27:52 vv.).

Juist deze beide verhalen bevestigen wat we zojuist betoogden. Zij bevestigen wel het geloof in een dodenrijk en een tussentoestand, die nog niet de laatste verheerlijking brengt en nog niet de laatste verwachting van de gelovigen vervult. Maar de geschiedenis van Saul is ons ter waarschuwing geschreven. Zelf had hij eens de waarzeggers en tovenaars met de dodenbezweerders uit zijn land verdreven. De bezwering van de „tovenares van Endor" was even zondig en goddeloos als de begeerte van de koning, die God wilde dwingen, hem de toekomst te ontsluieren. Daarom was Gods genade van hem geweken en eindigde hij op het slagveld als zelfmoordenaar (vgl. Deuteronomium 18:9-12, Jesaja 8:19).

Wat die ontslapen heiligen betreft die op het paasfeest aan de gelovigen verschenen: Nergens horen we meer iets van hen, nooit verschijnen ze weer en nooit zien we, dat de eerste gemeente deze doden om raad vraagt. Het was een slechts éénmaal voorkomende verschijning, die alleen in verband met de geweldige doorbraak van de Heer door de muren des doods heen is te verstaan.

De verschijningen van de verrezen Heer aan zijn discipelen mogen niet

met verschijningen van willekeurige gestorvenen op één lijn worden gesteld. Aan de apostelen openbaarde Zich God zelf in de gestalte van de levende Heer en zij kwamen tot het geloof, dat de door mensen Vernederde en Beledigde, in werkelijkheid de door God Verhoogde was.[59]
Voor ons allen geldt hier het woord, dat de Opgestane, met een zacht maar duidelijk verwijt, als nalatenschap aan zijn discipel Thomas gaf: „Zalig zij, die niet gezien hebben en toch geloven!" (Johannes 20:29).
Deze overtuiging hadden overigens ook de „geestenzieners", die zelf werkelijk gelovig waren. Zo zei de zieneres van Prevorst, ondanks al haar merkwaardige ervaringen met geesten: „Een overtuigd-zijn (van geestverschijningen) behoort niet tot de religieuze overtuiging en heeft een mens niet nodig om Gode welgevallig te zijn; vandaar, dat ook de Heilige Schrift maar weinig daarover zegt."[60] En toen een bezoeker Oberlin naar zijn geestverschijningen vroeg, antwoordde deze: „Het evangelie is mij genoeg en ik zou ervoor terugschrikken, om tijd, die ik voor mijzelf en anderen beter kon gebruiken, te steken in buitengewone, zo niet gevaarlijke dingen".[61]
Daarom zijn geesten, spoken en spiritisme geen object van geloof in de eigenlijke zin, maar object van wetenschappelijk onderzoek.
Is dan de keten tussen levenden en doden geheel verbroken? Moeten we de doden in een resoluut geloofsbesluit geheel aan de onzichtbare wereld overlaten, zonder dat we iets voor hen kunnen doen? Neen, zo is het nu ook weer niet.
De kerk is immers daarom ons grote tehuis, omdat ze levenden en doden omvat, omdat we samen met de doden onze verlossing verwachten en Gods nieuwe aarde. Omdat Christus het hoofd van zijn kerk is, zijn wij met Hem verbonden in een grote gemeenschap, die levenden en doden omvat (vgl. Hebreeën 12:1, 22-24). En zo mogen we, zonder contact met de doden te zoeken, getroost voor hen bidden: „Heer, schenk hun de opstanding en neem hen op in uw eeuwig rijk!"

VI. GENEZING DOOR DE GEEST

De weg van de geneeskunde

Wat Stefan Zweig omstreeks 1930 in zijn boek *De genezing door de geest* over het wezen en de ontwikkeling van de geneeskunde schreef, fascineert nog steeds. Hij beschrijft in felle kleuren de magische wereld van de prehistorische mens, voor wie alles met krachten geladen was, die door beklemmende machten van alle zijden bedreigd werd en ook ziekte slechts kon beschouwen als een vijandige macht, die hem persoonlijk wilde treffen en te gronde richten. Daarom had hij de hulp van de machtige hoofdman nodig, die tevens priester en geneesheer was en met de onzichtbare machten een verbond kon sluiten. Aan het begin van iedere cultuur staat de religie en aan het begin van iedere geneeskunde de bezwering. „Strijd om de gezondheid betekent dus in de oer-tijd voor de mens niet een strijd tegen het enkele ziektegeval, maar een worsteling met God. Alle medisch kunnen begint als theologie, als cultus, als rite en magie, als menselijke tegenstroom tegen de door God gezonden beproeving".[62]
Met de opkomst van het zakelijke, objectieve denken, 2500 jaar geleden reeds ingeleid door de Griekse wijsgeren en ten tijde van de Verlichting, drie honderd jaar geleden, weer tot nieuw leven gewekt, begint de grote breuk in het menselijk gedrag. Dit was nodig, juist om de zieke met succes te helpen, juist om werkelijk in de structuur van de natuur door te dringen en haar haar geheimen te ontfutselen. Om maar enkele trefwoorden te noemen: de geneeskunst, vroeger werkelijk de kunst van de geheimzinnig begaafde en geroepene, wordt een handwerk, ze verzakelijkt en wordt een métier; de techniek en het apparaat, de organisatie en het specialisme werden hoofdzaak. De zieke wordt „behandeld", hij is een object geworden; dat hij mee

moet werken, met heel zijn ziel in het gevecht van de arts meestrijden, werd niet meer begrepen. De kruiden, chemicaliën, het materiële, het mechanische wonnen het; de chirurg werd ongekroond koning. Maar zoals de wet van het leven blijkbaar een wet van de slingerbeweging is, zo groeide in stilte al de tegenbeweging. De kracht van de ziel, de kracht van het onbewuste werd opnieuw ontdekt. Baanbrekend was daarbij de zo vruchtbare stroming van de romantiek, die tot in onze tijd nawerkt.

Aanvankelijk waren het, zoals zo vaak in de geschiedenis, de geniale buitenstaanders, die zulke nieuwe wegen baanden. Men kon nog maar moeilijk afstand nemen van het mechanische, materiële.

De Weense jezuïetenpater *Max Hell* meende, omstreeks 1775, de genezende kracht in de magneten te hebben gevonden, die hij bij zijn patiënten op verschillende plaatsen van hun lichaam legde. De geniale *Franz Anton Mesmer* (1734-1815) ontdekte, dat men zulke hulpmiddelen helemaal niet nodig had. Zijn patiënten merkten reeds verzachting van hun lijden, als hij maar in ritmische beweging over de zieke lichaamsdelen streek; al ging hij dan ook later over tot met kracht geladen water en gaf hij grote shows. In tegenstelling tot het materiële, elektrische magnetisme geloofde hij aan het „dierlijk magnetisme", dat alle gezonde lichamen harmonisch doorstroomt. Bij zijn voorstellingen, die aan de hoven van Parijs en Wenen weldra mode werden, kwamen meermalen uitbarstingen van massa-hysterie voor. De dames begonnen onmatig te lachen, te huilen, raakten in extase, schreeuwden of vielen in zwijm.

In Noord-Amerika werden de gedachten en methoden van de geneeskundige *Phineas Parkhurst Quimby* (1802-1866) van beslissende betekenis. Door veel hypnotische experimenten rijpte bij hem de overtuiging, dat niet de gehypnotiseerde, maar ook de gewone mens in zijn normale leven de werkelijkheid niet doorziet, doch door een reeks illusies bevangen is. Hij moet derhalve geheel opnieuw leren denken; vandaar de naam *New Thought*, die deze beweging later voerde. Wij doorzien, zo zeggen haar voorvechters, in dit nieuwe denken de ware werkelijkheid, die volmaakt, goed en harmonisch is en wij weten, dat alle ziekten en alle kwaad eigenlijk een illusie zijn. Zoals men nu in

hypnose een pijn „wegdenken" kan, zo moet het ook in wakende toestand mogelijk zijn, de pijn en daarmee ook haar oorzaken als een illusie te ontmaskeren en zo te verwijderen.
De Duitse tak van deze van Quimby uitgaande New Thought Alliance is de *Neugeist-Bund*, hun orgaan is het maandblad *Die weisze Fahne*. Deze bond geneest niet slechts ziekten door de geest, hij belooft ook consequent de bevrijding van ouderdomsgebreken en ten slotte ook van de dood. Dat alles zou immers niet meer dan een verkeerde denkgewoonte zijn, die helaas ook in de bijbel voorkomt. „Al meer dan drie duizend jaar is ons het tiende vers van Psalm 90 als wet gepredikt. En het laatste hoofdstuk van Prediker, met zijn fraaie beschrijving van het menselijk verval, werd ons zo al niet als voorbeeld voorgehouden, dan toch met de suggestie, dat dit einde ons onherroepelijk te wachten staat. Deze negatieve instellingen zijn voldoende grond voor de gewoonte van het oud-worden".[63]
P. P. Quimby genas al in 1862 een belangrijke patiënte. Dat was niemand minder dan Mary Baker-Eddy, die met een hele serie kwalen behept was: met krampaanvallen, waaraan ze al jaren leed, met verlammingsverschijnselen en een ruggemergskwaal. Hij kon haar in acht dagen genezen. Grote hysterici maken vaak wereldgeschiedenis. Zo werd dit tot nu toe zieke schepsel een heerseres en profetes, die door velen schier als een godin werd vereerd: de stichteres en leidster van de wereldomvattende *Christian Science*. Honderden praktizerenden genezen in de naam van hun leidster; ze noemen haar suggestieve kracht een gebed en dekken hun wilsinspanning met een christelijke naam. Het is hier niet de plaats, dit alles breder uiteen te zetten, want bij Christian Science is het bijgeloof van enkelen de massa-beweging van een *sekte* geworden, die als zodanig dient te worden beoordeeld. Maar zoals met ieder bijgeloof, zo ook hier: ergens schuilen er toch waarheidselementen in, die niet onopgemerkt mogen blijven. Zo hield zich ook de echte wetenschap, niet de pseudo-wetenschap van de Christian Science, ernstig met deze dingen bezig. *Sigmund Freud* peilde de diepten van de ziel en genas zenuwziekten zonder medicijn, zonder shocktherapie of dwangmaatregelen. Wat bij hem nog te eenzijdig op de seksualiteit was gericht en de eenheid van de mens dreigde te

verstoren, hebben belangrijke leerlingen van deze grootmeester verbeterd. De moderne *psychotherapie* ontstond, die op bekende namen als *C. G. Jung*, *Oskar Pfister*, *Gerhard Pfahler*, *Fritz Künkel* en de voormalige chef van de psychosomatische kliniek in Heidelberg, *Viktor von Weizsäcker* kan bogen. Hele complexen ziektebeelden zijn onderzocht, die zowel een geestelijke „oorzaak" als een lichamelijke component hebben; het ene versterkt het andere en beiden met elkaar vormen zij zo een bijna onontwarbaar„ syndroom", een dooreenvloeien van verschillende ziektestromen.

Vooral maag- en darmzweren, astma, circulatiestoornissen, hartaandoeningen, maar ook suikerziekte, longtuberculose en allergische ziekten worden in dit verband onder de ziektebeelden genoemd.

Zo beschrijft Viktor von Weizsäcker het geval van een grondbezitter, die met zijn buurman over een akker procedeert en in verscheidene processen in het ongelijk wordt gesteld. Een krenking, die hem diep treft, „op zijn maag slaat", zoals we dan heel juist zeggen en waaruit ten slotte een galkwaal ontstaat. Is er zo een of andere organische ontsteking ontstaan - zegt Weizsäcker - dan volgt noodzakelijkerwijs als laatste station de chirurg, al is hiermee de eigenlijke kwaal niet genezen. In een vroeger stadium zou dit, door een begrijpende geestelijke benadering, nog wel te genezen zijn geweest.[63a]

Al deze artsen hebben van nature een diepe eerbied voor de hulpmiddelen van de religie: biecht en boetedoening bij een begrijpende zieleherder zien zij als zeer nuttig. Moest men vijftig jaar geleden over veruitwendiging van de medische wetenschap klagen, thans heeft de leek bijna de neiging tot het tegendeel. Zoals wanneer hij hoort, dat een patiënt zijn ziekte zelf maakt (Weizsäcker) of, als hij bij Freud leest, dat een verkeersongeluk zijn oorzaak vindt in het onderbewustzijn van de patiënt, die zichzelf wilde bestraffen, of dat de organen een in de lucht zittende infectieziekte „ontmoeten", zoals Freud leerde. Het is interessant, dat reeds *Friedrich Schiller*, die grote kenner van het menselijke hart, als jonge man in zijn dissertatie (1780) uit het voorbeeld van het heimwee het fysieke verval van krachten verklaarde. „Bij Schiller vindt men ook de belangrijke constatering, dat het huiveren van de misdadiger die zich zijn schuld bewust wordt, én dat van de koortslijdende

patiënt heel merkwaardigerwijs precies hetzelfde verschijnsel is".[64]
Bij zo'n stand van zaken is het heugelijk, dat in verscheidene landen en kerken werkgemeenschappen gevormd zijn, zoals in Stuttgart. Ook de protestantse universiteiten hebben hun medewerking verleend, om artsen en zieleherders bijeen te brengen. Een grote internationale vereniging is de „Oekumenische St. Lukas Orden für Krankenseelsorge durch Wort und Tat". Zoals de naam reeds zegt, worden zieken niet slechts pastoraal verzorgd, maar wordt hun ook door gebed en handoplegging lichamelijke hulp geboden.
Leidende kerkelijke kringen sympathiseren met dit streven, ook bv. de anglicaanse Lambeth-conferentie. En naast de psychotherapeuten wijden zich ook psychohygiënici, als professor *Heinrich Meng* (Bazel) en anderen aan deze problematiek. De psychohygiëne wil niet slechts genezen, doch ook voorkómen en trachten, de mensen van jongs af naar lichaam en ziel gezonder en met meer begrip op te voeden, om hun zodoende veel complexen, ziekelijke neigingen en vergissingen te besparen. „De geestelijke hygiëne ziet zich tegenover een bijzondere taak gesteld t.a.v. het bijgeloof en de bijgelovige mens. Het bijgeloof als uitdrukking van geestelijke onzekerheid draagt de sporen van de alleroudste stadia van de menselijke cultuur. De bijgelovige mens - en hij vormt het grootste deel van nerveuzen - is bijgelovig in dienst van zijn neurose. Het onderzoek van het onbewuste heeft ons echter de weg geëffend, om veel bijgelovige voorstellingen te begrijpen en hun invloed op gezondheid en ziekte, levenslot en dood op de juiste waarde te schatten".[65]

Ontaardingsverschijnselen

Zo zou het er allemaal heel goed voorstaan, en echt geloof en echte wetenschap zouden samengaan om de gekwelde en zieke mens lichamelijk en geestelijk gezond te maken, als niet juist in onze tijd het *neurotische bijgeloof* weer zijn triomfen vierde en miljoenen in zijn ban had. Wij allen kennen de moderne *wonderdokters*, die van stad tot stad, van land tot land trekken en genezing door de geest voorspiegelen. Ze beleggen massa-bijeenkomsten, ze jagen door reclame, muziek en ge-

tuigenissen van zogenaamd genezenen de verwachting van de menigte op tot het kookpunt; een sfeer van spanning en hysterie hangt in de zaal, steeds herhaalde halleluja's weerklinken en eindelijk treedt de wonderdoener op de zieken toe, die in lange rijen voor hem zitten en liggen. En werkelijk, hier en ginds gooit iemand zijn krukken weg en verlaat juichend de zaal, hier en daar roept iemand verrukt: ik kan weer zien, ik kan weer zien! Zelfs twijfelaars en ongelovigen worden meegesleept.

Het ergste bij zulke gebeurtenissen is wel de vermenging met bijbels geloof en de gestalte van Christus, de grote heelmeester, Zelf. Haarscherp loopt hier veelal de scheidslijn tussen geloof en bijgeloof. Het vereist ernstige bezinning en de hulp des Heren, om ware en valse profeten te onderscheiden.

Enkele jaren geleden ging *Bruno Gröning's* ster hoog op, om daarna weer geleidelijk onder te gaan. Men herinnert zich nog de tonelen op de Traberhof bij Rosenheim, waar hij zijn hoofdkwartier gevestigd had. Een zwerm van secretarissen en assistenten omringde hem, waaronder maar al te veel klaplopers, die het alleen maar gemunt hadden op de gaven van de gelovigen, die vaak bereid waren, willig hun laatste bezit te offeren om maar gezond te worden. Duizenden bleven uren in de open lucht, vaak in de regen, wachten, tot de wonderdoener op het balkon verscheen, om zijn staniol-balletjes, die hij door van hem uitgaande straling geneeskrachtig gemaakt en gewijd had, onder de menigte te strooien.

Wel verklaarden sommige artsen, dat er suggestieve kracht van hem uitging en dat hij veel patiënten nieuwe moed en een nieuwe stimulans gaf. Maar ook zij waren het slachtoffer van een suggestie geworden. Andere uit artsen samengestelde commissies stelden vast, dat er van de duizend zieken hoogstens twee à drie echt genezen werden, en dan geen enkele patiënt met een organische kwaal. Het oordeel van het psychosomatische instituut te Heidelberg van Dr. Alexander Mitscherlich was vernietigend: „Als geneeskundige is Gröning volstrekt ongeschikt, onbesuisd, onevenwichtig, zonder enige zelfcontrole, een geestelijk decadente persoonlijkheid, zeer stemmingslabiel en met een ziekelijke behoefte zich te laten gelden . . . Van een boven-natuurlijke

aanleg kan niet gesproken worden; zijn succes bestaat in zijn suggestief vermogen, maar is geen echte psychotherapie".[66]

Zelf zag ik eens de film, die aanhangers van Gröning vertoonden tot zijn meerdere glorie. Een kleine jongen vertoonde het typische beeld van vele gedeeltelijk verlamden: ruksgewijs en met krampachtig vertrokken gelaat bewoog hij zich moeizaam voort - neen, dat was geen echte genezing! Juist die schommelingen in de toestand en in de bewegingsmogelijkheden zijn zo kenmerkend voor dit soort ziekten. Maar wat kan men ook van een wonderdokter verwachten, die zijn eigen ziekte van Basedow alleen maar hield, om, naar hij verkondigde, zijn „krop" te kunnen gebruiken als reservoir voor alle kwaadaardige en giftige ziektestoffen, die hij opzoog!

De blijvende genezingen, die hij misschien ook wel tot stand bracht, wegen niet op tegen het lijden, de ontgoocheling, de vertwijfeling van duizenden, die in hun ernstige ziekte terugvielen.

In elk geval noemde Gröning slechts terloops de naam Gods; werkelijke kennis van de bijbel, een dieper inzicht in het geloof had hij niet. Een figuur als de eveneens in 1958 overleden *Hermann Zaiss* zette echter het christelijk geloof weer in het middelpunt en wilde evangelist zijn, bij wie de oude genadegaven der eerste discipelen weer optraden. Daarom vormde zich om hem heen een geloofsgemeenschap met veel sektarische kenmerken, de „Gemeente van christenen" (ecclesia); ook deze gemeente is een tak van de, de hele wereld overdekkende boom van de pinksterbeweging.

Wat ikzelf in een grote bijeenkomst belegd door „broeder" Zaiss in Heilbronn-Sontheim hoorde en zag, kon me alleen maar verdrietig maken. Ik ging er echt ontvankelijk heen, zonder vooroordeel, bereid om ieder wonder te erkennen en gaarne toe te geven, dat de Geest waait waarheen Hij wil en dat ook de kerk bereid moet zijn, voor haar kleingeloof boete te doen.

Maar, ondanks alle bijbelwoorden, ondanks menige bijbelse en populaire exegese, ondanks alle verzekeringen: Ik, Hermann Zaiss, ben helemaal niets, ik ben een arme zondaar, Christus is alles - ondanks dit alles: hier woei een andere wind, een andere geest. Wat gebeurde er, na een lange voorbereiding, na veel gezang, na de commando's:

Opstaan! Gaan zitten! Handen omhoog! In de handen klappen! - wat gebeurde er, toen dan eindelijk Zaiss op de zieken toekwam? Niets, helaas helemaal niets, wat ook niet de één of andere hypnotiseur op een experimentele avondzitting met zieken zou kunnen bereiken. Zaiss stak zijn duimen in de oren van een „bijna dove" vrouw en zei: Marie, hoor je me? Ze bevestigde dit en de ogen van de al dweepziek geworden omgeving glinsterden. Hij riep haar na: Marie! Ze draaide zich, half geschrokken, half verward om. Niemand onderzocht, van welke aard deze doofheid was en welke geluidssterkte de patiënte normaal nog horen kon. Een jonge man maakte met armen en benen krampachtige roeibewegingen, om heelhuids de zaal uit te komen - maar in welke graad was hij verlamd geweest, en hoe lang duurde dit nieuwe loopvermogen? Een oude man kwam op krukken de tribune op; hardhandig trok Hermann Zaiss ze weg en gooide ze van zich: „Die heb je nu niet meer nodig!" Wanhopig zag ik later die stakker naar zijn krukken zoeken en toen, daarop steunend, de zaal uitstrompelen. Hartverscheurend was het, de ogen van de ernstig-zieken te zien, die op hun brancards lagen en langs wie Zaiss met slechts een vluchtige blik steeds weer heen liep. Ontbrak het nu Zaiss of die zieken aan geloof? Was dit nu juist geen unieke kans geweest, ter ere Gods te bidden om een werkelijke genezing en die ook tot stand te brengen?

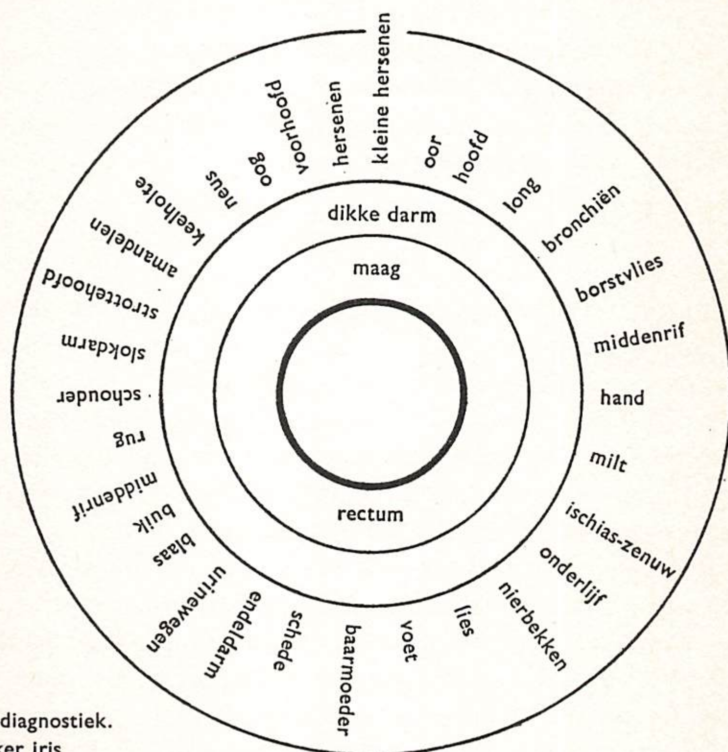
Dat ik zoveel ellende, zoveel onvervulde verwachtingen zag en dat daarvoor zoveel stellig minder bedeelden hele wasmanden - het is echt niet overdreven - volstopten met biljetten van tien en twintig Mark, dát maakte me verdrietig.

Ik wil graag toegeven, dat Zaiss van zijn zending overtuigd was en zich niet zelf verrijken wilde. En er zijn ook artsen, zoals bv. Dr. Kötteritz (Heilbronn), die bij enkele patiënten werkelijke verbetering, zelfs genezing constateerden, ook blijvende successen, die nu al zeven jaar duren. Zo leed een vrouw ernstig aan tetanus-krampen en een verkromming van de wervelkolom; ze werd genezen en beschouwt dit nog steeds als een werkelijke geloofsgenezing door Christus. Vol liefde en geduld verzorgt ze nu andere zieken, uit dankbaarheid voor het geschenk dat haar ten deel mocht vallen.

Maar als we aan Amerikaanse wonderdokters als *Tommy Hicks*, *Oral Roberts* of *William Branham* denken, wordt ons oordeel toch scherper. Nog verbluffender en ongelofelijker zijn bij hen de succes-verhalen, nog schreeuwender is de reclame. In Karlsruhe, zo bericht „Die letzte Posaune" van 1 februari 1956, waren er aan het eind van de evangelisatie-campagne door Tommy Hicks 137 attesten van genezing, waar nog dagelijks nieuwe bijkwamen. Kritisch onderzoek zou hebben uitgewezen, „dat de Here Jezus de volgende ziekten genezen had: stoornissen van hart en bloedsomloop, maag- en darmkwalen, heupkwalen en verlammingen... „leukemie en kanker, buikpijnen, lichamelijke zwakte... en andere kwalen".[67] Het verbaast ons niet meer, als William Branham vertelt, dat hij in Durban in Zuid-Afrika 25.000 zieken in één keer genezen heeft! Na zorgvuldig onderzoek kwam één van de beste kenners op dit gebied, Dr. Kurt E. Koch, dan ook tot de conclusie: Branham is een „occult warhoofd".[68]
Meer in stilte en moreel op hoger plan is de jurist en auteur *Kurt Trampler* uit München als genezer werkzaam. Hij gelooft, zich psychisch op de patiënt te kunnen instellen, om het even, of deze voor hem ligt of honderd kilometer verwijderd is. Dan neemt hij in zijn eigen organen een gevoel van pijn waar, op de plaats, waar bij de patiënt de ziekte zit. Hij kan dan krachtstromen uitzenden, die in korte tijd de genezing bewerkstelligen. Deze kracht kan hij, naar hij gelooft, ook op aluminium-blaadjes uitstralen, die dan een genezende werking hebben. Ook „bestraalde" dieren werden gezond en „bestraalde" bonen groeiden sterk.
Het „Instituut voor grensgebieden van de psychologie" in Freiburg kon bij deze genezer successen vaststellen. De totaalindruk van een serie experimenten was, „dat de invloed van Trampler in hoofdzaak betrekking heeft op subjectief ervaren veranderingen, die voor de patiënt inderdaad van betekenis kunnen zijn".[69] Zo bleef bv. bij een bepaalde patiënte de arthrosis deformans objectief, volgens gedaan onderzoek, ongenezen, maar haar pijnen namen in zover af, dat ze zonder klachten kon lopen. Ook placebo-pillen (schijnpreparaten, lapmiddelen) verdrijven vaak de pijn, als de patiënt en de arts zelf vast geloven, dat dit een nieuw en uitstekend middel tegen pijnen is. De proe-

ven van de Hamburgse internist Dr. Rehder hebben nu wel volledig aangetoond, waarin de genezende kracht van Trampler bestaat. De „instelling op afstand" van Trampler op patiënten bleef zonder succes als ze er niets van wisten, had daarentegen wel succes, als tegen de patiënten gezegd werd: Een groot genezer zal je morgen dan en dan bestralen - ook al wist de genezer daar zelf *niets* van en had hij zich *niet* op de patiënt ingesteld. Dr. Rehder is daarom van mening, dat de inhoud van het geloof, of het nu een religieus of een magisch geloof in een genezer is, onbelangrijk is voor het succes, maar dat het eigenlijk-effectieve de overtuiging zelf is, in dubbele mate effectief, als genezer en patiënt hetzelfde geloof, bv. in homoeopathische middelen hebben.

Als we dit alles bedenken, is het nauwelijks meer nodig, op alle soortgelijke verschijnselen in de moderne wereld in te gaan, waar bijgeloof

Iris-diagnostiek.
Linker iris

een rol speelt. We vermelden alleen nog de *iris-diagnose*. Niet dat een arts uit de ogen geen bepaalde ziekten zou kunnen aflezen, maar het grenst aan bijgeloof, als sommigen beweren, dat 72 ziekten mechanisch uit iris-verkleuringen kunnen worden afgelezen. Toen irisdiagnostici in de oogheelkundige kliniek in Tübingen op hun kunde onderzocht werden, dienden ze meer tot vermaak van de artsen dan tot heil van de zieken. Ook hier weer de sektarische trek: uit één enkele idee en zonder vooropleiding waagt men zich aan de kostbare gezondheid van de medemens.

Op bijgeloof berust ook het enorme verbruik van geneesmiddelen, van pillen van allerlei soort en grootte, een verbruik, dat al groter omvang gaat aannemen. Professor *Arthur Jores* schat, dat alleen al in Duitsland circa dertig duizend geneesmiddelen op de markt gebracht worden, waaronder vele, die geen objectieve waarde hebben.[70] Natuurlijk kunnen ze gelovigen of bijgelovigen op grond van het zogenaamde placebo-effect helpen. Maar - afgezien van medisch voorschrift en ernstige ziekte - het is een teken van levensangst en vrees voor ziekte, als we dagelijks naar het één of ander tablet grijpen - en een gebrek aan Godsvertrouwen.

Beoordeling

Na dit overzicht zijn we nu in staat, de gehele stand van zaken te beoordelen.

Laten we eerst eens horen, wat consciëntieuze medici en psychologen te zeggen hebben. Hun oordeel over al die wondergenezingen neigt tot de conclusie, dat hier de patiënt helemaal niet werkelijk genezen, maar, als het ware, overrompeld en verkracht wordt. Het ongeduld en de wanhoop van de chronische patiënt ontmoet de onrust en labiliteit van de genezer en beiden drijven elkaar op tot een kortsluiting, die ernstige geestelijke en lichamelijke schade kan toebrengen. De rechtgeaarde arts begeert niet als een soort magiër te worden beschouwd, die men schuw vereert en aan wie men „bovennatuurlijke" krachten toeschrijft. Niet dat hij een rationalist is, die slechts het materiële erkent. Hij tracht veeleer een relatie met zijn patiënt te vinden, die in het

geheel niet van louter rationele aard is, maar zeer wel met het redelijk denken is te verenigen: een echt menselijke verhouding van wederzijds vertrouwen, waarbij de patiënt in de arts ook de zoekende en soms dwalende mede-mens ziet, die vaak even hulpeloos is als hijzelf, maar die toch alles in het werk stelt om te kunnen helpen. Dan voltrekt zich in arts en patiënt een rijpingsproces, dat tot een duurzame genezing of althans tot een dragelijk lijden kan voeren.

„Het doel van de psycho-therapie is niet, zoals bij de magie, de *betovering*, maar integendeel de ont-tovering. Slechts in de medemenselijke, geheimzinnige ontmoeting van arts en patiënt kan namelijk het inzicht rijpen, dat ziek-zijn bijna steeds het gevolg is van een onjuiste houding tegenover de omgeving, een reactie op niet of niet juist verwerkte indrukken en belevenissen, op een onjuiste geestelijke instelling, die noch met preparaten, noch met apparaten te corrigeren is".[71]

Als al die genezers over goddelijke krachten spreken, over een hogere roeping die ze zogenaamd hoorden, over inpassing in de metafysische kosmos, kan dat een kritische en ontwikkelde arts alleen maar afstoten en vol afkeer keert hij geloof en kerk de rug toe. Het is geen wonder, dat een zo oprecht onderzoeker als Freud de hele religie als een „infantiele neurose" beschouwde.

Ook dít hebben zulke genezers, maar heeft ook menige al te ijverige sekte, met hun extasen en wondergenezingen van de „wereldse" arts moeten horen, dat in hun kringen maar al te vaak de echte liefde en nauwgezetheid ontbreekt. Men hoort van verbluffende genezingen, maar men hoort zo weinig van de nazorg die dan moet volgen, men hoort niet, dat men zich daar na de „genezing" ook nog om de patiënt bekommert, of van de eerlijke bekentenis: deze of die broeder is niet helemaal genezen.

Nu zal menige christen het hiermee niet geheel eens zijn. Hij zegt misschien: Ik geef toe, dat er een breed terrein is, waar men van genezing door de menselijke geest kan spreken, waar alles op natuurlijke wijze verloopt, al blijft dan ook de invloed van de ziel in laatste instantie onverklaarbaar. Maar er bestaat toch zeker ook een genezing door de Heilige Geest, in de kracht Gods en in de naam van Jezus Christus. In het Nieuwe Testament verschijnt Christus niet slechts als de verlosser

van zonde en schuld, maar ook als de Heiland der zieken. Denk maar aan de geraakte of aan de beide blinden, aan de bezetenen en melaatsen - een lente van gezondheid brak toen in Galilea en in Jeruzalem aan! En deze volmacht heeft Christus toch aan zijn discipelen, ja aan de gehele gemeente gegeven! Is het dan geen verarming van het volle evangelie, als wij onze zieken aan de chirurg of de psychotherapeut toevertrouwen? Mogen en moeten wij niet vragen om de herontdekking en het wederontwaken van de genadegaven der eerste christenen? (1 Corinthiërs 12:28).

Stellig moeten we zulke vragen en verzoeken ernstig nemen. Wij allen verlangen naar een levende gemeente, waarin ook de genadegaven van de eerste christenen weer tot ontwikkeling komen. Wij mogen ook in het leven van alle dag en in de nood van onze ziekten op Gods macht vertrouwen en van het gelovig gebed iets verwachten. Christus vermag ook nu nog wonderen te doen en te genezen. Maar het is wel van groot belang, hier de scheidslijn, waarachter alle dweperige en sektarische ijver ligt, scherp te trekken. Daarbij mogen de volgende overwegingen tot leidraad dienen:

1. Op te merken valt, dat ieder wonder, ook een onverklaarbare genezing, om zo te zeggen een *dubbelzinnig karakter* draagt, dat wil zeggen, dat we niet steeds gemakkelijk kunnen onderscheiden, in welke geest het tot stand kwam. Christus genas op Goddelijke volmacht en Hij gaf die volmacht aan zijn gemeente door. Maar ook de demonische machten zijn niet gewoon maar een inbeelding van angstige mensen. Ook zij zijn machtig en kunnen wonderen doen. De wereld van de eerste christenen was vol van zulke machten en krachten. In de Serapis-tempel in Alexandrië beleefden velen hun genezing op wonderlijke wijze en de bedevaartsplaats in Epidauros in Griekenland was wereldberoemd; de heilige tempelslaap bracht duizenden genezing. Appolonius van Tyana, een zeer bekend rondtrekkend prediker en wonderdoener, werd door de scharen schier als een god vereerd. Er moet toen een dergelijke bedrijvigheid geheerst hebben, een geestelijke hoogspanning, zelfs overspanning, als in menige tegenwoordige genezingsbijeenkomst.

Daarom moet steeds weer de vraag gesteld worden: op *welke volmacht*

gebeurt een wonder, *welke kracht* staat er achter? (vgl. Mattheüs 12:22 vv. en Handelingen 8:9 vv.). Waar hebben we in werkelijkheid mee te maken, met dwepende inbeelding, met heidense religiositeit of zelfs met de geheime macht van demonen? Gaat het hier om goddelijke kracht en werkelijke levenshulp? Gaarne zij daarbij toegegeven, dat, evenals bij heidense religies, ook bij dweperige sekten de ware God Zich toch over zieke en eenvoudig gelovige mensen kan ontfermen en ook wel eens een gebed verhoort dat eigenlijk tot een afgod gericht was - Hij laat immers zijn zon opgaan over bozen en goeden!
2. Een tweede overweging brengt ons op heel ander gebied. We mogen namelijk nooit christelijk geloof met romantische verheerlijking van het verleden gelijkstellen. Ten tijde van Jezus was het medisch kunnen een mengeling van juiste inzichten en een ongelooflijke hocuspocus. Wat een weldaad voor de armen en lijdenden, dat ze in Jezus de grote heelmeester ontmoetten en wat een gelukkig voorteken van het komende Godsrijk waren die wonderen! Inmiddels heeft het medisch kunnen in de loop der eeuwen geweldige vorderingen gemaakt, met name in de laatste honderd jaar. Gewetensvolle en hooggeachte geleerden zijn diep in de geheimen der natuur gedrongen. Dat kunnen christenen alleen maar met vreugde begroeten en met blijde dankbaarheid aanvaarden: hier blijkt immers het wonder van Gods goedheid en zijn genade over de schepping!
Ik zal nooit vergeten, hoe de grootmeester van de röntgenologie, *Friedrich Dessauer*, ons dat eens tijdens een leergang voor protestantse en katholieke theologen duidelijk maakte. Hij riep ons toe: Veracht als christen de wetenschap niet! Zij heeft de pijnen van miljoenen lijders verzacht, zij heeft hele epidemieën uitgeroeid. Dat konden die begenadigde christenen, die de gave der gezondmaking hadden ontvangen niet, hun werk was nauwelijks meer dan een druppel op een gloeiende plaat. Het is vaak een teken van Gods genade geweest, maar geen radicale genezing. Zou iemand nu nog een blindedarm-operatie zonder narcose willen meemaken? Laten we God, de Schepper en Onderhouder, toch dankbaar zijn, dat hij aan zwakke mensen het licht van het verstand gaf, zodat ze schitterende geneesmiddelen uitvonden!
Een christen moest toch eigenlijk niet zo maar op die „schoolse medi-

sche wetenschap" afgeven. Weet hij wel, wat een moed, wat een zelfopoffering dit vele medici gekost heeft? Kent hij de onderzoekers wel, die iedere, maar dan ook iedere, mogelijkheid onbekrompen onder ogen zagen, om maar te kunnen helpen? Er heerst in sommige christelijke kringen bepaald ondankbaarheid jegens de echte vooruitgang van het medisch kunnen.

3. We moeten er eens over nadenken, of dat zo christelijk klinkende onderscheid tussen directe hulp van God en indirecte hulp werkelijk wel steekhoudend is. Directe hulp van God is dan, als gelovigen bidden of de handen opleggen; indirecte hulp, als een arts het juiste geneesmiddel voorschrijft, bv. een sulfonamide. Maar klinkt hierin niet verachting van de voortdurend en alom werkende scheppende kracht Gods, waarvan de psalm zingt: „Hij kan en wil en zal in nood, zelfs bij het naad'ren van den dood, volkomen uitkomst geven"? Mogen en moeten we God niet even innig danken voor de geslaagde amputatie van een geïnfecteerd been, als voor een gebedsgenezing zonder medicijnen? Is het ene vromer dan het andere, als een arts in ware ootmoed en met de oprechte bedoeling om te helpen handelt?

Wij vinden, dat zowel het een *als* het ander tegelijkertijd en te zamen gedaan behoort te worden: bidden bij iedere ziekte én tevens de beste bekende middelen van de medische wetenschap gebruiken. Maar we moeten niet eerst zelf een poosje „omdokteren" en dan, als niets baat, ook nog eens onze toevlucht tot het gebed nemen, alsof dat een geneesmiddel onder vele was.

Daarom ben ik het niet eens met de uitspraak: De zieke kan kiezen tussen geloofsgenezing én medische behandeling.[72]

Weten we bij ziekte zeker, dat er geen eenvoudig en natuurlijk geneesmiddel is? Staan we zo sterk in ons geloof, dat we menen, te kunnen veronachtzamen, wat God ons in de medische kunde en wetenschap schenkt? Iets anders is het natuurlijk, wanneer een zieke na rustig overleg, zonder haast en opwinding, in zijn geweten moet beslissen: ik mag alleen op gebedsgenezing vertrouwen. Dat zal toch steeds uitzondering en geen regel voor de christen zijn. Pas Thomas van Aquino kende de hulp van God buiten de natuurlijke orde, terwijl Augustinus leerde, dat een wonder niet in strijd met de natuur gebeurt, maar in

strijd met datgene, wat wij van de natuur allemaal menen te weten.[73] Het is ook onjuist, te zeggen: Bij de pinksterbeweging gebeurt werkelijk iets, maar de kerk doet „alleen" aan woordverkondiging. Heeft het dan niets te betekenen, dat Gods woord ernstig genomen en recht verkondigd wordt? Heeft het dan niets te betekenen, dat duizenden diaconessen in trouwe verpleging aan de ziekbedden hun dienst in stilte verrichten, *ook* biddend met mond en hart? Weten we dan niet meer, dat Paulus wel alle gaven des Geestes waardeerde, maar als „een weg, die nog veel verder omhoog voert", de stil dienende liefde prees! (1 Corinthiërs 12:31).

4. De protestantse christen moet in naam van de bijbel twee grote dwalingen van het bijgeloof bestrijden: de gezondbidders en de wonderdokters. De ene dwaling blijkt uit de uitspraak: Ziekte is zonde, daarom moet en kan iedere ziekte door geloof en gebed genezen worden. Nergens staat zo iets in de bijbel en juist in de brieven in het Nieuwe Testament, die ons over het leven der eerste christengemeente vertellen, vinden we ook zieken. Terecht vraagt Dr. Alfred Lechler: „Willen we soms beweren, dat Paulus, Timotheüs, Trofimus het ware geloof niet hadden? Als Timotheüs door gebrek aan geloof schuld aan zijn maagkwaal had gehad, zou Paulus hem dit toch zeker openlijk gezegd hebben en hem geen medische raad hebben gegeven".[74] (Vgl. Filippenzen 2:25-27; 1 Timotheüs 5:23; 2 Timotheüs 4:20). Paulus zelf is wel het beste voorbeeld. De meeste uitleggers nemen aan, dat „de doorn in het vlees", waaronder hij zo zwaar te lijden had, een lichamelijke ziekte was (2 Corinthiërs 12:7). Hoe prachtig kunnen lijdenden van hem leren, aan Gods genade genoeg te hebben, aan Zijn rijke zegenende gemeenschap, en hun lijden zelfs ter verheerlijking Gods te dragen! Wel hangen ziekte en zonde met elkander samen, maar al lang niet meer rechtstreeks en in het individuele geval doorzichtig. Veeleer blijkt dit verband uit het algemene lot van ziek-zijn, dat immers een voorstadium van de dood is (vgl. Johannes 9:3). Het is daarom een kortsluiting, alle ziekten zomaar tot de duivel te herleiden. *De zonde scheidt ons van God, ziekte moet dit niet doen*, integendeel, menige zieke wordt door het lijden gelouterd en tot geloof gebracht. Ik ontmoette in de oorlog eens een gewonde in het hospitaal; hij had

op een mijn getrapt en nu was zijn voet afgerukt. Ik beklaagde hem, maar hij zei: „Ik heb er iets van geleerd, dat ik nooit zal vergeten; tien jaar lang heb ik niet naar God gevraagd en geen kerk van binnen gezien; nu heeft God mij geroepen en ik zal volgen - ook met één voet".
Ja, terwijl die arme mensen in hun genezingsbijeenkomsten Gods hulp wel schijnen te willen afdwingen, hebben ze er geen flauw vermoeden van, dat ze in werkelijkheid een nieuwe afgod aanbidden: de *afgod gezondheid*. Als we weer gezond worden, is dat een vrije genade-gave Gods, die zich niet laat afdwingen, ook niet door ons geloof. „Neen, het geloof bewerkt de genezing niet; het ontvangt die slechts".[75]
Daarom is ook de tweede dwaling van veel genezingsbewegingen gevaarlijk: als de genezing uitblijft of opnieuw ziekte ontstaat, heeft de patiënt het ware geloof niet. Wat een gemakkelijke uitvlucht voor een genezer, als succes uitblijft en wat een ontstellend gebrek aan liefde voor onze arme patiënt! Zij, die al genoeg te dragen hebben, vaak doodmoe zijn van pijn en langdurig lijden, krijgen nu ook nog farizees te horen: Je bent geen kind Gods, je hebt geen geloof! Wat is dat voor een zielszorg, als een gezonde een hulpeloze zieke nog dieper in de put van ellende duwt! Denken we dan niet aan het woord van Jezus over die kleinen, die men niet ergeren mag - een zonde, die Hij, de barmhartige Heer, tot de zwaarste rekent (Mattheüs 18:6)?
5. We zien dus ook in dit hoofdstuk: Geloof betekent: God zoeken, Zijn rijk, en niets anders, als het hoogste beschouwen. Maar bijgeloof betekent: iets anders - niet God - zoeken, begeren, zelfs willen afdwingen, bv. onze gezondheid. Het laat ons zien, hoe dun de snede van het geloof is en dat we steeds moeten bidden: „Ik geloof, Heer, kom mijn ongeloof te hulp!"
Als we hierbij blijven, zullen we als protestantse christenen niet al te nuchter wezen en schijnbaar berusten. We mogen dan blijmoedig de hulp die het geloof biedt en die ons in de bijbel gewezen wordt, aanvaarden, we mogen dan belijden, dat God gebeden hoort en er ook in onze kerk wonderen gebeuren, waarvoor we God loven. Zulke echte wonderen zijn er gebeurd in Männedorf in Zwitserland, waar Elias Schrenk en vele anderen genezen werden; in Möttlingen bij vader Stanger, in Bad Boll bij dominee Blumhardt. Ze kunnen gebeuren,

ook door een eenvoudige gelovige, die er niet veel ophef van maakt. Niet in massa-bijeenkomsten, maar in stilte, niet door een opvallende genezer, maar door het gebed van een groep broeders (Jacobus 5), of door een gebedssamenkomst van de gemeente, die, met vermelding van de namen, uitdrukkelijk voor haar zieken bidt. Hoofdzaak daarbij is voor ons niet het wonder, het wonderbaarlijke, het miraculeuze, maar dít grote wonder, dat God helpt en we weten vaak niet hoe. Want het is zeker een wonder, even groot als een genezing, dat een ernstig-zieke zijn pijn geduldig draagt en anderen nog ten zegen wordt. Ik herinner me twee blijvend verlamde vrouwen van middelbare leeftijd, die al jaren in een tehuis voor bejaarden lagen, gekromd van pijn. Ik heb al heel wat preken gehoord, maar die twee vrouwen preekten beter. Hun kamer was een oord van vrede, ik ging er altijd het laatst heen, als ik alle klachten van de andere bewoners, al hun kibbelarijen en problemen had aangehoord. Die twee klaagden niet, ze informeerden naar mijn werk en naar het gemeenteleven, dat hun na aan het hart lag; de administrateur zei: „Als die twee er niet waren, had ik denkelijk het hele werk er al bij neergegooid". Zo heeft ook Christus juist door zijn lijden zijn Vader verheerlijkt.
We besluiten dit hoofdstuk met het gebed van Blaise Pascal: „God, ik vraag geen gezondheid van U, geen ziekte, geen leven, geen dood, maar dat Gij over mijn gezondheid en over mijn ziekte, over mijn leven en over mijn dood beschikt tot uw eer!"

VII. LOURDES, FATIMA EN KONNERSREUTH

In dit verband dient ook gesproken te worden over de bedevaartsplaatsen en wondergenezingen in de rooms-katholieke kerk.
In 1879 stierf in Nevers in Midden-Frankrijk het nonnetje *Bernadette Soubirous*. Ze werd in 1933 in een plechtige mis in de St. Pieterskerk te Rome heilig verklaard. Ik keek in Nevers lang en aandachtig naar dit tengere figuurtje en dit edele, smartelijke gelaat; tweemaal werd haar lichaam opgegraven en tweemaal bleek het niet verteerd te zijn; gelaat en handen zijn wel, volgens de inscriptie op haar kist, met was bedekt.[75a]
Zoals bekend, zag Bernadette als veertien-jarig meisje in een grot van de Spelonkberg bij *Lourdes* niet minder dan achttien keer de verschijning van een „schone dame" in wit gewaad, met een blauwe gordel en een versiering van gouden rozen aan haar blote voeten. Deze dame gaf bevel, dat er „een kerk gebouwd moest worden en dat men in processies moest komen"; ook moest Bernadette met haar blote handen de grond van de grot uitgraven, waaruit een waterstroompje en geleidelijk een sterk stromende bron ontstond. Toen de politie en de plaatselijke kapelaan haar in het nauw dreven, verklaarde Bernadette na lange aarzeling, dat die dame gezegd had, dat ze „onbevlekte ontvangenis" heette. Dat was in 1858, vier jaar na de afkondiging van dit dogma door de curie. Van beslissende betekenis voor het ontstaan van deze grootste bedevaartsplaats ter wereld was wel, dat de halfblinde arbeider Bouriette en een ziek kind van twee jaar door het water in de grot plotseling gezond werden. Zelfs keizerin Eugenie liet water uit Lourdes voor haar zieke „Loulou" halen en er ontstond een ontzaglijke massale geestdrift; vaak waren er ondanks het aan-

vankelijk verbod van de verlichte prefect, twintig duizend mensen bij de bron, als Bernadette daar bad. Thans zijn er in Lourdes ongeveer drie honderd hotels en tehuizen voor bedevaartgangers; men rekent jaarlijks op twee à drie miljoen pelgrims.
In het begin was er een vrij groot aantal genezingen, die, volgens het oordeel van de daartoe ingestelde commissie van artsen en geestelijken, *onverklaarbaar, direct optredend en blijvend* moesten zijn, om erkend te kunnen worden. Netvliesloslating in het oog en werveltuberculose waren er ook onder. Ondanks het toenemend aantal pelgrims neemt het aantal officieel erkende genezingen de laatste tijd af. Tot aan de eerste wereldoorlog waren het er meer dan honderd per jaar, tegenwoordig zijn er soms maar drie of vijf genezingen per jaar. Natuurlijk voelen honderden een subjectieve verbetering en honderden worden psychisch of tijdelijk, weken-, zelfs maandenlang beter. Zelf zag ik in Lourdes geen genezing, maar ik had bewondering voor de discipline en geloofsblijdschap, waarmee de processies, begeleid door geestelijken en verpleegsters, zich voortbewogen en voor de devotie waarmee de gelovigen 's avonds nog om elf uur of 's morgens al om zes uur in de grot of in de kerken in gebed verzonken waren. In de hoofdkerk is boven het kleine crucifix een groot madonnabeeld geschilderd, dat de vergeestelijkte trekken van Bernadette draagt. Dat natuurlijk hier ook religieuze humbug en een zeer werelds winstbejag optreden, betreuren ernstige katholieken zelf het meest; men denke aan Alexis Carrel, de drager van de Nobelprijs, die eens in Lourdes het geloof hervond.
De *medische wetenschap* moet in de eerste plaats ieder gebeuren uit natuurlijke oorzaken verklaren en zal dus in het geval-Lourdes op de enorme opwinding wijzen, die zich daar van iedere pelgrim meester maakt. Er hangt een geweldige spanning over zo'n plaats, andere genezenen vertellen overgelukkig van wonderen, vroeger al genezenen verrichten vrijwillig verpleegdiensten, de machtige klank der liederen stijgt ten hemel, de verwachting wordt tot een hoogtepunt opgevoerd - geen wonder, zou een geleerde zeggen, dat hier „wonderen" gebeuren, namelijk, dat hier de macht van de ziel over het lichaam blijkt. Er gebeuren daar echter ook wonderen die eenvoudig onverklaarbaar zijn; maar ook in iedere kliniek gaat het, naar artsen mij verzekerden,

soms met een patiënt die men al opgegeven had, opeens op onverklaarbare wijze beter, al gaat dat dan niet zo plotseling als in Lourdes. Nog voorzichtiger moet onze beoordeling vanuit *protestants standpunt* zijn. Op zichzelf al is ons een verschijning van Maria vreemd, want als zodanig werd de „schone dame" door de katholieke kerk immers erkend. Nog vreemder doet het ons aan, als ze zichzelf „onbevlekte ontvangenis" noemt, een al te duidelijke bovenaardse bevestiging van een menselijk dogma. Zoals bij de hele Maria-verheerlijking vrezen wij hier een verduistering van het verlossingswerk, dat alleen door Christus volbracht werd. Ook voelen wij de mystiek-gevoelswarme relatie van Bernadette tot de dame, een relatie, die aan de erotiek van een dwepende bakvis grenst, niet als bijbels aan (vgl. Jezus' terechtwijzing, Johannes 20:17).
Ondanks al deze bezwaren dienen we toch in het oog te houden, *dat de goede God zijn gaven niet uitdeelt naar mate van de juistheid van onze dogmatiek.* Door de sluier van de al te sterke Maria-verheerlijking en het verlangen naar wonderen heen, doet Hij ook in Lourdes zijn genade schitteren en helpt arme, versaagde en door pijn gekwelde zieken. En er zijn zeker vele katholieke biechtvaders en zielszorgers, die een niet-genezene troosten: „Laat mijn genade u genoeg zijn", zoals ook Bernadette in haar zwaar doodslijden zei: „De bron is niet voor mij!" Gods genade en onze zonde, geloof en bijgeloof, zijn in deze wereld en bij ons mensen steeds verweven.
Als we nu nog een blik werpen op de grote Portugese bedevaartplaats *Fatima*, zien we: Ook daar hebben we de miraculeuze verschijningen van Maria, ook van deze plaats ging een sterke invloed op heel de katholieke kerk uit.
De gebeurtenissen zijn nog wonderlijker dan in Lourdes: Drie kinderen uit een eenvoudig gezin zagen op 13 mei 1917 boven een steeneik op de kale en eenzame hoogvlakte van het Estremadura-gebergte een wondermooie jonge vrouw van vijftien à achttien jaar, in stralend wit gehuld, mantel en rozenkrans met goud gezoomd. De tien-jarige Lucia had al vaker verschijningen, ook van engelen, gezien: zij stak de beide andere kinderen aan, de zeven-jarige Hyazintha en de negen-jarige Franz Marto. Niet minder dan tien minuten duurde het gesprek

met de hemelse verschijning. Ook hier volgden later nog veel verschijningen en de grote stroom van mensen begon; ook zagen velen het „onbevlekte hart van Maria", omgeven door een krans van doornen in de wolken. Op zekere dag beloofde Maria een overtuigend wonder, „opdat allen zouden geloven", en na sneeuwval, een verkwikkende geur en bliksemflitsen voltrok zich op 13 oktober 1917 het grote zonnewonder. Zestig- à zeventigduizend mensen zagen, hoe de zon al sneller begon te draaien en met vlammen en sproeiend licht een rad van vuur vormde.
Twee van deze kinderen zijn gestorven; Lucia leeft als non in een Spaans klooster. In Fatima is een geweldige kerk ontstaan, waar men in twaalf talen te biecht kan gaan; op het brede voorplein komen vaak honderd- à twee honderd duizend pelgrims bijeen. De paus heeft de wens van de madonna van Fatima vervuld: op 17 november 1942 werd de gehele aarde door paus Pius XII aan het „onbevlekte hart van Maria" gewijd; in alle katholieke kerken over de gehele aarde worden diensten en boetedoeningen gehouden, om het hart van Maria „genoegdoening te geven". Ook in Fatima, net zoals in het Duitse Heroldsbach, bleek weer, hoe kerk en staat, na een kort verzet, geestdriftig de nieuwe impulsen begroetten.
Een soortgelijke ontwikkeling als Lourdes en Fatima kan men ook wel het kleine dorpje *Konnersreuth* in de Beierse Opper-Palts voorspellen. *Therese Neumann* (1898-1962) was een fris en gezond dorpskind, tot op 10 maart 1918 haar leven een beslissende wending nam. Bij een brand hielp ze emmers aanreiken, stond urenlang in koude en nattigheid, viel toen en liep een lichamelijke shock op, waarschijnlijk een wervelkwetsuur. De ziekte werd vijf jaar lang steeds erger, krampen en overgeven wisselden elkaar af, en ten slotte werd ze ook blind. Op de dag van de zaligspreking van de „kleine Thérèse" van Lisieux, op 29 april 1923, werd ze plotseling van haar blindheid genezen en bij een tweede, even plotselinge genezing, ook van haar verlamming. Ze geloofde, dat de heilige Theresia haar verschenen was en tegen haar had gesproken. Sinds 1926 vertoonden zich de littekenen des Heren aan haar lichaam, de tekenen der nagels aan haar handpalmen, eerst rond, toen vierkant. Ze gebruikte steeds minder voedsel en drank; sinds 1927

leefde ze slechts van een klein stukje van de dagelijks uitgereikte hostie. In haar eigen huis in Konnersreuth werd ze veertien dagen lang door de arts Dr. Seidl en vier zusters uit Mallersdorf nauwgezet onderzocht; de zusters werden voor en na dit onderzoek beëdigd. In deze tijd traden ook de grote bloedingen op vrijdag op, haar gewicht liep verscheidene kilo's terug, en nam daarna weer tot het vroegere van ca vijf en vijftig kilo toe. Een hernieuwd onderzoek, waar ook het ordinariaat in Regensburg op aandrong, en dan in een „wereldse" kliniek, werd door de familie Neumann van de hand gewezen.
Talloos zijn haar verdere buitengewone verschijningen. Therese beleefde het hele Goede Vrijdag-gebeuren mee, hoorde Jezus en de apostelen in het Aramees spreken. Ze gaf verscheidene proeven van helderziendheid en telepathie en genas enkele zieken, door hun lijden plaatsvervangend op zich te nemen en dan op dezelfde plek van haar lichaam wonden, zweren of pijn te krijgen. *Kapelaan Fahsel*, die ieder jaar op Goede Vrijdag onder de pelgrims is te vinden, vertelt ook, dat de hostie bij het uitreiken uit zijn hand verdween en op de tong van de communicante zweefde. *Luise Rinser* schrijft in haar veelgelezen boek over Konnersreuth met de grootste waardering over Therese: geen hysterica, maar een natuurlijk mens, ook met fouten en een sterke eigenzinnigheid, een nuchter, maar begenadigd iemand met een sterk gevoel voor waarheid.
Terwijl er eerst vaak duizenden langs het bed van Therese trokken, als ze het lijden des Heren meebeleefde, was in latere jaren de toegang verboden. Toen ik op Goede Vrijdag 1962 Konnersreuth bezocht, kon ik vaststellen, dat het dorp nog onveranderd arm en eenvoudig gebleven was. Spotters zijn er niet, iedereen, jong en oud, spreekt met waardering over Therese; iedereen weet ook, dat twee van haar broers na de oorlog in een proces wegens wijnsmokkel gewikkeld waren en gestraft werden, zonder dat dit ook maar enigszins afbreuk deed aan Therese's goede naam. De school voor hen die op latere leeftijd roeping krijgen, welke Therese met vrijwillige gaven in de omgeving (Fockenfeld) stichtte, bloeit en leidt menige jonge man voor het priesterschap op. Ook Therese's oude zielszorger, de thans ruim negentigjarige pastoor Nuber, geniet de algemene hoogachting.

Het is begrijpelijk, dat geleerde onderzoekers als professor Ewald (Erlangen) ook hier de voorkeur geven aan een natuurlijke verklaring. Men wijst erop, dat pastoor Nuber vaak een zekere suggestie uitoefende: „Luidde het niet zo, wat die stem tegen je zei?" vroeg hij dan. Ook professor Wutz († 1938), oriëntalist in Eichstätt, geestdriftig aanhanger van de „Konnersreuther kring", ondervroeg Therese vaak suggestief over de Aramese woorden van Jezus. Het is niet uitgesloten, dat „aanraking van het onderbewuste" een zekere rol speelde. Ook zal de vraag onder ogen moeten worden gezien, of Therese de werkelijke gebeurtenissen uit de jaren '30 of '32 beschreef, of dat dit de voorstelling was, die ze bij het godsdienstonderwijs en in de kerk gehoord had. Wat het zich-onthouden van voedsel, zelfs van water betreft, er zijn ook enige Europese (Katharina Emmerich) en Indische voorbeelden bekend, die in strijd zijn met de ons bekende natuurwetten. Ernstiger zijn de bezwaren van de protestantse christen, die zich afvraagt, of God zulk een leven en zulk een demonstratie van het miraculeuze wil. Ontstaat daardoor niet, naar het woord van de apostel, ook onder gelovigen een eigendunkelijke geestelijkheid en ootmoed, „zonder enige waarde en die dient slechts tot bevrediging van het vlees?" (Colossenzen 2:23). Is de opoffering, in dienst aan het ziekbed, zonder stigmata, zonder bijzondere wondertekenen, niet groter?
Of zou Therese soms een bijzonder charisma ontvangen hebben, het charisma van het plaatsvervangend lijden, van het uit-de-wereld-genomen zijn, zoals Thérèse van Lisieux leerde? Zouden wij, vaak al te praktische en nuchtere protestantse christenen, hier iets leren en opnieuw ontdekken, wat wij verloren hebben? Komen ook niet in ernstige protestantse kringen, bv. in de Darmstädter Marienschwesterschaft, zulke gedachten en handelingen voor? En is dat onbijbels?
Het is het beste, als we zulke vragen in onze kerk niet al te snel afwijzen, maar ernstig naar een geloofsantwoord zoeken. Ook de katholieke kerk heeft zich over Therese Neumann, ondanks de welwillende houding van hoge kerkelijke figuren als kardinaal Faulhaber, nog niet definitief uitgelaten. Het staat iedere katholiek nog vrij, aan natuurlijke of goddelijke oorzaken te geloven. „Privé-openbaringen" vallen immers niet onder het algemeen-geldende katholieke dogma.

VIII. DEMONEN, ENGELEN, HEKSENGELOOF

Tot nu toe spraken we slechts over zogenaamde of werkelijk bestaande geesten van overledenen. We kunnen ons echter van „het dóórdringen van een geestenwereld in de onze", zoals Justinus Kerner het noemde, geen goed begrip vormen, zonder ook het „geloof" in *engelen, demonen* en *heksen* nader te onderzoeken.

Demonen en engelen

De wereldbeschouwing van de *Verlichting* heeft duidelijk haar standpunt hiertegenover bepaald. Dat waren allemaal voorstellingen, die als fantasieën uit het angstig gemoed van de primitieve mens opstegen, zo zei men. En de natuurwetten lieten daarvoor geen ruimte; zoals God Zelf in „woningnood" was geraakt (David Friedrich Strausz), zoveel te sterker deze bovenaardse wereld van engelen en demonen. Ook de moderne *psychiatrische en psychologische wetenschap* staat in hoofdzaak op dit standpunt. Ze spreekt van neurosen en psychosen, van projecties van het innerlijk leven op de buitenwereld; ze verklaart het zo dikwijls optredende verschijnsel van het massaal ziek worden als besmetting en cumulatie, te vergelijken met de „geïnduceerde geesteziekte". Het psychologisch woordenboek van *Peter R. Hofstätter* vermeldt de uitdrukking „bezetenheid" in het geheel niet. Ook parapsychologen, als *Theodor Konstantin Oesterreich*, spreken bij de „bezetenheid" door boze geesten van „psychische dwangtoestanden", of, zoals Bender, van gespletenheid van het menselijke Ik. Evenmin als God wetenschappelijk valt aan te tonen, evenmin kan dit bij demonen of hun werking. Slechts een gering deel van de moderne psycho-

therapeuten en artsen, zoals *Dr. Alphons Maeder* (Zürich) of *Dr. Alfred Lechler* (Oberursel in het Taunusgebergte), hangt deze mening aan; hier blijft een onverklaarbare rest, hier ligt een werkelijkheid, die de ziel van de enkeling te boven gaat.

Al net zo ondubbelzinnig zijn de gegevens, die we in het Oude en Nieuwe Testament vinden. De wereld wordt hier niet statisch opgevat, onderworpen aan een steeds gelijk blijvende natuurwet, zonder uitzonderingen. Veeleer wordt het hele wereldgebeuren dynamisch en dramatisch gezien, een voortdurende strijd tussen goede en boze machten, al staat dan ook voor de gelovige de uiteindelijke overwinning van God vast. Engelen en boze geesten zijn werkelijkheden.

Als op zo menig gebied, is ook hier het bijbelse materiaal niet vastgelegd op één lijn en van de eerste tot de laatste bladzijde hetzelfde. Behoort in de oudste tijd, zoals in de oudste stukken van het boek Job, de duivel nog thuis in Gods domein, in later tijd komen gedachten naar voren die van een veranderde voorstelling blijk geven. De duivel of Satan wordt de vijand, de tegenstander, de lasteraar en onruststichter. Hij wil een wig tussen God en mensen drijven; hij wordt „Lucifer", „Lichtdrager", die bij het begin van de schepping tegen God opstaat en een tegenrijk sticht. Rusteloos vervolgt hij Gods gemeente en al zijn verleidingskunst wendt hij aan, om met name Christus, de voorvechter van het Licht, en, zoals hij vaag vermoedt, zijn overwinnaar, naar zijn kant te trekken (Mattheüs 4:1-11). Christus Zelf heeft deze gedachten overgenomen, als Hij van het rijk en het huis van Satan spreekt, dat men pas veroveren kan, als „de sterke" zelf overweldigd is (Marcus 3:23-27), of als Hij „die vos" Herodes laat melden: „Zie, Ik drijf boze geesten uit en volbreng genezingen, heden en morgen en op den derden dag ben Ik gereed" (Lucas 13:32). De eerste brief van Johannes kan de gehele zending van Jezus zelfs in deze éne zin samenvatten: „Hiertoe is de Zoon van God geopenbaard, opdat Hij de werken des duivels verbreken zou" (1 Johannes 3:8). Deze volmacht heeft Christus herhaaldelijk aan zijn discipelen en daarmee ook aan zijn gemeente gegeven. Zelfs de scherpste moderne bijbel-kritiek houdt het nog voor historisch „oergesteente", dat Christus Bedwinger der demonen en Heiland der zieken was.

Onder de theologen heerst er echter geen eenstemmigheid over, hoe deze feiten gewaardeerd en geïnterpreteerd dienen te worden. *Rudolf Bultmann* en *Ernst Käsemann* bv. houden de hele voorstelling van engelen en duivelen voor „afgedaan", evenals het wereldbeeld van de drie verdiepingen uit vroeger tijd.[76] Daarmee bedoelen ze echter niet de beangstigende macht van deze (subjectieve) duivel-voorstellingen. Ook *G. Mensching* verklaart: „Het geloof in duivelen ontstaat uit de beleving van het alom-bedreigd-zijn van de menselijke existentie, als de mythische interpretatie daarvan."[77] En *G. Gloege* formuleert het ook ongeveer zo. Demonen zijn, volgens hem, geen in de wereld aanwezige geesten, die men, om zo te zeggen, in alle rust objectief beschrijven en waarnemen kan, ze zijn veeleer „het zich misverstaande en misbruikende bestaan zelf".[78] Hij schijnt echter dichter bij de realistische opvatting te komen in de zin zoals de filosofen voor het begin van het existentialisme „realiteit" opvatten, als hij zegt, dat het bestaan zich steeds weer tot demonen „formeert", zoals God volgens de bijbel alle gebeuren op deze wereld tot zijn engelen formeren kan (vgl. Psalm 104:4).

Als we tenslotte de Kirchliche Dogmatik van *Karl Barth* raadplegen, treffen we ongeveer de volgende gedachtengang: De gelovige kan twee grote fouten maken, die zich telkens bitter wreken. Ten eerste, dat hij het demonenvraagstuk op één lijn stelt met de opvatting, dat de aarde een platte schijf is en dan al te zeker en overhaast „ontmythologiseert". Ten tweede, dat hij dit hele gebied te ernstig neemt, te breed er over uitweidt, en zo, als het ware, de demonen gastvrijheid in het huis des geloofs verleent en hen zodoende op één lijn met God en zijn engelen stelt. „Ontkent men de demonen, dan bedriegen ze ons daarmee, dat ze hun macht voor ons verheimelijken, tot we na enige tijd er toch weer toe moeten overgaan, hen als machten te eerbiedigen en te vrezen! Verabsoluteert, eerbiedigt en vreest men hen als *echte* machten, dan hebben ze ons juist dáármee bedrogen, dat ze hun karakter van *leugen* voor ons verborgen konden houden; dan zullen we na enige tijd er beslist weer op terugkomen, hen toch te willen ontkennen en zo dus opnieuw door hen te worden bedrogen. Het Niets is de leugen! Als zodanig bestaat het, heeft zoiets als substantie en

persoon, vitaliteit en spontaneïteit, gestalte, macht en streven. Als leugen sticht en organiseert het zijn rijk. En de demonen zijn de exponenten daarvan, vormen de duizendvoudige leugenkrachten daarvan".[79] Daarmee bewijst de duivel dat hij eigenlijk Gods aap is, die tracht God na te doen en als God te zijn. Maar het is onze taak, ons aan de ware God te houden en Hem alleen boven alle dingen en machten te vrezen, lief te hebben en te vertrouwen.

Vanuit zulk een stand van zaken bezien, begrijpen we, dat de psychiatrische of psychologische beschouwing van een *geval van bezetenheid* recht van bestaan heeft en dat een christen dankbaar mag zijn voor iedere genezing met zuiver wetenschappelijke middelen. Wij ontkennen de verbanden, die het onderzoek naar de menselijke constitutie ontdekt, dan ook niet.

Het is bekend, dat juist schizofrenen, die aan gespletenheidswaanzin lijden, bijzonder geneigd zijn tot duivelen- en demonenvoorstellingen, en ook, dat men deze vorm van krankzinnigheid tegenwoordig vaak met succes door elektrische en chemische behandelingsmethoden verbetert of zelfs wel geneest.

En toch zou de theoloog de arts moeten vragen, of zijn zienswijze wel werkelijk de hele breedte en diepte van het bestaan omvat. Is het tegenwoordig reeds geen gemeengoed, dat de natuurwetenschappelijke methode slechts één aspect van de werkelijkheid begrijpt? Kan er niet beneden de sfeer van de dieptepsychologie nog een heel andere diepte, een heel andere afgrond zijn, waar al onze methoden van onderzoek voor een raadsel staan? Valt niet te vrezen, dat voor hem, die, als het over de duivel gaat, zich tot de orde van de dag bepaalt, ook God Zelf slechts een „Bron van onze creatuurlijkheid en vergankelijkheid" wordt, m.a.w. zich oplost in een wezenloze schim?

Reeds *Goethe* stelde in „Faust" de burgers aan de kaak, die zich aan de oppervlakte van het bestaan vastklampen: „Den Teufel spürt das Völkchen nie, und wenn er sie beim Kragen hätte". Maar, evenals bij het probleem van het herhaalde leven op aarde, of bij de astrologie, laat Goethe ook hier veel onbeslist, in een soms met humor verlichte vaagheid. Dieper en smartelijker zijn de gedachten van de grote Russische schrijver *Dostojewskij* hierover. In zijn werken „De

demonen" en „De gebroeders Karamazow" beschrijft hij indringend het door demonen verstrikte menselijke hart en werpt een diepe blik in de afgronden van het bestaan.
Het tast Jezus' waardigheid niet aan, als we menen, dat Hij de natuurwetenschappelijke voorstellingen van zijn tijd deelde en bv. de aarde als een platte schijf beschouwde, want Hij heeft immers, zoals Karl Heim ergens zegt, „om onzentwil ook de beperking van ons menselijk bestaan op Zich genomen". Maar het demonenvraagstuk raakt aan diepere werelden. Het gaat hier om een opvatting van het wezen van de mens en om de machten waartegenover hij zich gesteld ziet. Hierbij moet ieder een persoonlijke beslissing nemen. En zo is het mijn overtuiging: Jezus was zulk een scherpzinnig realist, Hij kende zo precies de listen en praktijken van de feodale heren en kooplui, van de kerkelijke autoriteiten en van de wereld waarin Hij leefde, Hij was zo innig verbonden met zijn hemelse Vader - zou Hij, die de wereld en God in het ware licht zag, niet ook de onderwereld onderkend en doorzien hebben? Had Hij niet, als Don Quichote, tegen windmolens gevochten, als „bezetenheid" slechts één ziekte onder vele andere geweest was, die door een psychotherapeut in zijn kaartsysteem kon worden opgenomen? Dan immers zou Hij, die ons het ware geloof leerde, Zelf het slachtoffer zijn geworden van bijgelovige voorstellingen.
Stellig heeft Jezus met de revolutionaire woorden van Marcus 7:15 vv. „de antieke demonologie vernietigd",[80] en stellig mogen we nimmer de duivel als voorwendsel gebruiken, om ons te verontschuldigen (vgl. Genesis 3:13); maar ook achter valse woorden van de duivel staat nog zijn beklemmende macht.
Wel vertoont het ziektebeeld van een bezetene veel trekken, die geheel „van binnenuit, uit het hart" komen, maar de boze wereld der demonen vormt als het ware de achtergrond.
Laten we daarom het één of andere „geval", dus steeds de één of andere mede-mens, gekweld door zijn lijden, eens nader bekijken.
Een assistente in het gemeentewerk, een flinke en vrome vrouw, vroeg me, haar zeventig-jarige zuster te bezoeken, die ernstig zenuwziek was. Het gesprek verliep eerst heel rustig. Ik trof een vriendelijke vrouw op rijpere leeftijd aan; ze zat in haar leunstoel en informeerde

netjes en beleefd naar het gemeenteleven en naar mijn familie. Maar opeens kwam „het" over haar. Haar gezicht leek opeens dat van een ander mens, ik zou willen zeggen, op dat van een van haat vervulde, door zonden getekende oude man. De vloeken en verwensingen die ze me naar het hoofd slingerde, terwijl ze dreigend uit haar stoel opstond, zijn niet te beschrijven. Ik kan niet begrijpen, waar die vrouw zulke uitdrukkingen van het laagste allooi vandaan had. Na een korte schok begon ik te bidden, ik weet niet meer met welke woorden, en langzamerhand werd het geschreeuw zachter en de figuur voor mij schrompelde ineen tot een huilend hoopje ellende. Bij latere bezoeken herhaalde zich de aanval niet weer, maar het kwam ook niet tot een echte genezing; de vrouw stierf later in een inrichting.

Dit voorbeeld moge dienen voor vele andere. Van de verhalen in de bijbel is, volgens *Kurt E. Koch*, die zich wel het meest intensief met dit duistere gebied heeft bezig gehouden, het verhaal van de bezetene in het land der Gerasenen (Marcus 5) bijzonder leerzaam. Dit verhaal, hoe vreemd, bijna komisch het mensen van onze tijd aandoet, bevat volgens Koch een reeks typische trekken, die - helaas - ook tegenwoordig nog precies zo voorkomen. We noemen de volgende elementen:

1. De bezetenen verzetten zich met grote kracht tegen iedere aanraking met de naam van Jezus, met een schriftwoord of het gebed. Deze „resistentie van bezetenen verschilt totaal van de religieuze waan-ideeën van psychotici".[81]

2. Abnormale veranderingen in de gelaatstrekken, in de spreekwijze, het lichamelijk gedrag, vertonen zich bij de aanval en vaak schijnen veel demonen de bezetene te „bezitten" („Mijn naam is „legio", want wij zijn velen").

3. Buitengewone lichaamskracht treedt aan de dag. (Ikzelf zag eens in de psychiatrische kliniek in Zürich, hoe drie sterke verplegers een kleine, uitgemergelde man nauwelijks konden overweldigen).

4. „Uitgedreven" geesten zoeken als het ware een nieuwe woning; ook dieren in de stal worden plotseling onrustig na een genezing, die in huis plaats vond.

5. Overbewustheid en helderziendheid valt waar te nemen; in het Nieuwe Testament zien de duivelen, vóór de discipelen, dat Jezus de Zoon van God is.
6. De genezing geschiedt, in tegenstelling tot geesteszieken, plotseling en radicaal, als een bezweerder, die macht over geesten heeft, de demonen in de naam van Christus uitdrijft (vgl. Blumhardt!).
7. Overtuigde en echte christenen worden nooit door bezetenheid overvallen, behalve dan in betrekkelijk korte aanvechtingen, die weer worden overwonnen.

Voor Koch is de door hem gevonden benaming „occulte beheptheid", die we reeds noemden, van bijzonder belang. Daarmee wil hij zeggen: occulte handelingen, als toveren, bezweren, een bewust verbond met de duivel, dat alles roept ernstige psychische storingen op. Depressiviteit, melancholie, razernij, levensmoeheid en geestelijke gespletenheidsverschijnselen vertonen zich dan in de ziektebeelden van psychosen en neurosen. Ook meent Koch, dat occult bezig zijn mediale vermogens oproept, als helderziendheid, spookverschijnselen of dergelijke. Maar Koch zegt met nadruk, dat het begrip „occulte beheptheid" boven het gebied van de medische wetenschap en van de psycho-therapie uitgaat - het is een „theologisch begrip". Voor de theoloog is magie niet slechts een overwonnen wijze van handelen bij primitieven, maar een bewuste beslissing tegen God, die men niet raadplegen wil, maar beheersen. Niet een vergeeflijk bijgeloof van onontwikkelden, maar werkelijk anti-geloof, verbinding met het rijk der demonen. „Magie is niet slechts het neutrale inter-ethische gebruik van onbekende natuurlijke en menselijke krachten, maar door de antigoddelijke vorm betekent het burgerschap van de „civitas diaboli", het rijk van Satan".[82]
Dit is te erger, daar Koch in zijn psychiatrische praktijk bleek, dat niet slechts psychische storingen, maar ook occulte beheptheid *erfelijk* zijn. De sombere woorden in de Wet des Heren, van de God „die de zonden der vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde en vierde lid" (Exodus 20:5), zijn op dit duister gebied letterlijk waar. Eén voorbeeld moge hier voor vele andere staan.

„Een jonge vrouw kwam tijdens een evangelisatiebijeenkomst tot spreken. Ze klaagde over geestelijke aanvechtingen en levensmoeheid. Verder werd ze telkens door aanvallen gekweld, die naar de verklaring van de arts niet van epileptische aard waren. De arts noemde het angstaanvallen. Daar de medische behandeling tot geen enkele verzachting leidde, riep ze ten einde raad de hulp van een zielszorger in. De anamnese (voorgeschiedenis) van de occulte relaties bracht vreemde dingen aan het licht. Haar overgrootvader was bezweerder. Hij hing zich op. Haar grootvader zette de traditie voort van zijn vader. Hij werd op een dag door een omvallende wagen doodgedrukt. Zijn broer vond de dood door een trap van een paardehoef. Diens zoon was een succesvol bezweerder van vee, die door de boeren steeds er bij werd gehaald. Driekwart van de stallen in het dorp werd door hem bezworen. Zijn einde was vreselijk. Hij wurgde zijn vrouw en doodde toen zichzelf. Zijn zuster sprong in de waterput voor het huis en verdronk. En het vierde lid van dit geslacht was deze jonge vrouw, die onder psychische storingen en angstaanvallen leed. Een moord, twee dodelijke ongelukken, drie zelfmoorden, dat is de trieste balans van dit geslacht".[83] Koch voegt hieraan toe, dat het geen schizofrenen waren, ook geen manisch-depressieve psychose betrof, maar energieke boeren, die in het volle leven stonden. Hij vermoedt bezetenheid, omdat de jonge vrouw zich tot Christus wendde en daardoor, zolang hij haar kon waarnemen, verscheidene maanden vrij van aanvallen bleef. Maar in het dorp toonde zich een typische resistentie; „als een ijzeren bolwerk" stonden de inwoners tegenover al wat religieus is.

Heksengeloof en heksenbezweerders

Als we van al deze duistere dingen weten, kunnen we ook het vraagstuk van het heksengeloof en de behekstheid beter oplossen.
Helaas moet vastgesteld worden, dat er altijd arme en misleide mensen geweest zijn, die zich bewust aan de *Boze* overgaven. Angst, nood, begeerte, hartstocht, geldzucht of hevige seksualiteit dreef hen daartoe. Het behoeft niet steeds een met bloed ondertekend formeel contract met de duivel te zijn, dat de verbinding tot stand brengt, al komen

zulke gevallen tegenwoordig ook nog voor. Koch vertelt van een gemeentelid, dat zich in de vinger sneed en in een verduisterde kamer zijn ziel aan de duivel verkocht met de woorden: „Kom, Lucifer".[84] Maar hoe donker en angstaanjagend zo iets ook is, nog verschrikkelijker is het bestrijden van zulke mensen met vuur, folterwerktuigen en het zwaard. Met afschuw leest men in de geschiedenis van de *heksenprocessen* van Soldan-Heppe over de geraffineerde folteringen, die arme, onschuldige mensen vaak moesten lijden. Hun ledematen werden door rek-apparaten uiteengereten, aan hun op de rug vastgebonden handen werden deze ongelukkigen omhoog getrokken, om hen daarna weer te laten vallen; hun met vet bestreken voetzolen werden op het vuur geroosterd.

Naast menselijke wreedheid speelden ook vaak noodlottige vergissingen een rol. Reeds paus Johannes XXII had toverij met ketterij gelijkgesteld en het middeleeuws denken was een denken in groepsverband: Ketterij werd niet als een individueel vergrijp beschouwd, men zag daarin een algemene en wijdvertakte samenzwering tegen de grondslagen van kerk en staat. De uitbreiding van de sekte der Katharen, met hun afwijzing van huwelijk en voortplanting of met hun hoge waardering van de vrijwillige dood, kon deze vrees voor de ketterij slechts doen toenemen. Zo bond de Inquisitie dan een verwoede strijd tegen de arme „heksen" aan. De beruchte heksenbul van Innocentius VIII van 1484 opende alle deuren voor het bijgeloof en de „Heksenhamer", samengesteld door Heinrich Institoris en Jakob Sprenger, gaf richtlijnen voor de verschrikkelijkste methoden, om mensen op te sporen en bloedig te pijnigen. Men schat het aantal slachtoffers, alleen al in de periode van 1575-1700, op ongeveer een miljoen, meest vrouwen; een vierde daarvan werd in protestantse landen terechtgesteld, want helaas hadden ook Luther en Calvijn voor strenge straffen gepleit en protestantse theologen en juristen vaardigden richtlijnen voor de processen uit. Pas mannen als de jezuïet Friedrich von Spee (1591-1635) of de verlichte protestantse jurist en filosoof Christian Thomasius (1655-1728) brachten een wending in het ongehoorde bloedvergieten en verbranden. Het laatste slachtoffer was een zekere Marie Schwägelin, 11 april 1775 in Kempten verbrand.

Daarbij waren de inquisiteurs, afgezien van een uitzondering als de dreigende figuur van Konrad von Marburg, geenszins alleen maar benepen fanatici. Maar ze zagen zich dikwijls tegenover een beklemmend kluwen van aanklachten, laster, plaatselijke onenigheden of zelfbeschuldigingen gesteld. Naast de zucht tot zelfbehoud leeft in ieder mens immers ook de lust tot zelfvernietiging.
Daar kwam nog een element bij, dat pas in de laatste tijd meer bekendheid kreeg. Er bestond in de middeleeuwen een epidemie van verdovende middelen, die wijd verbreid was, met name onder vrouwen. Men verzamelde bilzenkruid, doornappels, dolle kervel en andere giftige kruiden en brouwde daaruit een aftreksel of een zalf. Toestanden van extase, vliegdromen of seksuele geprikkeldheid waren het resultaat en menige vrouw kon droom en werkelijkheid niet meer uit elkaar houden en gaf door haar „bekentenissen" gretig voedsel aan de verwarde voorstellingen van een Blocksberg of van een minnarij met de duivel. Vele van deze beklaagden waren ook gewoon geestesziek - maar met hoeveel wanbegrip stonden de middeleeuwen tegenover ziekten van de geest! Nog in 1850 lagen zulke beklagenswaardige patiënten op stro, in vochtige kerkers aan de muren gekluisterd! En dát in een stad als Wenen!
We vermelden deze trieste feiten niet, om een versleten argument tegen geloof en kerk nog weer eens op te poetsen, maar, omdat sindsdien een niet-overwonnen trauma in het onderbewustzijn van haast alle Europese volken smeult. Veel artsen, psychologen en zieleherders hebben er geen vermoeden van, hoeveel heksengeloof en kwaadaardige heksenpraktijken nog in het Duitse volk actief voortleven, met name bij onontwikkelden én zogenaamde intellectuelen! C. G. Jung's inzicht, dat rationalisme en bijgeloof zich complementair verhouden, wordt ook op dit gebied maar al te zeer bewaarheid. Wie niet zelf meemaakt, wat zo „onder de roos" door velen in de stad en op het platteland wordt uitgehaald, kan zich door het werk van *Johann Kruse: Hexen unter uns?* daarvan op de hoogte stellen, hoewel Kruse slechts met de wapens van de rationele Verlichting strijdt. Daar wordt nog magie bedreven onder aanroeping van de drie namen van de duivel, sympathie-kuren met de meest onmogelijke middelen uit de „vuile apo-

Slechts in de zekerheid, dat Christus overwinnaar is, kunnen bezeten, door demonen gekwelde mensen echt geholpen worden, onder bidden en vasten. Reeds het uitspreken van de naam van Christus of een stil gebed doet de boze geest wijken. Slechts in de binding aan Christus wordt de bezetene vrij.

Weer moet de *kerk* tot boetedoening opgeroepen worden, nu in onze tijd de duistere machten hand over hand toenemen. De katholieke kerk is al lang hiermee bezig, afgezien natuurlijk van enkele onverbeterlijke fanatici, die het liefst ook vandaag nog de brandstapels weer zagen branden. Pius XII gaf op een audiëntie de dwalingen van de Inquisitie toe en zijn vroegere particuliere secretaris, de jezuïet Robert Leiber, spreekt beschaamd over „die donkere vlekken in de kerkgeschiedenis" en herinnert er aan, dat de kerk het elf eeuwen lang zonder geweld en folteringen heeft gekund.[87]

Ook de protestantse kerken en met name de meer orthodoxe kringen en groeperingen moeten voor ernstige fouten op dit gebied op hun hoede zijn. Daartoe rekenen we ook het al te breed uitmeten van de wereld der engelen en demonen in theoretische en ontologische beschouwingen. Al te veel over de hemelse hiërarchie, soorten en orden van engelen en demonen weten, is alleen maar schadelijk. Deze fout maakte ook al het diepgaande werk van Dionysius Areopagita over de engelen (omstreeks 500 na Chr.) en ook menig geschrift van dweepzieke sekten in de moderne tijd. Hier is de terughoudendheid van een Schleiermacher, maar eveneens van de „Augsburger confessie" aan te bevelen. We kunnen immers die werelden niet, om zo te zeggen, van boven en van buiten bezien.

Wel kan men met Adolf Schlatter zeggen: Wat een aanmatiging van de mens, om te menen, dat hij aan de top van al het geschapene staat! Naast en onder ons een overvloed van schepselen, „een oneindigheid; en dan komen wij met de beperktheid van onze geest, en boven ons zou niets meer staan",[88] een vacuum dus tussen God en de mens. En zo moet men Karl Barth ook gelijk geven, die over dit vraagstuk opmerkt: Met een simpele „ontmythologisering" als van St. Nicolaas, zijn we er niet, hoe zinvol op zichzelf ook. We dienen engelen en demonen - zoals we zagen - in hun functie te begrijpen. We kennen de

Daarbij waren de inquisiteurs, afgezien van een uitzondering als de dreigende figuur van Konrad von Marburg, geenszins alleen maar benepen fanatici. Maar ze zagen zich dikwijls tegenover een beklemmend kluwen van aanklachten, laster, plaatselijke onenigheden of zelfbeschuldigingen gesteld. Naast de zucht tot zelfbehoud leeft in ieder mens immers ook de lust tot zelfvernietiging.
Daar kwam nog een element bij, dat pas in de laatste tijd meer bekendheid kreeg. Er bestond in de middeleeuwen een epidemie van verdovende middelen, die wijd verbreid was, met name onder vrouwen. Men verzamelde bilzenkruid, doornappels, dolle kervel en andere giftige kruiden en brouwde daaruit een aftreksel of een zalf. Toestanden van extase, vliegdromen of seksuele geprikkeldheid waren het resultaat en menige vrouw kon droom en werkelijkheid niet meer uit elkaar houden en gaf door haar „bekentenissen" gretig voedsel aan de verwarde voorstellingen van een Blocksberg of van een minnarij met de duivel. Vele van deze beklaagden waren ook gewoon geestesziek - maar met hoeveel wanbegrip stonden de middeleeuwen tegenover ziekten van de geest! Nog in 1850 lagen zulke beklagenswaardige patiënten op stro, in vochtige kerkers aan de muren gekluisterd! En dát in een stad als Wenen!
We vermelden deze trieste feiten niet, om een versleten argument tegen geloof en kerk nog weer eens op te poetsen, maar, omdat sindsdien een niet-overwonnen trauma in het onderbewustzijn van haast alle Europese volken smeult. Veel artsen, psychologen en zieleherders hebben er geen vermoeden van, hoeveel heksengeloof en kwaadaardige heksenpraktijken nog in het Duitse volk actief voortleven, met name bij onontwikkelden én zogenaamde intellectuelen! C. G. Jung's inzicht, dat rationalisme en bijgeloof zich complementair verhouden, wordt ook op dit gebied maar al te zeer bewaarheid. Wie niet zelf meemaakt, wat zo „onder de roos" door velen in de stad en op het platteland wordt uitgehaald, kan zich door het werk van *Johann Kruse: Hexen unter uns?* daarvan op de hoogte stellen, hoewel Kruse slechts met de wapens van de rationele Verlichting strijdt. Daar wordt nog magie bedreven onder aanroeping van de drie namen van de duivel, sympathie-kuren met de meest onmogelijke middelen uit de „vuile apo-

onder vier ogen en opneming in een kring van biddende gelovigen, dat is het enige, dat werkelijk helpt, om de oorzaak van de geestelijke ziekte en zonde weg te nemen. Een levende en tevens nuchtere gemeente met een beschuttend gemeentelijk leven, dat is de beste bescherming tegen bezetenheid, vrees voor de duivel en heksenwaan.

theek" worden voorgeschreven; op foto's worden ogen doorgeprikt, om iemand blind te maken, of uit urine en bloed worden minnedranken gebrouwen. In bijna elke apotheek kan men, zoals ik me persoonlijk daarvan overtuigde, het zogenaamde „duivelsdrek", asa foetida, kopen, een uit harssoorten gemengde, kwalijk riekende vloeistof, die men alleen maar voor onfrisse en magische doeleinden kan gebruiken en die overigens totaal waardeloos is.

Slechts in de zekerheid, dat Christus overwinnaar is, kunnen bezeten, door demonen gekwelde mensen echt geholpen worden, onder bidden en vasten. Reeds het uitspreken van de naam van Christus of een stil gebed doet de boze geest wijken. Slechts in de binding aan Christus wordt de bezetene vrij.

Weer moet de *kerk* tot boetedoening opgeroepen worden, nu in onze tijd de duistere machten hand over hand toenemen. De katholieke kerk is al lang hiermee bezig, afgezien natuurlijk van enkele onverbeterlijke fanatici, die het liefst ook vandaag nog de brandstapels weer zagen branden. Pius XII gaf op een audiëntie de dwalingen van de Inquisitie toe en zijn vroegere particuliere secretaris, de jezuïet Robert Leiber, spreekt beschaamd over „die donkere vlekken in de kerkgeschiedenis" en herinnert er aan, dat de kerk het elf eeuwen lang zonder geweld en folteringen heeft gekund.[87]

Ook de protestantse kerken en met name de meer orthodoxe kringen en groeperingen moeten voor ernstige fouten op dit gebied op hun hoede zijn. Daartoe rekenen we ook het al te breed uitmeten van de wereld der engelen en demonen in theoretische en ontologische beschouwingen. Al te veel over de hemelse hiërarchie, soorten en orden van engelen en demonen weten, is alleen maar schadelijk. Deze fout maakte ook al het diepgaande werk van Dionysius Areopagita over de engelen (omstreeks 500 na Chr.) en ook menig geschrift van dweepzieke sekten in de moderne tijd. Hier is de terughoudendheid van een Schleiermacher, maar eveneens van de „Augsburger confessie" aan te bevelen. We kunnen immers die werelden niet, om zo te zeggen, van boven en van buiten bezien.

Wel kan men met Adolf Schlatter zeggen: Wat een aanmatiging van de mens, om te menen, dat hij aan de top van al het geschapene staat! Naast en onder ons een overvloed van schepselen, „een oneindigheid; en dan komen wij met de beperktheid van onze geest, en boven ons zou niets meer staan",[88] een vacuum dus tussen God en de mens. En zo moet men Karl Barth ook gelijk geven, die over dit vraagstuk opmerkt: Met een simpele „ontmythologisering" als van St. Nicolaas, zijn we er niet, hoe zinvol op zichzelf ook. We dienen engelen en demonen - zoals we zagen - in hun functie te begrijpen. We kennen de

Daarbij waren de inquisiteurs, afgezien van een uitzondering als de dreigende figuur van Konrad von Marburg, geenszins alleen maar benepen fanatici. Maar ze zagen zich dikwijls tegenover een beklemmend kluwen van aanklachten, laster, plaatselijke onenigheden of zelfbeschuldigingen gesteld. Naast de zucht tot zelfbehoud leeft in ieder mens immers ook de lust tot zelfvernietiging.
Daar kwam nog een element bij, dat pas in de laatste tijd meer bekendheid kreeg. Er bestond in de middeleeuwen een epidemie van verdovende middelen, die wijd verbreid was, met name onder vrouwen. Men verzamelde bilzenkruid, doornappels, dolle kervel en andere giftige kruiden en brouwde daaruit een aftreksel of een zalf. Toestanden van extase, vliegdromen of seksuele geprikkeldheid waren het resultaat en menige vrouw kon droom en werkelijkheid niet meer uit elkaar houden en gaf door haar „bekentenissen" gretig voedsel aan de verwarde voorstellingen van een Blocksberg of van een minnarij met de duivel. Vele van deze beklaagden waren ook gewoon geestesziek - maar met hoeveel wanbegrip stonden de middeleeuwen tegenover ziekten van de geest! Nog in 1850 lagen zulke beklagenswaardige patiënten op stro, in vochtige kerkers aan de muren gekluisterd! En dát in een stad als Wenen!
We vermelden deze trieste feiten niet, om een versleten argument tegen geloof en kerk nog weer eens op te poetsen, maar, omdat sindsdien een niet-overwonnen trauma in het onderbewustzijn van haast alle Europese volken smeult. Veel artsen, psychologen en zieleherders hebben er geen vermoeden van, hoeveel heksengeloof en kwaadaardige heksenpraktijken nog in het Duitse volk actief voortleven, met name bij onontwikkelden én zogenaamde intellectuelen! C. G. Jung's inzicht, dat rationalisme en bijgeloof zich complementair verhouden, wordt ook op dit gebied maar al te zeer bewaarheid. Wie niet zelf meemaakt, wat zo „onder de roos" door velen in de stad en op het platteland wordt uitgehaald, kan zich door het werk van *Johann Kruse: Hexen unter uns?* daarvan op de hoogte stellen, hoewel Kruse slechts met de wapens van de rationele Verlichting strijdt. Daar wordt nog magie bedreven onder aanroeping van de drie namen van de duivel, sympathie-kuren met de meest onmogelijke middelen uit de „vuile apo-

theek" worden voorgeschreven; op foto's worden ogen doorgeprikt, om iemand blind te maken, of uit urine en bloed worden minnedranken gebrouwen. In bijna elke apotheek kan men, zoals ik me persoonlijk daarvan overtuigde, het zogenaamde „duivelsdrek", asa foetida, kopen, een uit harssoorten gemengde, kwalijk riekende vloeistof, die men alleen maar voor onfrisse en magische doeleinden kan gebruiken en die overigens totaal waardeloos is.

Haast nog erger dan de werkelijke of zogenaamde „heksen" zijn de *heksenbezweerders*. Zij treden trots op als afgezanten van goede machten en wakkeren roddel en kletspraat tegen vaak geheel onschuldige en hard werkende vrouwen aan. Rood haar, tranende ogen, samengegroeide wenkbrauwen zijn voor deze lieden vaak al kenmerken van heksen, en met hun anti-tovermiddelen verdienen ze grof geld. Oude vogelveren, klauwen van roofdieren, beenderen van opgehangenen en onthoofden, haar van zelfmoordenaars zijn hun geneesmiddelen en in vele streken oefenen ze op hun cliënten compleet een geheimzinnige macht uit.

Zo staat in het verslag van een heksenproces (1950) in Uelzen (Lüneburger heide): „Ouwe toverheks!", riepen de kinderen van Gr. S. in Neder-Saksen een vrouw na. 'Ze heeft een echte heksenblik', zeiden de volwassenen. De zeven en veertig-jarige vrouw gaf de praatjesmakers bij de politie aan. Vader, moeder en dochter, een heel gezin zat in de beklaagdenbank. De „behekste" getuigen verklaarden: 'Ze heeft de zoom van mijn overjas aangeraakt en toen kreeg ik hartaanvallen!' Zwarte kruisen op de drempel, naar het heette door die heks geschilderd, brachten nog meer rampen: het vee werd ziek, de kippen hielden op met leggen. 'Mijn haren rezen te berge, het koude zweet stond me op het voorhoofd!' zo argumenteerde de behekste vader. Toen het heksenproces aan de gang was, kregen de verdediger van de heks en zijn collega dreigbrieven van de tegenpartij: 'Wie een heksenproces begint, wordt zelf behekst!" In Lüneburg alleen al vonden in 1950 ongeveer vijftien van zulke processen plaats![85]

Hoe brutaal die heksenbezweerders optreden, bewijst het volgende voorbeeld: Voor de strafkamer in Heide in Holstein stond de vroegere mijnwerker L. terecht. „De beklaagde ried een boer, die meende, dat

zijn boerderij behekst was, aan, die te laten bezweren. Hij kwam op de boerderij, liet een haan de kop afslaan en trok met het bloed daarvan kringen om zichzelf en de boer, al gebeden prevelend. Een andere patiënt, die aan nervositeit en slapeloosheid leed, kreeg een mengsel voorgeschreven, dat uit allerlei kruiden bestond. Toen er geen volledig herstel intrad, beweerde de beklaagde bij een later bezoek, dat de zieke onder invloed van een „boze vrouw" stond. Hij goot een vloeistof op een schoteltje, na vooraf de deuren stevig te hebben gesloten. Toen stak hij de vloeistof met de negende lucifer in brand. Er verspreidde zich een verschrikkelijke stank, waarmee zogenaamd de heks verdreven werd. Weer andere patiënten, die niet slechts uit Sleeswijk-Holstein, maar ook uit Hamburg kwamen, moesten met bloed beschreven papiertjes in open graven gooien. De beklaagde nam honoraria tot wel DM. 250,—, die zijn talrijke cliënten hem maar al te graag betaalden".[86] Ook in Zuid-Duitsland duiken telkens weer zulke figuren op, die hun medemensen aan lichaam en ziel schade toebrengen.

De overwinning van het demonische

De machten die Johann Kruse tegen deze betovering door de duivel oproept, zijn voor hem ten eerste onverpoosde voorlichting van het volk en voorts de macht van de overheid, die wordt aangespoord om de al te lauwe rechtspraak tegen heksenbezweerders, belastering van heksen en toverpraktijken te laten varen en forser door te tasten.
Dat is stellig juist en het werk van Kruse heeft vele verdiensten. Maar het is nog te weinig. Wat al deze mensen nodig hebben, is in de eerste plaats zielszorg. Want het zijn zonder uitzondering misleide, autistische (ziekelijk op het eigen Ik gerichte) mensen, die in hun begeerten en hartstochten verstrikt zijn. Voorzichtig begrip voor hun complexen, zonodig verwijzing naar de psychotherapeut, een gesprek onder vier ogen en opneming in een kring van biddende gelovigen, dat is het enige, dat werkelijk helpt, om de oorzaak van de geestelijke ziekte en zonde weg te nemen. Een levende en tevens nuchtere gemeente met een beschuttend gemeentelijk leven, dat is de beste bescherming tegen bezetenheid, vrees voor de duivel en heksenwaan.

Slechts in de zekerheid, dat Christus overwinnaar is, kunnen bezeten, door demonen gekwelde mensen echt geholpen worden, onder bidden en vasten. Reeds het uitspreken van de naam van Christus of een stil gebed doet de boze geest wijken. Slechts in de binding aan Christus wordt de bezetene vrij.

Weer moet de *kerk* tot boetedoening opgeroepen worden, nu in onze tijd de duistere machten hand over hand toenemen. De katholieke kerk is al lang hiermee bezig, afgezien natuurlijk van enkele onverbeterlijke fanatici, die het liefst ook vandaag nog de brandstapels weer zagen branden. Pius XII gaf op een audiëntie de dwalingen van de Inquisitie toe en zijn vroegere particuliere secretaris, de jezuïet Robert Leiber, spreekt beschaamd over „die donkere vlekken in de kerkgeschiedenis" en herinnert er aan, dat de kerk het elf eeuwen lang zonder geweld en folteringen heeft gekund.[87]

Ook de protestantse kerken en met name de meer orthodoxe kringen en groeperingen moeten voor ernstige fouten op dit gebied op hun hoede zijn. Daartoe rekenen we ook het al te breed uitmeten van de wereld der engelen en demonen in theoretische en ontologische beschouwingen. Al te veel over de hemelse hiërarchie, soorten en orden van engelen en demonen weten, is alleen maar schadelijk. Deze fout maakte ook al het diepgaande werk van Dionysius Areopagita over de engelen (omstreeks 500 na Chr.) en ook menig geschrift van dweepzieke sekten in de moderne tijd. Hier is de terughoudendheid van een Schleiermacher, maar eveneens van de „Augsburger confessie" aan te bevelen. We kunnen immers die werelden niet, om zo te zeggen, van boven en van buiten bezien.

Wel kan men met Adolf Schlatter zeggen: Wat een aanmatiging van de mens, om te menen, dat hij aan de top van al het geschapene staat! Naast en onder ons een overvloed van schepselen, „een oneindigheid; en dan komen wij met de beperktheid van onze geest, en boven ons zou niets meer staan",[88] een vacuum dus tussen God en de mens. En zo moet men Karl Barth ook gelijk geven, die over dit vraagstuk opmerkt: Met een simpele „ontmythologisering" als van St. Nicolaas, zijn we er niet, hoe zinvol op zichzelf ook. We dienen engelen en demonen - zoals we zagen - in hun functie te begrijpen. We kennen de

engelen slechts in hun daden, hun gezonden-zijn, zoals de bijbel hen als boden en getuigen van God laat zien.[89] Maar nooit kunnen ze aanspraak maken op een eigen betekenis of positie, steeds weer moeten wij op Gods genade en zorg vertrouwen en nimmer mogen we het heilswerk van Christus verduisteren (vgl. Hebreeën 1 en 2; E. Schick, Heiliger Dienst, p. 10; W. Horkel, Botschaft von drüben, p. 63 vv.). En wat de demonen aangaat: het zij nog eens herhaald, hoe heilloos het is, als christelijke kringen iedere gespletenheid van ziel, iedere schizofrenie, iedere geestesziekte zonder meer tot demonische invloed herleiden en hoe gevaarlijk het is, het slachtoffer te worden van een machtswaan en zich lichtvaardig, zonder nauwgezet onderzoek, in te laten met het uitdrijven van boze geesten, met uitbanning. De geestelijke verwarring en nood, die de stichter van een sekte, Hamann, in Beilstein (Württemberg) aanrichtte - dit leidde zelfs tot de zelfmoord van een aanhanger - moest iedere al te vurige ijveraar te denken geven. Nóg een punt vraagt onze aandacht. Op zichzelf is het al een punt van discussie, of onze *sprookjes*, waarin zoveel over boze geesten en heksen verteld wordt, vaak over gruwelijke folteringen en terechtstellingen, werkelijk allemaal voor kleine kinderen geschikt zijn en of ze niet veel meer atavistische (primitieve) angstcomplexen wekken, ook, als een normaal en robuust mens het lot van de boze stiefmoeder die in een vat verdronken wordt, of de heks die verbrand wordt, schijnbaar zonder geestelijke schade accepteert.

Maar wat wordt er vaak in christelijke tehuizen, of tijdens godsdienstoefeningen voor kinderen, angst in jonge hartjes gezaaid, nog wel door welmenende, toegewijde kindervrienden, die echter helaas onvoldoende pedagogisch geschoold zijn; dat lijkt soms sprekend op de beklemming die van middeleeuwse helle-predikingen uitging. Niet dat we Gods toorn zouden mogen vergeten, die rechtvaardig over deze wereld ligt (Romeinen 1); die moet volwassenen en verharden stellig gepredikt worden - niet echter aan zwakke en weerloze kinderhartjes. Het resultaat is anders óf een onbedoelde „demonisering" óf „beheksing" in de meest ernstige betekenis van het woord, óf, bij de massa, later het verlicht en hooghartig afrekenen met al die voorstellingen. Al te sterk bezig zijn met duivelsvoorstellingen zal dus bijge-

loof en ongeloof oproepen, maar niet de weg tot het ware geloof en het kinderlijk vertrouwen wijzen!
Hoezeer men ook zulke beheksten en bezetenen moet beklagen, wier ziekte men duidelijk kan waarnemen, toch is de demonische invloed van de verklede, de „witte duivel", zoals Luther zegt (bij Mattheüs 4:5 v.), nog veel groter en ernstiger. Niet de vaak griezelige occulte gebeurtenissen vormen de grootste triumf van de Boze, maar de valse ideologieën, gehuld in het gewaad van geluksvoorspiegelingen. Deze demonen zag Dostojewskij over Rusland en Europa varen; zij zijn het, die miljoenen geestdriftig en gelovig volgen. Maar geloven wil ook zeggen: de wereld zien zoals ze werkelijk is; de grote utopieën zijn het, die deze werkelijkheid miskennen en daardoor de mensen pas echt ongelukkig maken. Of het nu nationalisme of collectivisme, atheisme of materialisme is. *Prof. Helmut Thielicke* toonde immers reeds lang aan, dat in de taal al een waarschuwing ligt: meestal steekt achter het één of andere „-isme", in wereldbeschouwelijke zin, een idool, een afgod, die zichzelf verabsoluteert en daardoor de door God geschapen orde verstoort.
Daarom is een zekere koelheid van „gestudeerde" theologen of predikanten tegenover occulte verschijnselen vaak verklaarbaar. Maar ware zielszorg zal steeds beide dingen doen: het individuele „verloren schaap" volgen én op de allen omvattende hulp van Christus ingaan, van Wie geschreven staat: „Hij werd met ontferming over de schare bewogen", dat is: over de misleide grote massa (Marcus 6:34; 8:2).

Blumhardts strijd en overwinning

Een klassiek voorbeeld van gebedsstrijd om een bijna verlorene, is de strijd van de Zwabische predikant *Johann Christoph Blumhardt* (1805-1880). In zijn gemeente in *Möttlingen* in het Zwarte Woud werd hij, zoals hij in zijn „Ziektegeschiedenis van Gottliebin Dittus" schrijft, tegen zijn zin op hoger bevel in deze verschrikkelijke worsteling betrokken.
Reeds als kind was het meisje Dittus „occult behept", want een tante, „een boos mens", wilde haar in de toverkunst inwijden en bij ziekte

werden allerlei „sympathetische middelen" toegepast, ofschoon haar ouders tot de christelijke groep behoorden en Gottliebin onderricht kreeg van de zendeling Christian Gottlob Barth. Ook haar huis schijnt occult behept te zijn geweest; onder de vloer vond men poedertjes, pakjes geld en stukjes been, die vroegere bewoners wel gebruikt hadden bij hun toverijen. Gottliebin bleef echter keurig en vlijtig, was onbesproken van gedrag bij haar werk in verschillende huishoudingen, hoewel ze al op jeugdige leeftijd allerlei occulte verschijningen zag. Een nierziekte had een hele reeks ernstige geestelijke en lichamelijke ziekten ten gevolge, waaronder ze ten huize van haar familie in Möttlingen te lijden had. Spookverschijnselen en geklop traden in dat huis op. Gottliebin viel flauw en kreeg krampaanvallen; ze zag de geesten van overledenen, vooral de gedaante van een vrouw, die bekende, twee kleine kinderen om het leven te hebben gebracht en in een akker te hebben begraven.

Blumhardt zelf zag nooit zo'n verschijning (net zo min als, op één uitzondering na, Justinus Kerner); maar bij zijn bezoeken werd het hem weldra duidelijk, „dat hier iets demonisch in het spel was". „Zo denkend greep me een soort toorn aan; ik sprong naar voren, greep haar verstijfde handen, kneep haar vingers met geweld samen als tot een gebed, riep, toen ze bewusteloos was, haar naam luid in haar oor en zei: Doe uw handen samen en bid: Heer Jezus, help mij! We hebben lang genoeg gezien, wat de duivel doet; nu willen we ook zien, wat Jezus vermag".[90] De zieke ontwaakte, bad en de krampen hielden op - maar dit was niet het einde, maar het begin van een anderhalf jaar durende strijd.

Steeds weer veranderden de gelaatstrekken van de zieke in dreigende grimassen, steeds weer klonken er vreemde stemmen uit haar mond, die soms lasterlijke taal uitstieten, dan weer om genade smeekten. Blumhardt geeft toe, dat hij de verzoeking kende, betovering met anti-betovering te overwinnen, maar toch worstelde hij, tot hij slechts met één wapen streed: met bidden en schriftwoorden. Hele nachten bleef hij - nooit zonder getuigen - bij het ziekbed en mocht het beleven, dat „12, 14, 28, ja 425 of zelfs duizenden demonen uit de mond van het zieke meisje voeren".

Het ging met Gottliebin Dittus nu eens beter, dan weer slechter; tegen het eind van de strijd namen de angst-aanjagende verschijnselen eerder toe dan af. Herhaaldelijk trachtte ze zich van het leven te beroven, „ze braakte hele bakken vol water, wat de arts, die er telkens bij was, bijzonder raadselachtig vond", ze had helderziende visioenen van aardbevingen en branden en ten slotte kwamen er uit haar lichaam talloze spelden, spijkers en breinaalden, steeds onder de hevigste pijnen. Toen Blumhardt weer eens geroepen werd, stikte hij haast van de bloeddamp, die in de kamer hing; een grote plas bloed stroomde door de kamer en het bloed druppelde de zieke „uit beide oren, uit beide ogen, uit de neus en zelfs boven uit het hoofd".[91]

Eindelijk, in de kerstdagen van 1843, nam het drama een gelukkig einde. Ook een half blinde broer en haar zuster Katharina kwamen onder demonische invloed. Haar zuster ging zo te keer, dat men haar slechts met de grootste moeite kon vasthouden en schreeuwde „als uit duizenden lasterlijke kelen". Eén duivel, die zichzelf een hoge „engel van Satan" noemde, zo schrijft Blumhardt, wilde zich maar niet gewonnen geven, tot eindelijk het gebed van Blumhardt overwon. „Omstreeks twee uur in de morgen, begon de zogenaamde „engel van Satan", waarbij het meisje hoofd en bovenlichaam over de stoelleuning kromde, met een stem, die men bij een menselijke keel nauwelijks voor mogelijk zou hebben gehouden, de woorden uit te brullen: „Jezus is overwinnaar! Jezus is overwinnaar!"[92] Nu scheen de macht van de duivel gebroken, alle drie werden ze rustig en Gottliebin genas langzamerhand geestelijk en lichamelijk geheel.

Het is als een wonder, dat Blumhardt haar daarna zijn eigen kinderen kon toevertrouwen, dat ze zelfs als onderwijzeres en kinderverzorgster uitstekend werk deed. Later kwam ze helemaal „niet als dienstmeisje, maar als een eigen kind", in Blumhardts pastorie wonen. Jarenlang was ze een trouwe helpster en medewerkster, met name bij geestelijk gestoorden en aangevochtenen.

Bij de beoordeling van deze strijd en overwinning moet men er voor oppassen, de grote macht van deze unieke man met gewone maatstaven te meten. Wat hem gelukte, kan niet iedere zieleherder gelukken, hoe goed en eerlijk hij het ook bedoelt. Ook moet men bedenken, dat

Blumhardt werkelijk met inzet van alle krachten en de diepste overgave streed, niet zelden ook met langdurig vasten. Dat hij, gezien in het licht van latere medische inzichten, daarbij ook fouten maakte en door zijn eigen demonologie het demonische als het ware opriep, doet aan zijn grootheid geen afbreuk. Dat bedoelt ook een zenuw-specialist als Dr. Michaëlis (Lausanne), hoewel hij aantoont, dat Blumhardt vaak het slachtoffer was van „de animistische gedachtengangen van zijn milieu".[93] Overigens zijn sinds de strijd om Gottliebin Dittus ruim 100 jaar voorbijgegaan, waarin de psychologie grote vooruitgangen boekte; waarom zou men dan niet ook eens kunnen overwegen, of thans ook niet een psychotherapeut, althans in het begin van de ziekte, het deerniswekkende schepseltje had kunnen helpen? Wel niet, om haar van zonde en schuld te verlossen - dat is een zaak van geloof - maar toch om haar te helpen, weer een normaal leven te leiden. Zo zal de gelovige christen hierin meer dan de geslaagde genezing van een patiënte zien. Er was, zoals Blumhardt het zelf, overstromend van dankbaarheid beschreef, werkelijk met Gods hulp een doorbraak in het rijk der duistere machten gekomen. Dat bleek ook uit de latere, zo gezegende zielszorg van Blumhardt in Bad Boll en uit de stimulansen, die hij, in de zin van een echt bijbels en nuchter geloof, tot op de huidige dag aan de hele kerk gaf.

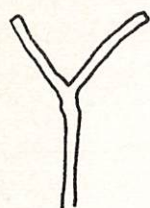
IX. WICHELROEDE, PENDEL EN AARDSTRALEN

Ook de *wichelroede* is een geheimzinnig voorwerp, waarvan men de geschiedenis tot in de oudste tijden kan volgen. Reeds de Chinese keizer Yu moet hem al in 2200 voor Chr. gekend en gebruikt hebben. Bij de Babyloniërs, de Etrusken en de Kelten was hij in zwang. Met de roede verwante toverstaven werden in Egypte gebruikt. De bijbel spreekt enige malen over de staf van Mozes, en de profeet Hosea richt zich tegen het bijgelovige misbruik dat het volk ervan maakte: „Mijn volk raadpleegt zijn hout, en zijn staf moet het voorlichten. Want een geest van ontucht doet hen dwalen, zodat zij zich in ontucht aan hun God onttrekken" (Hosea 4:12). Bij het Romeinse volk vielen herhaaldelijk de „aquileges", de waterzoekers, bij de overheid in ongenade; een bronnimf Juturna werd met een hazelroede afgebeeld. In de middeleeuwen behoorden bij iedere mijn wichelroedelopers, die hielpen bij het zoeken naar water en erts-aderen. Het is in dit verband interessant, dat de grote arts en filosoof Paracelsus het gebruik van de wichelroede afwees, alhoewel deze toch zeer goed bij zijn mystiek-pantheïstische ideeën zou hebben gepast.

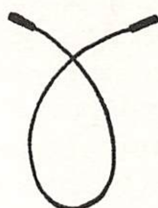
Ook het *pendelen* is een oude kunst; we weten, dat twee pendelaars in de laat-Romeinse tijd bestraft werden, omdat ze de naam van de toekomstige keizer wilden „uitpendelen".

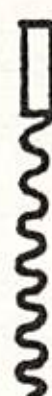
Roedelopen en pendelen zijn tegenwoordig algemeen in zwang; er is nauwelijks een stad of een dorp te noemen, waar deze geheimzinnige kunst niet door verscheidene mensen wordt beoefend. De verschijningsvormen van de roede wijken van elkaar af. Het is nu eens een eenvoudige, gegaffelde roe van een hazelstruik, dan weer een gebogen draad of een sterke spiraaldraad; een *pendel* bestaat soms uit een gou-

den ring, bevestigd aan een vrouwenhaar, soms ook is een klompje lood of een schietlood aan een touwtje al voldoende (zie de afbeelding). Pendelaars en wichelroedelopers vat men tegenwoordig wel samen onder de benaming *radiësthetn*, d.w.z. stralengevoelige personen. Er bestaat in Duitsland een grote vereniging, waarin de meer serieuze amateurs in deze kunst zijn verenigd. We zeggen met opzet „kunst", omdat er op dit gebied, evenals bv. bij de muziek, klaarblijkelijk begaafden en onbegaafden zijn; bij onbegaafden wil de roede eenvoudig niet uitslaan.

hazelroede

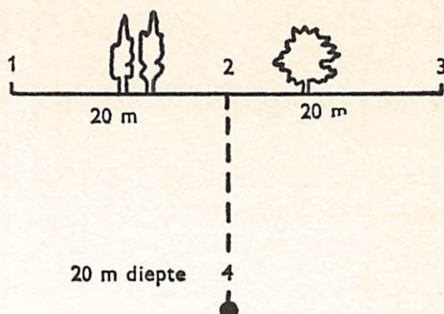
draadspiralen

pendel

Roedelopers zeggen, dat proefnemingen in een gesloten ruimte nimmer iets opleveren; er is te veel storing door metaal, vreemde personen, elektrische apparaten en zo meer. Het is het meest aan te bevelen, naar open terrein te gaan en dan nog zoveel mogelijk naar een veld, dat niet op natuurlijke wijze de aanwezigheid van een onderaardse waterbron verraadt, zo bv. door van vocht verzadigde bladeren of geboomte. Dan neemt de roedeloper zijn roede in beide handen (meestal in de ondergreep) en spant haar, dat wil zeggen: hij brengt haar in labiel evenwicht. Een waterader kondigt zich eerst door zwakke uitslagen van de roede naar beneden aan (in Frankrijk naar boven). Bevindt zich de roedeloper loodrecht boven de ader, dan ontstaat er een sterke uitslag, loopt hij verder in dezelfde richting, dan vertoont zich weer een zwakke uitslag bij een bepaalde grens; de afstand tussen de eerste en de tweede uitslag geeft tevens de diepte van de waterader aan (zie de afbeelding).

De relatieve kracht van de uitslagen geeft tevens de hoeveelheid water aan, die geoefende lopers, naar zij zeggen, tot op de deciliter nauwkeurig kunnen bepalen. De pendel kan voor hetzelfde doel gebruikt

1 en 3: nevenuitslag van de roede
2: grootste uitslag
4: waterader

worden en bijna alle stoffen kunnen ermee aangevoeld worden: steenkool, aardolie, aardgas, lood, uranium, goud en zilver.
Waarop berust die geheimzinnige gave en hoe zijn de successen van roedelopers en pendelaars te verklaren?
Hierop worden vele, uiteenlopende antwoorden gegeven, ze zijn ten dele met elkaar in strijd, maar misschien vullen ze elkaar ook wel aan. Amerikaanse en Engelse onderzoekers als Sir William Barrett, één van de oprichters van het Engelse genootschap voor psychologische research, neigen tot de opvatting, dat het in wezen *telepathie* of *helderziendheid* is. Daar deze onderzoekers geen fysisch correcte verklaring vonden, namen ze bij successen, ook bij verborgen niet-metalen voorwerpen die de roedeloper vond, zulke buiten-zintuigelijke vermogens aan.
Weer andere onderzoekers wijzen op de psychologische zijde van het roedelopen. Een roedeloper is in vele gevallen geologisch maar matig ontwikkeld. Hij vindt iedere ondergrond gelijk en stelt zich voor, dat onder ieder terrein, zelfs onder ieder huis, enige wateraders lopen. Hij geeft er zich geen rekenschap van, dat bv. in een stad die in een rivierdal ligt, een grote grondwaterspiegel onder het hele terrein aanwezig is. Men zou dus overal kunnen boren en zou dan overal - weliswaar op verschillende diepte vanwege allerlei geologische verschuivingen - water vinden. De roedeloper zou zijn kunst vooral daarmee waar willen maken, dat hij kan zeggen: Hier kun je boren, maar tien of twintig meter verder heeft het geen zin. Er ontstaat zodoende in hem een gespannen verwachting en deze innerlijke spanning uit zich in ideomotorische spiercontracties. Zeer kleine, onbewuste reflexen,

alleen al de gedachte: zo dadelijk zal de roede uitslaan!, kunnen de roede met haar subtiele labiele evenwicht in beweging brengen. Daar komen dan nog onbewust waargenomen uiterlijke kenmerken van het terrein bij, de begroeiing met bomen en zo meer. Daar er in ons klimaat en bij onze geologische omstandigheden bij bijna zeventig procent van alle boringen water wordt gevonden, kunnen gemakkelijk „successen" behaald worden, die het in werkelijkheid niet zijn. Vele vrienden van de wichelroede kennen deze psychologische verklaring en vatten zulke bedenkingen ernstig op, ze verwijzen echter naar successen, die onder geheel onverdachte omstandigheden optraden. Hún verklaring neigt ertoe, aan te nemen, dat er fysisch constateerbare prikkels op de wichelroedeloper worden uitgeoefend, prikkels, die velen helemaal niet merken, maar die een gevoelig of ook een allergisch organisme wel waarneemt.

In het verleden heeft in dit opzicht met name het werk van een wichelroedeloper, *von Uslar* geheten, in Zuidwest-Afrika bekendheid gekregen. In de loop van verscheidene jaren wees hij in dit wijde, droge steppengebied ongeveer acht honderd vindplaatsen van water aan en hij had daarmee in circa zeventig procent van de gevallen succes. In een conclusie van het toenmalige ministerie van koloniën van 12 maart 1913 staat, nadat enige mislukkingen gememoreerd zijn: „Werkelijk opmerkelijk daarentegen zijn de weinige uitzonderingen waarin de heer von Uslar met succes water aanwees op plaatsen, die experts hopeloze gevallen zouden noemen".[94] Zo wordt er dan een boring op de farm „De Hoop" genoemd, „die op de pas in het Auasgebergte werd verricht. Experts hadden hier zeker niet laten boren. De opbrengst bedraagt 1200 liter per uur".[95] Von Uslar zelf heeft altijd ontkend, dat hij het terrein kende en zegt uitsluitend op de bewegingen van zijn roede te zijn afgegaan.

Een dergelijk geval vermeldt *Carl Graf von Klinckowstroem*, die zich jarenlang met deze zaken bezig hield en over het algemeen een kritische houding aanneemt. In de kali-mijn Riedel bij Hänigsen „reageerde een amateur-roedeloper, de grondbezitter Bibow, die voor het eerst van zijn leven in een zoutmijn was, feilloos op wisseling van gesteente en wel zo hevig, dat zijn gaffelroede brak. In een dal, op 650 m

hoogte, gaf hij de overgang van steenzout naar anhydriet nauwkeurig aan. Op deze plaats waren geen kentekenen die hem hadden kunnen helpen. Storende kentekenen die hem hadden kunnen misleiden, waren er echter genoeg, zoals de plaatsen in de wanden van de schacht waar het mijnstof naar beneden gevallen was, die dus ondanks het half-donker tegen de omgeving mooi wit afstaken en de argeloze man met de roede gemakkelijk hadden kunnen beïnvloeden, als het werkelijk alleen maar om ideomotorische bewegingen ging. De elektrische mijngangverlichting was bij deze experimenten uitgeschakeld en mijndirecteur P. Behrendt moest eerst het mijnstof afkrabben om de juiste plaats van de wisseling van gesteente vast te stellen".[96]
Ook de geoloog Dr. W. Kranz uit Stuttgart deed omstreeks 1930 proeven met de roedeloper en geoloog Dr. K. Osswald en kwam toen, na aanvankelijke afwijzing van de roede, tot de overtuiging dat Osswald een soort „bodemgevoeligheid" had.
Uit het Franse taalgebied noemen we nog de „koning der pendelaars", abbé *Andre Mermet* uit Jussy bij Genève. Hij publiceerde vele dankbetuigingen van gemeenten, ingenieurs, directeuren van vliegvelden in Zwitserland, voor wie hij door zijn pendelkunst water had ontdekt. Eén voorbeeld is bijzonder interessant. In de eerste wereldoorlog stelde de grote chocoladefabriek Suchard wanhopige pogingen in het werk om aan kolen te komen en probeerde eindelijk in het aan steenkool zo arme Zwitserland een mijn te boren. Abbé Mermet doorzocht de bergen van zijn vaderland en wees op het Plateau du Plex, tegenover de Dent du Midi, 280 m onder de grond, een antracietlaag aan. Verscheidene geologische rapporteurs glimlachten om die Godsman, die nota bene midden in het oergesteente, in gneis en graniet, kolen wilde zoeken. Toch waagden de ingenieurs van deze firma het, een boring te verrichten en . . . men vond een grote laag, een soort nest in een bergstorting, met voortreffelijke antraciet. De „Mermet-mijn" werd nog jarenlang geëxploiteerd.[97] Abbé Mermet moet niets hebben van parapsychologische of psychologische verklaringen en spreekt liever van fysische prikkels, die hem eerst door het uitslaan van de pendel bewust worden. Maar hij moet zich wel innerlijk op water, kolen of olie concentreren.

Als we zulke wonderlijke dingen horen, moeten we wel vragen: Wat voor prikkels zijn dat en hoe zijn ze natuurkundig te constateren? Daarmee hebben we een netelige kwestie aangeroerd, want over de aard van deze stralen is al menige verbitterde strijd gevoerd. En dat waarlijk niet alleen tussen leken en fysici, dat zou nog gaan, maar aan beide zijden staan academisch gevormde vakmensen, die fysica of geologie gestudeerd hebben.
Laten we trachten de voornaamste punten te vinden. Zoals u weet, is de aarde zelf een grote *magneet*; de magnetische noordpool resp. zuidpool is niet dezelfde als de geografische. De lijnen van dit magnetische veld lopen ook over het gehele aardoppervlak en zijn vanzelfsprekend niet ongebroken, maar worden op vele plaatsen afgeleid en gestoord door gesteentewisseling, sprongen, aardkloven, olie- en ertslagen, enz. Door zogenaamde „magnetische stormen" kunnen ook snelle veranderingen in dit krachtveld optreden. Met de magnetische veldsterktemeter volgens Schmitt, of met andere apparaten, kan men zulke veranderingen meten. Maar zulke metingen zijn moeilijk; een op grote afstand passerende trein beïnvloedt de nauwkeurigheid al.
Verder lijkt de aarde en haar omgeving op een reusachtige *condensator*. Het aardoppervlak is als het ware negatief elektrisch geladen, de atmosfeer boven de aarde daarentegen positief. De elektrische potentiaal en het potentiaalverval kunnen gemeten worden en veranderen voortdurend bij wisseling van jaargetijde of tijd van de dag. Reeds regen, onweer, rook en stof veroorzaken zulke veranderingen; ook de radioactieve straling, die uit kloven, vochtige kelders, enz. kan komen, speelt hierbij een rol.
De aanhangers van de wichelroede zeggen nu: Op al zulke veranderingen reageert de roedeloper; en, daar hij een levend organisme is, veelal nog veel nauwkeuriger dan het fijnste instrument. Zo spreekt men dan van „prikkelzones", die boven gestoorde zones optreden (Kritzinger), of van „aardstralen" (Baron von Pohl), die zelfs bepaalde ziekten kunnen veroorzaken. Van zwaarmoedigheid, reuma, tuberculose tot hernia verloopt de scala van ziekten, die door aardstralen kunnen worden veroorzaakt, en de beroemde matador in het roedelopen Dannert of ook de roedeloper Baron von Rolshausen uit Bonn

herleiden vooral het ontstaan van kanker tot zulke stralen en zones. Met de roede ontdekte men zelfs, dat er complete „kankerhuizen" zijn, waarin de huurders, die na elkaar daar woonden, ook na elkaar smartelijk aan kanker moesten overlijden. Ook aan de hand van proeven op dieren (Dr. Jenny, Zürich) toonden roedelopers aan, dat dieren instinctief stralingszones vermijden. Alle kippen kozen in hun nachthok die stokken, die *naast* een zone waren aangebracht en vermeden stokken boven die zones. Intussen zijn de leidinggevende figuren onder de roedelopers het nog niet met elkaar eens over de aard van deze stralen. „Dannert-Henrich noemen stralen van 0,5 tot circa 10 Hertz aardstralen (golflengte 600.000 tot 30.000 km)";[98] Wüst-Wimmer nemen een golflengte van één tot zeventig cm aan.
De meeste geofysici nemen ten aanzien van deze onderzoekingen en beweringen een uiterst kritisch standpunt in. De publikatie *Wichelroede, aardstralen en wetenschap*, uitgegeven door *Otto Prokop* met medewerking van verschillende geleerden van het Instituut voor medische rechtspraak in Bonn (1955), staat volstrekt afwijzend. Het één óf het ander, zo luidt het daar. Óf de zogenaamde stralen zijn bekend, maar een zinvol verband met de wichelroede is niet gebleken, óf de aard dezer stralingen is fysisch niet aantoonbaar, maar dan kunnen er ook geen fysische effecten van uitgaan. Vanzelfsprekend hebben ook deze onderzoekers proeven met roedelopers gedaan en de gunstig verlopende experimenten van anderen gecontroleerd. De uitslag was bijna zonder uitzondering negatief.
Zo staat in dit verslag: „Eén van de belangrijkste onderzoekingen na de Tweede Wereldoorlog was die van Gaszmann. Hij liet een hele serie roedelopers, die onafhankelijk van elkaar opereerden, een door een terrein lopende waterleiding van de stad Zürich, waarvan de ligging bij de opdrachtgevers bekend was, zoeken. Het verslag zegt: De grote waterleiding dwars door het terrein (pijpleiding van 55 cm! doorsnee en 12 mm wanddikte, de bovenkant 1,40 m onder het aardoppervlak, met een waterverplaatsing van circa 1600 l per minuut) is door geen roedeloper aangewezen! Daarentegen „vonden" verscheidene roedelopers op verschillende plaatsen, blijkbaar door de invloed van daar zichtbare putdeksels, een niet-aanwezige waterleiding".[99] Ook toen een bekend roedeloper

in een gesloten cabine langs het plafond van een fabriekshal heen en weer geschoven werd, en door lichtseinen het uitslaan van de roede boven een stralingszone aangaf, waren er toch op de vloer van de hal alleen maar vele kris-kras door elkaar lopende strepen ontstaan. De roedeloper zelf was zichtbaar onder de indruk van dit negatieve resultaat. Ook viel het op, dat een bekend roedeloper in het geheel niet reageerde, toen één van de onderzoekende personen een stuk uraniumnitraat, in zijn tas verborgen, in de onmiddellijke omgeving van deze meester bracht, hoewel daarvan toch een sterke straling uitging.

Welnu, in al deze gevallen kan wel de één of andere oorzaak de schuld van de mislukking zijn: men had slechte roedelopers uitgezocht, of een „meester" was niet goed gedisponeerd, of de fysische verklaringen van de roedelopers waren onvoldoende. Toch zou het mogelijk kunnen zijn, dat hier van tot nu toe onbekende stralen sprake is, of dat het menselijk organisme als katalysator werkt, die onvoorstelbaar kleine oorzaken in versterkte mate aangeeft. Dat moeten de vakmensen maar uitmaken. Een zo bekend geleerde als de professor in de geologie in Tübingen, Dr. Wagner, komt in elk geval tot de conclusie: „Ik ben er persoonlijk van overtuigd, dat er bodemgevoelige personen bestaan, op wie verschil in ondergrond een prikkel uitoefent, vooral terreindalingen, kloven, met name als deze met water gevuld zijn. Over de verklaring van deze prikkel lopen de opvattingen uiteen".[100]

Maar nu geldt op dit gebied ook, dat zich om een kern van feiten of althans van beweringen, die zich tot een nader onderzoek lenen, verschillende kringen van *bijgelovige* en zelfs bepaald *schadelijke bijmeningen* vormen.

Wat ervan te zeggen, als men beweert, dat een pendelaar niet slechts op open terrein successen kan behalen; dat hij niet eens van zijn stoel hoeft op te staan, dat het voor hem voldoende is, als hij een landkaart voor zich heeft, waarvan dan geheimzinnige stralingen uitgaan, die hem een aanwijzing geven, waar kolen, erts of bronnen zitten? Abbé Mermet beroemde zich erop, dat hij op een afstand van ruim tien duizend kilometer bronnen had aangewezen of vermiste goudstukken had ontdekt. Ook een verdronken meisje werd, nadat de politie en de familieleden lange tijd tevergeefs hadden gezocht, dadelijk gevonden,

toen hij, slechts gebogen over een kaart van de ver verwijderde streek, op één meter na nauwkeurig de plaats in een meer aangaf. Een „hoofdstraal", d.w.z. een straal van de landkaart en van het meisje naar zijn hoofd, had hem de richting gewezen, en niet bijvoorbeeld een soort helderziendheid!

Ook *A. Frank Glahn*, de „grootmeester van de pendelkunde", die de pendel de „broeder van de wichelroede" noemt, brengt zulke verbluffende gedachten naar voren. Hij en duizenden aanhangers zijn van mening, dat niet alleen de tot nu toe beschreven fysische stralingen bestaan, neen, ook het menselijk lichaam vormt een stralen-aggregaat. *Baron von Reichenbach* was de grote ontdekker van deze „od"-stralen, die het lichaam als een aureool omgeven en ook bij stralenkransen om heiligen zichtbaar worden. Niet alleen van de mens zelf, ook van zijn foto of zijn geschilderd portret gaan zulke stralen uit en men kan leven of dood, gezondheid of ziekte, zelfs karakter en levenslot van de foto aflezen. Zoals het lot van de afgebeelde persoon verandert, zo ook zijn foto. Glahn zegt: „De foto leeft met de gefotografeerde persoon verder! De grootste afstand speelt daarbij geen rol! Een onbegrijpelijk dunne stroom gaat van de één naar de ander! Reeds de kinderfoto vertoont de latere lichamelijke en geestelijke toestand! Zelfs op een van die foto gemaakt cliché vindt men een verband met die persoon... De pendel geeft de tegenwoordige, de vroegere en in veel gevallen ook de toekomstige toestand aan. Hoe wonderlijk: Beproef het wonder!"[101] Dan verbaast men zich er niet meer over, dat in de geschriften van deze man kabbalistische, astrologische en magische voorstellingen door elkaar geklutst zijn!

Ook dat zou nog onschuldig zijn, als de pendel-epidemie niet zo wijd om zich heen gegrepen had en als pendelaars en roedelopers niet zo vaak in het vak van medici zouden beunhazen. Volgens de opgaven van Kurt E. Koch en volgens mijn eigen ervaringen lieten duizenden vrouwen na de oorlog foto's van hun als vermist opgegeven mannen of zonen bependelen, om te weten te komen, of ze nog leefden. Tegenwoordig ken ik nog pendelaars en pendelaarsters, die niet alleen in hun eigen woonplaats, maar ook in verafgelegen steden hun „cliënten" hebben, waaronder aanzienlijke en rijke zakenlieden. Een

kennis van mij bezocht onlangs, om een andere reden, een pendelaar; deze stelde zonder daarom gevraagd te zijn en in een paar seconden een volledige medische diagnose: „U bent hartpatiënt en hebt dikwijls pijnen in de hartstreek; u hebt maagzweren, vooral aan de maaguitgang; bovendien is het met uw nieren niet in orde en u hebt ook een blaasaandoening!" Daarbij genoot de op deze wijze „behandelde" een goede gezondheid en beschikte over een behoorlijk kritisch denkvermogen.

Laten we ons eens indenken, wat voor uitwerking zo'n „diagnose" op een labiel en sensitief iemand heeft! Ten eerste houdt hij voor een werkelijke informatie, wat nog bij lange na geen diagnose betekent. Er bestaat niet één, maar er zijn zeker een dozijn hartkwalen, met de meest uiteenlopende complicaties, die slechts een specialist kan beoordelen. En ten tweede komt het arme slachtoffer in een soort angsttoestand; bij de minste onregelmatigheid in de lichaamsfuncties denkt hij angstig: nu heb ik het zelf duidelijk gemerkt - ik ben ernstig ziek. Vele leken-diagnostici zouden schrikken, als ze maar een flauw vermoeden hadden van de gevolgen van hun lichtvaardigheid; hun slechte geheugen en hun gebrekkige ontwikkeling beschermt hen waarschijnlijk tegen gewetenswroeging achteraf.

Hoogst bedenkelijk zijn echter vooral de *fysische apparaten*, die het werk van pendelaars en roedelopers en hun geheime krachten moeten steunen. De inmiddels overleden roedeloper *Dannert* (Hagen/Westfalen) construeerde een aggregaatroede, die op iedere ziekte feilloos reageert. Deze roede heeft de vorm van een grote tang, waarin reageerbuisjes gestoken kunnen worden. In die buisjes bevinden zich veertig door Dannert ontdekte „elementen", maar in minimale hoeveelheden, zo iets als een druppel water op een spoorwagon vol vloeistof. Iedere ziekte heeft een daarmee corresponderend element en als de stralen van een ziekte overeenkomen met dat element, slaat de roede uit en kan de ziekte afgelezen worden. Dannert heeft het „geheim van de elementen" gedeeltelijk onthuld. Hij verdeelde ze in drie groepen. Groep I toont „afwijkingen in het beenderenstelsel aan, met name aanwezigheid van kanker!; groep II wijst op het bestaan van zenuwstoringen, terwijl groep III alle organische afwijkingen in een lichaam aan-

toont".[102] Hier blijkt wel zeer duidelijk het magisch-bijgelovige karakter. Zonder medische kennis construeert men een wondermiddel, dat in alle gevallen op alles raad weet en doet men op deze manier de patiënt en de werkelijkheid geweld aan. Het verschil met de toverstaf van een medicijnman ligt alleen maar in de geheimzinnige techniek en in de ondankbaarheid jegens de echte medische wetenschap, waarvan de medicijnman in Nieuw-Guinea immers geen weet heeft, terwijl wij dagelijks haar goede diensten mogen beleven.

Als men dan nog aan de vele produkten denkt die als „ontstralingsapparaten" of „kastjes tegen aardstralen" op de markt gebracht worden, dan rijzen je de haren te berge over zoveel menselijke domheid. Hier voor me ligt een prospectus over een „radio-halsketting". Men hangt hem gewoon om de hals en al jaren bestaande chronische ziekten verdwijnen. Tientallen dankbetuigingen zijn eraan toegevoegd: „Geen arts kon mij helpen, mijn hardnekkige maagzweren zijn nu weg. Eet alles weer". Of: „Maandenlang overgeven en diarree na enkele dagen genezen". En op dezelfde bladzijde een dankbetuiging: „Ernstige hardlijvigheid verdween als bij toverslag". Velen van deze „gelovigen" voelden zeker verbetering - maar of dat *genezing* was?

Van de andere apparaten tegen aardstralen noem ik alleen nog de *Zwitserse Weber-plaat*. Deze bestaat uit twee metalen stroken, die onder het bed worden gespannen en alle schadelijke stralen verdrijven. Kan men de prijs niet betalen, dan is het ook voldoende, op een matras van varenbladeren te gaan slapen, die eveneens stralen tegenhouden, alleen moeten de varens om de paar maanden vernieuwd worden.

Om niet slechts het bed, maar het hele huis tegen stralen te beschermen, kan men zich met succes bedienen van de „noord-zuid-gelijkrichter" van een Beierse firma. Het apparaatje behoeft niet elektrisch aangesloten te worden, daar het „een eigen, meettechnisch controleerbaar, constant krachtveld" heeft. Om deze reden heeft het ook een onbeperkte levensduur en is voor een prijs van DM 80,— zeer goedkoop. In het prospectus van deze firma staat voorts: „In principe zijn roedelopers en onderzoekers van stralingen het er over eens, dat juist de biologisch zeer geringe kracht van de aardstralen voor hun hoge effect verantwoordelijk is!"

Een bekend onderzoeker op het gebied van stralingen, de arts en Medizinalrat Dr. Mannlicher in Salzburg, beveelt zelfs een apparaat aan, dat men zelf vervaardigen kan. Twee kleine spiegels worden op een onderlinge afstand van vijf centimeter tegenover elkaar aangebracht. De opstijgende aardstralen worden door het feit, dat ze van twee zijden bespiegeld worden, zo „geïrriteerd", dat ze vanzelf onschadelijk worden".[103] In een dorp vond ik ook een koperen staaf, ca. één meter lang, in een stal begraven. Prijs: DM 500,—!

Het meest succesvolle apparaat, ook het meest bekende, is ongetwijfeld de *Phylax* van de ons nu reeds bekende roedeloper Dannert. Samen met een fysicus heb ik het apparaat opengemaakt en onderzocht. De fysicus kon een pijnlijke glimlach niet onderdrukken. Een paar spiraaltjes van ijzerdraad, bovendien nog met kortsluiting, zodat de aanduiding „uit"-„in" helemaal niets te betekenen had, vormde de hele inhoud. Taxeren we de waarde op DM 0,50 en het elegante kastje benevens de overige kosten op DM 3,—, dan ziet men, hoe enorm deze roedelopers daarvan profiteren. Het apparaat wordt namelijk tegen prijzen van DM 80,— tot DM 120,— verkocht, maar dan heeft het apparaat ook een radius van tien tot twintig meter. Wat niet wegneemt, dat de „meester" graag ook in het aangrenzende huis een apparaat verkoopt, zonder rekening te houden met de wetten van de interferentie (samentreffen) van stralen.

Vermakelijk vond ik de volgende waarnemingen:

Tijdens een lezing voor ongeveer twee honderd, meest eenvoudige, bejaarde mensen, had een roedeloper een waterader gevonden, tussen de tafeltjes en stoelen in de zaal lopend. Ook bij de volgende voordracht was ik aanwezig - toen stonden door een of ander toeval tafeltjes en stoelen helemaal anders. Maar trefzeker vond de „meester" zijn waterader weer daar, waar hij tussen de tafeltjes met zijn roede kon lopen.

De vrouw van één van mijn kennissen kon alleen maar slapen als de „phylax" onder haar bed was ingeschakeld, anders leed ze aan hartkloppingen, bloedstuwingen en beklemmingen. Mijn kennis verving stiekem het apparaat door een leeg houten kistje, dat er net zo uitzag. Het had hetzelfde resultaat. Eén blik, voor het inslapen, op de ver-

trouwde „hoeder" van de slaap was voldoende en de vrouw zonk in een diepe, weldadige rust.

Maar ik maakte ook al twee sterfgevallen van kankerpatiënten mee, die veel te lang aarzelden naar de dokter te gaan, omdat ze vast op hun apparaat vertrouwden. Ze moesten het met een zeer smartelijk lijden en een verschrikkelijke dood bekopen. Een bekend vrouwenarts en kankerspecialist heeft me verzekerd, dat hij onder de circa honderd mogelijke oorzaken van kanker nog nimmer schadelijke aardstralen had aangetroffen. Wel willen we ook nog een ander medisch rapport memoreren, dat enige jaren geleden (1955/56) in het proces tegen de roedeloper Jakob Müller in het district Mindelheim een rol speelde. De geneesheer-directeur van de kinderkliniek Bayreuth, Dr. Beck, verklaarde, dat aardstralen en hun schadelijk effect bewezen waren. Het elektrocardiogram van een zeven-jarig meisje vertoonde bv., als het ontstralingsapparaat was uitgeschakeld, duidelijk het zogenaamde „fladderen" van het hart; als het apparaat weer ingeschakeld werd, verdween dit fladderen en werd de algemene gezondheidstoestand terstond beter.

Misschien is inderdaad van wetenschappelijke zijde het laatste woord over dit hele gebied van de geheimzinnige *stralen* nog niet gesproken. Maar toch moesten verstandige, van bijgeloof afkerige mensen, zich m.i. aan de volgende regels houden, om zichzelf te vrijwaren voor materiële en geestelijke schade:

1. Bij het zoeken naar water, of dit particulier dan wel van gemeentewege geschiedt, moest toch in ieder geval de vakgeoloog geconsulteerd worden; wil een geïnteresseerde geen afstand doen van een roedeloper, dan geve men toch iemand opdracht, van wie men zeker weet, dat hij dit niet als beroep uitoefent en ook geen occulte praktijken erop nahoudt.

2. Men zij op zijn hoede voor pendelaars en roedelopers, die voorgeven, ziekten te herkennen of te genezen en de toekomst te kunnen doorvorsen. Dat is een grensgebied tussen mediale aanleg en magie; geestelijke stoornissen en occulte beheptheid kunnen het gevolg zijn. Ook Kurt E. Koch zegt nadrukkelijk: „Op grond van in de zielszorg voorkomende beelden van geestelijk gestoord-zijn, wijs ik de pendeldiagnose van

de hand, dan is het geheel om het even, of de pendel door een arts, een predikant, een ingenieur of een charlatan wordt gebruikt".[104]
3. In een grote boog ga men vooral om die tijdgenoten heen, die afscherm-apparaten willen verkopen. Teveel wordt hier de menselijke angst, vooral voor kanker, gevoed en uitgebuit en té onzeker is nog het wetenschappelijke oordeel. Men stelle vertrouwen in een plaatselijke en bekende arts, die verantwoordelijkheid voor zijn diagnose op zich neemt, of in een psychotherapeut of zielszorger - mensen die beproefde hulp kunnen bieden.

X. DE BOODSCHAP DER STERREN

Vrijwel alle hogere culturen hebben op de één of andere wijze astrologie gekend. Een brede stroom van geloof in sterren trekt door de eeuwen, die nu eens in de openbaarheid trad, dan weer zich verborgen hield. Laten we daarom eerst een blik werpen op de lange en wisselvallige geschiedenis der astrologie.

Geschiedenis der astrologie

1. *De oorsprong*

Religie is de moeder van alle wetenschappen en kunsten - deze stelling geldt ook op ons gebied: *astronomie*, wetenschappelijk onderzoek van de sterrenwereld, en *astrologie*, zingeving van het heelal; ze gaan beide terug tot oer-oude vormen van de *astraalreligie*. Dit was wel niet de oudste vorm van religie - dat is veelmeer het Mana- of krachtgeloof, zoals we in het eerste hoofdstuk zagen. Een bot, een steen, een boom, zo geloofde de primitieve mens, straalt een zekere kracht uit; daarom wordt hij ook vereerd, tot heilig verheven of op het lichaam als amulet gedragen. Maar al twaalf duizend of vijftien duizend jaar geleden richtte de mens zijn blik naar de hemel en interpreteerde hij de loop van zon, maan en sterren. Maar het was niet de *zon*, die hem het eerst geheimzinnig aantrok. Ja, wij zijn nu mensen van het daglicht, lichtmensen, maar de oorspronkelijke mens is veel meer met het geheim van de nacht bezig, met het wisselend lot van de *maan*. De maan viert kennelijk haar triumfen als volle maan, maar dan neemt haar levenskracht af, een boos dier, als de Fenris-wolf, achtervolgt haar; overdag rust zij in haar graf, maar op de derde dag staat zij weer op en wordt

in haar verschijning als een dunne sikkel aan de avondlucht zichtbaar. „Sikkel," zeiden we, maar dit werktuig was toen natuurlijk nog niet bekend; een ander *zinnebeeld* leek het de holenbewoner, dat daar aan de hemel stond: hij zag een *stierehoren*. Vandaar die duizenden tekeningen van stieren in de grotten van Frankrijk, in Spanje, zelfs in de Sahara; daarom werden niet alle dieren even vaak getekend, maar het meest en veelal het grootst de *stier*. Zo gingen maan- en stiercultus eeuwenlang hand in hand. In een inscriptie van 2500 v. Chr. uit Ur staat: „Maan, die de machtige stier zijt"[105] en de Babylonische afbeeldingen van stieren waren gevleugeld - zinnebeeld van de langs de hemel voortvliegende maan.

Nu leert de ervaring, dat op de noordelijke breedtegraden de maan, opgericht als een horen, aan de hemel zweeft; hoe zuidelijker we komen, des te horizontaler wordt haar verschijning: dan hebben we geen horen, maar een *schip*, een bark, die over de hemelse oceaan, over de oerwateren voortzeilt - vandaar die vele dodenschepen in de oude koningsgraven van Egypte en Mesopotamië. En tenslotte komt er verband tussen het schip dat de golven doorklieft en de vis: nog heden ten dage wordt bij primitieve stammen in Nieuw-Guinea de maan vereerd als maan-vis en het teken van de dierenriem „Vissen" vertoont ook twee horens en twee boten.

2. *De Babyloniërs*

Zo was het in de oer-tijd. Haar eerste eigenlijke vorm kreeg de astraalreligie, zoals we nu weten, bij de Babyloniërs. Daar werd voor het eerst een poging gedaan, een nauwkeuriger verband tussen hemelse en aardse gebeurtenissen te leggen, daar voor het eerst was de priester hoofdzakelijk astronoom en astroloog. Ieder kent uit de bijbel de toren van Babel; dat was geen „toren", maar een piramide van zeven verdiepingen. Op het bovenste platform, dat slechts de koning en de hogepriester mochten betreden, bevonden zich de sterrenwacht en het droomvertrek met het standbeeld van de god Mardoek. Op nieuwjaarsdag droomde hier een uitverkoren, reine maagd over het komende lot van het land en haar dromen werden door de opperste sterrenwichelaar verklaard en uitgelegd.

Daarbij waren ook opmerkelijke astronomische vondsten: reeds in 2000 v. Chr. zag men in, dat de avondster en de morgenster een en dezelfde is en men begreep de betekenis van de ecliptica, de grote hemeldam, waarlangs de planeten zich bewegen.

Een soort wereld-ei:

1 oerwater,
2 firmament met zon, maan en vaste sterren,
3 water onder het firmament,
4 wereld-eiland en wereld-berg, middelpunt Babylon,
5 oceaan,
6 vuurhel

Maar reeds bij de Babyloniërs deden zich bedenkelijke verschijnselen voor. Ging eerst de loop der sterren een verbinding aan met het lot van het land en van de koning (Regulus - de koningsster) en werd de grote lijn nog in het oog gehouden, langzamerhand verstarde de astrologie steeds meer tot een wilde woekering van ranken, een onoverzichtelijk kluwen van losse, onsamenhangende waarnemingen, die maar al te vaak met elkaar in strijd waren.

Reeds omstreeks 700 v. Chr. vinden we uitgebreide „waarzeggende boeken", zogenaamde omen-teksten, opgebouwd volgens het principe: „Als - dan", bv.: „Als Jupiter met Venus in conjunctie komt, dan zal er gebed tot de goden van het land oprijzen en Mardoek en Sarpanitoe zullen gebeden verhoren". Of: „Als op de veertiende dag van de maand Sivan een maansverduistering optreedt en oostenwind waait, dan zal vijandschap heersen: er zullen doden zijn".[106] Reeds vanaf die tijd is in Babylonië de astrologie *jaarmarkt-astrologie* en iedere astroloog gaf op iedere vraag een antwoord, dat met werkelijke ervaring en waarneming niets meer van doen had. Helaas deed deze reeds bijgelovige, defecte astrologie in die vorm zijn intrede bij de *Egyptenaren* en andere volken.

Men moet dus maar voorzichtig zijn met de uitdrukking *oerwijsheid* en te allen tijde de overlevering in bijzonderheden onderzoeken!

3. *Grieken en Romeinen*

Als we nu onze aandacht richten op de *Grieken*, merken we hier in de geschiedenis voor het eerst het optreden van de eigenlijke filosofische, wetenschappelijke instelling; vandaar in de Griekse bloeiperiode ook een zekere gereserveerdheid tegenover de Oosterse astrologie.
De Pythagoreeërs (naar Pythagoras, zesde eeuw voor Christus) ontdekken de bolvormigheid van de aarde en laten de planeten langs verschillende bolvormige banen draaien. *Demokrites* (omstreeks 460-360) verklaart, dat de melkweg een opeenhoping van sterren is; *Eratosthenes* (3e eeuw v. Chr.) berekent reeds met de meest eenvoudige middelen, een stok en een winkelhaak, dat de omtrek der aarde 42.000 km bedraagt; *Aristarchus* van Samos ontwerpt ongeveer zeventien eeuwen voor Copernicus een heliocentrisch wereldbeeld - allemaal grootse verrichtingen van de menselijke geest, die werkelijk nieuw inzicht brachten.[107]
Later gingen deze grote inzichten van de Griekse wijzen weer teloor. Ptolemaeus (ongeveer 85-160 na Chr.) schreef zijn „Almagest" (zo werd het werk naar de Arabische vertaling genoemd); dit was vijftien eeuwen lang het toonaangevende leerboek der astrologie, terwijl zijn werk „Tetrabiblos" (= vierboekenwerk) de bijbel van de astrologen werd.
De Romeinen waren bestemd om te heersen en niet om wetenschappelijk te denken; hun religie is het meest met bijgeloof vermengd en hun natuuronderzoekers staan ver van iedere exacte waarneming af. Eén van hun belangrijkste onderzoekers, Gaius Plinius Secundus, die bij de grote uitbarsting van de Vesuvius in 79 na Chr. omkwam, schrijft: „De sterren worden ongetwijfeld door het aardvocht gevoed, daar men op de maan, als zij half is, dikwijls vlekken kan waarnemen, en deze vlekken zijn niet anders dan het met het vocht der aarde opgezogen vuil".[108] Ook de hele landbouw werkte toen op een verwarde manier volgens astrologische regels en er waren maar weinig kritici, zoals *Cato* de Oudere, die kort en bondig verklaarde:

Loop naar de maan met Mars en Venus, Saturnus en Jupiter: mest moet er op de akker, dat is het belangrijkste! Ook *Cicero*, die heldere en logische geest, richt zich tegen de verdorven oosterse astrologie in zijn werk „Over het waarzeggen". Daar zegt hij o.m.: „Hoeveel uitspraken van de astrologen herinner ik mij over Pompejus en Crassus en zelfs over Caesar, die allen voorspelden, dat ieder van hen op hoge leeftijd, in eigen huis, op het toppunt van zijn roem zou sterven. Ik vind het maar vreemd, dat er nog iemand is, die aan hun voorspellingen geloof hecht, daar deze toch door de latere feiten weerlegd zijn".[109]
Ook de grote satiricus *Juvenalis*, omstreeks 100 na Chr., spot in zijn zesde satire over de al te ijverige dames uit de Romeinse aristocratie: „In de Chaldeeën stelt men het grootste vertrouwen; wat een astroloog zegt, gelooft men als een orakelspreuk van Jupiter Ammon. Hoed er u voor, een vrouw te ontmoeten, in wier handen gij een versleten, barnsteengeel, astrologisch dagboek ziet! Zij vraagt niemand iets, maar geeft zelf antwoorden; zij zal geen voet verzetten, als de berekeningen van Thrasyllos dat ontraden, of haar man nu ten strijde trekt of in het vaderland terugkeert. Belieft het haar een ritje naar de volgende mijlpaal te maken, dan wordt het juiste ogenblik daarvoor door haar boek aangegeven; jeukt haar ietwat gewreven ooghoek, dan wordt de horoscoop getrokken en naar aanleiding daarvan een ogenzalf besteld; ligt ze ziek te bed, dan is geen ogenblik geschikter om te eten, dan dat, wat Petosiris, de grootste astroloog van Egypte, heeft aanbevolen".[110]

Maar de *zegetocht van de astrologie* was niet meer te stuiten. Reeds keizer Augustus had een munt laten slaan met het beeld van zijn dierenriem, de Steenbok. Tiberius en Caligula lieten senatoren terechtstellen, als ze een horoscoop hadden, die zich niet in de algemene gunst verheugde, en met name keizer Nero was een hartstochtelijk astroloog. In de christelijke tijd tierde, in weerwil van het verbod van de christelijke keizer Constantius II (omstreeks 350), de astrologie welig; deze was toen verbonden met de Venus-Isis-Sothis-cultus van Egypte en andere oosterse culten. *Firmicus Maternus* van Sicilië, die later christen werd, gaf in zijn omstreeks 336 geschreven astrologische werk aan, onder welke constellatie een pasgeboren kind een moordenaar, bloed-

schender, gladiator, advocaat, slaaf enzovoort moest worden.[111] Ten tijde van de ondergang van het Romeinse rijk nam natuurlijk een luidruchtige en grove sterrenwichelarij meer en meer toe en zelfs een zo verlichte geest als *Augustinus* kon zich met moeite daaraan onttrekken.

4. *Middeleeuwen en Nieuwe Tijd*

Via de Islam, die immers de geschriften van Ptolemaeus in het Arabisch had vertaald, drong de astrologie ook tot de volken van onze cultuurkring door. Een mijlpaal is hier keizer Frederik II van Hohenstaufen en zijn beroemde lijfarts Michaël Scotus; Dante gaf hem in zijn „Divina Commedia" een plaats in de hel.

De eigenlijke *bloei van de astrologie* bracht dan de tijd van de *Renaissance*, die ook in dit opzicht bij de klassieke oudheid aansloot. Zelfs tot kerkvorsten, ja tot pausen drong de astrologie door, al hadden ook vele synodes de astrologie verdoemd. *Ranke* beschrijft in zijn „Geschiedenis der Pausen", dat bv. Paulus III (1534–49) geen verbond met Frankrijk sloot, daar de „nativiteiten", de stand der sterren van zijn geboorte en die van de Franse koning, daartegen waren.[112] En iedere Italiaanse vorst of stadsstaat bezoldigde eigen hofastrologen, die ook door de condottieri bij hun krijgs- en rooftochten ijverig geraadpleegd werden. In zijn inleiding tot Goethes „Faust" schrijft *Ernst Beutler*: „De mens van de Renaissance voelt zich in zijn levenslot bedreigd door de sterren. Het is niet waar, dat de Renaissance de mensen vrijmaakte. In plaats van de angst voor de hel komt slechts de vrees voor de sterren en meestal wordt de mens nu door die beide gekweld . . . De astroloog was de enige, die hier misschien nog hulp kon bieden, en daarop berust zijn belangrijke positie . . . Een horoscoop betekende een macht, zoals in andere tijden een krant. Door deze waarzeggerij werd het hele volk bovenmate opgewonden en in beroering gebracht".[113]

Nog de geboorte van Lodewijk XIV, de latere Zonnekoning, werd door artsen en vroedvrouwen kunstmatig bijna een uur vertraagd, tot eindelijk de lijfarts en sterrenwichelaar Morin vanaf de sterrenwacht met een doek het teken gaf: de geboorte kan nu bespoedigd worden! Het resultaat stelde hem in het gelijk: Lodewijk werd een groot vorst. Ook de *reformatoren* moesten hun houding tegenover de astrologie

bepalen. *Luther* noemde de astrologie een „schunnige kunst" en „subtiele dwazernij" en zei: „De astrologie is geen wetenschap, daar ze geen beginselen en geen bewijzen heeft".[114] Maar *Melanchthon* gaf jaren in Wittenberg colleges over astrologie en hing haar zijn leven aan. Niet slechts in de literatuur vinden we deze *bloeitijd van de astrologie*, ook in de *beeldende kunst*. We denken hier bv. aan de Otto-Hendrikskapel bij het slot in Heidelberg, met zijn uitbeeldingen van de zeven planeten, of aan de beroemde fresco's in het Palazzo Schifanoja in Ferrara. Ook Dürers „Melancholie" of het „Laatste Avondmaal" van Leonardo da Vinci is vol van astrologie. Verkeerd uitgekomen voorspellingen konden toen het geloof in de sterren niet ondermijnen. De astroloog professor Stöffler in Tübingen had tegen 25 februari 1524 een grote zondvloed voorspeld.[15] Heel Duitsland geraakte in opschudding; de keurvorst van Brandenburg begaf zich met zijn hofstoet naar een heuvel in de omgeving van Berlijn en verscheidene bisschoppen lieten een ark bouwen. Er kwam in 1524 weliswaar geen zondvloed, maar in elk geval brak in 1525 de boerenoorlog uit. Stöffler, de valse profeet, bleef daarom ondanks alles in hoge ere. Tot de *tegenstanders* van de astrologie in die tijden behoren ook de dichter Petrarca (1304-1374) en de filosoof Picco della Mirandola (1463-1495). En menig satiricus maakt zich vrolijk over de astrologen; zoals Sebastian Brant (1457-1521) of de Fransman François Rabelais (1494-1553). In het begin van zijn roman „Gargantua en Pantagruël" geeft hij een „getrouw, waarachtig, onbedrieglijk Pantagruëlisch boekske met prognostica", waarin hij de draak steekt met de kalendermakers: „Over de ziekten van dit jaar: In dit jaar zullen de blinden weinig zien, zal de doven het horen bijzonder zwaar vallen, de stommen zullen echter meestal zwijgen, de rijken zullen het iets beter hebben dan de armen en de gezonden dan de zieken. Vrij veel bokken, stieren, varkens, kippen, ganzen en eenden zullen sterven, maar onder apen en dromedarissen zal zulk een verschrikkelijk sterven niet voorkomen. De ouderdom is dit jaar ongeneeslijk vanwege de voorbijgegane jaren. De longlijders zullen veel pijnen in de zij gevoelen, en die buikloop hebben, zullen dikwijls ter stoele gaan".[116] Ook de grote humanist Erasmus (1465-1536) dreef de spot met de astrologie.

Een bijzondere plaats nemen de astronomen in, zoals *Tycho Brahe* (1546-1601), *Galileï* (1564-1642) en vooral *Johannes Kepler* (1571-1630). Het nieuwe wetenschappelijke wereldbeeld van Copernicus had een revolutionaire uitwerking gehad en met veel vuur wijdde men zich aan het nieuwe onderzoek en ontdekte verbaasd de ware grootte van het heelal. Maar juist iemand als *Kepler* werd zijn leven lang geslingerd tussen het oude en het nieuwe denken. Zo schrijft hij in zijn „Tertius interveniens": „De astrologie is wel een dwaas dochtertje, maar mijn hemel, waar moest haar moeder, de hoog-wijze astronomie blijven, als zij deze dwaze dochter niet had; de wereld is immers nog veel dwazer".[117]
En wat de astrologische voorspellingen in de jaarkalenders betreft, gelooft hij, dat ze net zo veel of weinig waard zijn als andere politieke gissingen. Men diene te bedenken, dat „waar God toornt, de sterrenkijkers vergeefs over geluk spreken en niemand kunnen helpen, evenmin weten ze, wat er met de wereld gaat gebeuren, maar ze zijn als stoppels op het veld, die door vuur verteerd worden".[118]
Aan de andere kant was hij steeds weer gedwongen, horoscopen van zijn broodheren Wallenstein of keizer Rudolf II te trekken en zelf kalenders uit te geven, om in leven te blijven. Want in de Dertigjarige Oorlog kwam zijn salaris maar spaarzamelijk binnen en de keizer was hem ten slotte twaalf duizend gulden schuldig. Maar ook innerlijk bleef hij aan de sterrenwichelarij vasthouden en zijn grote werk, de „Harmonices mundi" („Leer der wereldharmonie"), bevat niet slechts geniale berekeningen van de werkelijke banen der planeten, maar ook hoogst verwarde zaken als beschouwingen over de maanbewoners, welke huizen ze voor zichzelf bouwen en waartoe ze de grote ringen om de maankraters gebruiken (namelijk om onder bescherming daarvan groente te verbouwen).[118a]
Ten tijde van de *Verlichting* trad de astrologie dan ook steeds meer op de achtergrond en de laatste hoogleraren en leerstoelen voor astrologie verdwenen van de universiteiten. De laatste voorvechter was professor *Pfaff*, die tot 1816 colleges in astrologie te Erlangen gaf.[119]
Vanaf die tijd was de zegetocht van de exacte wetenschap niet meer te stuiten en verbleekte het beeld van de astrologie in de publieke opinie.

Zo schijnt het nog slechts de taak der cultuurhistorici te zijn geweest, zich met de regels der astrologie bezig te houden en *Franz Boll* schreef in 1918 schijnbaar terecht in zijn beroemde boek „Sterrengeloof en sterrenwichelarij": „Wie over de astrologie spreekt, spreekt over een wetenschap en een geloof die tot het verleden behoren, zij het ook een niet al te ver verleden. Niet velen weten thans nog nadere bijzonderheden daarover". [20]

Hij heeft niet kunnen vermoeden, hoezeer hij zich vergiste. De slinger der geschiedenis sloeg weldra weer naar de andere kant door. De zware geestelijke schokken ten gevolge van twee wereldoorlogen, de ellende van de na-oorlogse jaren, de geestelijke ontworteling van de massa's brachten een nieuw tasten naar steun en hulp. De astrologie werd weer modern. Brede kringen stellen in haar hun vertrouwen en menen er de geheime wetenschap van de toekomst in te zien. Het gesprek met het sterrengeloof is in volle gang.

Ware en schijnbare verbindingen tussen mens en sterrenwereld

Bij dit gesprek moet men zich voor twee fouten wachten. Men mag niet alles voetstoots geloven, wat „oeroude sterrenwijsheid" verkondigt. Maar even onjuist zou het zijn, de vraagstukken te benaderen vanuit een zuiver rationalistisch of zelfs mechanisch wereldbeeld. Terecht schrijft de astronoom *Robert Henseling*: „Geen andere leer heeft zoveel geest en meningsverschil, zoveel geld en goed en menselijke moeite gekost, als de astrologie in de eeuwen, dat zij bij mensen van alle werelddelen opgeld deed. Het is waar, dat slechts vluchtige beschouwing dit geloof in sterren als louter een aangelegenheid van een geestelijk vlakke, voor de toekomst beduchte en naar kennis van de toekomst hakende volksmassa kan opvatten. Te allen tijde behoorden tot hen, die van de astrologie overtuigd waren, velen der allergrootsten onder de fijnzinnige en diepe geesten. Is het denkbaar, dat zulk een leer geen enkel waarheidsgehalte zou bevatten?"[121]

Inderdaad, deze vraag kan men rustig ontkennend beantwoorden. Slechts enkele, maar dan toch grote en blijvende ideeën liggen aan de astrologie ten grondslag, ideeën die ook door de moderne nuchtere

wetenschap beslist erkend of althans gerespecteerd bleken te worden. De eerste van deze grote ideeën ligt eigenlijk vervat in dit ene Griekse gezegde: *de wereld is een kosmos.* Daarmee wordt een wereldbeeld bedoeld, dat de wereld niet als een zinloos, toevallig ontstaan produkt beschouwt, maar als een zinvolle ordening, als een samenhangend geheel, als een *organisme*, waarin alle leden met elkaar corresponderen en op elkaar zijn afgestemd. Geen enkel verschijnsel staat op zichzelf, dezelfde wetten heersen over het grootste en het kleinste; de spectrum-analyse ontdekt op de verste sterren dezelfde elementen als op onze aarde. En er bestaan niet slechts verbanden tussen de dode stof, maar ook tussen de levende. Eén wereldzin, één innerlijke harmonie doortrekt de gehele kosmos; deze is niet onbezield, maar door een hoge geest gedacht en geleid. Goethe beschrijft dit in „Zahme Xenien":

Wenn im Unendlichen dasselbe
Sich wiederholend ewig fliesst,
Das tausendfältige Gewölbe
Sich kräftig ineinanderschliesst:
Strömt Lebenslust aus allen Dingen,
Dem kleinsten wie dem grössten Stern,
Und alles Drängen, alles Ringen,
Ist ewige Ruh in Gott dem Herrn.

Dat is ook het vaste geloof van de psalmist in de bijbel, als hij uitroept: „Hoe talrijk zijn uw werken, o Here, Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt; de aarde is vol van uw schepselen!" (Psalm 104:24).
Daarmee hangt een tweede grote idee samen, namelijk die waarin de wereld vanuit het schepsel wordt bezien; al is de kosmos oneindig uitgebreid en onze ziel slechts een stofje - de mens is toch iets groots en waardevols. Stellen we het ons een ogenblik voor: ons hele zonnestelsel is maar een klein onbetekenend vlekje in het stelsel van onze eigen melkweg. Deze heeft een lengte-as van honderd duizend lichtjaren en een grootste doorsnede van vijftien duizend lichtjaren; hij bevat ongeveer tien miljard zonnen en is alleen maar één eiland van werelden temidden van andere. Het dichtstbijzijnde eiland is de Andromeda-nevel, op een afstand van 750.000 lichtjaren, met het blote oog als een zwakke

lichtvlek zichtbaar. En van zulke eilanden zijn er honderd miljoen ontdekt! Hoe klein is de mens, wat een lilliput-reizen maken we met onze ruimtevaart! Het lijkt op een kind, dat beweert Europa te zullen bereizen en in zijn tuintje rondstapt en naar molshopen kijkt. En toch! De mens is belangrijk, ja, hij is een weerspiegeling van de grote orde, een microkosmos in de macrokosmos. Eén hart, één geest, één levende mens, één gemeenschap van mensen is meer dan alle doodse, verlaten diepten van de sterrenzee. Aldus zegt de smaragden tafel van de Egyptische god Hermes Trismegistos, de „driewerf grootste", het ook al: „Het is waar, zonder bedrog en zeer zeker: Wat onder is, is als wat boven is, en wat boven is als wat onder is, om het ene wonderwerk te volbrengen".[122]

Zo staat het ook in de bijbel, in Psalm 8 - echter niet vanuit het wereldbeeld van een pantheïstische oneindigheid, maar vanuit het geloof in een persoonlijk God en Heer, die in liefde het oor neigt tot het allerkleinste: „Aanschouw ik uw hemel, het werk van uw vingers, de maan en de sterren, die Gij bereid hebt; wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt, en het mensenkind, dat Gij naar hem omziet?" En het antwoord op deze vraag luidt niet: een stofje, iets volstrekt onbelangrijks, een nietsje, maar: „Toch hebt Gij hem bijna goddelijk gemaakt, en hem met heerlijkheid en luister gekroond. Gij doet hem heersen over de werken uwer handen, alles hebt Gij onder zijn voeten gelegd . . . O Here, onze Here, hoe heerlijk is uw naam op de ganse aarde!"

Deze beide grote ideeën over de kosmos en over de mens vinden we nu bevestigd in een reeks waarnemingen, die ons de kosmische wetten ten dele onthullen, en ons tot enige behartigenswaardige hypothesen in staat stellen. Enkele voorbeelden mogen dit duidelijk maken.

De maan

Wij allen kennen de grote dagelijkse beweging van eb en vloed, die door de aantrekkingskracht van de maan en de zon, maar hoofdzakelijk van de maan, ontstaat, en wel met een kracht, die op ongeveer een negenmiljoenste van de aantrekkingskracht van de aarde moet worden geschat en in de wereldzeeën een was van ongeveer 75 cm be-

werkt - door de trechterwerking in sommige zee-armen en baaien kan deze oplopen tot negen, ja zelfs tot twaalf en zeventien meter. Bij nieuwe maan en volle maan hebben we springvloed, bij halve maan doodtij; het hangt ervan af, of zon en maan in dezelfde, in tegengestelde richting of in een rechte hoek tegenover de aarde staan. Natuurlijk hebben deze verschijnselen invloed op het levensritme van mens en natuur, vooral aan de kusten.

Maar ook onafhankelijk van dit maan-dagritme vinden we verbindingen tussen maandritme en biologische processen in de mens. De medici Jores en Schweig hebben onderzoekingen gedaan naar de *afscheiding van urinezuur* en daarbij vastgesteld, dat de produktie van urinezuur na nieuwe maan het geringst is, voor en na het laatste kwartier weer toeneemt en bij volle maan weer daalt - kortom, ze stelden een regelmatig ritme van ongeveer vijf maal zes dagen vast, dat blijkbaar betrekking heeft op de synodische maand (het tijdsverloop tussen twee nieuwe manen) van 29,5 dagen.[123] Ook het menstruatie-ritme moet hier worden genoemd. Van de hand van Dr. Guthmann verscheen in 1936 in de „Medizinische Welt" een rapport over een onderzoek naar 10.400 gevallen, die een sterke frequentie van menstruatieperioden bij nieuwe en volle maan aantoonden, wat des te opmerkelijker is, daar individuele verschillen, ziekte en factoren van ontwikkeling een grote rol spelen.[24]

Deze verschijnselen ontstaan niet door het *maanlicht* - ze verlopen in een ziekenkamer met gesloten gordijnen niet anders. Maar wel anders is het bij de zogenaamde *maanzucht*, waarvan vele artsen beweren, dat ze ook door kunstverlichting kan worden opgewekt.

In de *dierenwereld* is natuurlijk het overbekende voorbeeld van de palolo-worm in de Zuidzee typerend voor invloeden van de maan. Een dag voor het laatste kwartier van de maan bij het begin van de lente komt de palolo in enorme scholen aan de oppervlakte en stoot voor de voortplanting een twintig tot veertig centimeter lang stuk staart af - voor de gelukkige bewoners van Samoa en andere eilanden een begeerde en vurig verbeide lekkernij. Svante Arrhenius, de Zweedse astronoom en drager van de Nobelprijs, loste het raadsel op, waarom alle palolo-wormen tegelijkertijd, diep onder de zeespiegel

in koraalriffen verborgen, zo prompt op de maan reageren: de maanfasen gaan gepaard met bepaalde schommelingen in de luchtelektriciteit. Ook bij zee-egels en andere levende wezens komen dergelijke verschijnselen voor.

Een oude strijdvraag is het effect van de maan op de groei van *planten*. De grove regel die de boeren daarbij hanteren, luidt: je zaait rammenas bij afnemende maan, omdat ze naar onderen groeien moet, sla bij wassende maan, omdat die naar boven groeit. Dat is wat al te simpel: het houdt er met name geen rekening mee, dat wortels en bladeren altijd in biologisch evenwicht moeten blijven; zwakke wortels geven ook weinig bladeren en omgekeerd. Voor het planten van bomen zeggen ze: je moet ze bij volle maan planten, omdat de maan het sap naar boven drijft, bij nieuwe maan kappen, omdat het sap in de wortels zit. De massa van de maan heeft echter met zijn lichtgedaante niets te maken, deze massa is altijd ongeveer gelijk.

Dat tenslotte de maan invloed op het weer zou hebben, is als opvatting even oud als onjuist. Wisseling van weer en wisseling van maanstand hebben niets of nauwelijks iets met elkaar te maken. Dat kan iedereen zelf waarnemen. Het is alleen maar vreemd, dat deze zogenaamde invloed in de astrologische kalenders nog steeds een rol speelt.

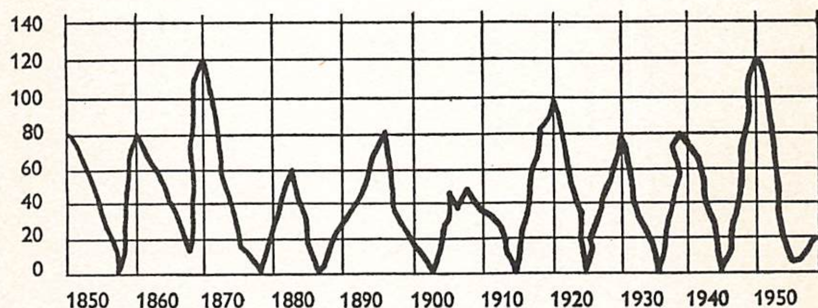
De zon

Dat de invloed van de *zon* veel groter is, ja, dat ze het hele leven van mensen, planten en dieren beïnvloedt, behoeft wel geen betoog; niet voor niets noemde de Egyptische koning Echnaton (omstreeks 1450 v. Chr.) haar al de grote zegenaar(ster).

Bij de zon komt eveneens een dubbel ritme voor: het *dag-* en het *jaarritme*. Het gemiddelde aantal polsslagen vertoont een regelmatige, van ziekte of werk onafhankelijke stijging en daling; om twaalf uur hebben we ongeveer vier en zeventig slagen per minuut, om nul uur nul ongeveer negen en vijftig, al naar gelang van de meridiaan, waarbij een emigrant maar langzaam aan verandering went. In de poolcirkel heeft de mens, onafhankelijk van de korte dag en de korte nacht, een eigen periodiciteit, ongeveer in een vier en twintig-uren

ritme. De temperatuur is 's avonds hoger dan 's morgens, het sterftecijfer is het hoogst tussen vier en zes uur in de morgen, terwijl gemiddeld tussen zeven en tien uur 's morgens de minste mensen sterven. De jaarperiodiciteit vertoont dit beeld: in april-mei is de vatbaarheid voor bevruchting het grootst; bij geesteszieken bestaat een voorjaarscrisis, dan zingen niet alleen vogels en verliefde dichters, maar neemt ook het aantal zelfmoorden toe. Bij epileptici daarentegen vertoont hun ziekte een zekere stilstand, overigens hebben zij sterk te lijden van schommelingen in het aardmagnetisme.

Ook de *zonnevlekken* spelen stellig een rol in het zieleleven en veroorzaken niet alleen de bekende storingen in het radio-verkeer over de Atlantische oceaan en dergelijke fysische verschijnselen. De in-

Jaargemiddelde van de relatieve aantallen zonnevlekken.

vloed van zonnevlekken op de toestand van zieken hebben twee Franse medici, samen met Vallot, de leider van het meteorologisch instituut op de Mont-Blanc, aangetoond. De registraties werden daar verricht; in Nice en in de omgeving van Parijs werden patiënten geobserveerd, en wel 276 dagen lang. „De observatie van 237 patiënten, vergeleken met de notering van de zonnevlekken, leidde tot het resultaat, dat vier en tachtig procent van de passages van grote vlekken door de zonne-meridiaan met buitengewone ziektesymptomen samenviel, daarentegen vertoonden perioden zonder vlekken slechts drie en dertig procent van zulke symptomen. Een ander overzicht van deze medici omvat vijf observatie-jaren en bevestigt het resultaat".[125]

Dat ook de algehele prikkelbaarheid in perioden van sterke zonnevlekkenactiviteit kan toenemen, is buiten kijf; daarentegen is het nog zeer de vraag, of we inderdaad enig verband tussen het uitbreken van oorlogen en het optreden van zonnevlekken moeten aannemen. Ook is het nog geheel onzeker, of de grote planeet Jupiter daarbij enige invloed uitoefent; we moeten goed voor ogen blijven houden, dat bv. zijn aantrekkingskracht bijna honderd maal kleiner is dan die van de maan! En die is al gering!

Maar het is wel mogelijk, dat de circa elf-jarige periode van de zonnevlekken verband houdt met de omloop van Jupiter om de zon, en dit geeft dan weer veranderingen in de groei van bomen. Van de jaarringen van gekapte bomen zouden we dan niet alleen natte of droge jaren kunnen aflezen, maar ook inwerkingen van sterren. Kosmobiologen als Thomas Ring wijzen erop, dat sterren als een soort katalysator kunnen werken, door de aanwezigheid waarvan alleen al veranderingen optreden. Ook wijzen zij op het menselijk organisme, waarin minimale krachten grote effecten teweeg kunnen brengen. Zo verhoogt bv. adrenaline in een verdunning van 1:4 miljoen nog de bloeddruk!

Maar dat zijn allemaal hypothesen, mogelijke veronderstellingen. Feitelijk kennen we behalve de uitwerking van zon en maan geen meetbare en aantoonbare uitwerking van sterren op de mens. En laten we goed onthouden: alles, wat we bespraken, is maar een gemiddelde algemene uitwerking, die hele reeksen processen beïnvloedt. Dat, wat de astrologie, uitgaande van vaste regels, stelt: dat er een aantoonbare invloed bestaat, die karakter en lot van de enkeling vormt en verandert - juist dat is hiermee nog allerminst bewezen! Dit probleem vraagt integendeel nog nadere overweging.

De grondbeginselen van de astrologie

Laten we nu trachten, in het omvangrijke gebied van de astrologie enige eenvoudige grondstellingen te ontdekken en deze telkens aan een kritisch onderzoek te onderwerpen.

Eerste stelling. De astrologie leert: Invloed op ons lot hebben *eigenlijk*

maar heel enkele sterren, namelijk de zeven planeten; daar komen nog zon en maan en de ongeveer honderd en vijftig zichtbare sterren van de dierenriem bij; verder houdt men in nauwkeurige horoscopen nog rekening met enkele vaste sterren.
Hier staan we al even verbaasd stil: aan de hemel zijn voor ons ongeveer twee duizend sterren zichtbaar; in Babylonië of op de Zugspitze ongeveer vijf en dertig honderd. De astronoom kent miljoenen sterren, waaronder reusachtige zonnen. Boven ons staat de Grote Beer, het prachtige sterrenbeeld Orion of de blauwachtig glanzende Wega - hebben die dan geen betekenis voor ons? De zon in onze omgeving, de „maar" acht lichtjaren van ons verwijderde Sirius - heeft die geen invloed op ons? Maar dat is toch hoogst merkwaardig! Waarom hebben dan deze stralende sterren geen invloed? Een reden daarvoor geven de astronomen niet op, men leest altijd weer: „Het waarom weet ik niet", het is nu eenmaal een oer-oude overlevering.[126] Er is nóg iets merkwaardig en niet goed te begrijpen: niet alleen de sterren boven de horizon zouden invloed oefenen, maar ook die onder de horizon; op deze wijze strekt zich de invloed uit over de hele 12.000 km middellijn van de aarde! Zulke „stralen" of invloeden zijn nog nooit waargenomen - de zwaartekracht is immers iets, dat fysische kwantiteit, maar geen fysische kwaliteit heeft, zodat zij ons karakter, ons levenslot zou kunnen veranderen.
De *tweede stelling* lijkt al even bedenkelijk: Niet de sterren die nu aan de hemel staan zijn beslissend voor mijn aard, maar die op het ogenblik van mijn *geboorte* aan de hemel stonden. Mijn geboortehoroscoop, de *nativiteit*, beslist over mijn hele verdere lot, zoals een steen, in het water geworpen, steeds grotere kringen trekt.[27]
Hier zitten we weer midden in een oeroud primitief geloof: het *begin* is beslissend voor het *verdere verloop* (vgl. het eerste hoofdstuk). Wel is ieder mens, afgezien van een zekere wilsvrijheid, zonder welke we niet kunnen leven, door zijn grootouders en ouders in een kader geplaatst en we kennen de erfelijkheidswetten van Mendel; maar deze wetten moeten in iedere nieuwe situatie duidelijk gemaakt worden. Daarentegen roept de gedachte, dat het ogenblik van de *geboorte* voor het hele leven beslissend is, ernstige bedenkingen op. Reeds omdat het

bv. helemaal niet zonder meer duidelijk is, wat men onder „geboorte" heeft te verstaan. Is dit het ogenblik van de eerste ademtocht, is dit het ogenblik waarop de navelstreng wordt verbroken? De astrologen zelf verschillen hier van mening en sommigen zeggen terecht: Het ogenblik van de ontvangenis is nooit vast te stellen, dat is een geheim binnen het moederlichaam! En als nu die stralen door de hele aarde heen invloed kunnen uitoefenen - waarom dan niet door de dunne laag van het moederlichaam? Vraag op vraag!
En laten we ook eens denken aan de lotgevallen van *tweelingen*! Hun leven zou toch geheel gelijk moeten verlopen, omdat hun horoscoop dezelfde is. Inderdaad hebben sommige één-eiïge tweelingen vaak een gelijkende levensloop, ze hebben immers ook een verwante aanleg en vergelijkbare neigingen. Maar er zijn voorbeelden, dat van vijflingen er twee sterven, drie in leven blijven, dat van een tweeling de één tachtig jaar oud wordt, de ander op twintig-jarige leeftijd in de oorlog sneuvelt - dat is onverklaarbaar, als de horoscoop beslissend is. Bovendien zijn er niet alleen lichamelijke tweelingen, maar ook horoscoop-tweelingen. Er worden tegenwoordig gemiddeld twee honderd en veertig mensen op hetzelfde ogenblik geboren.[128] Ook Goethe, Napoleon, Beethoven hadden vele horoscoop-tweelingen; maar geen van hen werd dichter, veldheer, of componist van hetzelfde formaat. En als men zegt: De ene werd keizer der Fransen, de andere had een leidende positie in een konijnenfokvereniging, dan is juist daarmee bewezen, dat het andere, wezenlijke factoren zijn, die het lot van een mens bepalen. Als een astroloog bv. van de horoscoop van Rilke beweert: Met zulk een horoscoop moest de man wel dichter worden - waarom hebben we dan nooit van twee honderd en veertig dichters gehoord, die op hetzelfde ogenblik geboren werden?
Om deze tweede stelling goed te begrijpen, moeten we uiteraard weten, waarom astrologen zulke beweringen poneren. Komt het namelijk op de sterren aan die op dit ogenblik boven ons staan, dan is het lot nu voor ons allen gelijk, bv. worden we nu allen door het verkeer bedreigd en iedereen, laat ons zeggen vijf miljoen mensen, op dezelfde meridiaan evenzo. Pas als het op het ogenblik van de geboorte aankomt, kan men een individueel antwoord geven en nieuwsgierig-

maar heel enkele sterren, namelijk de zeven planeten; daar komen nog zon en maan en de ongeveer honderd en vijftig zichtbare sterren van de dierenriem bij; verder houdt men in nauwkeurige horoscopen nog rekening met enkele vaste sterren.
Hier staan we al even verbaasd stil: aan de hemel zijn voor ons ongeveer twee duizend sterren zichtbaar; in Babylonië of op de Zugspitze ongeveer vijf en dertig honderd. De astronoom kent miljoenen sterren, waaronder reusachtige zonnen. Boven ons staat de Grote Beer, het prachtige sterrenbeeld Orion of de blauwachtig glanzende Wega - hebben die dan geen betekenis voor ons? De zon in onze omgeving, de „maar" acht lichtjaren van ons verwijderde Sirius - heeft die geen invloed op ons? Maar dat is toch hoogst merkwaardig! Waarom hebben dan deze stralende sterren geen invloed? Een reden daarvoor geven de astronomen niet op, men leest altijd weer: „Het waarom weet ik niet", het is nu eenmaal een oer-oude overlevering.[126] Er is nóg iets merkwaardig en niet goed te begrijpen: niet alleen de sterren boven de horizon zouden invloed oefenen, maar ook die onder de horizon; op deze wijze strekt zich de invloed uit over de hele 12.000 km middellijn van de aarde! Zulke „stralen" of invloeden zijn nog nooit waargenomen - de zwaartekracht is immers iets, dat fysische kwantiteit, maar geen fysische kwaliteit heeft, zodat zij ons karakter, ons levenslot zou kunnen veranderen.
De *tweede stelling* lijkt al even bedenkelijk: Niet de sterren die nu aan de hemel staan zijn beslissend voor mijn aard, maar die op het ogenblik van mijn *geboorte* aan de hemel stonden. Mijn geboortehoroscoop, de *nativiteit*, beslist over mijn hele verdere lot, zoals een steen, in het water geworpen, steeds grotere kringen trekt.[27]
Hier zitten we weer midden in een oeroud primitief geloof: het *begin* is beslissend voor het *verdere verloop* (vgl. het eerste hoofdstuk). Wel is ieder mens, afgezien van een zekere wilsvrijheid, zonder welke we niet kunnen leven, door zijn grootouders en ouders in een kader geplaatst en we kennen de erfelijkheidswetten van Mendel; maar deze wetten moeten in iedere nieuwe situatie duidelijk gemaakt worden. Daarentegen roept de gedachte, dat het ogenblik van de *geboorte* voor het hele leven beslissend is, ernstige bedenkingen op. Reeds omdat het

bv. helemaal niet zonder meer duidelijk is, wat men onder „geboorte" heeft te verstaan. Is dit het ogenblik van de eerste ademtocht, is dit het ogenblik waarop de navelstreng wordt verbroken? De astrologen zelf verschillen hier van mening en sommigen zeggen terecht: Het ogenblik van de ontvangenis is nooit vast te stellen, dat is een geheim binnen het moederlichaam! En als nu die stralen door de hele aarde heen invloed kunnen uitoefenen - waarom dan niet door de dunne laag van het moederlichaam? Vraag op vraag!
En laten we ook eens denken aan de lotgevallen van *tweelingen*! Hun leven zou toch geheel gelijk moeten verlopen, omdat hun horoscoop dezelfde is. Inderdaad hebben sommige één-eiïge tweelingen vaak een gelijkende levensloop, ze hebben immers ook een verwante aanleg en vergelijkbare neigingen. Maar er zijn voorbeelden, dat van vijflingen er twee sterven, drie in leven blijven, dat van een tweeling de één tachtig jaar oud wordt, de ander op twintig-jarige leeftijd in de oorlog sneuvelt - dat is onverklaarbaar, als de horoscoop beslissend is. Bovendien zijn er niet alleen lichamelijke tweelingen, maar ook horoscoop-tweelingen. Er worden tegenwoordig gemiddeld twee honderd en veertig mensen op hetzelfde ogenblik geboren.[128] Ook Goethe, Napoleon, Beethoven hadden vele horoscoop-tweelingen; maar geen van hen werd dichter, veldheer, of componist van hetzelfde formaat. En als men zegt: De ene werd keizer der Fransen, de andere had een leidende positie in een konijnenfokvereniging, dan is juist daarmee bewezen, dat het andere, wezenlijke factoren zijn, die het lot van een mens bepalen. Als een astroloog bv. van de horoscoop van Rilke beweert: Met zulk een horoscoop moest de man wel dichter worden - waarom hebben we dan nooit van twee honderd en veertig dichters gehoord, die op hetzelfde ogenblik geboren werden?
Om deze tweede stelling goed te begrijpen, moeten we uiteraard weten, waarom astrologen zulke beweringen poneren. Komt het namelijk op de sterren aan die op dit ogenblik boven ons staan, dan is het lot nu voor ons allen gelijk, bv. worden we nu allen door het verkeer bedreigd en iedereen, laat ons zeggen vijf miljoen mensen, op dezelfde meridiaan evenzo. Pas als het op het ogenblik van de geboorte aankomt, kan men een individueel antwoord geven en nieuwsgierig-

heid of angst bevredigen, als de vraag klinkt: Wat is voor heden of morgen mijn persoonlijk lot?

Derde stelling. De wijze waarop sterren invloed oefenen, hangt van de *uitlegging* af, die men aan hun *naam* geeft, een naam, die Babyloniërs of Grieken aan die ster gaven of die astronomen thans aan een pas-ontdekte ster geven.

Deze stelling klinkt op het eerste gezicht misschien wat vreemd, maar inderdaad schijnt de naam, die bv. in de laat-Griekse tijd aan een sterrenbeeld werd gegeven, terwijl het vroeger misschien anders heette, te kloppen met het principe, volgens hetwelk de sterren invloed oefenen. Zo zegt men van *Venus*, de godin der liefde, bij de Romeinen: „Venus maakt mooie mensen met grote, glanzende ogen en knappe gezichten, ze hebben lang en overvloedig haar (vooral de vrouwen) en zijn meer tot wellust en zinnelijke begeerten geneigd."[129] De astroloog Frickler vond daarvoor het fraaie vers:

Venus, Schönheit, Harmonie
Musizieren, Melodie,
Farbenpracht und Phantasie;
Duftgewand ein Gott verlieh! -
Liebestrunkne Symphonie
Strahlt verlangend, kosend sie!
Ja, bei jedem Liebeskuss
Schickt die Venus einen Gruss!

Daarom is ze ook de ster van kunstenaars, kappers, goudsmeden, juweliers, koks, hoteliers, dansers, jagers, publieke vrouwen en souteneurs. Omdat *Saturnus* de oudste god was, de vader van Jupiter, die zijn eigen kinderen opat om te verhinderen dat zij nakomelingen zouden krijgen, zijn Saturnus-mensen ernstig, vasthoudend, somber, langzaam en sluw. Een middeleeuws vers luidt:

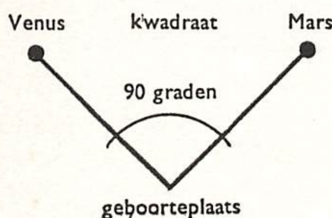
Haarig, nervig, alt und kalt,
hinkend, stinkend, ungestalt
bin ich und alle meine Kind
die unter mir geboren sind.[130]

Nu zeggen astrologen wel: Men spreekt niet van erotische invloeden, omdat de ster Venus heet, maar men noemde haar Venus, omdat er erotische invloed van haar uitgaat. Maar dan moet men toch de tegenvraag stellen: Waarom is de in 1846 door Galle en Lavoisier ontdekte planeet *Neptunus* meteen tot heer van het dierenriemteken „Vissen" benoemd en moet hij, volgens velen, schuldig zijn geweest aan de ondergang van het reuzenschip „Titanic" in 1912? Had men toen al werkelijk zulke waarnemingen in voldoende mate vergaard?
In 1930 ontdekte een kind toevallig, nadat er lange theoretische berekeningen van Lowell aan voorafgegaan waren, de kleine, op zeer grote afstand zich bewegende planeet, waaraan de astronomen de naam *Pluto* gaven. Men kon nog niet eens één achtste van zijn omloopbaan waarnemen en toch wisten de astrologen al: deze planeet is een heel gevaarlijke jongen, nog kwaadaardiger dan Mars, het is de planeet van de atoombom en de aardbevingen, want in de oud-Griekse sagen was Pluto de hellevorst.
Soms spelen bij zulke verklaringen foutieve waarnemingen een grote rol: de maan wordt bij alle primitieve volken met het water in verband gebracht, omdat wolkenloze nachten rijk aan dauw zijn. In werkelijkheid dauwt het door de afkoeling, de maan speelt daarbij geen rol. Hoe diep zulke voorstellingen geworteld zijn, blijkt uit het woord „invloed" - het betekent oorspronkelijk, dat er van de maan en naar de maan toe stromen heen en weer gaan. Ook de rode kleur van *Mars* herleidde men tot zijn bloedig of vurig karakter; in werkelijkheid zouden we ons heel warm moeten kleden als we eens op Mars een wandelingetje gingen maken - het is daar aanzienlijk kouder dan op aarde!
Bij dit geloof in een naam, dit fetisjisme van de naam en deze onjuiste waarnemingen komt nog als derde een dorre schematiek. Zo verdeelde men bv. de tekenen van de dierenriem in manlijke en vrouwelijke, niet op grond van hun invloeden of op grond van diepzinnige overwegingen, maar men vereenvoudigde de zaak als kinderen bij het aftellen, „manlijk, vrouwelijk - manlijk, vrouwelijk", enz., zodat men tot de meest dwaze conclusies kwam. Ptolemaeus bv. zegt, dat als een man Venus in een vrouwelijk teken heeft, hij homo-seksueel is, „schaamteloos ontzenuwd, zich heimelijk aan schanddaden overge-

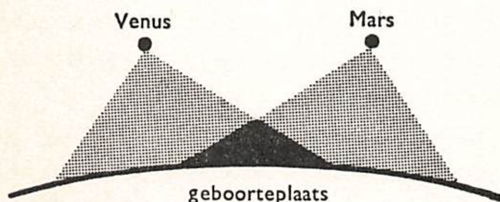
vend."[131] Omdat Venus gemiddeld telkens een maand in een bepaald teken blijft, zou ongeveer de helft van alle mannen en de helft van alle vrouwen homoseksueel zijn. Waar blijft nu die „oeroude wijsheid der sterren?" Is de kritiek van die voortreffelijke kenner van de geschiedenis der astrologie, Wilhelm Gundel, niet gegrond, als hij hier gewoon van „sjablonenwerk" spreekt?[132]

De vierde stelling van de astrologie houdt zich bezig met de leer van de zogenaamde *aspecten* en luidt ongeveer: Van geen enkele planeet of ster gaat een zuivere, ongebroken invloed op de mens uit. Het komt veel meer op de hoek aan, die de van de sterren uitgaande stralen op de plaats van de geboorte, nauwkeuriger gezegd: in het lichaam van de betreffende mens vormen. Mars bv. is geen „zuivere" Mars, maar zijn effect verandert door de hoek die de stralen van Venus met zijn straal vormen.

Ook deze gedachte is niet redelijk te begrijpen. Hoe kan er door een zuiver geometrisch feit een kwalitatieve verandering in karakter en levenslot optreden? Klopt deze hele voorstelling eigenlijk wel met de werkelijkheid? Zijn de stralen, die immers naar alle kanten uitstralen, niet al miljoenen malen door de stralen van alle andere sterren gebroken, voor ze een mens treffen (zoals onze beide afbeeldingen duidelijk maken)?

Onjuiste voorstelling van de straling der planeten.

Juiste voorstelling van de straling der planeten.

En dan nog het volgende: als we een horoscoop bekijken, zien we, dat

volgens de leer van de astrologie elk van de tien astrologische „planeten", met inbegrip van zon en maan, zestien hoofdaspecten bezet, dat zijn dus bij tien planeten al honderd en zestig „mogelijkheden". Daar men nu in de astrologie niet slechts met exacte hoeken rekent, maar ook met de zogenaamde orbis, een speelruimte van twee tot vijf graden, ligt dus ieder punt van de horoscoop onder drie tot vier aspecten. Met andere woorden: er zijn zoveel mogelijkheden tot „verklaring", dat elke zekerheid ons door de vingers glipt. Met de leer van de aspecten kan men alles en niets bewijzen! Zelfs de grote Zwitserse astroloog Fankhauser moet toegeven: „Deze samenbundeling heeft kritiek opgeroepen en terecht spot uitgelokt. Met vijfhonderd granaten op één vierkante meter is een muis wel te raken en met honderd en zestig aspecten in één horoscoop is in ieder geval wel een „verklaring" te vinden!"[133]

De vijfde stelling, die we nu onder de loep nemen, luidt: Ook afgezien van de „aspecten", bestaat er geen zuivere invloed van een planeet, het effect wordt integendeel veranderd door het *teken van de dierenriem*, waarin hij staat. Daarom is een heel belangrijk element van een horoscoop de *ascendent*, dat is de planeet of het teken van de dierenriem, dat bij de geboorte helemaal oostelijk „in de opgang" stond. Laten we ons wat breder met de *dierenriem*, dat interessante, door veel sagen omgeven produkt van de menselijke geest, bezig houden.

Schijnbaar doorloopt de zon in de loop van een jaar twaalf sterrenbeelden. Deze baan, deze „hemeldam", zoals de Babyloniërs zeiden, noemt men ook wel „ecliptica", d.w.z. baan van de uitval of van de verduisteringen van zon en maan. In werkelijkheid is dit de eigen beweging van de aarde - wij draaien in de loop van een jaar om de zon en steeds andere beelden verschijnen in dezelfde richting op de achtergrond. Daar de Babylonieërs twaalf als grondgetal hadden, vonden ze aan de hemel juist twaalf beelden - men had er even goed tien of veertien kunnen vinden en met elkaar in verband brengen.

De namen van de *beelden van de dierenriem* zijn op heel natuurlijke wijze ontstaan. Het teken voor de lente bv., onze ram, heette bij de Babyloniërs huurling, in het Sumerisch hun-gar, in het Babylonisch a-gru, omdat een Babylonische landeigenaar in deze tijd van het jaar

arbeiders huurde. In april-mei liet men de koeien door de stieren dekken; in juni was het niet de tijd van de tweelingen, maar het sterrenbeeld werd als echtpaar opgevat - dan vonden bruiloften plaats! Het teken van de oogsttijd was een aar, pas later legde men deze „aar" in de handen van een maagd. In de zomer vonden de beroemde leeuwenjachten van de grote koning plaats - vandaar het teken „Leeuw". Het teken waarin de zon schijnbaar aan kracht inboette en achteruitging, noemde men Kreeft; een goed beeld voor de gelijkheid van dag en nacht is de Weegschaal. In de winter had Babylon drie regenmaanden; de daarmee overeenkomende beelden heten daarom Steenbok, Waterman en Vissen.
Daar de Grieken geen gehuurde arbeiders in het voorjaar hadden, kozen ze een teken naar het lammeren werpen van de schapen en noemden het lente-teken geen huurling, maar Ram, en in onze maand januari dachten zij aan het jachtseizoen in de winter, bij hen een jacht op de Steenbok.
Zoals men ziet, is alles heel natuurlijk in zijn werk gegaan, zonder geheimzinnige krachten en zonder dat professor *Dacqué* in München een derde oog, een oeroud „oog onder het haar" bij de oer-mens erbij had behoeven te halen.
Ook anderszins zijn deze namen helemaal niet uniform en hun betekenissen wisselen, al naar gelang van het land waarin ze gebruikt worden. Voor de *Maya* was Venus geen geluksplaneet, maar bracht ongeluk; ze maakten hun schoorstenen dicht als Venus verscheen, om te voorkomen dat er iets schadelijks in zou dringen. Daarentegen was Saturnus bij de Babyloniërs een geluksprofeet.
En vooral als we dan naar de Chinezen kijken, is het allemaal weer heel anders, zoals trouwens het tijdschrift van de astrologen „Sterren en mens" zelf moet toegeven. Onze Ram-mensen hebben daar de hond als teken, de in de hogere sferen van de filosofie zwevende Watermannen gebruiken de rat en de Vissen-mensen zijn overgegaan op het varken!
Maar laten we nu eens een blik naar de hemel zelf werpen en op de sterrenbeelden letten zoals ze in werkelijkheid zijn. Men zegt wel: Venus rijdt op de stier, of zij regeert de stier of zij is in het huis van de

stier - maar dat zijn allemaal onjuiste voorstellingen! De afzonderlijke sterren van een sterrenbeeld hebben vaak niets met elkaar te maken, ze staan alleen maar in dezelfde richting, van ons uit bezien.

Zo is het bv. met het prachtige sterrenbeeld de *Wagen*. De daartoe behorende sterren behoren tot verschillende groepen en verwijderen zich van elkaar. Over vijftig duizend-, ja over tien duizend jaar zal men geen „Wagen" meer aan de hemel zien, althans niet in de gewone vorm (zie de afbeelding). De sterren van dit sterrenbeeld zijn tachtig à twee honderd lichtjaren van ons verwijderd en een nevel „in" de Wagen zelfs honderd en vijftig miljoen lichtjaren. De uitdrukking „nevel in de Wagen" is dus misleidend, even foutief als wanneer ik een speld voor mijn oog houd in de richting Frankfort en dan beweer: Frankfort ligt in die speld.

Zo is het ook met het grote sterrenbeeld „Leeuw". De voornaamste ster daarvan, de koningsster Regulus, is negen en zeventig lichtjaren verwijderd, zijn ster Epsilon 1630 lichtjaren; ze hebben in het geheel niets met elkaar te maken. *Sterrenbeelden als samenhangend geheel behoren tot het Babylonische wereldbeeld.* Daar meende men, dat alle sterren aan een bolvormige schaal, het firmament bevestigd waren (vandaar de

De pijlen geven de richting aan, waarin zich de afzonderlijke sterren bewegen.

naam „vaste sterren") en wel op dezelfde afstand - een verouderde voorstelling, sinds wij de afstanden in het heelal kennen.
Al met al is het gebrek van de hele astrologie, dat ze slechts op toestanden waar de Babyloniërs wat van wisten, namelijk die op het noordelijk halfrond van de aarde, van toepassing is. Hier staat bv. de zon in het teken „Leeuw" en ontplooit haar grootste kracht. Op het zuidelijk halfrond echter is het in diezelfde tijd winter. Het is daarom dwaasheid zon, hitte en „Leeuw" met elkaar in verband te brengen. Overigens is de gebruikelijke voorstelling: ik ben een Vissen-mens of een Stier-mens, ook volgens de opvatting van de meer serieuze astrologen, zoals van ene R. Ebertins in Aalen, slechts zeer betrekkelijk juist. Deze aanduiding houdt immers slechts rekening met een deel van het menselijk wezen, nl. met de zonnestand. Veel belangrijker achten deze astrologen de *ascendent*, d.w.z. de ster die bij een geboorte precies in het Oosten, in de opgang, stond. Die vormt, naar zij menen, in eigenlijke zin de persoonlijkheid, en juist dit wordt in de gebruikelijke *horoscopen van de week* in kranten en tijdschriften sterk veronachtzaamd. Zo vroeg de uitgever van de „Lorcher astrologische kalender" zich af, of hier het publiek niet opzettelijk bij de neus genomen werd.[134]
Maar er is nóg een astronomisch argument, dat die hele leer van de dierenriem ad absurdum voert. Dat is de zogenaamde, schijnbare „precessie" van de zon. Dit verschijnsel ontstaat, doordat de aardas in ongeveer zes en twintig duizend jaar een draaibeweging maakt. Daardoor schuift het lentepunt van de zon in de reidans van de dierenriem langzaam verder. De zon komt dus in onze tijd op 21 maart niet in het sterrenbeeld Ram, maar in het sterrenbeeld Vissen, ja zelfs weldra in het sterrenbeeld Waterman. En alle Ram-mensen zouden dan in werkelijkheid Vissen-mensen enzovoort zijn, als de astrologen hiervoor geen verbluffende oplossing hadden gevonden: de kracht gaat niet uit van de tegenwoordige sterren, maar van de sterren die circa vierduizend jaar geleden - schijnbaar - daar gestaan hebben, namelijk toen men hun namen gaf en hun wetten ontdekte. We moeten dus een scherp onderscheid maken tussen *sterrenbeelden* en *sterrentekens* - de laatste zijn gewoon aanduidingen voor 1-30°, 30-60° enzovoort; de astronoom kent dit onderscheid wel.

Wie door deze feiten nog niet overtuigd mocht zijn, die mogen we nog herinneren aan het *psychologisch onderzoek:* dit weet niets van deze twaalf typen, evenmin, dat van geboortemaand tot geboortemaand mensen van karakter of levenslot wisselen, het psychologisch onderzoek onderscheidt bv. in de constitutiepsychologie van *Ernst Kretschmer* nauwkeurig omschreven typen, die tot in alle bijzonderheden bij ongeveer tachtig duizend personen zijn onderzocht. De drie hoofdtypen vallen in alle maanden van het jaar.

Maar alvorens we nu aan de hand van een voorbeeld zin en onzin van de horoscopie vaststellen, moeten we eerst nog twee andere elementen leren kennen.

Zesde stelling. De betekenis van planeten, aspecten en tekens van de dierenriem wordt namelijk nog eens gevarieerd; het komt aan op de twaalf „huizen", die per dag om de twee uur wisselen - daar de aarde om haar eigen as draait.

Het is goed, hier eerst de vraag te stellen: Waarom zijn deze „huizen" eigenlijk gevonden of uitgevonden? Welnu, de tot nu toe genoemde elementen van een horoscoop veranderen maar langzaam en zo zouden de meeste mensen dezelfde lotgevallen hebben. Zon, Mercurius en Venus blijven ongeveer één maand in een bepaald teken, Mars bijna twee maanden, Jupiter één jaar, Saturnus twee en een half jaar, Uranus zeven jaar, Neptunus veertien jaar, Pluto meer dan twintig jaar - alleen de maan doorloopt in twee en een halve dag een teken, nauwkeuriger gezegd betekent dat dertien en een half procent in vier en twintig uur.

Mensen die in hetzelfde jaar geboren zijn, hebben meestal vijf planeten in hetzelfde teken van de dierenriem. Dus zouden ook karakter en levenslot vergelijkbaar moeten zijn. Maar daartegen verzet zich de ervaring.

Als nu iemand een astrologisch advies vraagt, heeft hij meestal bepaalde vragen. De zakenman wil weten: Kan ik volgende maand een nieuwe reclame-campagne opzetten? Een jong meisje vraagt: Zal mijn jongen mij trouw blijven? Als nu de betekenis van een teken in de geboortehoroscoop om de twee uur verandert, dan kan ik uitstekend raad geven, en inderdaad, de „huizen", die men dus niet verwarren

moet met de tekens van de dierenriem, geven een overzichtelijke, op de cliënt toegepaste indeling, namelijk volgens het oude geheugenversje:

Vita lucrum fratres genitor nati valetudo
Uxor mors pietas regnum benefactaque carcer,

eenvoudig vertaald: Het komt aan op persoonlijkheid, geldmiddelen, broers en zusters, vader, kinderen, gezondheid, echtgenote, sterven, reizen (en religie), beroep, vrienden en vijanden.[135]
Men diene erop te letten, dat er verschil in „huizen" is: er zijn hoek- of kardinale huizen: het eerste, vierde, zevende en tiende huis; dan volgen: het tweede, vijfde, achtste en elfde huis; er zijn „vallende" huizen, dat zijn het derde, zesde, negende en twaalfde huis. Dat zien we bv. bij de astroloog *Seni* in Schillers *Wallenstein*. Enkele dagen voor het verschrikkelijke einde van Wallenstein voorspelt Seni hem een nieuw geluk, want „Saturnus is onschadelijk, machteloos", „in cadente domo", in een vallend huis.
Enige redelijke verklaring, die iets te maken heeft met die sterren, geven de astrologen ons niet. Ook Kepler wees deze leer af. Overigens bestaan ook hier weer onder de astrologen *verschillende meningen over deze leer*, namelijk vier principes, volgens welke deze huizen ingedeeld worden en die met elkaar in tegenspraak zijn. Wat we daarvan moeten denken, kwam ik onlangs aan de weet bij een briefwisseling met een bekend astroloog. Hij schreef me, dat men „wetenschappelijk" geschoold, en zelf in staat moest zijn, horoscopen te berekenen, als men met hem van gedachte wilde wisselen. Ik schreef daarop, dat ik natuurlijk al tientallen horoscopen had berekend, maar er wetenschappelijk altijd graag wat bij leerde. Ik informeerde: Welke huizenmethode acht u juist - die van Campanus (omstreeks 1300), die van Regiomontanus (omstreeks 1450) of die van Placidus (omstreeks 1650) of de moderne equale huizenmethode van de astrologen Thiede en Vehlow? Ik kreeg geen antwoord. Deze man had overigens een stad in Zwaben onweer voorspeld - ook steden vragen namelijk astrologen om raad, om bv. te voorkomen, dat een gymnastiekfeest in het water valt. En

inderdaad, dat onweer kwam op een zondag in juli en de astroloog beklaagde er zich verbitterd over, dat hij maar DM 10,— honorarium had gekregen. Daar hij had uitgerekend, dat het onweer door een beweging in omgekeerde richting van Neptunus moest ontstaan en er ook anderszins weersvoorspellingen van hem uitgekomen waren, moest hij eigenlijk niet op DM 10,— maar op de Nobelprijs rekenen, want Copernicus' daad was door deze prestatie toch wel in de schaduw gesteld!

En nu nog het laatste element van de horoscopie, dan weten we voldoende, om ons een beoordeling te kunnen veroorloven.

Zevende stelling. In een horoscoop, zo zegt men, ligt niet alleen *karakter*, maar ook *levenslot* en *toekomst* opgesloten. Hoe weet men nu, wat voor gebeurtenissen er zullen komen? Niets simpeler dan dit - men ziet het aan de zogenaamde *directies* en *transieten*.

Wel waren de oeroude leraren der wijsheid en ook de Babyloniërs nog niet op het idee van deze verbluffend eenvoudige voorspellingen gekomen, ze volstonden ermee, het levenslot voor ongeveer een jaar te voorspellen. Pas de Griekse scholastici uit de laatste periode in Alexandrië en de middeleeuwse astrologen beoefenden willekeurige toekomstvoorspellingen over een periode van tien, twintig of tachtig jaar.

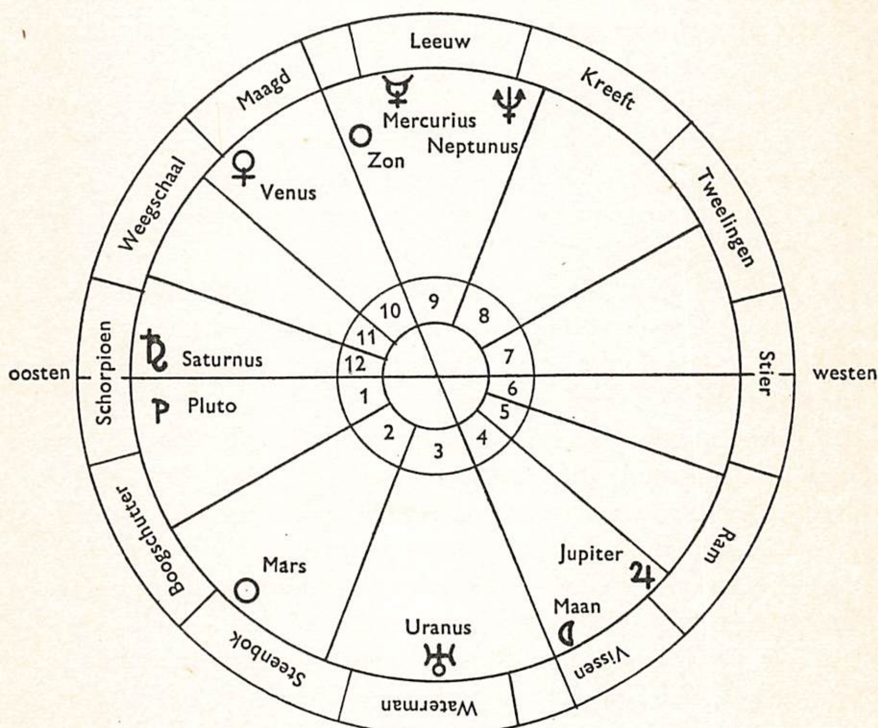
De zogenaamde *primaire directies* willen zeggen: De eerste vier levensminuten betekenen het lot van het eerste levensjaar, de vierde tot achtste minuut het tweede levensjaar enzovoort; in vier minuten draait de hemel schijnbaar één graad, in een uur vijftien graden en $15^0 \times 24 = 360^0$.

Als de heer Rood nu mejuffrouw Blauw leert kennen, haar liefkrijgt en op vier en twintig-jarige leeftijd met haar trouwt, dan hoeft hij niet naar de sterren te kijken die op dat ogenblik aan de hemel staan - dat hebben die sterren gedaan of althans aangegeven, die in de zes en negentigste minuut of anderhalf uur na zijn geboorte elkaar bestraalden! De sterren fungeren hier klaarblijkelijk als een soort aansteekmechanisme op lange termijn: een samengaan van Mars en Venus in de tachtigste levensminuut bewerkt een liefdeservaring in het twintigste levensjaar.[136] Daar men het horoscooprad steeds verder kan draaien,

is het toch wel leuk, dat we ook liefdeservaringen op negentig- of honderd en twintig-jarige leeftijd kunnen berekenen!

Maar men kan de toekomst evengoed volgens een heel andere methode berekenen: Volgens deze „sleutel" komen niet vier minuten, maar vier en twintig uren met één jaar overeen. Op deze wijze is bv. de stand der sterren op de twintigste levensdag beslissend voor de gebeurtenissen in het twintigste levensjaar. Maar de astrologen doen geen enkele moeite, om deze beide methoden met elkaar in overeenstemming te brengen en eventuele verschillen te verklaren, integendeel, ze maken nu eens gebruik van de ene, dan weer van de andere methode en in het, algemeen erkende, leerboek van *Brandler-Pracht* worden nog andere methoden, benevens de transiet-methode aanbevolen.

Bij de *transieten* gaat het erom, wanneer bv. de zon de plaats passeert waar mijn geboortezon stond - maar zo'n plaats bestaat in werkelijk-

heid niet, alleen maar op papier. Ons hele zonnestelsel beweegt zich immers met een enorme snelheid voort, namelijk twintig kilometer per seconde of 72.000 kilometer per uur en in een jaar bijna één miljard kilometer; ons „sterrenland" is de Orion-nevel, die we met het blote oog als een heel klein wolkje kunnen waarnemen en we suizen in razende vaart naar het sterrenbeeld Hercules. Wees maar niet bang: een botsing komt er niet - aan de hemel is niet zulk een gedrang als op onze parkeerplaatsen!

Daarmee hebben we een korte schets van de huidige astrologie gegeven. Laten we nu alles nog eens onderzoeken aan de hand van het voorbeeld van twee horoscopen!

Eerste horoscoop (zie afbeelding)

De horoscoop vertoont in de *ascendent* Schorpioen. Volgens Brandler-Pracht, de „grootmeester" van de astrologie, zijn zulke naturen „meestal flegmatisch en zwijgzaam". Dat neemt niet weg, dat deze grootmeester tien regels verderop het tegendeel beweert. Zulke mensen zijn ook „zeer spraakzaam en vaak goede sprekers".[137] In elk geval houden ze van excessen, vallen in uitersten en hebben een verderfelijke invloed. Ze vertonen een grote voorkeur voor wapens en iedere bezigheid op het water.

De ascendent is sterk bezet met de planeet Saturnus, bovendien vinden we nog een kwadraat (hoek van negentig graden) van Uranus, dat betekent een leven, dat onder de schaduw van het ongeluk ligt. Ook ziekten dreigen, vooral hardlijvigheid, nier- en blaasstenen, indroging van de gewrichtskapsels, aandoeningen van de knie en reuma. Uranus werkt echter gunstig op de „zenuw-ether", de „aura", het „od", op hersenvlies en ruggemerg, secundair ook op kuiten en voetgewrichten.[138] Andere astrologen betrekken, in de voetsporen van Reiners, dit kwadraat meer op syfilis. Het ongeluk in het leven wordt nog vergroot, daar Pluto, de hellevorst, in het eerste huis staat.

Ook de oppositie zon-maan is ongunstig; dat betekent weer een slechte gezondheid, bedreiging van de reputatie, gebrek aan populariteit, ook drankzucht. Verder is een belangrijk aspect: de oppositie van Jupiter-

Venus; dat betekent, dat deze ongelukkige van de liefde en de kunst niets heeft te wachten. Bovendien leeft zo iemand „door zijn zucht tot pronken boven zijn stand".[139]
Maar er zijn gelukkig ook lichtpunten in deze ongelukshoroscoop. De zon in het midden van de hemel belooft succes en aanzien. Ook Neptunus staat goed en maakt het, in combinatie met de sterke Mars, zeer waarschijnlijk, dat we hier met een zeeman te doen hebben; wel hebben Saturnus en Pluto weer een storende invloed, zodat een zeemansgraf in de golven niet uitgesloten schijnt.[140]
Om een nog duidelijker voorstelling te krijgen, is het wel aan te bevelen, ook de klassieke auteurs te raadplegen. Met name Franz Boll nam de moeite, in deze oude, wijze boeken te zoeken. Zo vernemen we bij Theukros Rhetorios: Schorpioen in de ascendent betekent zwarte huidskleur en kroeshaar; volgens Antiochos brengt de oppositie van zon en maan „mensen, die door een boze geest bezeten zijn en lijders aan vallende ziekte" voort. En Firmicus Maternus, de grootste astroloog bij de Romeinen, zegt zo duidelijk als wat: „Hij, die onder de ascendent van de achttiende graad van de Schorpioen ter wereld komt, zal door wilde dieren verscheurd worden!"[141]
En nu mogen we de geboortedatum van deze epileptische neger of drankzuchtige zeeman onthullen! Het is de 28ste augustus 1749 en de geboorteplaats is Frankfort aan de Main: we hadden de horoscoop van Goethe voor ons! Is dat geen duidelijk bewijs voor de fantasterij en willekeur van de astrologische regels? Als de astrologen natuurlijk maar een klein beetje vermoeden, wiens horoscoop ze voor zich hebben, ja, dan is het niet moeilijk, om uit de vele mogelijkheden de goede te kiezen. Zo zal het ook wel met de horoscoop geweest zijn, die Luise Rinser bij de bekende astroloog Werle voor Therese von Konnersreuth bestelde.[142]
Maar laten we nog een blik werpen op een tweede horoscoop!

Tweede horoscoop

Om het meteen maar te verklappen: het is de horoscoop van Hitler. Hoe weerspiegelt zijn wezen zich in de wetten van de astrologie?

We vernemen de volgende kenmerken: de zon in oppositie duidt op lijdende gezondheid, vooral van ogen en hoofd.[143] De maan in conjunctie met Jupiter duidt op succes en machtige vrienden, ook is deze man edelmoedig en weldadig. De maan in het vierde huis betekent geluk in het huiselijk leven en een onbezorgde oude dag; de zon in het zevende huis een zonnig huwelijk en een goed gezinsleven. De planeet Mars is in de Stier „vernietigd", dat betekent een vredelievende landeigenaar en een grote afkeer van oorlog. Saturnus in het tiende huis maakt geschikt voor de volgende beroepen: kolenhandelaar, schoenmaker, boekdrukker, nachtwaker en doodgraver, ook voor landarbeider.[144] De zon in driehoek met maan en Jupiter belooft een gelukkige constellatie voor partij en volk, en ten slotte: Neptunus in het achtste huis voorspelt een stralend sterven zeer ver weg. Daarom menen veel astrologen, dat Hitler nog leeft en zich misschien in Zuid-Amerika schuil houdt.
Daar ook deze horoscoop helemaal niet met de rauwe werkelijkheid overeenstemt, houdt de beroemde astroloog Aramus de geboortegegevens voor geheel onjuist. „Dit alles wijst alleen maar op een doodgewone burger uit Braunau of Dingskirchen" en hij meent, dat Hitler de papieren van zijn onbetekenende broer gebruikt heeft![145]
Maar we willen niet verzwijgen, dat een andere astroloog, C. H. Huter, uit deze horoscoop (vooral Saturnus in het tiende huis) macht en snelle opkomst, maar ook een plotselinge val voorspeld heeft. Dat neemt niet weg, dat ook hij in de jaren 1932-'34 een geestdriftig aanhanger van de „Führer" was. In zijn tijdschrift „Het nieuwe Duitsland" van 1 december 1932 lezen we: „De vrees voor de SA is ongegrond, omdat deze in strenge discipline de bevelen van haar leider onvoorwaardelijk zal opvolgen. Bloedige onlusten of illegale toestanden, zoals ze door bepaalde kortzichtige partijbladen op de muur gekalkt worden, zijn helemaal niet te vrezen." Voor de periode van 1933/34 werd daar nl. een nieuwe wereld-valuta zonder gouddekking voorspeld, alsmede een verdere groei van de KPD in Duitsland, maar toch een nieuwe economische vorm van rechtvaardigheid. Schleicher, Brüning en Ehrhardt zouden een belangrijke rol in de regering spelen. Rusland zou aan de vooravond van een binnenlandse revolutie staan,

die voor Stalin hoogst noodlottig zou worden. In geval van oorlog zou de volksmassa tegen hem in opstand komen.
Aldus profeteerden de astrologen en zo versterkten ze de toenmalige machthebbers nog in hun waan en droegen bij tot de ondergang van het Duitse volk. „De Hitlerpartij breken, dat is volgens deze horoscoop niet mogelijk", zo besloot C. H. Huter toen!

Tijdperk van de Waterman, astrale geneeskunde en politieke astrologie

Zoals we hoorden, verschuiven vanuit geocentrisch standpunt door de zogenaamde precessie alle sterrenbeelden schijnbaar langzaam ten opzichte van de zon. De sterren*beelden* zijn thans niet meer identiek met de sterren*tekens*. Onder de *Leeuw* verstaat de astroloog dus de kracht van de Leeuw, die uitgaat van de plaats waar vier duizend jaar geleden dit sterrenbeeld, van ons uit gezien, aan de hemel verscheen.
Dit onderscheid tussen sterrenbeeld en sterrenteken geldt ook voor de hele kunst van de sterrenwichelarij. Op één belangrijke uitzondering na, want steeds weer horen we over het komende tijdperk van de *Waterman* en hiermee wordt opeens het sterren*beeld* Waterman bedoeld, want sinds kort staat het lente-punt van de zon op 21 maart in de Waterman.
De laatste twintig eeuwen moet het teken *Vissen* „geheerst" hebben - dat was volgens de astrologie het tijdperk van het christelijk geloof. Vooral de deugden van vroomheid, weldadigheid, naastenliefde heersten toen en de mensen waren in die tijd bescheiden en ootmoedig geworden. Maar nu zou er, na een zware overgangsstrijd, een ander, mooier tijdperk aanbreken, dat van de Waterman: de tijd van de grote wereldrepubliek daagt, de mens verheft zich tot lichtnatuur, vreemde planeten worden met ruimteschepen bereisd en geluk en vrede heersen alom.
Was Christus de messias van de voorbijgegane twee duizend jaren, men heeft voor het Waterman-tijdperk reeds nieuwe messiassen gevonden. Zo stond in een astrologisch rondschrijven - slechts voor ingewijden - uit 1949: „Een nieuwe Zoon van God zal verschijnen, die de zon op zijn gelaat draagt". Hij zal een einde maken aan het tijdperk

van Christus en de wereldleraar van de toekomst zijn. „Deze verkondiger van wijsheid is de 9 oktober 1861 op het keerpunt der tijden geboren messias *Carl Huter*, die . . . ons de zin en het doel van ons leven onthult en ons een nieuwe sociale wereldorde en een nieuwe Godskennis schenkt".

Carl Huter is de vader van C. H. Huter, directeur van een bekende uitgeverij op astrologisch gebied in Stuttgart. Bij deze uitgeverij verschijnt een in rode band uitgegeven astrologische kalender. In München werkt een concurrerende uitgeversmaatschappij, eigendom van Anneliese Huter, de vroegere echtgenote van C. H. Huter. Zij adverteert onvermoeibaar: „Koop de blauwgelakte!"

Het is nauwelijks te geloven, dat honderdduizenden zulke produkten lezen en misschien zelfs wel geloven!

Men kan de laatste twee duizend jaren niet zomaar een tijdperk van echt christendom noemen en het christendom is in het leven van vele volken nog lang niet doorgedrongen - in China bv., met zijn zes honderd miljoen mensen, is elke christelijke zending verboden. Nog steeds geldt het woord van Christus: „Gaat dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen!"

Maar zelfs als dat niet zo was - *dan klopt toch die hele overige astrologie niet*, want ze bindt de krachten niet aan de werkelijke stand der sterren, maar aan de sterren*tekens*.

„Wie het woord Vissen-tijdperk of Waterman-tijdperk gebruikt, heeft onbedoeld toegegeven, dat alle horoscopen onjuist zijn."[146]

Als iemand die openstaat voor al wat er rondom hem gebeurt, die bereid is niet alleen het intellect, maar ook het irrationele te erkennen, kan ik hier alleen maar zeggen: De astrologen maken geen ernst met de waarheid - zij bedriegen óf zichzelf óf anderen.

Hetzelfde geldt van de *astrale geneeskunde*. Deze maakt zich namelijk de diagnose erg gemakkelijk, daar telkens een lichaamsdeel correspondeert met een teken van de dierenriem. Volgens deze verklaring „valt het hoofd onder het teken *Ram*, de hals onder het teken *Stier*, borst en armen onder het teken *Tweelingen*, de maagstreek onder het teken *Kreeft*, enzovoort".[147]

De Ram-mens of de Stier-mens loopt in deze organen bijzonder gevaar. Weliswaar zijn de astrologen het hierover niet eens. Franz Boll schrijft: „Er bestaan talloze en vaak geheel tegenstrijdige systemen van astrologische geneeskunde".[148]

Toch houden tegenwoordig de meeste astrologen aan deze correlaties vast. Ook de planeten moeten, volgens hen, door „richtstralen" invloed hebben op bijzondere organen of functies van het lichaam, de zon bv. op hart, bloedsomloop en celvorming, de maan op bloedserum, lymfen en kleine hersenen. *Jupiter* heeft wel een zeer gecompliceerde taak: onder hem ressorteert de glycogeen-bereiding in de lever en Jupiter in een slechte positie kan vetzucht veroorzaken.[149]

Ook *Neptunus* is om zijn velerlei taken niet te benijden. Volgens Brandler-Pracht beïnvloedt hij „de grote hersenen, de ogen, voeten, tenen en het wormvormig aanhangsel". Maar hij is tevens de oorzaak van de verdoving en bewerkt bij een ongunstige positie slaapzucht, geestesstoringen en waan-ideeën.[150]

De diagnose van een ziekte is dus heel eenvoudig; men kan die op afstand stellen, men behoeft immers niet op de patiënt te letten, maar op zijn horoscoop. En al even geniaal is de therapie. Een vooraanstaand Arabisch astroloog beveelt bv. als geneesmiddel tegen de in allerlei variaties zo gevreesde kanker aan: Men vangt kreeften, als zon en maan in het teken van de dierenriem Kreeft staan, men koke daaruit een poeder en wrijve de kankerplek in.[151] De ziekenhuizen konden het zich op deze manier besparen voor honderdduizenden guldens kobalt-röntgenapparatuur aan te schaffen - de astrologen doen dat allemaal veel goedkoper! Vooral voor het in de middeleeuwen zo verbreide *aderlaten* waren zulke astrologische regels van belang, want men mocht slechts op díe plaats een ader treffen, die door het op dat ogenblik daarboven staande teken van de dierenriem daartoe was aangewezen.

Nog een kleine tip voor mensen die niet tevreden zijn over hun haargroei: ze mogen hun haar alleen bij volle maan laten knippen, dan zullen ze heel gauw kunnen pronken met prachtige lokken!

Slechts een enkel woord over het gebied van de *politieke astrologie*.

Men kan niet alleen voor individuele gevallen een horoscoop trekken,

maar ook voor hele steden, dorpen en staten. Ook deze hebben hun ster-gebieden, onder wier invloed ze staan en waarvan men geluk en ongeluk kan aflezen. De *Tweelingen* beheersen de USA, de *Leeuw* is het teken voor Italië en Frankrijk. Engeland en Germanië werden door Ptolemaeus, de grootmeester van Egypte, aan de *Ram* toegewezen; men verneemt bij hem ook de reden: Germanen en Britten zijn koppig als rammen.

Heilbronn, Hall, Wimpfen, Ludwigsburg, maar ook Lissabon en Rio de Janeiro ressorteren onder het vriendelijke en verzoenende teken van de *Weegschaal*, steden als München, Genève, Liverpool en Washington benevens Wildbad en Tübingen onder het revolutionaire teken van de *Schorpioen*.

Hoe weet een astroloog nu dit alles? Volgens de oude regel: zo het begin, zo het verdere verloop - dus uit de „geboortehoroscoop" van een stad. De lotgevallen van het Duitse Rijk kan men berekenen uit de datum 18-1-1871, 's middags te kwart over twaalf, want op dat ogenblik las Bismarck de proclamatie tot keizer voor. Zo zullen geschiedkundigen ook zeer dankbaar zijn, als ze eindelijk uit de sterren kunnen leren, wanneer eigenlijk een stad of rijk gesticht werd. Want astrologen kunnen ook in omgekeerde volgorde rekenen.

Nu denkt men misschien, dat ieder zinnig mens de onzin hiervan wel doorziet, maar laten we alleen maar even de veelgelezen astrologische kalenders inkijken: haast overal zien we een geboortehoroscoop van de USA of van de Sovjetrepubliek en zelfs serieuze astrologen doen mee aan zulke dwaasheden.

Kritiek

Als we mensen die in sterren geloven op zulke logische fouten en onzinnigheden wijzen, antwoorden ze: Dat kan wel - maar de *ervaring* stelt ons duizendmaal in het gelijk. En dan vertellen ze van dat karakterbeeld of van die voorspelling, waarbij alles precies klopte.

Wat moeten we daarvan zeggen? Ik moge eerst enige voorbeelden van absoluut foutieve beoordelingen geven, voorbeelden, die ik naar willekeur zou kunnen uitbreiden.

Om met Johannes Kepler te beginnen, die, zoals u weet, tijdens de dertig-jarige oorlog leefde. Hoe staat het eigenlijk met de beroemd geworden horoscoop, die hij van Wallenstein trok en die immers een paradepaardje van de astrologen werd? Het antwoord moet luiden: De grote astronoom heeft zich grondig vergist! Hij voorspelde: huwelijk op drie en dertig-jarige leeftijd - maar Wallenstein trouwde, toen hij zes en twintig en veertig was; Kepler voorspelde: van het zeven en veertigste tot het twee en vijftigste levensjaar toename van bezit, aanzien en gezag - Wallenstein werd op zeven en veertig-jarige leeftijd afgezet, anderhalf jaar later in ere hersteld en op een en vijftig-jarige leeftijd vermoord; Kepler had voorspeld, dat Wallenstein op zeventig-jarige leeftijd aan koorts zou sterven. Deze horoscoop werd door Kepler in 1608 getrokken. Zestien jaar later vroeg Wallenstein een correctie aan, daar zijn horoscoop tot op die tijd op enige punten niet klopte; maar ook deze correctie was foutief, ze bevat o.a. een periode van bijzonder geluk voor de tijd na 1630 en geen bijzonder gevaar in 1634, het jaar waarin hij vermoord werd! Bovendien wist de astronoom reeds bij de eerste horoscoop, wie het verzoek had ingediend.[152] Ook in zijn eigen gezin had Kepler weinig geluk met zijn voorspellingen. Zijn oudste zoontje voorspelde hij een lang leven en vorstengunst - reeds anderhalf jaar later moesten de treurende ouders bij het graf van de kleine staan.

Ook de beroemde honderd-jaarskalender heeft niets te betekenen. Voor me ligt een exemplaar van de echte honderd-jaars, geschreven door de abt Mauritius Knauer von Langheim in het bisdom Bamberg, omstreeks 1650, wegens zijn cultuurhistorische merkwaardigheid opnieuw uitgegeven door Ernst Heimeran. De abt geloofde, dat de zeven planeten de weersgesteldheid beheersten, die dus om de zeven jaar terugkwam. Een handige boekhandelaar, Weinmann uit Erfurt (1721), noemde de kalender zonder blikken of blozen honderd jaar geldig, en tot op de huidige dag geloven velen dat. In februari 1956 bv. hadden we de grootste kou sinds vele jaren, die verscheidene weken aanhield - de honderd-jaarskalender had voorspeld: „heeft buitengewone regenval”, „is vooral van 12 februari af tot het eind van de maand zeer nat”, „deze winter is steeds warm en vochtig”.

Ook zagen de samenstellers van deze kalender helemaal niet, dat de winter 1962-'63 zelfs een van de koudste sinds vele tientallen jaren zou worden. De „Lorcher astrologische kalender" 1963 schrijft bv., nog wel volgens eigen berekeningen en niet volgens de „honderd-jaars": „De winter 1962-'63 zal een normale winter worden, wel met veel storm, maar ook met tijdelijk warme perioden". Voor 4 en 5 maart geeft hij aan: „Geschikt om te zaaien". Op die dagen heersten er in Zuid-Duitsland temperaturen van tien à twintig graden onder nul en was alles nog met sneeuw en ijs bedekt.

Zo is het ook met de voorspellingen van grote ongelukken. Hoewel er wel bijna voor elke maand verkeersrampen, vliegtuigongelukken, overlijden van hooggeplaatste persoonlijkheden voorspeld zijn, is bv. voor 4 december 1959 in de „Lorcher astrologische kalender" voorspeld: „Aangenaam weer. 's Middags geschikt voor bezoek, reizen, ambtelijke zaken." Nadrukkelijk wordt er nog aan toegevoegd: „De maand begint met een gunstige invloed" - terwijl de grote overstromingsramp op die dag in Fréjus aan de Middellandse Zee alleen al aan 320 slachtoffers het leven kostte.

Vooral de zonsverduistering van 4 op 5 februari 1962 wekte overal grote vrees. De Indische astrologen voorspelden zelfs de ondergang van de wereld en angstige mensenmenigten baden uren lang onder de open hemel. Ook de „Lorcher astrologische kalender" kondigde aan, „dat deze totale verduistering geweldige rampen, revoluties, oorlogen of zelfs wel veranderingen in het aardoppervlak zal veroorzaken... Natuurlijk zal ook Europa indirect erbij betrokken zijn, maar het zwaartepunt van de te verwachten dramatische gebeurtenissen ligt dit keer in het Verre Oosten".[153]

In werkelijkheid gebeurde er toen in India en in het Verre Oosten niets bijzonders. In Europa beleefden we op 16 en 17 februari wel de grote overstromingsramp van Hamburg. Deze stad staat volgens de astrologen wel in het teken van de *Waterman* (als havenstad!) en voor 4 februari was inderdaad aangekondigd: „catastrofen volgen". Maar de afstand tussen 4 en 16 februari is te groot, dan dat men nog aan een oorzakelijk verband zou kunnen denken. Bovendien wemelt het in die kalenders het hele jaar door van voorspellingen van ongelukken,

zodat treffers helemaal niet tot de onmogelijkheden zouden behoren. Nu nog enige voorbeelden van volslagen onjuiste berichtgeving: Voor eind september en oktober 1959 waren scherpe meningsverschillen met Rusland voorspeld - maar juist in die tijd ontmoetten Chroestsjew en Eisenhower elkaar voor een vriendschappelijk gesprek in Camp David. Chroestsjews horoscoop voorspelde voor de zomermaanden, dat zijn positie wankel zou worden, maar het tegendeel was het geval! Voor oktober-november was gemeld, dat de Amerikanen tot de maan zouden doordringen[154] - we lazen in de krant het tegendeel!
Vooral inzake het uitbreken van de *Tweede Wereldoorlog* vergisten de astrologen zich. De bekende Engelse astroloog *Lyndor* schreef 13 augustus 1939: „Aan een oorlog eind augustus te geloven, is volkomen onzin" en op 27 augustus: „Hitler zal het niet doen". En de astroloog Naylor schreef, eveneens op 27 augustus, twee dagen dus vóór het uitbreken van de oorlog, in de „Sunday Evening Express": „Hitlers horoscoop is geen oorlogshoroscoop. Als er oorlog komt, zal niet hij, maar zullen de anderen de eerste klap geven".[155]
De massamoordenaar *Haarmann* werd in 1925 wegens dertig moorden terechtgesteld. De astroloog die geconsulteerd werd, voorspelde hem voor 1950 en 1954 veel goeds en beschreef zijn karakter als volgt: „Vriendelijk, toegeeflijk, vredelievend, met gezonde opvattingen, geest en humor, goedhartig en fijngevoelig".[156]
Laten we nu nog de vraag onderzoeken: Waarom hebben, ondanks de logische onmogelijkheid, toch *sommige voorspellingen succes*? Het antwoord is niet moeilijk.
1. Reeds Luther zei in 1532 in één van zijn „Tischreden": „Op de gevallen die uitkomen, baseren ze hun oordeel; over die welke niet uitkomen, zwijgen ze (de astrologen) wijselijk" (noot 114).
Dit oordeel van Luther geldt ook nu nog; des te meer, waar de astrologen in een geschiedenis van drie duizend jaren nog steeds *geen enkele bruikbare statistiek* of reeks bewijzen hebben kunnen overleggen, al willen we de pogingen van K. Krafft of H. von Klöckler gaarne waarderen. De jongste statistische onderzoekingen, die wetenschappelijk meer au sérieux zijn te nemen, verrichtte de Fransman Michel Gauquelin. Zij komen tot „een negatief resultaat, wat de traditionele astrolo-

gie betreft".[157] Of bepaalde door hem waarschijnlijk gemaakte verbanden tussen geboortedatum en beroepskeuze werkelijk steek houden, moet het verdere onderzoek nog uitmaken.
2. Hoeveel valt er niet te doen met mensenkennis en levenservaring! Hoe handig kan, vooral bij een mondelinge diagnose, van allerlei uit een cliënt gehaald worden, zoals we bij de helderziendheid al merkten!
3. Wat zijn sommige uitspraken algemeen gehouden en voor tweeërlei uitleg vatbaar! Ook het orakel van Delphi in Griekenland berustte vaak op zulke dubbelzinnige uitspraken.
4. Hoe dikwijls vergissen mensen zich niet over zichzelf. „U bent intelligent", „trouw jegens vrienden" - wie wil dat niet graag horen? „Dikwijls voelt u zich goed, maar vaak ook vermoeid." - „Pas op voor kouvatten in december!" - dat zijn gemeenplaatsen, waar men helemaal geen sterren bij nodig heeft!
5. Ten slotte nog een heel andere oorzaak: Veel astrologen hebben *telepathische aanleg*, zijn zeer gevoelig, kunnen scherp aanvoelen. De horoscoop stimuleert hen - zoals koffiedik, speelkaarten of een pendel dat ook doen - hun onderbewustzijn in te schakelen. Maar zoals we al bij de helderziendheid hebben kunnen vaststellen: zulk een aanleg is volstrekt geen grijpbaar, constant bezit. Alle helderzienden hebben zich al vaak vergist. Op de geringe mogelijkheid dat een astroloog tevens helderziende is, kan een zinnig mens niet vertrouwen. Hoe het ook zij: treffers zijn altijd mogelijk en het *toeval* speelt ook een rol!

Wat zegt het christelijk geloof ervan?

Alleen kritiek vanuit het standpunt van de ervaring is nog niet voldoende; we zullen ook nog moeten aantonen, welke grote gevaren het geloof in sterren op het gebied van de wereldbeschouwing meebrengt.
Voor de meesten die hun betrouwen op sterren stellen, wordt de astrologie een *surrogaat-religie* en, of ze nu willen of niet, ze verwijderen zich van een, op zedelijke principes berustende wereldbeschouwing en keren zich, voorzover ze christenen waren, van het christelijk geloof af.

1. Vroeg of laat leidt het astrologisch bedrijf namelijk tot *fatalisme*. Als mijn geboorteminuut inderdaad over heel mijn leven beslist, kan ik mijn handen wel in de schoot leggen: het komt dan toch allemaal, zoals het komen moet. En in plaats van mij met al mijn verstand en wilskracht op mijn beroep, mijn taken in het leven te concentreren, verdiep ik me liever in een orakelboek en word innerlijk onzeker, of ik vandaag of morgen iets doen zal. Een goed voorbeeld daarvoor is opnieuw Wallenstein: Wat is een veldheer, die op sterren let? Had hij maar de uitvalswegen van Eger bestudeerd! En ook thans nog komen we altijd weer mensen tegen, die volkomen beïnvloed zijn door hun astrologen.

Ik had eens een uit de oostelijke zone gevluchte vrouw aan een goede betrekking in een fabriek kunnen helpen. Na enige tijd echter trof ik haar op straat aan: „Waarom bent u niet bij uw firma?" Het antwoord was: „Mijn astroloog zei, dat ik een *Tweeling* ben, en die kunnen zo moeilijk een besluit nemen; dat heb ik hier ook gemerkt en dus ben ik maar weggebleven!" Als astrologen zeggen: De sterren dwingen niet, ze maken alleen maar bereid om iets te doen - dan is dat vaak maar een praatje.

2. Astrologie leidt ook tot *eudemonie*, tot die levenshouding dus, waarin niet in de eerste plaats de plicht en het zedelijk gebod, maar het streven naar genot en geluk het leven bepaalt. Let maar eens op die astrologische leerboeken: geluk in het beroep, geld verdienen, winnen bij de toto, geluk in de liefde, daar draait het meestal om. Een geschrift waar veel reclame voor gemaakt wordt, heet bv.: „Welke vrouwen zijn gemakkelijk te verleiden?" Een ander: „Hoe verhoog ik mijn aantrekkelijkheid voor vrouwen?"

Met wat een lichtzinnigheid astrologen hier mensen raad geven, bleek me tijdens een lezing van een bekend astroloog in Stuttgart. Na een geboortedatum vluchtig te hebben bekeken, zei hij tegen de betreffende jongeman: „U moet beslist naar het buitenland, alleen daar zult u geluk hebben!" Zulke raadgevingen brengen maar al te vaak mensen op een totaal verkeerd spoor en wekken verkeerde verwachtingen. Het was voor die jongeman misschien veel beter geweest, thuis nog enige tijd te studeren of misschien heeft hij wel ouders op

leeftijd, die hem in hun omgeving nodig hebben. Hoe ernstig vat daarentegen een goede zielszorger het op, als een jonge vrager met hem over zijn of haar beroepskeuze komt spreken! Hij geeft pas na rijp beraad een advies, ook al kent hij hem of haar al jarenlang. Zulke astrologen echter zijn geen zieleherders, maar verleiders. Want niet het verlangen naar geluk mag ons in de eerste plaats leiden, maar ons verantwoordelijkheidsgevoel. Onnodige verandering van beroep, huwelijksmoeilijkheden, mislukte speculaties - wie kan de kwade gevolgen van astrologische raadgevingen overzien?

Het zij toegegeven, dat heel enkele, ernstige en ontwikkelde astrologen deze gevaren kennen en vrezen. Zo zegt Dr. W. Koch: „Wat het meest gewenst wordt, het chronologisch vastleggen van de gebeurtenissen, komt voor de onderzoeker pas het laatst".[157a] En W. Knappich drukt zich nog scherper uit: „Iedere voorspelling van de toekomst is een ingreep in de goddelijke wereldorde". Deze onderzoeker ziet zich dan ook in elk opzicht gedwongen om „het grootste deel van de astrologische traditie te laten vallen".[157b] Het is echter jammer dat dergelijke stemmen zo weinig gehoor vinden in de wirwar van astrologische tijdschriften!

3. *Het volk Israël is het enige volk in de wereldgeschiedenis, dat van het begin tot het eind de astrologie heeft afgewezen!* In de uitlegging van de *tien geboden* staat al: „Gij zult u niet keren tot de waarzeggers of tot de duivelskunstenaars; zoekt ze niet, u met hen verontreinigende: „Ik ben de Here, uw God!" (Leviticus 19:31).

Hier wordt dus de sterrenwichelarij niet afgewezen, omdat ze onredelijk zou zijn; ook wordt niet ontkend, dat sterrenwichelaars niet soms ware dingen kunnen voorspellen. De bijbelse motivering ligt dieper: ze gaat uit van de volstrekte aanspraak Gods op ons leven en van Zijn absolute vrijmacht. Wie zich meester wil maken van de toekomst, wil zichzelf tot heer over eigen lot maken, achter de schermen van het wereldbestuur kijken en alle sterrengeloof, ook dat van ontwikkelde en voorzichtige astrologen, loopt ten slotte, op enige uitzonderingen na, op waarzeggen uit! Deutero-Jesaja, de profeet, die God prijst als de Heer van de wereldgeschiedenis, vond daarom temidden van zijn Babylonische omgeving, midden in het bolwerk van

sterrenwichelarij, de snijdende woorden: „Laten nu opstaan en u redden, zij die de hemel indelen, die de sterren waarnemen, die maand voor maand doen weten, wat u overkomen zal. Zie, zij zijn als stoppelen, die het vuur verbrandt, zij kunnen hun leven niet redden uit de macht der vlammen!" (Jesaja 47:13 v.).
Dat is de volkomen duidelijke bijbelse houding en de bijbel komt niet in conflict met de echte rede en wetenschap. Juist de geschiedenis van de „Wijzen uit het Oosten" (Mattheüs 2), die dikwijls door christenen als tegenbewijs wordt aangehaald, wijst in dezelfde richting. Mattheüs wil immers aantonen, hoe zelfs heidenen, die in sterren geloofden, in tegenstelling tot het uitverkoren volk een vermoeden hebben van de komende Heiland. Maar ze zoeken Hem in Jeruzalem en aan het hof van die onmens op de troon, Herodes. Pas de Heilige Schrift kan hen naar het dorpje Bethlehem en naar de schamele krib voeren. Ook van dit verhaal is dus de bedoeling: van de sterren naar Christus - niet omgekeerd! Zo stemt het overeen met de duidelijke woorden van de apostel Paulus in de brief aan de Galaten: „Nu gij echter God hebt leren kennen, ja, meer nog, door God gekend zijt, hoe kunt gij thans terugkeren tot die zwakke en armelijke wereldgeesten, waaraan gij u weder van meet aan dienstbaar wilt maken?" (Galaten 4:9).
Hier mag een christen niet lonken, geen enkel compromis sluiten. Dat is daarom nog lang geen rationalisme. We hebben immers ook op de geheimzinnige verbanden tussen mens en aarde, tussen mens en kosmos gewezen; maar het irrationele mag nooit anti-rationeel zijn, anders verliezen we ons in dweperij en speculatie. In sterren gelovende mensen zijn vaak sterk aan het eigen Ik gebonden en blijven in de ban van bijgelovige vrees. Laten we hun de weg wijzen naar het *blijde geloof* in de genade van God de Vader en, boven alle licht van de sterren, in Hem, die de zeven sterren in zijn hand heeft (Openbaringen 1:16), in de blinkende morgenster (Openbaringen 22:16), in Christus, het ware Licht der wereld! We behoeven geen sterrentabellen te berekenen, God Zelf heeft al berekend, wat het beste voor ons is!

XI. DE TAAL DER HANDEN

Niet alleen kaartleggers, pendelaars en astrologen prijzen hun geheime kunsten aan. Ook naar de *handlijnkundige* gaan tegenwoordig velen en laten karakter en toekomst aflezen. „Uw geluk, uw leven en uw liefde, het staat in uw hand geschreven", luidt een oude spreuk. Wat moeten we van deze handleeskunst denken?

Het is bepaald een uitnemend voorbeeld van vermenging van waarheid en onwaarheid. De juiste kern is de *samenhang tussen lichaam en ziel*, lichaamsbouw en karakter. De bijgelovige kant blijkt uit de wilde *fantasieën* en *speculaties*. En de derde kant van dit probleem is het feit, dat ook hier *paranormale aanleg*, dus telepathie of helderziendheid, een rol kan spelen.

In de nieuwere karakterologie is al sinds *C. G. Carus* ingezien, dat het menselijk organisme één geheel vormt. Lichaam en ziel zijn de beide verschijningsvormen van het ene mensbeeld. Ieder onderdeel van onze lichamelijke ontwikkeling hangt met onze erfelijkheid en met ons karakter samen. Ook de manier van lopen of de lichaamshouding verraadt iets van de menselijke persoonlijkheid. Reeds aan Aristoteles wordt een werk over het uitdrukkingsvermogen van het menselijk gelaat toegeschreven, en een Latijns spreekwoord zegt terecht: „ex ungue leonem" - „aan de klauw herkent men de leeuw".

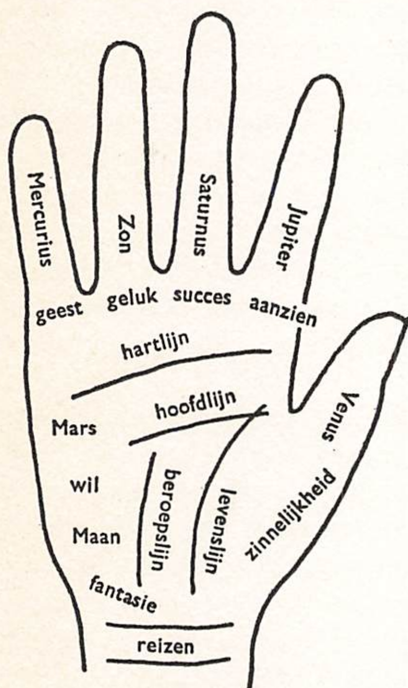
Een mensenkenner kan uit de wijze waarop iemand lacht, uit een losse opmerking, de hele mens kenschetsen. „Het levende lichaam is de verschijningsvorm van de ziel, de ziel de zin van het levende lichaam".[158]

Naast het menselijk gelaat zijn het juist de handen, die zulk een expressieve taal spreken, te meer, daar ze minder dan het gezicht van een mens, de kunst van veinzen verstaan. Ieder kan de fijngebouwde hand

van een geleerde van de grove hand van een grondwerker onderscheiden, de tengere vingers van een jong meisje van de plompe vuisten van een bokser. In de beeldende kunst vinden we prachtige voorbeelden, hoe handen de hele mens kunnen weergeven. Denk maar eens aan de biddende apostelhanden van een Dürer, aan de in wilde pijn gewrongen handen van Magdalena op de schildering van de kruisiging van Grünewald, aan de handstudies van een Michelangelo en Rodin of aan de handen op het schilderij van Titiaan „De belastingpenning". Maar niet alleen de vorm van de handen spreekt een taal; nog sprekender, verhelderender zijn de bewegingen en gebaren van de handen: de dreigend gebalde vuist van de toornige mens, de vermanend geheven vinger van de leraar, de liefhebbende uitgebreide hand van de zegenende mens; de edele bewegingen van de evenwichtige mens of de onbeheerste gebaren van de nerveuze - zij alle spreken hun eigen taal.
Dit alles te verklaren, is een redelijke, voor ieder duidelijke taak van de *fysiognomiek*, de leer der gelaatsuitdrukking. Ook hier is weliswaar een grens en een onverklaarbare rest. *Max Picard*, de grote onderzoeker van het menselijk gelaat, wijst erop, dat slechts bij een dier „alles correspondeert", ieder deel zo is, als gezien vanuit een ander deel te verwachten is. Het dier staat nu eenmaal onder natuurwetten, de mens heeft een zekere vrijheid. „Het oog van een snoek is vraatzuchtig, zoals zijn bek deed verwachten. Bij de mens kan het oog ook vraatzuchtig zijn als de mond vraatzuchtig is, maar het hoeft niet zo te wezen".[159] Het dier past harmonisch in het wereldgeheel, is daarom in hoge mate berekenbaar; de mens is in tweeën gedeeld en disharmonisch en daarom in hoge mate onberekenbaar - dat is de grens van iedere fysiognomiek.
Aan deze principiële bezwaren moet nog worden toegevoegd, dat de meeste handlijnlezers, ook de serieuze onderzoekers zoals *Hugo Steindamm* en *Elsbeth Ackermann*, te veel van de studie der handen verwachten. De uitdrukkingsleer kan een mens ten slotte *slechts statisch* verstaan: hij heeft die en die eigenschappen; en zelfs al zouden strevingen, driften, geestelijke storingen te herkennen zijn, dan toch alleen maar formeel. Om tot het innerlijk van de mens door te dringen, zullen we toch van de psychologie gebruik moeten maken; moderne

vormen daarvan, als psycho-analyse of dieptepsychologie, zeggen ons iets over de individuele mens in zijn telkens geschiedende, historische existentie. Een karakterbeeld tekenen is daarom steeds een moeilijke opgave en ten diepste zal de stelling moeten gelden: „Methoden, waarmee men het karakter van een mens snel en betrouwbaar kan vaststellen, bestaan niet".[160]

Dit alles geldt pas goed, als we ons bezig houden met de wijze waarop de handlijnkunde werkt, waarin een ware chaos van *mythologische, kabbalistische en astrologische voorstellingen* dooreengeklutst is. Volgens het schema van de astrologie bv. ressorteert iedere vinger onder een bepaalde planeet. Daar we echter (volgens de astrologische voorstelling) zeven planeten en maar vijf vingers aan een hand hebben, moeten maan en Mars genoegen nemen met zogenaamde „bergen", verhogingen in de handpalm. Gaat men eenmaal van zo'n onbewezen schema uit, dan kan men uitstekend verdere conclusies trekken - maar alles blijft natuurlijk speculatie zonder werkelijke ervaring. Zo staat bv.

Bijgelovige uitlegging van de handlijnen

in de „Wetenschappelijke handleeskunde" van *Issberner-Haldane*: „Als de Jupitervinger zeer lang is, betekent dat grote voorliefde voor religie; is deze vinger even lang als de Saturnusvinger, dan wil dat zeggen: het leven wordt door eerzucht beheerst; een zeer lange Saturnusvinger daarentegen drukt uit: „streken en lichtzinnigheden".[161]
Ook bij de handlijnen is eigenlijk niet goed aannemelijk te maken, waarom juist een bepaalde lijn het hart, het hoofd, het beroep of iets dergelijks aangeeft. Hoogstens kan men zeggen, dat de handlijnen als geheel iets *algemeens* over de mens zeggen - meer niet. Einsteins handlijnen maken een heldere, royale indruk; een wirwar van louter kleine lijntjes, die kris-kras door elkaar lopen, wijst wel op een kleingeestig en vaag iemand. Maar wat wordt er niet allemaal uit die lijnen of zelfs wel uit de allerkleinste vertakkingen, „sterren" en „kruisen", van de handen gelezen!
Rondtrekkende *handlijnlezers*, die vaak een zeer grote praktijk hebben, beweren zo, dat ze uit de „levenslijn" precies de belangrijkste gebeurtenissen in het leven - ziekte, promotie, huwelijk, enz. - kunnen aflezen. Dat is bijgeloof! Hetzelfde bijgeloof, dat een iris-diagnosticus ertoe brengt, te menen, dat hij uit bepaalde vaststaande tekens alle ziekten gewoon kan aflezen, zonder medische vooropleiding en zonder nadere kennis van de patiënt. Het is mogelijk, dat deze „levenslijn", die immers door de plaatsing tegenover de duim (slechts in de menselijke hand!) ontstaat, iets met de vitaliteit van zijn drager heeft te maken, daar ze zich door grijpen en toetasten ontwikkelt. Maar nooit bevat ze een kort bestek van de hele levensloop. En weer leidt dan de vermenging met astrologie tot komische dingen: Uranus- of intuïtielijn betekent intuïtie, aanvoelen, eventueel scherpzinnigheid. „Neptunus- of giflijn, indien aanwezig, uit de onderste Venuslijn of het midden van de hand komend, naar de middelste of bovenste Venusberg lopend: betekenis: aanwezigheid van medicinale vergiften in het lichaam, alsmede verdriet in de liefde door misvatting".[162] Ook de geschriften van de theologe *Ursula von Mangoldt* gaan mank aan deze vermenging met onbewezen astrologisch bijgeloof.
Nu krijgen we echter altijd weer te horen, dat een „handlijnlezer" de „waarheid" heeft verteld, ja zelfs de toekomst juist voorspelde. Be-

roemd is het vaak aan de man gebrachte verhaal van de oude en vuile zigeunervrouw, die een echtscheiding of een ongeluk precies voorspelt. Na de lezing van het vorige hoofdstuk behoeven we hier niet meer uitvoerig te betogen, hoe zulke treffers ontstaan. Geraffineerde mensenkennis, geheugenfouten, suggestie en vervullingsdwang vormen vaak een *syndroom*, een „samenloop van omstandigheden" of een moeilijk te ontwarren „mengverschijnsel" (Bender). Daar komt natuurlijk nog bij, dat ook de hand, evenals de wichelroede of de horoscoop, een „uitlaat van het *onbewuste*" kan zijn. Dan hebben we dus te maken met paranormale aanleg, telepathie of helderziendheid, met al de waarheid, maar ook met al de gevaarlijke aspecten, waarop we reeds wezen.

Een *gelovige* zal zijn hand, zijn lot en zijn toekomst noch aan een handlijnkundige, noch aan een zigeunervrouw toevertrouwen. Hij zal zich veeleer aan Hem toevertrouwen, tegen Wie we mogen zeggen: „Mijn tijden zijn in uw hand!" (Psalm 31:16).

XII. DE OPDRACHT DER KERK

We hebben met onze inventarisatie van het bijgeloof en de occulte verschijnselen een wijd terrein doorkruist. Dit terrein reikt van de meest onzinnige, maar onschuldige voorstellingen tot aan kwaadaardige toverij, van keiharde exploitatie van de domheid van andere mensen tot geestelijke kramptoestanden en afwijkingen, van bedrog en inbeelding tot merkwaardige paranormale vermogens en verschijnselen.

De *taak* die dit hele complex ons stelt, zal steeds een *drieledige* moeten zijn.

Ten eerste het zuiver *wetenschappelijk positie-kiezen*, dat doorvorst wat doorvorst kan worden en waan en werkelijkheid van elkander scheidt. Het gaat erom, voorzover mogelijk, rationele verklaringen te vinden en de verschijnselen in het totaal van de bekende wetenschappen in te passen. Dat is hoofdzakelijk de taak van de *parapsychologie*. Deze jonge wetenschap mag daarbij niet schromen, het kader van de natuurwetenschappen, zoals ze tot nu toe fungeerden, te doorbreken, voorzover natuurlijk nieuwe vondsten dat vereisen.

De tweede taak rust op de *medicus* en *psychotherapeut*. Hij ontmoet de bijgelovige, aan een waan lijdende mens, niet slechts in zijn instelling als natuuronderzoeker, maar hij wil hem genezen, hem helpen bij het gezond en normaal worden van zijn leven.

Maar de derde taak is een opdracht aan de *kerk*, de *christelijke gemeente*; dit is de belangrijkste taak: de bijgelovige, de occult behepte en de bezetene tot een nieuw leven in geloof te brengen, hem zijn bevrijding door Christus te doen ervaren, zover God en als God zijn genade schenkt.

Aan de eerste, de wetenschappelijke taak, zal de christen gaarne meewerken. Instructieve geschriften of lezingen zijn altijd weer nuttig en missen hun uitwerking op rationeel aangelegde mensen niet. De astronomen doen grote moeite, bij rondleidingen of op de tv een beeld van de werkelijke gebeurtenissen aan de sterrenhemel te geven en de mensen daardoor van onjuiste astrologische voorstellingen af te helpen.

Maar steeds is weer gebleken, dat deze wijze van beïnvloeding te zwak is. Hij die in sterren gelooft, onderzoekt zijn horoscoop niet uit rationele motieven, maar gedreven door nieuwsgierigheid naar de toekomst of levensangst. *Fritz Künkel* demonstreert deze zwakke zijde van de voorlichting aan de hand van een goed voorbeeld. Een vijf en dertig-jarige, zelfstandig zakenman was zo beschroomd en had zo weinig contact met anderen, dat hij niet langer deugde voor zijn beroep. Nadat de psychotherapeut na een verhelderend gesprek meende reeds verschillende innerlijke remmingen uit de weg te hebben geruimd, kwam de patiënt met zijn horoscoop aandragen en „bewees uit de oppositie van Mars en Saturnus en uit een zeer ongunstige positie van de maan", dat hij helemaal niet genezen kon worden. De arts zette hem nu niet breed uiteen, hoe waardeloos die astrologie is. Integendeel, hij begreep, dat hij hier te maken had met een nieuwe geestelijke vluchtneiging van zijn patiënt. Hij ging dus schijnbaar op de horoscoop in en wees zijn patiënt op een gunstige positie van Jupiter, die de oppositie weer ophief. De patiënt legde toen uit zichzelf zijn horoscoop opzij en kwam er nooit meer op terug. „Wie hier de astrologie als duivelswerk of dwaas bijgeloof had willen voorstellen, zou daarmee alleen maar bewerkt hebben, dat vluchtneigingen deze patiënt steeds weer achter zijn horoscoop hadden doen verschansen".[163] Het bijgelovige systeem van relaties is dus vaak maar een barricade, waarachter de mens zich verschanst, om niet aan het werkelijke leven met zijn strijd en lijden te worden blootgesteld. Het doel van de psychotherapeut was echter, aan te tonen, „dat geen gedachtenstelsel en geen wereldbeschouwing een mens van de taak ontheffen kan, de beslissing voor zijn leven zelf te nemen en de gevolgen van deze beslissing te accepteren".[164] Daardoor bestaat er immers ook een bijgelovig mis-

bruik van het ware geloof: in plaats van zich aan God over te geven, gebruikt men de rechtzinnigheid, om zich nu pas goed te beschermen en zichzelf in het middelpunt te plaatsen. Jezus heeft juist daartegen zo gestreden (vgl. de gelijkenis van de Farizeeër en de tollenaar, Lucas 18:9 vv.).

We zien dus, dat rationele voorlichting helemaal niet tot de eigenlijke voedingsbodem van het bijgeloof doordringt, nog afgezien van het feit, dat ze dikwijls werkelijk bestaande paranormale verschijnselen ontkent en daardoor maar nieuw verzet van geestelijk gebonden mensen oproept. Vandaar, dat de tweede weg, de weg van medische dieptepsychologische hulp, veel verder en dieper gaat. De kerk kan alleen maar dankbaar zijn voor de vooruitgang in de inzichten omtrent de mens, die de laatste honderd jaar geboekt is, en voor de uitstekende geneesmethoden, die men vond. Iedere zielszorger, en dat wil toch ook zeggen: iedere volwassen christen met verantwoordelijkheidsgevoel, behoorde daarom op de hoogte te zijn van de meest elementaire inzichten van de moderne dieptepsychologie en therapie. Ook een student in de theologie diende daarmee rekening te houden en veel meer dan tot nu toe, onder deskundige leiding aan praktische mensenkennis te doen, met name bij psychisch gestoorden! Daarmee behoeft, om met Thurneysen te spreken, in het geheel geen „gevaarlijk dilettantisme", gekweekt te worden, maar wel kan hem die zich met zielszorg bezig houdt, gewezen worden waar zijn grenzen liggen en waar hij het terrein aan de arts moet overlaten.[165]

Uit het feit, dat de opleiding van een psychotherapeut jaren van aanvullende vakstudie vergt, blijkt wel, hoe gewaagd het is, zonder kennis van zaken te willen helpen en genezen. Waar het om uitgesproken neurosen of zelfs om psychosen gaat, is slechts de vakman bevoegd. „Gebrek aan kennis van zaken bij een zielszorger is niet door geloof te vervangen".[166]

Dat is de gezonde regel. Dat een begenadigd zielszorger wel eens als door een wonder dwars door alle complexen heenbreken kan, zodat spontaan ook een kernneurose geneest: dat is de zeldzame uitzondering en niet *zijn* werk, maar dat van de onbegrijpelijke en barmhartige Heer! Nog veel meer dan thans zouden artsen en zielszorgers met el-

kaar moeten overleggen en van elkaar leren. De zielszorger zal zich dan door de arts bescheiden laten inlichten, hoe moeilijk en tijdrovend het werk aan geestelijk ontwrichten is.

Maar nu moeten we hier nog aan toevoegen: de arts is in het algemeen ook als genezer man van wetenschap; zijn terrein is het immanente, aardse, en daarmee hangt ook het succes van zijn geneeskunst samen. De arts kan wel bereiken, dat een verkrampt, a-sociaal mens zich weer in de gemeenschap voegt en zijn beroep uitoefent. Hij kan er ook aan meewerken, een hele reeks complexen op te lossen of waanvoorstellingen uit de weg te ruimen. Hij weet ook van het verband tussen ziekte en schuldgevoelens, ja, ook het terrein van de religie behoeft hem niet onbekend te zijn. C. G. Jung verklaarde, dat al zijn patiënten boven de vijf en dertig jaar „religieuze complexen" hadden; voor hem zelf betekende de religie nauwelijks iets anders dan een projectie van de ziel op de buitenwereld.

Maar tot het gebied van de echte transcendentie, daar, waar het om de ontmoeting met de levende God gaat, dringt slechts het geloof door. Bevrijding vanuit deze sferen behoort niet meer tot de competentie van de arts; dat is een genadegift binnen de levenssfeer van de kerk. Een gelovige, met Christus verbonden arts, kan een patiënt wel daarop voorbereiden en zodoende ook zielszorger zijn. Vele moderne psychotherapeuten als Alphons Maeder, Paul Tournier of Fritz Künkel gaan vlak langs deze grens. Künkel zegt: Wij mensen kunnen slechts hinderpalen uit de weg ruimen, de genezing zelf kunnen wij niet teweegbrengen. De eigenlijke genezing, dat is: de verzoening met God, de vergeving der zonden, is een wonder van boven. „Hierin stemt de praktische ervaring van de wetenschap overeen met de leer van het christendom: De ommekeer brengt de genade".[167]

De psychotherapeut als zodanig kan op deze wijze een gebondene de helpende hand bieden, om weer tot een normaal, burgerlijk menselijk bestaan te komen. De gelovige weet, dat de „normale" mens en burger, ook de plichtsgetrouwe ambtenaar of de voorbeeldige moeder, dat wij allen voor God zondaars zijn, d.w.z. van Hem gescheiden als God Zich niet over ons ontfermt en ons zijn gemeenschap schenkt. En we weten, dat ook in het bijgeloof, even goed als in het

ongeloof, de dubbele oerzonde, de zonde in de zonde, zit: de mens wil zich van God losrukken en wil als God zijn, dat wil zeggen, eigenwettelijk leven. Ware zielszorg wil tot geloof leiden, vindt daarom in een andere dimensie plaats dan de psychotherapie en bedient zich ook van andere mensen. Maar een „verbinding van medische met pastorale instelling en methode"[168] is voor de gelovige arts, zoals reeds gezegd, zeker gewenst.

We willen nu nog op enige gezichtspunten wijzen, die voor de bijzondere zielszorg aan de bijgelovige, aan de occult behepte en aan de dweperige vereerder van occulte verschijnselen van belang zijn.

1. We zullen moed, tijd en liefde voor de individuele zielszorg moeten opbrengen. En dan zijn één of twee gesprekken niet voldoende. Zoals een psychotherapeut voor de genezing van een neurose vaak tientallen zittingen en vier à vijf maanden nodig heeft, zo moeten we de tijd er voor nemen, om langdurig en geduldig het bijgelovige verzet, de inkapseling, de barricaden af te breken. En als ik eenmaal onder biddend opzien tot God tot de conclusie gekomen ben, dat deze ene mens thans op mijn weg geplaatst is, dan moet ik ook de moed opbrengen, andere taken te laten liggen. Ook de Here Jezus gaf de raad, negen en negentig schapen in de woestijn te laten, om het ene verloren schaap te redden! Wat voor zin heeft het, een paar verhelderende woorden te zeggen en dan weer haastig verder te gaan?

Een negen en vijftig-jarige vrouw kwam bij me met haar man en beschreef me haar angst, die ze zelf dwaas vond en die haar toch altijd weer overviel: een waarzegster had haar verteld, dat ze op zestigjarige leeftijd zou sterven. Men begrijpt, dat hier alleen maar een blijvend intens contact met zo'n angstige medemens helpen kan, temeer, daar in dit geval *andere* voorspelde gebeurtenissen werkelijk uitgekomen waren. „Het geloof is . . . een geneesmiddel voor gevaarlijke suggesties", zegt Paul Tournier en hij vertelt, hoe een door een vloek bedreigde vrouw door haar gelovig gebed „haar innerlijke vrijheid" herkreeg.[169]

2. Niet alleen eigen activiteit is vereist: De gebondene moet zelf ook actief worden. Dat gebeurt met name als hij durft te biechten. De *biecht* wordt immers tegenwoordig ook in protestantse kerken

steeds meer gewaardeerd. In de zielszorg op ons gebied schijnt ze welhaast een onvermijdelijke noodzaak. Ja, zielszorgers als Koch vinden het voor een occult behepte zelfs noodzakelijk, de duivel formeel en plechtig, in aanwezigheid van getuigen, af te zweren.
Ondanks de voor de hand liggende bedenking, dat zo'n handeling door de behepte gemakkelijk weer magisch zou kunnen worden opgevat, ben ik toch geneigd deze praktici gelijk te geven, die immers uit ervaring weten, waarom zulke hulp nodig is. Bij overigens normale, alleen maar bijgelovige mede-christenen, kan de biecht natuurlijk ook in een ongedwongen zich-uitspreken bestaan.
Zo schreef een jonge man me, dat hij gelukkig verloofd was; met name was hij dankbaar, dat iemand hem liefde schonk, daar hij gehandicapt was in het lopen. Maar nu had hij de horoscoop van zichzelf en zijn verloofde laten trekken en die was verpletterend uitgevallen: een huwelijk zou zeer ongelukkig worden en zijn lijden nog verzwaren! Ik gaf die jonge man de raad, niet alleen die horoscoop te verbranden, maar ook aan zijn verloofde alles eerlijk te vertellen en haar vergiffenis voor zijn wantrouwen te vragen; ook deelde ik, uiteraard met toestemming van de jonge man, aan de gewone zielszorger dit alles mee. Naar ik hoor, zijn de schaduwen van de horoscoop verdwenen.
3. Voor het overige zullen we moeten leren, ernst te maken met de woorden van Jezus over de eigen toebereiding en voorbereiding op de zielszorg, namelijk door vasten en bidden (Marcus 9:29). Bidden niet bedoeld als een gebed bij bepaalde gelegenheden, maar toegepast in een dagelijks *gebedsleven* en als dagelijkse, persoonlijke, met name genoemde *voorbede* voor zulke aangevochtenen. Vasten niet als een wettische ascese ter zelfvervolmaking, maar als een echt *offer*, om tijd en kracht te vinden voor een bedreigde. Laten we er nog eens aan denken, dat Blumhardt wekenlang dag aan dag en nacht aan nacht bereid was tot zielszorg aan Gottliebin Dittus.
4. Bij zulke zielszorg merken we vanzelf, dat wij als afzonderlijke strijders weinig uitrichten. De bijgelovige, als een op zijn Ik geconcentreerd, eenzaam mens, moet geplaatst worden in een *levende gemeenschap*, in *groepswerk* van *bijbelstudie* en *gebed* en ook onze eigen energie wordt verdubbeld, als wij door zo'n kring gesterkt worden. Dit moet

met name tegen de predikant gezegd worden. Hij moet er niet voor terugdeinzen, een paar leden van zijn kerkeraad te vragen, mee te bidden, bij hem thuis, in de kerk of bij de aangevochtene zelf. Dat heeft reeds de eerste gemeente in praktijk gebracht (vgl. Jacobus 5:14). Ook het onderdak brengen van zo'n aangevochtene bij een gezin van opgewekte en gezonde mensen heeft vaak wonderen gedaan.

5. Laten we ook niet de kracht van de *sacramenten* vergeten! Juist die mensen, waar het hier om gaat, zijn immers in hun onderbewustzijn gebonden. Het sacrament als zichtbaar teken heeft veel meer invloed op de beeldvorming en op de dieptelaag van de ziel, dan wij denken, en een occult behepte heeft er meer behoefte aan, dan wij wel eens menen. Zonder veel woorden heeft Gods woord in het sacrament een genezende invloed, ook in de doop en de avondmaalsgemeenschap. Dat we hier niet bepaald een pleidooi voeren voor een magisch misbruik, zal na al onze uiteenzettingen wel duidelijk geworden zijn: men kan de duivel niet met Beëlzebub uitdrijven! Daarom hebben we de oer-christelijke gebruiken van handoplegging, van het zalven met olie of exorcisme, d.w.z. het gebiedend uitdrijven van de duivel, slechts terloops en met gepaste voorzichtigheid genoemd.

6. Niet slechts naar de activering van de aangevochtene in de biecht moet gestreefd worden. Zoals een von Bodelschwingh de arbeidstherapie voor zijn zieken invoerde, zo kan het ook hier. Men zij er niet bevreesd voor, zulke mensen de een of andere kleine taak in de gemeente toe te vertrouwen. Men sture de vroegere pendelaar of kaartlegger samen met een gerijpte christen naar zijn voormalige makkers en late hem daar discussiëren - in de strijd zal hij sterker worden!

7. Maar tenslotte zullen we erin moeten berusten, dat ook in de kerk en bij ons zelf nog zoveel bijgeloof heerst. We hebben er al op gewezen, hoe vaak bij de opvoeding, veelal door toegewijde en goede moeders, kinderjuffrouwen, predikantsassistentes enzovoort, angst voor demonen in de kinderhartjes wordt gezaaid. Met hoeveel zorg en hoe bezonnen dient ook het tweede gebod (volgens de Lutherse telling) bij het godsdienstonderwijs en op de catechisatie te worden behandeld! Noch aanmatigend-rationalistisch, noch bijgelovig-demonistisch! Hoe smal is hier de kloof tussen ongeloof en bijgeloof!

Helaas moet toegegeven worden, dat ook in sommige zogenaamd „goed christelijke" gezinnen het bijgeloof zich genesteld heeft. Daar leest men de toekomst af uit een horoscoop, daar gelooft men aan wondergeneesmiddelen, daar staat een duur apparaat tegen aardstralen onder het bed van de domineesvrouw, die niet kan slapen. Daar klopt de directrice van een groot zusterhuis op hout af en antwoordt „afkloppen!" op de vraag naar haar gezondheid.[170] Daar wordt zelfs wel de bijbel als magisch orakel geraadpleegd, dat voor ons beslissen moet. Uit dit alles zien we: Zoals we steeds met de vader van die zieke zoon moeten bidden: „Ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp!" (Marcus 9:24), zo is het ook ónze zaak om te bidden: *Kom mijn bijgeloof te hulp!*

De genadige God schenke ons het ware geloof, dat niet het geluk wil afdwingen door magische handelingen of een magisch gebed, dat niet de toekomst voortijdig doorvorsen, niet de grens van de dood doorbreken wil, dat geen wondergenezing als hoogste doel begeert, dat geen sterren vraagt naar Gods wil, dat geen occulte geheimen nodig heeft om dichter bij God te komen. Hij schenke ons het geloof, dat in Jezus Christus door de Heilige Geest ons het geschenk ten deel doet vallen, God boven alles te vrezen, lief te hebben en op Hem alleen ons betrouwen te stellen!

Beveel gerust uw wegen,
Al wat u 't harte deert,
Der trouwe hoed' en zegen
Van Hem, die 't al regeert.
Die wolken, lucht en winden
Wijst spoor en loop en baan,
Zal ook wel wegen vinden,
Waarlangs uw voet kan gaan!

BRONNEN EN OPMERKINGEN

1 Occult (latijn occultus): verborgen, geheimzinnig. Occultisme: geloof aan geheime, bovennatuurlijke krachten; leer van de niet tot bekende oorzaken en wetten te herleiden geheimzinnige verschijnselen.
2 Schmidt, Dunkle Mächte, p. 22
3 Vgl. Neuhäusler, Telepathie, Hellsehen, Praekognition, p. 16 e.v.
4 Alexis Carrel, 1873-1944, Frans chirurg, onderzoeker, uitvinder en Nobelprijsdrager
5 Freud, Abriss der Psychoanalyse, p. 11 e.a.
6 Vgl. ook Grönbech, Kultur und Religion der Germanen
7 Ratschow. Magie und Religion, p. 43 e.a.
8 Bender, Parapsychologie, p. 20
9 Schmidt, Dunkle Mächte, p. 200
10 A.w., p. 202
11 Stauffer, Christus und die Caesaren, p. 200
12 Schmidt, Dunkle Mächte, p. 259
13 7. Buch Moses, p. 121
14 A.w.
15 A.w., p. 135
16 A.w., p. 144
17 A.w., p. 178
18 Schmidt, Dunkle Mächte, p. 194
19 Schellhammer, Wahrsagen und Weissagen, p. 20
20 Moufang, Magier, Mächte und Mysterien, p. 110
21 Centurie I, 35
22 Hutten, Materialdienst 1958, p. 64
23 Harrer, Sieben Jahre in Tibet, p. 126
24 Tischner, Ergebnisse okkulter Forschung, p. 67
25 Neuhäusler, Telepathie, Hellsehen, Praekognition, p. 30 e.v.
26 Tischner, Ergebnisse okkulter Forschung, p. 78
27 Schmeïng, Geschichte des Zweiten Gesichts, p. 15
28 Gubisch, Hellseher, Scharlatane, Demagogen, p. 160 in strijd met Moser, Okkultismus, p. 465 e.v.
29 Zeitschrift für Parapsychologie und Grenzgebiete III, p. 115
30 Gubisch, Hellseher, Scharlatane, Demagogen, p. 198
31 Kemper, Der Traum und seine Bedeutung, p. 15
32 Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, V, 222
33 Döring, Psychoanalyse und Individualpsychologie, p. 54
34 Neue Wissenschaft 10, 1, p. 6

35 Theologisches Wörterbuch V, 236
36 Tögel, Germanenglaube, p. 9
37 Ringger, Parapsychologie, p.90
38 Zeitschrift für Parapsychologie III, 1, p.51 e.v.
39 Vgl. Schmeïng, Geschichte des Zweiten Gesichts, p. 35 e.v.
40 Dessoir, Das Ich, der Traum, der Tod, p. 78
41 Bender, Parapsychologie, p. 46
42 Geciteerd naar J. Bodamers Einleitung zu Kerners „Seherin von Prevorst", p. 17
43 Ringger, Parapsychologie, p. 50
44 Od = een van de mens uitstralende, niet waarneembare kracht. De aanduiding werd door K. von Reichenbach ingevoerd
45 Ringger, Parapsychologie, p. 57; vgl. Moser, Okkultismus, p. 123
46 Kerner, Die Seherin von Prevorst, p. 56/57
47 Ringger, Parapsychologie, p. 56
48 Von Schrenck-Notzing, Materialisationsphänomene, p. 449 e.v.
49 Heim, Ich gedenke der vorigen Zeiten, p. 307
50 Frohnmeyer, Die theosophische Bewegung, p. 87
51 Hutten, Materialdienst 1960, p. 176
52 Vgl. Hutten, Materialdienst 1960, p. 258
53 Vgl. Tischner, Ergebnisse okkulter Forschung, p. 48 e.v.
54 Hutten, Materialdienst 1960, p. 231
55 Neue Wissenschaft 10, 2, p. 62
56 Moser, Spuk, Deel I, p. 203 e.v.
57 A.w., p. 257
58 Kerner, Die Seherin von Prevorst, p. 10
59 Schuster in Zeitwende 1947, p. 662
59a Vgl. bv. Ebeling, Das Wesen des christlichen Glaubens, p. 81 e.v.
60 Kerner, Die Seherin von Prevorst, p. 198
61 Steinhilber, Oberlin, p. 54
62 Zweig, Die Heilung durch den Geist, p. 8
63 Die Weisse Fahne, Pfullingen, oktober 1953, aangehaald in Materialdienst 1956, p. 149
63a Weizsäcker, Arzt und Kranker I, p. 120
64 Hofstätter, Psychologie, p. 248
65 Meng, Psychohygienische Vorlesungen, p. 19
66 Hutten, Materialdienst 1956, p. 171
67 A.w. 1956, p. 242
68 A.w. 1957, p. 4
69 Zeitschrift für Parapsychologie, II, 1, p. 58
70 Magie und Wunder in der Heilkunde, p.135
71 A. Jores, naar Materialdienst 1956, p. 274
72 Vgl. Mallau, Wenn du glauben könntest, p. 58
73 Magie und Wunder in der Heilkunde, p. 153
74 Lechler, Was sagt die Bibel über die Krankheit und ihre Heilung?, p. 31
75 Metzger, Die biblische Botschaft über Krankenheilung und Glaube, p. 15
75a Vgl. Serrou, Lourdes, p. 94
76 Bultmann, Theologie des Neuen Testaments, pp. 254 en 363; Käsemann, Exegetische Versuche und Besinnungen, I, p. 207; Bartsch, Kerygma und Mythos, I, p. 20
77 Religion in Geschichte und Gegenwart, Deel VI, kolom 704
78 A.w., Deel II, kolom 4
79 Barth, Kirchliche Dogmatik, III, 3, p. 618

80 Käsemann, Exegetische Versuche und Besinnungen, I, p. 207
81 Koch, Seelsorge und Okkultismus,p. 223
82 A.w., p. 249
83 A.w., p. 117
84 A.w., p. 135
85 Kruse, Hexen unter uns, p. 77
86 A.w., p. 47
87 Stimmen der Zeit, Freiburg, juni 1962
88 Schlatter,Das christliche Dogma, p. 86
89 Barth, Kirchliche Dogmatik, III, 3, p. 590
90 Blumhardt, Krankheitsgeschichte der Gottliebin Dittus, p. 19
91 A.w., p. 47
92 A.w., p. 66
93 Magie und Wunder in der Heilkunde, p. 64
94 Aigner, Wesen und Wirken der Wünschelrute, p. 30
95 A.w.
96 Zeitschrift für Parapsychologie III, p. 132
97 Mermet, Der Pendel als wissenschaftliches Instrument, p. 111
98 Prokop, Wünschelrute, Erdstrahlen und Wissenschaft, p. 108
99 A.w., p. 22
100 Von Klinckowstroem, Handbuch der Wünschelrute, p. 134
101 Glahn, Der siderische Pendel, p. 18
102 Prokop, Wünschelrute, Erdstrahlen und Wissenschaft, p. 141
103 A.w., p. 142
104 Koch, Seelsorge und Okkultismus, p. 94
105 Zehren, Das Testament der Sterne, p. 45
106 Esser, Geheimnisvolle Kräfte, p. 17
107 Boll, Sternglaube und Sterndeutung, p.129
108 Esser, Geheimnisvolle Kräfte, p. 28
109 A.w., p. 32
110 A.w., p. 38
111 Burckhardt, Die Zeit Konstantins des Grossen, p. 158
112 Esser, Geheimnisvolle Kräfte, p. 51
113 Goethes Faust, p. XX
114 Luther, Weimarer Ausgabe, TR 3, 2834 b
115 Vgl. Bergengruen, Am Himmel wie auf Erden, p. 39 e.v.
116 Naar Esser, Geheimnisvolle Kräfte, p. 58
117 Kepler, Der Mensch und die Sterne, p. 46
118 A.w., p. 54
118a Kepler, Die Zusammenklänge der Welten, p. 339
119 Rossnagel, Gibt es wirklich Gestirneinflüsse?, p. 5
120 Boll, Sternglaube und Sterndeutung, p. VIII
121 Henseling, Umstrittenes Weltbild, p. 8
122 Schmidt, Dunkle Mächte, p. 32
123 Ring, Das Lebewesen im Rhythmus des Weltraums, p. 29
124 A.w., p. 30
125 A.w., p. 45
126 Anrich, Unser Thema Astrologie, p. 109, 130 e.a.
127 Fankhauser, Horoskopie, p. 17
128 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 195

129 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 42
130 De versregels, ook die van Frickler, zijn te vinden bij Reiners, Steht es in den Sternen? p. 43
131 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 51
132 Boll, Sternglaube und Sterndeutung, p. 132
133 Fankhauser, Horoskopie, p. 130
134 Jahrgang 1961, p. 138
135 Vgl. Pinguisne, Praktische Astrologie, p. 98
136 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 74
137 Brandler-Pracht, Die astrologische Deutung, p. 40
138 A.w., pp. 184 en 186
139 Pinguisne, Praktische Astrologie, p. 90
140 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 121
141 Boll, Sternglaube und Sterndeutung, pp. 161 en 164
142 Rinser, Die Wahrheit über Konnersreuth, p. 68
143 Pinguisne, Praktische Astrologie, p. 84
144 A.w., p. 109
145 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 130
146 A.w., p. 62
147 Ebertin, Kosmobiologie, tijdschrift, oktober 1961, p. 244
148 Boll, Sternglaube und Sterndeutung, p. 140
149 Brandler-Pracht, Die astrologische Deutung, p. 185
150 A.w., p. 186
151 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 88
152 Henseling, Umstrittenes Weltbild, p. 43; Boll, Sternglaube und Sterndeutung, p. 165
153 Lorcher Astrologischer Kalender 1962, p. 133; de eerder vermelde voorspellingen uit de kalender van 1962 staan daar op pp. 94 en 97
154 Heilbronner Stimme, 5 januari 1959 (Jahresvorschau von Franzesco Waldner).
155 Reiners, Steht es in den Sternen? p. 145
156 A. w., p. 139
157 Zeitschrift für Parapsychologie III, 1, p. 10
157a W. Koch, Prophetie und astrologische Prognose, p. 31
157b Knappich, Die Astrologie im Weltbild der Gegenwart. pp. 82 en 32
158 Steindamm-Ackermann, Hand und Persönlichkeit, p. 15; vgl. Klages, Persönlichkeit, p. 133 e.v.
159 Picard, Das Menschengesicht, p. 69
160 Hofstätter, Psychologie, p. 44
161 Issberner-Haldane, Die wissenschaftliche Handlesekunst, p. 68
162 A.w., p. 112
163 Künkel, Die Arbeit am Charakter, p. 141
164 A.w.
165 Theologische Existenz heute, aflevering 25, p. 10
166 Koch, Seelsorge und Okkultismus, p. 256
167 Künkel, Die Arbeit am Charakter, p. 168
168 Tournier, Technik und Glaube, voorwoord van A. Maeder, p. 13
169 A.w., p. 259
170 Koch, Seelsorge und Okkultismus, p. 172

LITERATUUR

Aberglaubens, Handwörterbuch des deutschen, 10 delen, 1937/42
Adler, Alfred, Menschenkenntnis, 6e druk, Zürich 1954
Aigner, Eduard, Wesen und Wirken der Wünschelrute, Stuttgart 1929
Anrich, Elsmarie, Unser Thema Astrologie, Stuttgart 1949
Aureus, Wolfgang, Geheimnisvolles Wissen, München 1959

Barth, Friedrich, Die Cabbala des A. von Nettesheim, herziene uitgave, Stuttgart 1855
Barth, Karl, Die kirchliche Dogmatik, Zollikon 1950 e.v.
Barthmann, Bernhard, Lehrbuch der Dogmatik, 2 delen, Freiburg 1932
Bartsch, Hans Werner, Kerygma und Mythos, Deel I-V, Hamburg 1948 e.v.
Baerwald, Richard, Okkultismus und Spiritismus und ihre weltanschaulichen Folgerungen, Berlijn 1926
Bender, Hans, Parapsychologie, ihre Ergebnisse und Probleme, Bremen 1953
Bergengruen ,Werner, Am Himmel wie auf Erden, München 1947
Bergien, W., Die übersinnliche Welt und ihre Geheimnisse, Thalwil-Zürich
Blumhardt, Johann Christoph, Krankheitsgeschichte der Gottliebin Dittus, nieuw uitgegeven door W. Koller, 11e druk, Stuttgart-Sillenbuch z.j.
Boll, Franz, Sternglaube und Sterndeutung, 4e druk, Leipzig 1931
Bozzano, Ernesto, Übersinnliche Erscheinungen bei Naturvölkern, Bern 1948
Brandler-Pracht, Karl, Die astrologische Deutung, 4 delen, Berlijn z.j.
Braun, Joachim, Krankheit, Gebet, Heilung. Eine notwendige Besinnung, Metzingen/Württemberg 1956
Bultmann, Rudolf, Glauben und Verstehen, 2 delen, 2e druk, Tübingen 1954 - Theologie des Neuen Testaments, Tübingen 1953
Burckhardt, Jacob, Die Zeit Konstantins des Grossen, herdruk, Bern 1950

Carrel, Alexis, Das Wunder von Lourdes, 2e druk, Stuttgart 1952
Centurio, N., Nostradamus, Berlijn 1960

Dacqué, Edgar, Das verlorene Paradies, Tübingen 1952
Dessoir, Max, Das Ich, der Traum, der Tod, Stuttgart 1951
Döring, Woldemar Oskar, Psychoanalyse und Individualpsychologie, Lübeck 1928

Ebeling, Gerhard, Das Wesen des christlichen Glaubens, 13e tot 16e duizendtal, Tübingen 1961 - Was heisst Glauben? Tübingen 1958
Ebertin, Reinh., Kosmobiologie, tijdschrift, Aalen - Glücklich leben mit dem Horoskop, Hildesheim 1957

Esser, Alfred, Geheimnisvolle Kräfte, Keulen 1949

Fankhauser, Alfred, Horoskopie, 2e druk, Zürich 1946
Freiesleben, Hans Christian, Trügen die Sterne? Stuttgart 1963
Freud, Sigmund, Abriss der Psychoanalyse, Frankfurt 1956
Frischbier, H., Hexenspruch und Zauberbann, Berlijn 1870
Frohnmeyer, L. Johannes, Die theosophische Bewegung, Stuttgart 1920
Fuchs, Ernst, Gesammelte Aufsätze, Tübingen 1960

Gerlich, F., Die Stigmatisierte von Konnersreuth, 2 delen, München 1929
Glahn, A. Frank, Der siderische Pendel, Bad Oldesloe 1923
Göpfert, Christian, Immer noch Aberglaube! Zürich 1943
Gossens, Bruno, Fatima, Stuttgart 1946
Goethe, Faust, met verklaringen van Ernst Beutler, Leipzig 1939
Gottschalk, Herbert, C. G. Jung, Berlijn 1960
Grönbech, Vilhelm, Kultur und Religion der Germanen, 5e druk, Darmstadt 1954
Gubisch, Wilhelm, Hellseher, Scharlatane, Demagogen, München-Basel 1961
Guggisberg, Kurt, Die Römisch-Katholische Kirche, Zürich 1946
Gundel, Wilhelm, Sternglaube, Sternreligion und Sternorakel, 2e druk, Heidelberg 1959

Harrer, Heinrich, Sieben Jahre in Tibet, Wenen 1952
Heim, Karl, Ich gedenke der vorigen Zeiten, Hamburg 1957
Heimeran, Ernst, Echter Hundertjähriger Kalender, herziene uitgave, München 1952
Henseling, Robert, Umstrittenes Weltbild, 5e druk, Leipzig 1939
Hermann, Heinrich, Was sagen die Sterndeuter? Bildband, Kassel-Wilhelmshöhe
Hofstätter, Peter R., Psychologie, Frankfurt 1957
Holmsten, Georg, Okkultismus, Berlijn 1950
Horkel, Wilhelm, Botschaft von drüben, 3e druk, Hamburg 1960
Hutten, Kurt, Materialdienst, tijdschrift, Stuttgart - Seher, Grübler, Enthusiasten, 8e druk, Stuttgart 1962

Issberner-Haldane, E., Die wissenschaftliche Handlesekunst, Berlijn, z.j.

Jung, C. G., Die Wirklichkeit der Seele, Zürich 1947
— Psychologie und Religion, Zürich 1947
— Über Synchronizität, Zürich 1951

Kant, Immanuel, Träume eines Geistersehers, uitgave Weischedel, Darmstadt 1960
Käsemann, Ernst, Exegetische Versuche und Besinnungen, Deel I, Göttingen 1960
Kemper, Werner, Der Traum und seine Bedeutung, Hamburg 1955
Kepler, Johannes, Der Mensch und die Sterne (bloemlezing), Wiesbaden 1953
— Harmonices mundi, Linz 1619
— Die Zusammenklänge der Welten, vertaald door O. J. Bryk, Jena 1918
Kerner, Justinus, Die Seherin von Prevorst, opnieuw bewerkt en uitgegeven door Joachim Bodamer, Stuttgart 1958
— Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiet der Natur, Stuttgart 1836
Keyhoe, Donald E., Der Weltraum rückt uns näher, 12e druk, Berlijn 1954
Klages, Ludwig, Persönlichkeit, Zürich 1927
Klinckowstroem, Carl Graf von, Handbuch der Wünschelrute, München 1951
Klöckler, Herbert, Freiherr von, Astrologie als Erfahrungswissenschaft, Leipzig 1927

Knappich, Wilhelm, Die Astrologie im Weltbild der Gegenwart, Villach 1948
Köberle, Adolf, Kosmische Prägung und personale Freiheit, Aalen 1956
— Der Herr über alles, Hamburg, z.j.
— Heil und Heilung, Berliner Hefte Nr. 9, Berlijn 1959
— Radiästhesie in christlicher Sicht, in: Wege zum Menschen, maandblad 11/12 (1959)
Koch, Kurt E., Seelsorge und Okkultismus, Wüstenroth, 4e druk 1960
— Wunderheilungen heute, Berghausen, z.j.
— Der Aberglaube, Berghausen z.j.
Koch, Walter, Prophetie und astrologische Prognose, Hamburg 1955
Kretschmer, Ernst, Körperbau und Charakter, 24e druk, Berlijn 1961
Kritzinger, Hans Hermann, Todesstrahlen und Wünschelrute, Leipzig 1929
Kruse, Johann, Hexen unter uns, Hamburg 1951
Künkel, Fritz, Die Arbeit am Charakter, 24e tot 27e duizendtal, Konstanz 1960

Lechler, Alfred, Was sagt die Bibel über die Krankheit und ihre Heilung? Stuttgart-Sillenbuch, z.j.
— Der Dämon im Menschen t.a.p.
— Seelische Erkrankungen und ihre Heilung, 5e druk, Baden-Baden 1946
Lorcher Astrologischer Kalender, uitgegeven door Richard Heinrich Rohm, Lorch, sinds 1919

Maeder, Alphons, Wege zur seelischen Heilung, 2e druk, Zürich 1954
Magie und Wunder in der Heilkunde, uitgegeven door W. Bitter, Stuttgart 1959
Mallau, Hans, Wenn du glauben könntest, 2e druk, Kassel 1956
Mangoldt, Ursula von, Die Hand, 2e druk, München 1949
Mattiesen, Emil, Das persönliche Überleben des Todes, 3 delen, Berlijn, 1936/39
Meng, Heinrich, Psychohygienische Vorlesungen, Basel-Stuttgart 1958
Merkenschlager, Friedrich, Himmelswagen, Wuppertal 1940
Mermet, André, Der Pendel als wissenschaftliches Instrument, Colmar 1935
Metzger, Wolfgang, Die biblische Botschaft über Krankenheilung und Glaube, Stuttgart-Sillenbuch, z.j.
Meyers Handbuch über das Weltall, Mannheim 1960
Morus, Die Enthüllung der Zukunft, Hamburg 1958
Moser, Fanny, Spuk, Baden-Zürich 1950
— Okkultismus, Täuschungen und Tatsachen, 2 delen, München 1935
Moses, das 6. und 7. Buch, Brunswijk 1950
Moufang, Wilhelm, Magier, Mächte und Mysterien, Heidelberg 1954

Negelein, Julius von, Haupttypen des Aberglaubens, Leipzig 1935
Neue Wissenschaft, Zeitschrift für Grenzgebiete des Seelenlebens, Bern-München
Neuhäusler, Anton, Telepathie, Hellsehen, Praekognition, Bern-München 1957
Nostradamus, Der Prophet der Weltgeschichte - Die Centurien, vertaald door N. Centurio, Berlijn 1960

Ohlhaver, Hinrich, „Die Toten leben!", 650e duizendtal, München 1949
Oesterreich, Theodor Konstantin, Die philosophische Bedeutung der mediumistischen Phänomene, Stuttgart 1924

Peuckert, Will-Erich, Geheimkulte, Heidelberg 1951
Picard, Max, Das Menschengesicht, 5e druk, Erlenbach-Zürich 1947
Pinguisne, Roderich W., Praktische Astrologie, Karlsruhe 1949

Pohl, G., Freiherr von, Erdstrahlen als Krankheitserreger, München 1932
Prokop, Otto, Wünschelrute, Erdstrahlen und Wissenschaft, Stuttgart 1955

Ratschow, Carl Heinz, Magie und Religion, Gütersloh 1955
Reichenbach, K. von, Die odische Lohe, Wenen 1867
Reiners, Ludwig, Steht es in den Sternen? München 1951
Religion in Geschichte und Gegenwart, 3e druk, Tübingen 1957 e.v.
Rhine, Joseph Banks, Die Reichweite des menschlichen Geistes, Stuttgart 1950
Ring, Thomas, Das Lebewesen im Rhythmus des Weltraums, Stuttgart 1939
Ringger, Peter, Parapsychologie, Zürich 1957
— Das Weltbild der Parapsychologie, Freiburg, z.j.
Rinser, Luise, Die Wahrheit über Konnersreuth, 65ste tot 75ste duizendtal, Frankfurt 1958
Rosenberger, Ludwig, Geisterseher, München 1952
Rossnagel, Paul, Die Himmel rühmen, Stuttgart 1955
— Gibt es wirklich Gestirneinflüsse? 3e druk, Wildbad, z.j.

Schellhammer, Emil, Wahrsagen und Weissagen, München 1950
Schick, Erich, Heiliger Dienst, 3e druk, Berlijn 1936
— Vom Dienst der Engel, 5e druk, Basel 1959
Schlatter, Adolf, Das christliche Dogma, Stuttgart 1923
Schleiermacher, Friedrich Ernst Daniel, Der christliche Glaube, Halle 1830
Schmaus, Michael, Katholische Dogmatik, 5 delen, 5e druk, München 1957
Schmeïng, Karl, Das Zweite Gesicht in Niederdeutschland, Leipzig 1937
— Geschichte des Zweiten Gesichts, 2e druk, Bremen-Horn 1948
Schmidt, Philipp, Dunkle Mächte, Frankfurt 1956
— Astrologische Plaudereien, Frankfurt 1951
Scholz, Wilhelm von, Der Zufall und das Schicksal, München 1950
Schrenck-Notzing, Albert Freiherr von, Materialisationsphänomene, München 1913
— Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie, Stuttgart 1929
Schultz, Joh. H., Das autogene Training, 10e druk, Stuttgart 1960
Schuster, Otto, Blumhardt, in: Zeitwende 1947/10/11
Seitz, Ernst, Mächte der Finsternis, herziene uitgave, Stuttgart-Sillenbuch 1959
Seligmann, Kurt, Das Weltreich der Magie, Stuttgart 1958
Serrou, R. Lourdes, Gütersloh 1958
Soldan-Heppe, Geschichte der Hexenprozesse, 2 delen, München 1911
Sonnet, André, Der Mensch ist voller Geheimnisse, Berlijn 1959
Stauffer, Ethelbert, Christus und die Caesaren, Hamburg 1948
Steindamm, Hugo, und Elsbeth *Ackermann*, Hand und Persönlichkeit, Berlijn 1947
Steinhilber, Wilhelm, J. F. Oberlin. Sein Leben und Wirken im Lichte der Bibel, Straatsburg 1961
Stimmen der Zeit, maandblad, Freiburg

Tenhaeff, Wilh. H. C., Hellsehen und Telepathie, Gütersloh 1962
Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, uitgegeven door Gerhard Kittel, Tübingen, sedert 1933
Thielicke, Helmut, Fragen des Christentums an die moderne Welt, 5e druk, Hamburg 1947
Thurneysen, Eduard, Seelsorge und Psychotherapie in: Theologische Existenz heute, aflevering 25
— Die Lehre von der Seelsorge, 2e druk, Zollikon-Zürich 1957
Tischner, Rudolf, Ergebnisse okkulter Forschung, Stuttgart 1950
Tögel, Hermann, Germanenglaube, Leipzig 1926
Tournier, Paul, Technik und Glaube, met een voorwoord van A. Maeder, Tübingen 1947

Weizsäcker, Viktor von, Arzt und Kranker, 2 delen, Stuttgart 1949, 2e druk 1951
— Der kranke Mensch, Stuttgart 1951
Werfel, Franz, Das Lied von Bernadette, 93ste tot 95ste duizendtal, Frankfurt 1959

Zehren, Erich, Das Testament der Sterne, Berlijn 1957
Zeitschrift für Parapsychologie und Grenzgebiete, Bern-München
Zeitschrift für Radiästhesie, München-Solln
Ziegler, Matthäus, Engel und Dämonen im Lichte der Bibel, Zürich 1957
Zinner, Ernst, Sternglaube und Sternforschung, Freiburg 1953
Zweig, Stefan, Die Heilung durch den Geist, 2e druk, Frankfurt 1952

BRONVERMELDING AFBEELDINGEN

Pagina 27: uit Ethelbert Stauffer, Christus und die Caesaren, Hamburg 1948
Pagina 75: uit Zeitschrift für Parapsychologie III, 1, Bern
Pagina 111: uit Zeitschrift Kosmos, Nr. 8, Stuttgart 1958
Pagina 171: uit Meyers Handbuch über das Weltall, p. 130, Mannheim
Pagina 177: uit Ludwig Reiners, Steht es in den Sternen?, p. 64 en 66, München

Foto's: - Gisèle Freund, Parijs - Hans Lachmann, Düsseldorf-Urdenbach - Quell-Verlag, Stuttgart - Helmut Schäfer, Andernach - Sirius-Verlag, Salzburg - Reinhard Ueberall, Stuttgart-Bad Cannstatt

INHOUD

WOORD VOORAF 7

I. WEZEN EN OORSPRONG VAN HET BIJGELOOF
Wezen 11
Oorsprong 16

II. MAGIE, GELOOF IN MACHTEN EN TOVERKUNST
Het magische levensgevoel 20
Heilige getallen en letters 23
Toverij en toverboeken 29
Gebruik en misbruik in de kerken 32

III. TELEPATHIE, HELDERZIENDHEID, WAARZEGGERIJ
Voorbeelden 35
Wetenschappelijke experimenten 45
Kritische beschouwing 49
Waarzeggen en voorspellen 53

IV. DROOM EN WERKELIJKHEID
Over de geschiedenis van de droomuitleg 57
De psycho-analytische droomuitleg 60
Dromen in de bijbel 66
Resultaten 68

V. SPIRITISME, SPOKEN EN GEESTEN
Het spiritistische sektewezen 71
Illusies en hallucinaties 73
Telekinese, spoken en klopgeesten 78
Levitaties 83
Materialisaties 85
Reïncarnatie en zielereizen 89

Werkelijke geestverschijningen 92
De zieneres van Prevorst 95
Beoordeling 98

VI. GENEZING DOOR DE GEEST
De weg van de geneeskunde 102
Ontaardingsverschijnselen 106
Beoordeling 112

VII. LOURDES, FATIMA EN KONNERSREUTH 120

VIII. DEMONEN, ENGELEN, HEKSENGELOOF
Demonen en engelen 126
Heksengeloof en heksenbezweerders 133
De overwinning van het demonische 137
Blumhardts strijd en overwinning 140

IX. WICHELROEDE, PENDEL EN AARDSTRALEN 144

X. DE BOODSCHAP DER STERREN
Geschiedenis der astrologie 158
Ware en schijnbare verbindingen tussen mens en sterrenwereld 166
De grondbeginselen van de astrologie 172
Tijdperk van de Waterman, astrale geneeskunde en politieke astrologie 189
Kritiek 192
Wat zegt het christelijk geloof ervan? 196

XI. DE TAAL DER HANDEN 200

XII. DE OPDRACHT DER KERK 205

BRONNEN EN OPMERKINGEN 213

LITERATUUR 217

Uit het „6e en 7e boek van Mozes"

Jongen met amulet van een heksenbezweerder

Banbrief op een veestal in Württemberg

Kaartlegster in Parijs

Helderziende

Griekse helderziende leest uit koffiedik

Franse waarzegster. Door haar handen „stroomt een rustig-makend fluïdum"

Bozedroom,
„nachtmerrie”

Spiritiste spoort aan de hand van een foto de verlangens van een gestorven kind na

Helderziende

Teleplasma

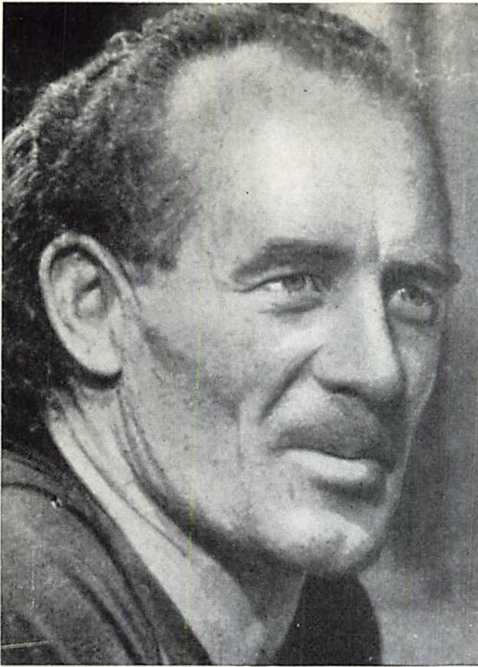
De „geest" van Conan Doyle

Op onverklaarbare wijze verschijnende stenen in een slaapkamer in Tirol

Spiritistische seance in Parijs: medium in trance

Bruno Gröning

Heilmagnetiseur

De gebedsgenezer Oral Roberts

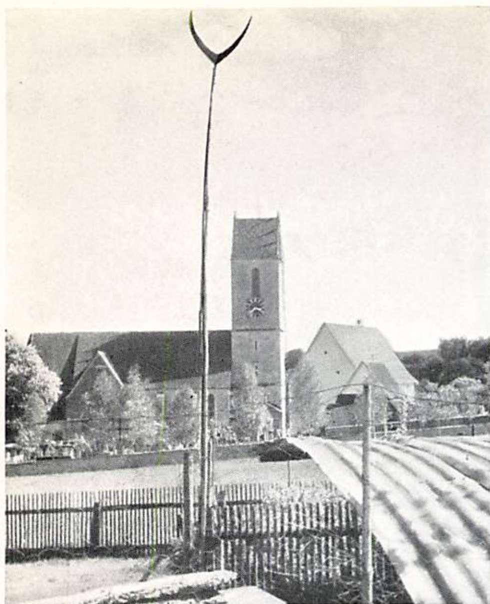

De zieneres van Prevorst

Therese von Konnersreuth

De grot van Lourdes

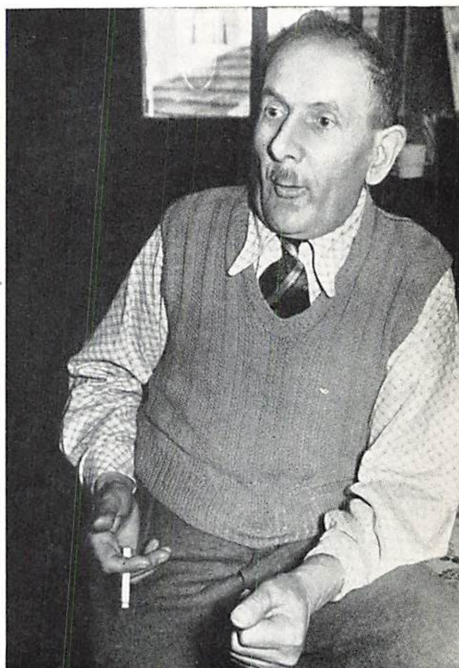
„Heksenzeis" – een middel tegen heksen

Ook gekruiste bezems moeten heksen afweren

Nog in 1951 werd een vluchtelinge van „hekserij" verdacht

„Magnetiseur" wees twee oude vrouwen als heksen aan

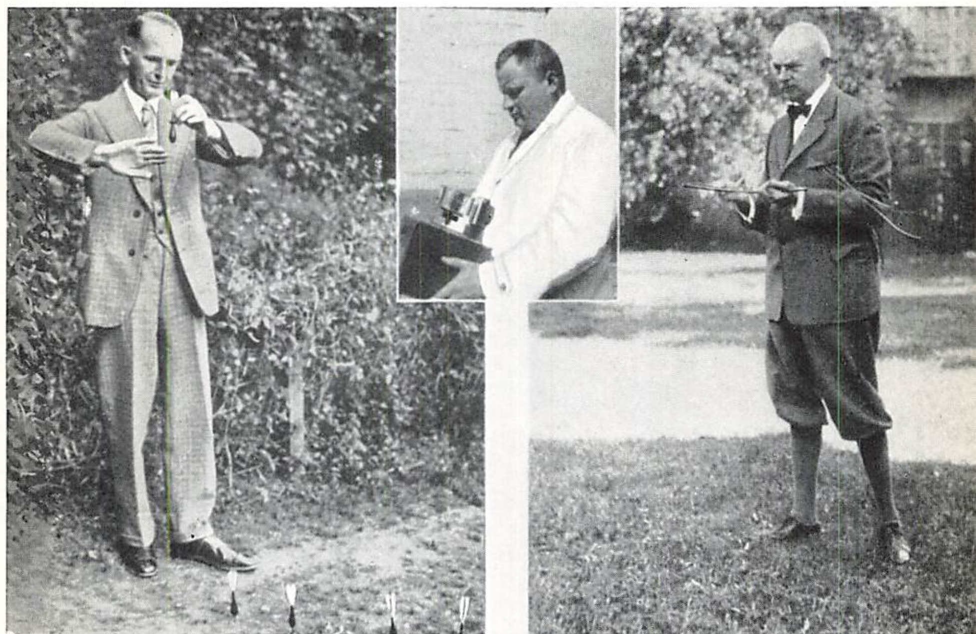
Het uitdrijven van duivelen

Een „heksenbezweerder" voor de rechtbank

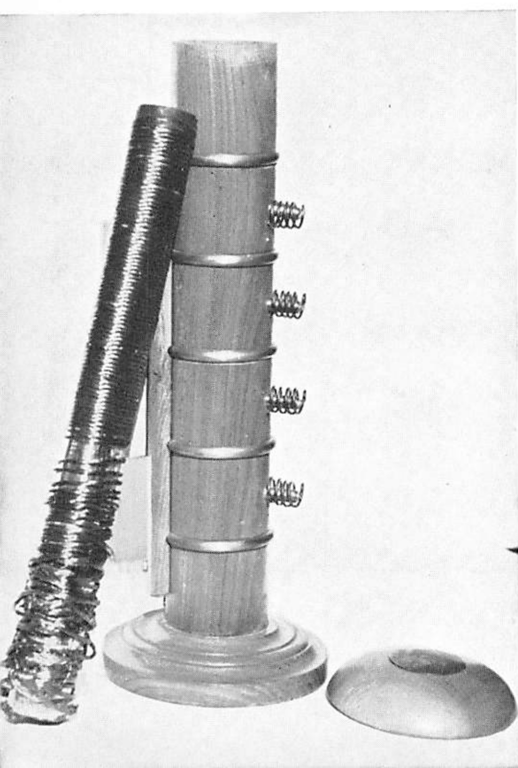
Men bezweert een geest

Parijse radiësthеet (stralengevoelige) spoort met behulp van een bol en een anatomische kaart de gevoelige plek op.

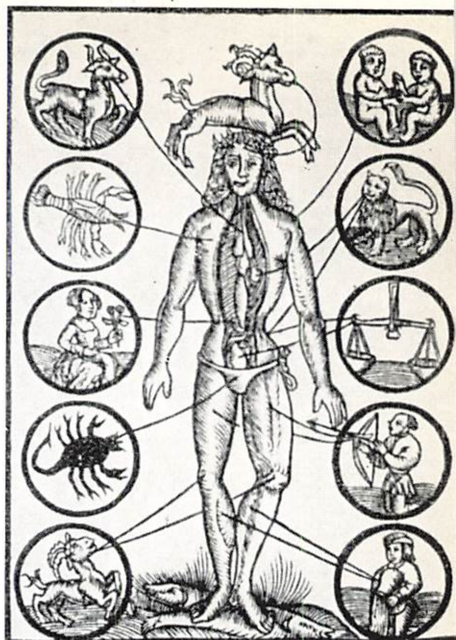
Drie deskundigen bepalen de plaats van gevoelige zones

Wichelroedeloper

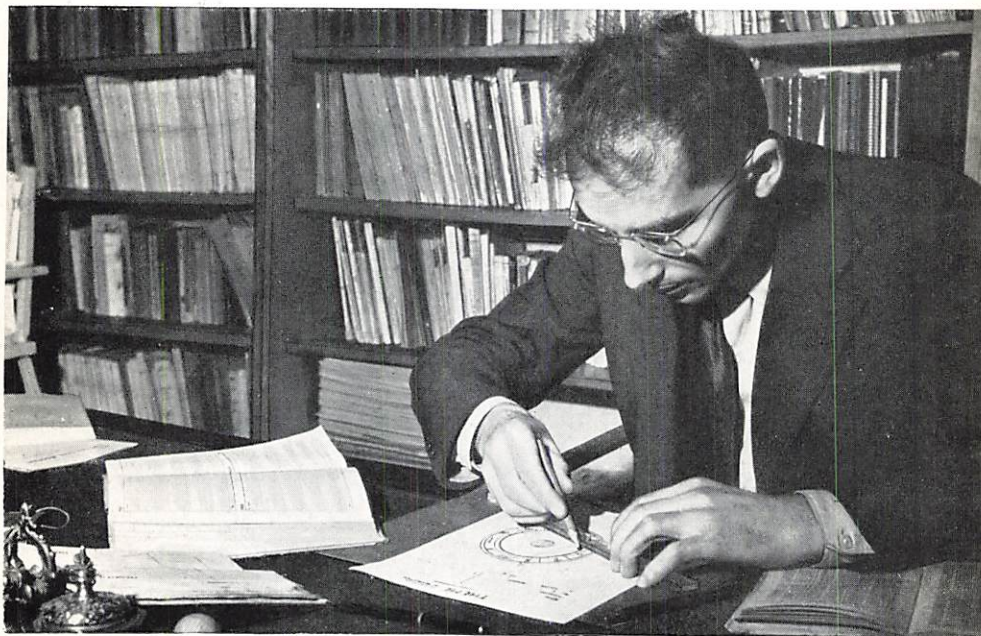

Een apparaat tegen aardstralen

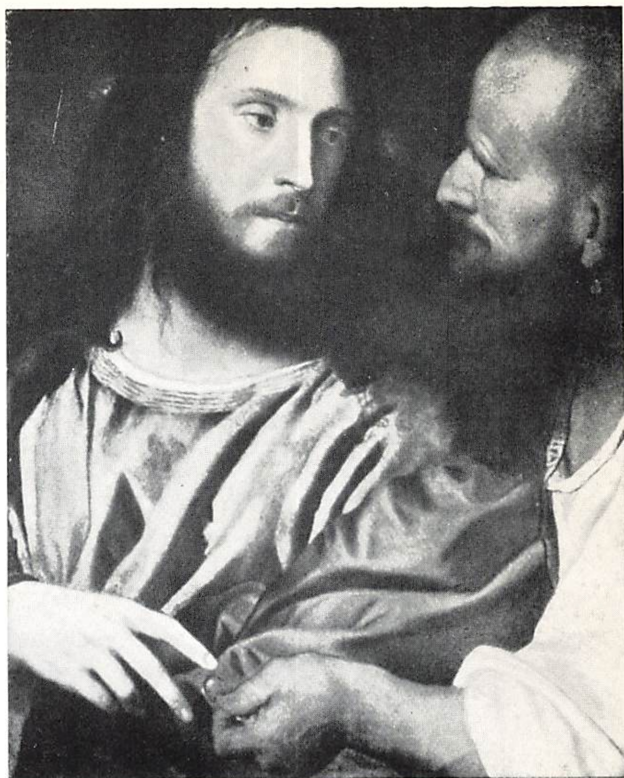
Andromeda-spiraalnevel

Aderlaat-mannetje

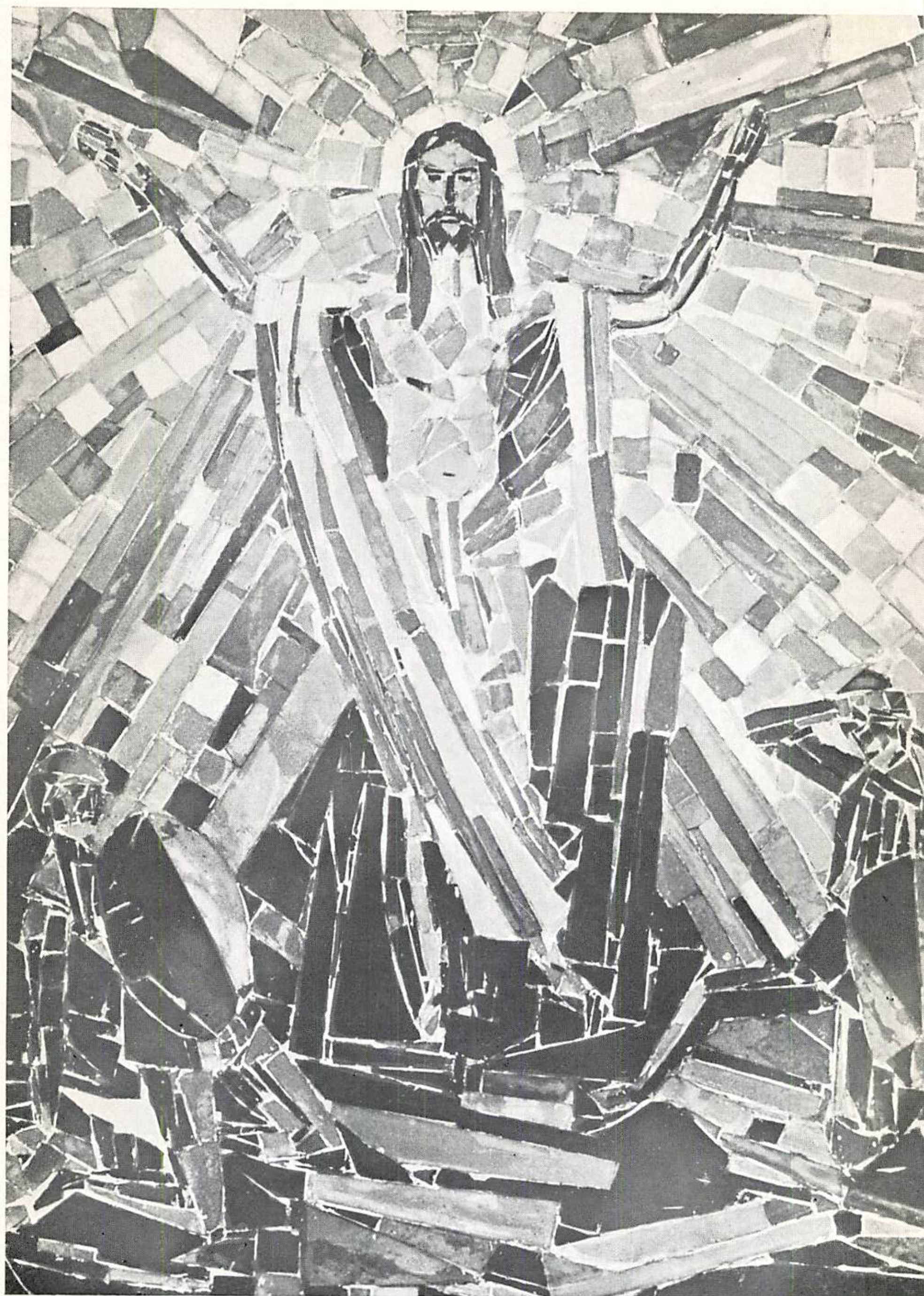
Beroepsastroloog werkt een horoscoop uit

Twee verschillende
handen (naar het
schilderij „De belasting-
penning" van Titiaan)

Franse waarzegster bestudeert de handlijnen van een cliënte

De opgestane Christus, Heer over alle duistere machten. Modern mozaïek van Liubodar Mossora